

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ

AHMET MÜMTAZ İDİL

ka kitap

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ

Dünyanın en çok üreten yazarının Balzac, en çok beste yapanın da Mozart olduğu söylenir.

İlk Çağ felsefecileri bilinmeden Marx ve Engels'i anlamak zordur.

Einstein mı daha zekidir, Mozart mı?

Mafyanın kurucusu Medici Ailesi midir?

Felsefenin yeniden canlanmasına Higgs Parçacığı mı vesile oldu?

Gustave Flaubert'in ünlü romanı Madame Bovary, ahlaksızlığa teşvikten yargılanırken, Dostoyevski'nin kızı Sonya'nın soğuk algınlığından ölmesi midir Karamazov Kardeşler'i yaratan?

Descartes'ın bir bale müziği, Rousseau'nun bir senfoni bestelemesi matematik konusundaki dehalarından mı kaynaklanır?

Bunları ve daha bir çok şeyi merak ediyorsanız bu kitap tam size göre.

AHMET MÜMTAZ İDİL

ka tarih

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ

A. Mümtaz İdil

Saygın Kel Adamın Ölümü
A. Mümtaz İdil
Ka tarih-4
ISBN 978-605-84888-7-8
Sertifika No: 28891

I. Baskı, Ka Kitap, Şubat 2015
Genel Yayın Yönetmeni: Emrah Akkurt
Yayına Hazırlayan: Kıvılcım Akkurt
Kapak Tasarım: Nafiz Oksar/FDA Tasarım
www.fdatasarimofisi.com

Bu kitabın yayın hakları Ka Kitap'a aittir. Her hakkı saklıdır. Tanıtım amaçlı yapılacak alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı: Güven Mücellit
Mahmutbey Mah. Devekaldırım Cad. Gelincik Sok. Güven İş. Merk. No: 6
Bağcılar, İstanbul
Tel: 0212 445 00 04
Sertifika no: 11935

© Ka Kitap
Atatürk Mh. Sedef Cd. Ataşehir Residence A Blok No: 77
Ataşehir, İstanbul
Tel / Fax: (216) 304 6922
www.kakitap.com ka@kakitap.com

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ

A. Mümtaz İdil

ka kitap

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ

1999'un soğuk bir Mart gününde Çorum'daki "sürgün" görevime başladım. Yıllarca hem gazetecilik hem de devlet memurluğu yaptığım için, memurluktan emekliliğe geçmek işime geliyordu. İşçi emeklisi olarak elime geçecek maaş daha az olacaktı. Birkaç ay, bilemediniz bir yıl dişimi sıkar, bir şekilde yeniden Ankara'ya kapağı atarım diye düşünüyordum. Olmadı. Tam dört buçuk yıl Çorum'da kaldım. Dört buçuk yıl kültür müdürlüğü yaptım. Dört buçuk yıl ailemden, çocuklarımdan, dostlarımdan uzak kaldım. Kuşkusuz Çorum'da da çok sıcak, yeri doldurulmaz dostluklar kurdum, ama hani derler ya, "taş yerinde ağırdır," işte o ağırlığı Çorum'da hiç hissetmedim. Hep misafirhane köşelerinde, otel odalarında sürünen, hiçbir parçası bana ait olmayan eşyalar arasında dolaştığım bir hayatım oldu. Yemekler bile başkalarına aitti ve görevliler temizlemedikçe, televizyon sehpasının üzerindeki toz boğazınıza tıkılacak kadardı.

İş çıkışında, ki benim öyle bir mesai zorunluluğum da yoktu, arkadaşlarla bir yerlerde buluşup briç oynamak tek eğlenceydi. Ama bunu her gün tekrar etmek de mümkün olmuyordu, zîra herkesin akşam yemeği sofrasında olacağı bir ailesi, evi vardı. Böyle günlerde ben de tamamen yabancılaştığım odama gidip, daktilomun başına oturuyor yazmaya çalışıyordum. Yazmak öyle aklınıza gelen şeyleri sıralamak olmuyor her zaman. Tıpkı acemi ve amatör şairlerin sevgi sarmalına saplanıp da oradan çıkamadığı dizeleri gibi, yazılarım da güncel tepkiler sınırına takılıp kalıyor, derinlik kazanamıyordu.

Farkına vardım ki: Okuma eksikliğim vardı. Yıllarca sürdürdüğüm, ama son dört-beş yıldır tamamen bıraktığım okuma alışkanlığını yeniden kazanmalıydım.

Çorum'a vardıktan birkaç hafta sonra, kentin en büyük kütüphanesi olan Hasan Paşa Kütüphanesi'ne gittim. Zaten bana bağlı bir birimdi. Didik didik ettim kitapları. Okuyacak bir yığın da kitap buldum, ama sanki dikenli teller arasında yürüyordum;

bir türlü konsantre olamıyor, okuduklarımdan bir şey anlamıyordum. Bir şeyler yitip gitmişti ve ben, bunun hiç farkına varmamıştım.

Tekrar kütüphaneye gidip, ne kadar polisiye roman varsa aldım. Robert Ludlum, Dean R.Koonts, Stephen King vb. Çılgınlar gibi okumaya başladım. Hızlı okuma alışkanlığını yeniden kazanmamın tek çaresi bu tür "hafif" kitapları hızla okumak idi. Geçmişte de böyle bir dönem yaşamış, bu şekilde aşmıştım.

Sonra önüm aydınlanmaya başladı. Çorum Haber ve Kent Haber gazetelerine "Tanıdığım Yüzler" başlığı altında yazılar yazmaya başladım. Yazılarımın ilgi görüp görmediğini bilmiyorum, ama bu çalışma beni başka bir yöne sevk etti: Tanıdığım yüzlerin ille de "yüz yüze" tanışmış olduğum insanlar olması gerekmiyordu. Mesela yüzyüze tanışma olanağım asla olamayacak İlk Çağ felsefecilerini de sanki tanıyormuşum gibi anlatabilir miydim? Ya da mesela Dostoyevski'yi, Sartre'ı, Camus'yü vb.

Mümkün olmalıydı. Onların yaşamlarından bazı kesitleri öne çıkarıp, düşüncelerini anlatmam, özüne ihanet etmediğim sürece hoş bir yaklaşım olabilirdi.

Yüzyıllar öncesine, İlk Çağ felsefecilerine daldım. Demokritos'un akıl yürütme tarzı, onunla ilgili anlatılan bir öyküde öylesine açık bir şekilde ortaya çıkıyordu ki, hayran kaldım. Ama bu, beni "rastlantı ve zorunluluk" diyalektiğini daha iyi anlamaya zorluyordu. Demokritos, klasik mekanik yasaları çerçevesinde doğru bir akıl yürütmüştü ve o yıllarda egemen olan -çok- tanrılı dine de bir karşı koyuş sergilemişti. Bunun çağ ile de ilgisi vardı elbette, zîra tam da o sıralarda Olympos tanrıları gözden düşmüş, yeni tanrı arayışları başlamıştı.

Demokritos, "Abdera" adı verilen, Ege kıyısındaki bir bölgede yaşamıştı, bu yüzden de "Abderalı Demokritos" olarak tanınıyordu.

Hikâyesi de şöyle: Heredot kadar çok gezdiği dolaştığı söylenen Demokritos, bir seyahatten sonra Abdera'ya dönmüş. O yıllarda Abdera'da zengin, saygın, kafası pırıl pırıl parlayacak kadar kel bir adam yaşarmış. Birgün, tuhaf bir olay yaşanmış, bu kel adam kafasına gökten bir kaplumbağanın düşmesi sonucu, kafası parçalanarak ve oracıkta ruhunu teslim etmiş.

Bu ölüm şeklini Abdera halkı hiç anlayamamış. Bir kaplumbağanın gökte ne işi olduğunu çözememişler. Haydi kaplumbağa gökte bir şekilde bulunuyordu, gelip kel, saygın, zengin adamın kafasına nasıl olup da düşmüştü?

Ama hikâyenin en önemli ayrıntısı, dedikodular arasında unutulmuş gitmiş; Abderalı bir ayakkabı ustası, kaplumbağanın saygın kel adamın kafasına düşmesinden kısa bir süre önce gökte dev bir kartal gördüğünü anlatmış, ama kimse önemsememiş.

Olay Abdera'da çok farklı söylentilere yol açmış. Sonunda kaplumbağanın saygın kel vatandaşın kafasına düşmesinin tamamen talihsizlik olduğuna karar vermişler. Ama kentin aklı başında üçbeş kişisi de şunu sormaktan kendilerini alamamışlar: Koskoca Abdera kentinin en talihsiz kişisi, zengin, saygın kel adam mıydı?

Sonunda, zavallı saygın kel adamın atalarından birinin büyük bir suç işlediğine karar verilmiş, olay tanrılara mâl edilmiş ve "tanrısal cezalandırma" olarak akıllara yer etmiş.

Ta ki Demokritos'a danışılıncaya kadar.

Hikâye Abderalılar arasında abartılarak anlatılmaya devam ederken, Demokritos'un, pek de önemsemeden dinlediği hikâyede, saygın kel adamın ölümüyle ilgili açıklaması son derece basit olmuş. Şöyle bir akıl yürütülmüş Demokritos: "Kartallar kaplumbağa etine bayılırlar. En sevdikleri yiyecektir. Ama kartal ne kadar uğraşırsa uğraşsın, kaplumbağanın kalın kabuğunu delip de hayvanın etini yiyemez. Bu yüzden yerden kapıp havalandırdığı kaplumbağayı çok yüksekten, parlak ve sivri bir kayayı gözüne kestirip üzerine bırakır. Böylelikle kaplumbağanın kabuğu kırılır, kartal da rahatlıkla kaplumbağayı yer."

"Eee," demişler kentin âkilleri, "bunun saygın kel adamın ölümüyle ne ilgisi var?"

Demokritos, pençesinde avı kaplumbağayı taşıyan kartalın, adamın kel kafasını tam aradığı türden sivri bir kaya parçası olarak düşünüp, kaplumbağayı üzerine bıraktığını, bunun da normal bir şey olduğunu söylemiş. "Kaplumbağa da adamın kafasına düşünce onu öldürmüştür. Mesele bu kadar basit. Bunun, tanrıların gazabıyla da, talihsizlikle de, kadersizlikle de ilgisi yok," diye açıklamış ve şunu eklemiş: "Kader diye bir şey yoktur.

İnsanlar kendi güçsüzlüklerini ve kararsızlıklarını haklı çıkarmak için kaderi kendileri uydurdular. Hiçbir şey öylesine, laf olsun diye, anlamsız olmaz; her şey mantıklı ve zorunlu bir nedensellikle olur. Bizim kadere yüklediğimiz her şeyin belirli bir sebebi vardır."

"Kentin saygın bir kişisinin kırlara çıkmasında, bir kartalın da uçmasında şaşılacak bir şey yoktur. Abdera semalarında bir yığın kartal uçar. Bir kaplumbağanın öyle şiddetle kel adamın kafasına çarpmasında da şaşılacak bir şey yoktur. Ne kadar yüksekten bırakılırsa, düşüşü de o kadar hızlı olacaktır. Şaşırtan tek şey, bütün bunların aynı zamanda olmasıdır. Ama binlerce olay içinde, kırlarda gezintiye çıkmayla kaplumbağanın düşüşü farklı zamanlarda olurken, bu olayda ikisinin denk düşmesi de normal karşılanmalıdır."

Demokritos'un akıl yürütmeleri ne kadar mantıklı olursa olsun, bu olay Abdera'lıların hep aklını karıştırmış. Ortada bir talihsizlik yoksa bile bu kadar da rastlantı olamaz ya?

Demokritos sözünü başka bir akıl yürütmeyle bitirmiş: "Definenin bulunmasının nedeni, toprağı bostan yapmak için işlemek ya da zeytin ağacı dikmektir..."

Bu hikâyeden sonra biraz rastlantı ve zorunluluk üzerine konuşmakta yarar var.

İlk Çağ doğa bilginleri (şimdinin bilim insanları) rastlantı ile zorunluluğu birbirini reddeden kavramlar olarak ele almışlardı. Onlara göre bir olay ikisinden birinin sonucudur. Yani ya rastlantıdır ya da zorunludur; ikisi birden olamaz. Biri öbürünü etkileyemez, öbüründen daha fazla şansa sahip değildir. Günümüz anlayışında ise bu tamamen terk edilmemiş olsa da, şöyle bir yaklaşım akla daha yakın kabul edilmektedir: Belirli koşullar içerisinde gerçekleşmesi bizden bağımsız olan tüm olaylar zorunluluktur. Yani denizlerde canlıların türemesi, ağaçların çiçek açması gibi. Bunlar, belirli koşullar içerisinde gerçekleşmek zorundadır ve kendi iç yapılarından kaynaklanan bir zorunluluk söz konusudur. Rastlantı için ise, zorunlu olan bir olay üzerinde bir başka olayın etkisi tanımı yapılmaktadır. Doğum halindeki bir balığın bir başka balık tarafından yutulmasıyla, bu zorunluluğun

ortadan kalkması gibi. Küçük balık doğurmak zorundaydı, büyük balık da karnını doyurmak. Ama büyük balığın gelip de doğurmakta olan küçük balığı yutması rastlantı ile açıklanıyordu.

Rastlantıyı savunanlar, her olayın bir rastlantı sonucu ortaya çıktığını söylerler. Zorunluluğu savunanlar ise rastlantıyı külliyen reddeder ve dünyaya basit bir zorunluluğun hakim olduğunu öne sürerler. Dünyadaki her olay önceden planlanmıştır ve bundan kaçınmak mümkün değildir. Vücudumuzun herhangi bir yerinde çıkan bir sivilce, ağaçların çiçek açması, yolda giderken taşa takılıp düşme, köpeklerin birden fazla yavru doğurması... Bütün bunlar zorunludur ve başka türlü de gerçekleşemez. Olacağı kesindir, olmuştur. Başka türlü gerçekleşmesi de düşünülemez. Yani bir anlamda doğanın ve insanın yaşamı daha önceden belirlenmiştir ve buna uyma zorunluluğu vardır.

Görüldüğü gibi, birbirlerine diyalektik olarak zıtlık göstermediği düşünülen ve iki ayrı olgu gibi ele alınan rastlantı ve zorunluluk, tek başlarına savunulduğunda insanlığı kaderciliğe ve mistisizme götürüyor. Bunu en şiddetli savunan felsefecilerin başında da Spinoza gelir. Ona göre hiçbir şey rastlantı değildir, herşey önceden belirlenmiştir.

Dikkat edilirse, Demokritos'un hikâyesinde rastlantı ve zorunluluk birlikte kullanılmış ve akıl yürütme, bu ikisinin karşıtlığı ve birlikteliği üzerine kurulmuştur. Bu yüzden, M.Ö. 400'lü yıllarda yaşamış Demokritos'un o günlerden bugün ışık tutan diyalektik akıl yürütmesi, uzun süre anlaşılamadı.

Demokritos'tan başlamışken Parmenides ve Herakleitos'tan söz etmemek olmaz elbette. Onların birbirine zıt, bir anlamda karşıtların birliği gibi olan görüşlerini de ortaya koyalım ki, Platon'un ikisi beyaz, ikisi siyah atların çektiği ünlü arabasının nereye doğru yol aldığını anlayabilelim. Ama bu biraz da günceli kapsayacak. Dünya tarihinin tartışmasız en büyük maden kazalarından biri olan, ama hükumet tarafından gizlenen Soma katliamına iki üstadın bakış açısıyla bakmak ilginç olurdu. Parmenides ile Herakleitos'un birbirlerine karşı düşünceler ürettiklerini biliyoruz, ama hiç karşılaştılar mı, karşılaştılarsa ne konuştular, işte bunu bilmiyoruz. Yine de ben, sanki karşılaşmışlar da tartışıyorlarmış gibi düşündüm.

HER ŞEY DEĞİŞİR

Herakleitos, Parmenides'e şöyle itiraz ediyordu: "Evren sürekli akan bir süreçtir. Başı sonu olmayan bir değişmedir. Her şey akar. Ateş bu yüzden ilk maddedir, sevgili Parmenides. Ateş ki, bir tahtayı yakıp kemirirken bile sürekli ilerlemekte ve tahtayı duman ve küle dönüştürmektedir. Evren de böyle tükenmeyen bir ateştir ve sürekli bir yanma içindedir."

Parmenides önlerinde yanan ateşe uzun uzun baktıktan sonra ağır ağır, "Durmadan değişme fikrine katılmıyorum sevgili dostum," der. "Bana örnek olarak gösterdiğin bu yanma olayı, varolanın salt düşünceden çıkarılmak istenmesiyle aynı şey. Durmadan değişme ve dediğin gibi sürekli çoğalma tam anlamıyla bir yanılma. Bize bütün bu deneysel olguları gösteren, duyularımızdır. Duyularımız bizi her zaman yanıltabilir. Duyu ile algıladığımız tüm bilgiler, kaynağını yanlış yerden alan bilgilerdir ve bir işe de yaramaz. Varolanı kavrayabilmemizin tek yolu düşünmektir ve bilginin doğruluğuna ancak düşünce ile varabiliriz."

Tartışma M.Ö. 500 dolaylarında geçiyor. Dünyayı kavramaya ve açıklamaya çalışan bu iki dev filozof, birbirlerinin tam tersini de düşünüyor olsa, her ikisinin de fikirlerinin günümüzde nesnel karşılıkları vardır. Binlerce yıl önce vardıkları sonuçlar, günümüzde de geçerliğini koruyor. Elbette açıklayamadıkları birçok doğal olay çevrelerinde cirit atıyor, ama yine de onların bazı ilkelere imza atmasını engellemiyordu. Herakleitos'un haklı olduğu nesnel bazı gerçeklikler vardı ki, bugün bile geçerliğini Newton fiziği bağlamında koruyor: "Aynı ırmakta iki kez yıkanamayız. İkinci kez girdiğimizde bu ırmak büsbütün başka bir ırmaktır artık. Bu arada akıp giden sular onu başka bir ırmak yapmışlardır."

Herakleitos ile Parmenides, felsefe tarihinde ilk temelden ayrılık noktasını oluşturan iki filozoftur. Ellerinde somut veriler olmayan iki filozof da, metafizik bağlamında birbirlerinden ayrı düştüler. Düşünce olarak Herakleitos daha nesnel bir bakışa sahipse de, Parmenides'in, varoluşu ve evreni deney dışı

yöntemlerle açıklamaya kalkması, mistik dünyanın kapılarını bir daha kapanmamak üzere ardına kadar açtı. Parmenides, ısrarla deneyin bir kenara bırakılmasını, varolanın bilgisinin salt düşünceden, akıldan çıkarılması gerektiğini savunuyordu. Oysa Herakleitos her şeyin deneylerle kanıtlanacağında ısrarcıydı.

Günümüze gelindiğinde bu tartışmanın hiçbir değişikliğe uğramadan, politik olarak aynen sürdürüldüğünü görmek mümkün. Toplumsal hareketlerin tamamen deneylere dayalı olarak geliştiğini savunan sosyalist düşünce ile, deneyi bir kenara bırakarak salt düşünce ve dünyanın gidişatını insan iradesi dışına taşıyan din ideolojisi arasındaki uzlaşmazlık hâlâ varlığını sürdürmekte.

Herakleitos yaşasaydı eğer, Soma katliamından sonra büyük olasılıkla olayın önceki deneylerden ders alınmadığı için meydana geldiğini savunurdu. Parmenides ise, herhalde "Madenciliğin doğasında var bu tür kazalar" ya da "Bu işin fıtratında var ölümler" türünden bir açıklama yapar, daha önceki maden kazalarının da "mistik" bir nedenle meydana geldiğini açıklamaya çalışırdı. Öyle görünüyor.

Ancak şunu da unutmamak gerek; Parmenides zamanında her şeyin deney yolu ile açıklanması imkansızdı. Zaten Parmenides'in çıkış noktasını da bu oluşturuyordu: Her şeyi deneyerek bulamazsınız. Bu noktada Herakleitos da susmak zorunda kalıyordu. Ama Herakleitos'a göre o yıllarda olmasa bile, yüzyıllar sonra insanlar sınanabilecek fiziksel olaylarla yolunu aydınlatmaya çalışacaktı. Dediği gibi de oldu.

İşin bir başka ilginç yönü, Parmenides'e gelinceye kadar tüm filozoflar, doğayı deney ve buna dayalı düşünceyle açıklıyorlardı. Ellerindeki nesnelerin niteliklerini türetmeye çalışıyorlardı. Parmenides bunu değiştirerek kendisinden sonraki felsefe tarihinde idealizmin kapılarını açıyordu.

Her iki filozofun yaşadığı İlk Çağ'da elbette erdem, ahlâk, devlet, sosyal düzen, savaşın nedenleri gibi konular gündemde değildi. İnsanların birlikte yaşama zorunluluğundan yola çıkılıyor ve ancak doğayı ve evreni tanıma yolunda düşünceler üretiliyordu. Burnunun ucundaki sorunları görmeyi reddeden

filozoflar, neden dünyaya geldiklerini sorgulamayı daha yararlı buluyorlardı.

Bireyler arasındaki ilişkiler ve buna bağlı sorunlar birbirine eklemlenerek toplumsal sorunlara dönüşmeye başladığı andan itibaren ise, artık filozoflar da dünyanın sorunlarıyla ilgilenmeye başladılar.

Günümüze kadar değişmeyen müthiş bir "sosyoloji" süreci başladı. Dünyayı açıklamaya ve kavramaya çalışan filozoflar, bunu insan üzerinden yapmayı sosyalistlere, tanrı üzerinden yapmayı da idealistlere bıraktılar.

Şimdi artık sonsuz küçüklükleri de keşfetmeyi başaran insanoğlu, felsefenin öngörülerinden oldukça uzaklaştı ve kendini Herakleitos ve Parmenides gibi yol ayrımında buldu: Dünya bilimle mi açıklanabilirdi, dinsel düşüncelerle mi?

Her ikisi de henüz bunu başaramadı. Yakın gelecekte de başaracakları çok kuşkulu.

SPARTACUS'ÜN BURNU

Zaman zaman felsefeden, fizikten sıkıldığımı, başıma ağrılar girdiğini de hatırlıyorum. Öyle zamanlar olurdu ki, işin içinden çıkabilmem için ne felsefe ne de fizik bilgim yeterli olmazdı. Üstelik iyi de bir matematik bilgisi gerektiriyordu okuduklarım. Boşladığım, kaldırıp bir kenara fırlattığım onlarca kitap oldu o sıralarda.

Böyle zamanlarda tarihteki ilk kahramanlara, ilk romancılara, edebiyatçılara yaklaşmak hoşuma gidiyordu. Daha anlaşılır geliyordu bana onların yaşamları ve daha heyecanlı. Bir gezegenin, bir başka gezegene, onun da dünyaya olan uzaklığını hesaplama yöntemlerini asla öğrenemedim. Öğrenmemin bir yararı da olmayacaktı, ama Galileo'nun müthiş keşifleri ve ödün vermez bilim tutkusu beni büyülüyordu. Yine de kütle ile ağırlık arasındaki farkı bilmeyen, Galieo'nun Piza kulesinden eşit kütledeki cisimleri atıp, aynı anda yere düştüklerini ispatlamasını küçük aklım bir türlü almıyordu. Bu yüzden daha çok yol almam gerektiğini düşünüyordum o sıralarda ve hemen makas değiştirip, kendime daha yakın olan konulara dönüyordum.

Başrolünü Kirk Douglas'ın oynadığı Spartacus filmini çocukken izlediğimde beni en etkileyen sahnesi, Spartacus'ün yenilmesinin ardından Romalı general Crassus'un topladığı esirlere, "Hanginiz Spartacus?" diye sorması, bütün esirlerin de tek tek "Spartacus benim" diye cevap vermesiydi. Çok etkileyici bir sahneydi açıkçası.

Ne yaptım? Yeniden kurgulamaya karar verdim o anı ve şöyle anlattım:

Savaş bitmişti. Daha önce üç kez Spartacus'ün ordusu tarumar edilmişti. Roma ordusunu dize getiren Spartacus, bu kez Crassus karşısında yenilgiyi tatmıştı. Şimdi geriye onun cansız vücudunu bulmak ve Roma'ya götürmek kalıyordu Crassus için ve bağırıyordu Romalı komutan:

"Bana Spartacus'ü bulun!"

Eğer Spartacus'ün kellesini Roma'ya götüremezse, kimse onun Spartacus'ü yok ettiğine inanmayacaktı.

Askerlerden biri, yorgunluktan bitap düşmüş arkadaşlarına da, kendine de yararı olur umuduyla. ölü gladyatörlerden birinin burnunu kırıp kellesiyle birlikte Crassus'a getirdi ve "İşte Spartacus bu olmalı, efendim!" dedi. Crassus, kırık burunlu kafaya uzun süre baktıktan sonra, "Bu Spartacus değil," diye bağırdı. "Beni aldatmaya kalkan şu sersem askere yüz kamçı vurun!"

Kendi burnu kadar emindi önüne getirilen gladyatör burnunun Spartacus'e ait olmadığından. Askerin getirdiği gladyatörün kafası birkaç balta darbesiyle olsa gerek, parçalanmıştı. Doğru, burnu kırıktı. Hatta, içeriye doğru hafifçe de çökmüştü ama bu kırık, henüz tazeydi. Oysa onun aradığı, yıllar öncesine ait bir kırıktı. Gladyatörün yüzü tanınmayacak derecede parçalanmıştı, üstelik elleri de küçüktü.

İsa'nın doğmasına daha 70 yıl vardı, ama Crassus tabii bunu bilemezdi. Onun için tek tanrı Jüpiter onun emirleriyle hareket edebilirdi ve o ne derse olurdu. Bir gece önce rüyasında Spartacus'ü yeneceğini görmüştü, hatta onu canlı olarak Roma'ya bile götürüyordu ki, uyanmıştı. Uyandığına göre...

Hayır, Spartacus ölmemişti ve bir yerlerde intikam için kendisini arıyordu. Rüyası gerçekleşmediğine göre, Roma'ya Spartacus'ü götürmek şöyle dursun, cesedini bile bulamadığına göre. Bu düşünceden dolayı Crassus'un içini titreme kapladı. Burnuna ölüm kokusu geliyordu, daha doğrusu ceset kokusu... Hayatı boyunca kazandığı, tüm servetini de verse kurtulamayacağı bir kâbustu bu. Roma Senatosu'nun canı cehennemeydi, asıl kurtarması gereken kendi canıydı, kendi canı için Spartacus'ün cesedini bulmak zorundaydı.

Askerlerinden hiçbiri tanımıyordu Spartacus'ü. Hatta Roma'da bile tanıyan tek bir kişi yoktu. Bir asker onu gördüğünü iddia etmiş ve Roma Senatosu'na haber getirmişti. Askerin anlattıkları da bir söylenceden farksızdı. Onun tanımına göre Spartacus'ü aramaya kalkıştığında, yedi cehennem ötede bir bilinmeyeni araması gerekiyordu Crassus'un...

Askerin anlattığı Spartacus'ün belirli bir tanımı, özelliği yoktu. Kırık bir burnu ve kürek gibi elleri vardı, iri yarı değildi, gözleri "herhalde" yeşildi, kaslı bir vücuda sahipti, vesaire, vesaire... Sıradan bir insandı yani.

Şöyle anlatmıştı olayı asker: "Cladius Pulcher'in komutasındaki orduda görevliydim. On beş bin kişilik kuvvetle Vezüv Dağı'nın eteklerinde mevzilendiklerini sandığımız Spartacus komutasındaki köle ordusuna karşı harekâta girişmiştik. Havada sis vardı. Akşam üzeriydi. Komutan Pulcher, dinlenmemiz için kuytu bir yer bulmuştu. Askerlerin çoğu, beraberimizde getirdiğimiz şaraptan içip sarhoş olmuştu. Komutan çadırında ise tam bir alem vardı. Başım çok ağrıdığından ben içki içmedim ve erkenden yattım. Gece bir çığlıkla uyandım. Yanımda Julius adında bir arkadaşım yatıyordu, ona döndüm, boğazı kesilmişti. Toprak kandan vıcık vıcık olmuştu. Hemen silahıma sarıldım ve doğruldum. Aynı anda arkadan yediğim bir darbeyle yüz üstü yere serildim. Sırtım acıyordu.

Uzun süre baygın kalmışım. Ayıldığımda, çevrem arkadaşlarımın ölüleriyle doluydu. Gladyatörler, ellerindeki silahları yerde yatanlara batırıp, ölüp ölmediklerini kontrol ediyorlardı. Üç ağızlı mızrak taşıyan Afrikalı bir gladyatör çok yakınımdaydı. Benim doğrulduğumu görünce, bilmediğim bir dille arkadaşlarına bağırdı. Ne dediğini anlamıyordum ama sanırım benim yaşadığımı söylemeye çalışıyordu. Bir anda etrafımı kuşattılar. Beni öldürmeyeceklerini anlamıştım. Öldürmeye niyetleri olsaydı, beni ilk bulan asker hemen göğsümü deşerdi.

Aralarından, üzerinde tilki kürkü olan, renkli gözlü, yayvan suratlı biri bana yaklaştı. Diğerlerine, 'bunu çadıra götürün,' komutunu verdi. Bağırmadan söylemişti bu sözleri. Beni yaka paça bir çadıra götürdüler. On dakika kadar sonra tilki kürküne bürünmüş adam yeniden karşımdaydı. Bana, 'Roma'ya söyle, gönderdikleri bütün ordular Pulcher'in ordusu gibi yok olup gidecek. Bize dokunmazlarsa, biz de onlara dokunmayacağız. Tek isteğimiz insan gibi yaşamak ve insan gibi ölmek... Seni, mesajımı Roma'ya iletmen için sağ bırakıyorum,' dedi. Ya da buna benzer şeyler, tam olarak hatırlayamıyorum şimdi. Sesi son derece yumuşaktı, sinirli değildi.

Askerler beni bir ata bindirdiler, yanıma yiyecekle su verdiler ve alkışlarla uğurladılar. Sonradan öğrendiğime göre, bana bu talimatı veren adam Spartacus'müş. Ancak, şimdi görsem tanımakta güçlük çekerim. O sırada çok korkmuştum, kiminle konuştuğumun farkında değildim. Hatırladıklarım bu kadar."

Askerin anlattıklarında olağanüstü bir şey yok gibiydi; ama öyle bir anlatıyordu ki, tilki kürklü adamdan söz ederken gözleri büyüyor, solukları sıklaşıyordu. Yayvan suratlı gladyatörün sakinliği askeri de çok etkilemişti. Sakinlik, soğukkanlılık... Spartacus'ü yüce kılan erdem bu olmalıydı işte. Yaşıyorsa eğer, mutlaka aynı sükunetini koruyordu. Crassus emindi. Hiçbir şey olmamış gibi, beş bin köle çarmıha gerilmemiş, bir o kadarının da çarmıha gerileceğini bilmezmiş gibi bir köşede gizlenip olan biteni izliyor olmalıydı. Crassus'u korkutan bu soğukkanlılıktı...

Bir insanın hem çok zeki, hem çok hareketli hem de çok soğukkanlı olması mümkün müydü? Zeki insanların soğukkanlı olmamaları için önemli bir neden vardı: Çok hızlı düşündükleri için, düşüncelerini hemen gerçekleştirme telaşında olurlardı. Ayrıca, bir konu hakkında hemen cevap verememiş olmak, anlamamış olmakla eşdeğer olacağından, zeki insanlar yalan veya doğru, söylenen her şeye anında cevap verirlerdi. Ara birazcık uzayacak olsa, karşısındakinin kendisini aptal sanmasından korkarlardı. Crassus bunu anlayabiliyordu. Bu doğaldı. Zeki insanların, sakin olma konusunda sık sık kendilerini uyardıklarını, ancak bunda hiçbir zaman başarılı olamadıklarını kendi yaşamından biliyordu.

Oysa Spartacus, kazandığı savaşlarla zeki bir komutan olduğunu zaten kanıtlamıştı. Koskoca bir ülkenin ordusuna bir avuç köleyle karşı koymaya karar verdiğinde, ordusunun Appulie köleleri gibi olmayacağını da biliyor olmalıydı. Spartacus'ün niyeti, altmış yıl kadar önce Bergama'da, Aristonikos'un kurmak istediği "Güneş Ülkesi" gibi bir devlet kurmaktı.

"Acaba Aristonikos'u biliyor muydu?" diye sordu kendi kendine. Hemen ardından bunun ne denli saçma bir düşünce olduğunu fark etti:

"Saçmalıyorum! Okuma-yazmayı bile doğru dürüst bilmeyen bir köylü, Aristonikos'u nereden bilecek?!"

Roma'yı almak istese alırdı da Spartacus... Eğer kuzeye gitmek yerine Roma'ya girmeye karar verse, belki de, Roma'nın yeni efendisi olacaktı. Ama yapmamıştı. O, kölelerin de özgürce yaşayacağı "Güneş Ülkesi"nin hayalini kuruyordu. Savaşmak istemiyordu. Roma için bir tehlike olmayacağı konusunda yazılı bir teminat isteseler, seve seve verirdi. "Güneş Ülkesi" budalalığını bırakmış olsaydı, şimdi belki de cumhuriyet yönetimine son vermiş, Roma İmparatoru olmuştu.

Crassus, "Yeni köleler yaratacağından habersiz, böyle bir ülke kurmayı hayal ediyordu. Ne yazık ki, köleler olmadan efendilerin olmayacağını bilemeden öldü," diye düşündü ve hemen kendine sordu:

"Öldü mü acaba?!.."

Sadece bir kanıt, onun öldüğünü gösteren bir tek işaret olsa, Roma'ya tüm şanıyla dönebilecekti ama onun öldüğünü gösteren hiçbir kanıt bulamıyordu. Üstelik, yaşadığına dair bir yığın söylenti geliyordu kulağına.

Yaşıyor olmasının pek bir önemi yoktu aslında. Yeniden köleleri toparlayıp, dünyanın en büyük ve en düzenli ordusu olan Roma ordusuna saldırması düşünülemezdi. Eline Roma'ya yürüme fırsatı geçmişken, bunu kullanmamıştı. Şimdi artık tek başınaydı. Yeniden kendisine inanan insanlar bulması güçtü; çünkü "Güneş Ülkesi" hepsinin başına çökmüştü. Roma'ya yürümek ve hakim olmak, insanın yaşamında bir kez karşılaşabileceği önemli bir fırsattı ve bu fırsatı da Spartacus kullanmamıştı.

Yine de ölüsünü bulmak zorundaydı. "En iyi düşman, cesedini gördüğün düşmandır..."

Sahi, kim söylemişti bunu?

Bütün Roma'yı titreten bu adam ne çok efsane, masal, hikâye yaratmıştı Tanrım! Bir köle nasıl bu kadar güçlü olabiliyordu? Yaşamı boyunca hep savaşmak zorunda kalan biri, kendi dilini bile konuşmaktan aciz bir köle parçası, nasıl olmuştu da böylesine bir ordu kurmuş, Roma'ya karşı gelmişti? Bütün bunların mantıklı bir açıklamasının olması gerekiyordu. Roma, eğer bir daha buna benzer bir tehlike yaşamak istemiyorsa, kafasını şarap

kadehlerinden, gece alemlerinden kaldırıp, bu konu üzerinde yoğunlaşmak zorundaydı.

Crassus, Roma'nın böyle bir silkinişte bulunacağına hiç inanmıyordu Elini "boşver" gibisine savurup, "Bana ne Roma'dan," diye söylendi. Ardından eli hemen ağzına gitti. En büyük Romalı komutanlardan biri olarak bilinen Crassus'un ağzına hiç yakışmayan sözlerdi bunlar. Bir asker, toprağı neresiyse, orayı korumakla yükümlüydü. Bunu bir an olsun unutmaması gerektiği öğretilmişti kendisine yıllarca. Üstelik Triumviliğin üç adayından biri olarak böyle düşünmesi bağışlanmazdı.

"Bulun onu!" diye bağırdı yeniden. Sesi giderek zayıflıyor, cılızlaşıyordu. Bulamayacaklardı, Spartacus'ü asla bulamayacaklardı ve o da Roma'ya eli boş dönecekti. Umudu giderek azalıyordu. Askerler de çaresizdi. Tanımadıkları bir adamın cesedini, tanımadıkları binlerce adamın cesetleri arasında bulmaya çalışıyorlardı. Ellerindeki ipuçları son derece zayıftı: Kahrolası kırık bir burun, yeşil gözler, yayvan surat ve iri eller... Bir de tabii, bu soğuk havada üzerinde olması gereken tilki kürkü... Bu sayılanların çoğunu da paramparça olmuş cesetlerin herhangi birinde bir arada bulma şansları ise hemen hemen hiç yoktu.

Askerler büyük bir öfkeyle, tek umutları olan köleleri, tartaklıyor, dövüyor ama Spartacus'ü bir türlü bulamıyorlardı. Hepsi, Spartacus'ün kendisi olduğunu söylüyordu. Dirençlerini kırmanın bir yolu olmalıydı!

Direnci kırmanın yolunu çok iyi biliyordu Crassus ancak bir türlü dili varmıyordu. Sonunda yüreklendi:

"Çocukları getirin!" diye bağırdı.

Kadınların çoğu savaşta ölmüştü. Bir avuç köle kadın, çocukların başında Thurium'a yakın köylerden birinde bekletiliyordu. Aralarında Spartacus'ün karısı Varinya yoktu. Varinya olsa, iş kolaylaşacaktı. Varinya onlara Spartacus'ü göstermek zorunda kalacaktı, ama lanet olsun, Varinya da buhar olmuş uçmuştu sanki. Askerler onun da öldüğünü söylüyorlardı, ne var ki hiç kimse "işte bu Varinya'nın cesedi," diyemiyordu. Yaşayan kadınların arasında olmadığını biliyordu Crassus. Bir tek onu tanıyordu çünkü. Unutulacak gibi bir kadın değildi Varinya.

Spartacus öyle değildi işte... Spartacus sıradan bir yüze, vücuda sahip olmasa, onu bulmak kolay olacaktı ama Spartacus o kadar köleden çok köle, gladyatörden az gladyatördü ki, herhangi biri de olabilirdi pekâlâ... İşte bu özelliği Crassus'u çıldırtıyordu, çünkü cesedini bulamıyordu.

Hiçbir zaman da bulamadı.

Spartacus'ün ölmediği, bir gün geri döneceği söylendi durdu.

O da olmadı.

Oysa bir yerlerden çıkıp, "Ben buradayım Roma! Seni almaya geliyorum," demesini çok bekledim. En azından, yıllar sonra Spartacus'ün biyografik romanını yazdığımda, kitabımın sonunda Spartacus'ün ölüp ölmediğini açık bıraktım. Belki yeniden İtalya'ya dönmüştü ve köylüleri, gladyatörleri toparlamaya başlamıştı, ama tarihe geçecek kadar bir başarı elde edememişti. Kim bilir, belki oğlu bambaşka bir yerde savaşı sürdürmüştü de tarihçilerin dikkatini bile çekmemişti.

AHLÂK ÇÖKTÜĞÜNDE DEVLETİ YÖNETEMEZSİNİZ

Marcus Tullius Cicero, senato kapısından içeri girdiğinde hareketliliği sezdi. Sezar öldürüleli henüz üç ay bile olmamıştı. Koltuğunun altındaki kitabı kendisi için ayrılan senato masasının üzerine koyup hararetle tartışan senato üyelerinin kendini fark etmelerini bekledi. Neden sonra ortalık sakinleşince, kalın sesiyle: "Bu," diye söze başladı: "Bu kitap hepinize Sezar'ın neden öldürüldüğünü açıklayacak bir kitaptır."

Sezar'ın ölümüyle senato üzerindeki etkisi neredeyse iki katına çıkan Cicero, hafifçe öksürdükten sonra devam etti: "Kitabın adı 'De legibus', yani sizin anlayacağınız şekliyle yasalar üzerine yazılmış bir kitap. Yıllarca yasalarla yönetilmek yerine, diktatörlerin hegemonyası, baskısı altında kaldık. Artık Roma'nın üzerine Jüpiter'in yeni ışıkları doğacak ve cumhuriyet rejiminden imparatorluğa geçen bu devlet dünyanın geleceğine damgasını vuracak."

Sözlerinin etkisini görmek için bir süre sustu. Senatoda çıt çıkmıyordu. Dinlendiğini ve etkili konuştuğunu fark edince devam etti:

"Kızım Tullia ölünce, hayata küstüm. Bunu bütün Roma, hatta Vikingler bile bilir. O benim için yaşamın öz suyuydu, kaynağıydı. Ama yitirdim..." Yutkundu.

Senatörlerden biri ayağa kalkarak, "Yüce Cicero," diye söze başladı. "Sezar ile aranın iyi olmadığını tüm Roma biliyor. Sezar'a karşı hep Pompeius'un tarafını tuttun. Bu da bilinen bir şey. Ama senin ikisi arasındaki farkı bize anlatmakta hep güçlük çektiğini düşünüyoruz. Yüce Roma Senatosu olarak bizden ne istediğini net olarak anlatmanı istiyoruz."

Cicero genç senatör Aurelius'a bir süre baktıktan sonra, "Okumuyorsunuz," diye gürledi. Ben çalışıyorum, yazıyorum ama siz ilgilenmiyorsunuz. Sezar ile aramın olmadığı doğru.

Ona karşılık Pompeius'tan yana tavır koyduğum da doğru. Tüm Sezar dönemi boyunca sesimi çıkarmadım. Gün batımından sabaha kadar süren çalışmalar yaptım ve Sezar'a asla saygısızlık etmedim. Onu sevmediğimi kendi de bilirdi. O da bana karşı asla bir saygısızlık etmedi. Soruna gelince genç Aurelius, neden Sezar yerine Pompeius'tan yana olduğumu ve bundan sonra da neden tahtın en önemli varisi Antonius'a karşı da Oktavianus'u destekleyeceğimi açıklayacağım."

Aurelius yerine oturunca, salondakilerin başka sorusu olup olmadığına bakan Cicero, yarım daire şeklindeki oturma düzeninin tam ortasında bulunan alana indi.

"Tüm insanlar için geçerli olan tek şey doğa hukukudur. Tüm insanlarda ortak olan akıldan hukuku türetmektir. Roma ancak adil bir hukuk sistemiyle ayakta kalabilir. Öldürmek, çalmak, yalancı tanıklık, gizli tanıklık... Bütün bunlar toplumların, diktatörlerin ya da yüksek yargıçların kararıyla yasaklanmış değildir. Sezar bir diktatördü. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte hepimize büyük vaatlerde bulundu, ama ilk işi cumhuriyetin diğer iki başını ezmek oldu ve ülkeyi tek başına hem de acımasızca yönetmeye başladı. Onu, dedelerinden Caligula ile eş tutmak gerek. Evet, Sezar büyük askeri başarılara imza atmıştır, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını da genişletmiştir, ama neye rağmen? Halkının tüm haklarını elinden alıp, onları yalnızlaştırıp, Roma surlarının gerisine iterek kendi imparatorluk heveslerini tatmin için acımasızca açlığa ve ölüme terk etmiştir. Çalmak, hırsızlık, gizli tanıklar, yalancı tanıklar, cinayetler... Bütün bunları engelleyecek olan yasalara hiç dokunmamış, tam tersine daha da serbestleşmesini sağlamıştır."

Bir süre susup, konuşmasının senatörler üzerindeki etkisini gözlemledi. Her şey iyi gidiyordu. Hafifçe öksürerek tüm ihtişamıyla devam etti:

"Bütün bu insanlık dışı uygulamaları engelleyecek tek şey doğal hukuktur. Akıl ile algılanabilen, tanıtlanabilen bir hukuktur doğal hukuk. Ayrı ayrı ulusların hukukları da, bu doğal hukukun aslına az ya da çok uygun kopyalarıdır."

Bir başka senatör Epiktetos söz aldı. Senatonun en yaşlı üyesiydi ve en az Cicero kadar saygınlığı vardı.

"Senatör Cicero çok doğru ve etkili konuşuyorsunuz. Bunu kabul etmek zorundayız. Zaman sizin ne kadar haklı olduğunuzu da gösterdi ve belki de tüm yaşamınızın en şaşalı dönemini yaşıyorsunuz. Kızınızın ölümüyle başladığınız konuşma hepimizi duygulandırdı. Onu kaybetmenin sizde ne büyük acılar yarattığını görüyor ve kabul ediyoruz, ama..."

Cicero gelecek büyük dalganın farkındaydı ve hazırlıklıydı.

"İmparatorluklar aynı zamanda zalimlikler yuvasıdır. Yüce Jüpiter bize değil, onlara bazı güçler ve yetkiler vermiş. Bizler imparator karşısında birer hizmet eriyiz. Onun sözünden çıkmak, Jüpiter'in sözünden çıkmak demektir. Senato olarak onun verdiği kararları uygun görmediğimizde kendisine hatırlatırız, ama asla ısrarcı olamayız. Bu, sizin deyiminizle diktatörlüğün, bizim senatonun kabulüyle imparatorluğun doğasında var. Doğal hukuktan söz ederken, acaba yüce Cicero hiç tanrıların, imparatorların ve imparator ailelerinin de bu doğal hukukta yerleri olduğunu aklına getirdi mi?"

"Bu kabul edilemez!" diye bağırdı Cicero. "Kimse şunu unutmasın ki, ben Clodius'a karşı Milo'yu savundum."

"Milo tam bir şaklabandı."

"Bunu söyleyemezsiniz," diye tekrar gürledi Cicero. Parmağını oturduğu yerden lafa karışan senatörlerden birine sallayarak. "Bunu söylemeniz için Clodius'un nasıl bir kişilik olduğunu bilmeniz gerek."

"Ama sonuçta Milo, Appia yolunda Clodius'u tuzağa düşürüp öldürttü."

"Ölüm," diye tekrar söze başladı Cicero, giderek kendinden daha da emin konuşuyordu. "Ölüm, bir sonuçtur. Ölüm ile ahlâk arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Ölüm anından itibaren var olan sistemlerdeki ahlâk üzerinde tartışmak ve konuşmak gerekir. Önemli olan, ayakta kalan Roma'nın erdemlerinin tartışılması. Erdem, pratik hayatta, özellikle devlet hayatında mutlak değerdir. Zira 'iyi' bedenin ve ruhun, bu ikisinin de yetkinliği aranmalıdır. Artık zavallı Clodius için bunun çok geç olduğunu kabul ediyorsunuzdur sanırım. Zaten konumuz da bu değil.

Konumuz, giderek ahlâk ve erdem açısından tam bir çöküşe sürüklenen Roma İmparatorluğu'nun bu bataktan nasıl çıkacağı. Caligula gibi sefahat yollarıyla, delilikle ve zulümle mi, yoksa Oktavianius gibi erdemli ve adil bir imparatorla mı?"

Senato bir anda karıştı. Cicero'nun Marcus Antonius'u sevmediğini, onun yerine her zaman Oktavianus'u tercih ettiğini neredeyse tüm Roma biliyordu, ama Cicero'nun böylesine açıkça ve ulu orta Antonius'u karşısına alması, neredeyse ölüm fermanını imzalaması demekti.

Ayaklarını yere vurarak kalabalığı sakinleştirmeye çalışan Cicero, "Antonius ile Oktavianius arasındaki en büyük fark ne biliyor musunuz," diye bağırdı. "Ahlâk!"

Senatörler sustu ve yerlerine oturdu. Şimdi ortalığı bir sessizlik kaplamıştı.

"Son kez söylüyorum: Triumvilik, Roma için en iyi yönetim şekliydi, ama Sezar bunu katletti. Şimdi artık bir imparatorluk hayalimiz var. Olsun. İyi bir şey. Ama unutmayın ki imparatorluklar halkını mutlu etmek için değil, ancak sınırlarını genişletmek için diktikleri çarmıhlarla düzeni sağlayabilirler. İmparatorluk, sınırların genişlemesini şart koşar. Bu da binlerce masum insanın ölümü demektir. Ahlâk ve erdem çöktüğünde, devleti yönetemezsiniz!"

Sonrasında ne oldu biliyor musunuz? Cicero, Roma Senatosu'nu Antonius'a karşı kışkırtmayı başardı. Aslında hem Antonius'u hem de Oktavianus'u devre dışında bırakmaktı niyeti, ama ikisi bir olup ikinci triumviliği kurunca kaçmak zorunda kaldı, yakalandı. M.Ö. 43 yılında başı kesilerek idam edildi.

* * *

Toskana eyaleti Roma tarihinde çok önemli bir yer kaplar, zira Toskana'nın en büyük ve zengin kentinde, sanatçıları ve bilim insanlarını koruyan dev bir aile vardır: Mediciler. Dönemlerinde vahşetin de, korumacılığın da en büyük örneklerini sergilemişlerdir. Mediciler döneminde Machiavelli, Bocaccio, Leonardo Da Vinci, Michelangelo, Boticelli gibi tarihe damgasını vurmuş bilim insanları ve sanatçılar yetişmiş, Medici ailesi bu sanatçı ve

bilim adamlarına kol kanat germiştir. İşte biraz da bu yüzden Medici ailesinden söz etmenin tam sırası diye düşünüyorum.

MEDİCİLER

15. Yüzyıl'ın sonlarına doğru Machiavelli, Davinci, Michelangelo, Boticelli, Bocaccio'nun sevgili kenti Floransa'nın semalarında korku ve dehşet bulutları dolaşıyordu. Herkes havada boğuk bir kin ve nefret kokusu olduğunu hissediyordu. Kısa süre sonra sanatçılara kol kanat geren ünlü Medici ailesinin sarayının duvarlarına yığınla ceset asılacaktı.

Floransa'nın da içinde bulunduğu Toskana eyaleti, o yıllarda bir rejim bunalımı içindeydi. Toskana deneyimli bir eyaletti. Tüm rejimleri görmüştü: Diktatörlüğü, soyluların yönetimini, halkın egemenliğini, sermaye sınıfının kurallarını, derebeylerin egemenliğini, halk ayaklanmalarını, demokrasiyi, totaliter rejimi... Kısaca hepsini...

Sürekli darbeler, katliamlar, sürgünler ve kaos egemen olmuştu eyalete ve bundan da en çok Floransa etkileniyordu. Her iki ayda bir seçimler yenileniyor, anayasa işleri çözmekte yetersiz kalıyordu. Bir yığın yeni aile türemişti ve hepsi birbirine düşmandı. Halk ise olanları yalnızca seyretmekle yetiniyordu.

Medici Hanedanı Kuruluyor

Floransa, 1434'te Cosme de Medici isimli bir tefeciye teslim oldu. Cosme de Medici son derece huysuz ve sevimsiz bir adamdı, ama siyaseti ve iktidar sarhoşluğunu da çok iyi bilen biriydi. Elindeki altınları, çevresindekilere borç veriyor, verdiği borcu tahsil edemediği zaman ise son derece acımasız olabiliyordu. Tefecilikle geçiniyordu. Güçlü bir parti kurarak tüm Floransa'yı ele geçirme isteği ise giderek kabarıyordu.

Floransa, tefecilerin gizli egemenliği altında inliyordu. Kentin tüm varlıklı aileleri tefecilik ve kuyumculukla uğraşıyordu. Cosme de Medici, kendisine borçlanan ve ödemeyen müşterilerinden intikamını, onları eyalet sarayının duvarına başaşağı

asarak alıyordu ve buna da kimse müdahale edemiyordu. Bu korku, diğer borçluların borçlarını şu veya bu şekilde ödemeleri konusunda dehşet yaratıyordu.

Bir gün Floransa'nın ileri gelenlerinden bir heyet Cosme'yi ziyaret ederek, Floransa'nın giderek tenhalaştığından yakındılar. Sürekli, insanlar öldürülüp eyalet sarayının duvarına asılıyordu. Günde en az üç ceset toplanıyordu bu duvarlardan.

Cosme de Medici, gelen heyete, "Kaybetmektense, tenhalaşmasını tercih ederim," diye cevap verdi ve ekledi: "Elini ceketinin düğmesinden uzaklaştıramayanlar, gücün iplerini zaptedemezler."

Medici hanedanının kurucusu olan Cosme de Medici, 1 Ağustos 1454'te, yetmiş beş yaşındayken Careci'deki sayfiye evinde öldü. İktidar, Cosme'nin iki torununa, Lorenzo ile Julien'e geçti. Cosme adeta bir krallık kurmuş ve iktidar verasetle babadan oğula geçer hale gelmişti. Daha sonra "Büyük Lorenzo" diye anılacak olan Lorenzo yirmi yaşındayken kendini İtalya'nın en zengin kantonunun başında bulmuştu. İktidar kendisine teslim edilirken, mütevazı bir nutuk çekti. Bu ağır görevi sırf halkının yararı için kabul ettiğini belirtti. Bundan tam üç gün sonra ise, "Sırtıma bir hançer saplanmasına elbette izin vermeyeceğim," diyerek sözünden çark etti.

Bu sözler, dehşetin yaklaştığının işaretiydi.

Sanatçı olmasına sanatçıydı Lorenzo ve bu yüzden de diktatörlüğünde, dehşet ve zulüm hep güleryüzlü olacaktı.

O sıralarda henüz çok ünlü olmayan genç Michelangelo, aç karnını Lorenzo'nun sofrasında doyuruyordu. Brunelleschi, Donatello, Boticelli de Lorenzo'nun emrinde çalışıyor, onun himayesinde hayatlarını sürdürüyorlardı. "Büyük" Lorenzo en çok da kentin varlıklı ve soylu ailelerine Floransa'yı dar ediyordu. Bu ailelerden hiçbirinin devlette iş bulması mümkün değildi. İstedikleri gibi evlenmeleri bile yasaklanmıştı. Lorenzo kimi uygun görüyorsa, ancak onunla evlenebilirlerdi.

Lorenzo döneminde Floransa halkı, işin doğrusu, mutlu günler yaşıyordu. Lorenzo da müthiş bir diplomatik zekaya sahipti.

Dehşete Giden Yolda Tuğlalar Döşeniyor

Sonunda 1477 kışı geldi. Floransa göklerinde beklenen kara bulutlar belirmeye başladı. Medici ailesinin en büyük düşmanlarından Pazzi ailesinin bir üyesi, Roma'daki Katolik Kilisesi'nde mali işlerden sorumluydu. Roma Katolik Kilisesi'nin mali durumu o sıralarda hiç iyi değildi. Papa'nın yakın akrabaları hazineyi boşaltmıştı ve para sıkıntısı had safhadaydı. Pazzi ailesi, maliyeci akrabaları Francesco Pazzi aracılığıyla bu adamın konumundan yararlanmaya karar verdi. Francesco, papalığı kurtaracak kentin, o sıralarda çok zengin durumdaki Floransa olduğuna yeğeni Riario aracılığıyla Papa'yı ikna etmeyi başardı. Riario'nun arkasında maliyeci Francesco Pizza ve Piza Başpiskoposu Salviatti de vardı. Bu plan Roma'yı da rahatlatacaktı elbette ve Papa için de cazipti. Sonunda Papa razı oldu ama tek bir şart koştu: "Kan dökülmeyecek."

Üç kafadar, Floransa kapısında Pazzi ailesinin en yaşlısı Jacopo Pazzi ile buluştular. Komploda kullanacakları adamları da çağırdılar. İki genç rahip de onlara katılmıştı, ama Lorenzo'ya asıl darbeyi indirme görevi Papalık Muhafız Taburu'ndan Montesecco adlı bir subaya verilmişti.

Darbe Girişimi Başlıyor

Plana göre her iki kardeşi aynı mekanda buluşturmak ve ikisini birden orada öldürmek gerekiyordu. Mediciler çok temkinli bir aileydi. Onları yuvalarından çıkarmak ve ikisini bir araya getirmek için çok kurnazca bir fikir bulunmalıydı.

Bilerek ya da bilmeyerek buna Papa yardımcı oldu. 20 yaşında olan yeğenlerinden Rafael Riario'yu kardinal tayin etmişti. Yeni Kardinal kendi bölgesine giderken Floransa'ya uğrayacaktı. Dolayısıyla da onun onuruna büyük bir şölen düzenlenecekti. Lorenzo ve Julien'in bu ziyafete katılmaması söz konusu bile olamazdı.

Darbeciler için müthiş bir fırsattı bu. Ama beklenen olmadı. Rafael Riario için düzenlenen şölene Lorenzo yalnız geldi. Julien rahatsızdı, gelememişti.

Darbeciler telaşlandılar. Zaman onların aleyhine işliyordu. Sonunda 26 Nisan 1478 gecesi bu kez Floransa'da ve Medicilerin sarayında büyük bir ziyafet vardı. Francesco Pazzi ve adamları bu kez işi bitireceklerinden emin, hazırlıklarını tamamladılar, ama Julien bu davete de katılmadı.

Darbeciler zamanlarının giderek daraldığının farkındaydı. İşler uzadıkça, darbenin ortaya çıkması da kolaylaşacaktı, zira birçok insan bu darbeden haberdar olmuştu bile. Bir şekilde bunun Medicilerin kulağına gitmesi herşeyi altüst edeceği gibi, kendi hayatlarını da tehlikeye sokacaktı.

Son bir şans önlerine düşüverdi: Ertesi gün öğleden sonra Sainte-Reparate Katedrali'nde yeni kardinal dua edecekti. İki Medici'nin buna katılmaması düşünülemezdi.

Kilisede Dehşet

Kilise içinde cinayet işlemek tanrı katında her ne kadar hoş karşılanmasa da, darbecilerin yapacağı fazla bir şey yoktu. Ama aralarından buna itiraz eden de oldu: Suikast işini üstlenen Montesecco özür dileyerek, artık bu hareketin içinde olamayacağını belirtti.

Onun yerine komployа dahil olan iki rahip, Antonio ve Stefano bu işi üstlendiler. Suikast, kutsal şaraba ekmeğin bandırıldığı anda gerçekleşecekti. Çanların çalması harekete geçme işareti sayılacaktı. Kilisede Lorenzo ile Julien hançer darbeleri altında can verirken, Başpiskopos Salviatti de silahlı adamları ile harekete geçerek sarayı işgal edecekti.

Öğleden sonra saat ikide kiliseye geldikleri zaman darbecileri bir sürpriz daha bekliyordu: Lorenzo oradaydı, ama Julien yine ortalıkta yoktu. Artık kaybedilecek zaman kalmamıştı. Francesco Pazzi ile genç Bandini, kiliseden ayrılıp Julien'i bulmaya gitti. Julien evdeydi. Onunla hoş bir sohbete başladılar, güldürdüler, yakınlaştılar ve kiliseye birlikte gitmeyi önerdiler. Son derece soğukkanlıydılar. Machiavelli onların bu soğukkanlılıkları için daha sonra şöyle yazacaktı: "Gerçekten iktidara layık kişilermiş."

Sonunda iki kardeşi bir araya getirmeyi başardılar. Julien ve Lorenzo Medici kardeşler en ufak bir kuşku bile duymaksızın ayini izlemekteydi. Bir kilisede, bir rahibin önünde, tanrının evinde birinin başka birini öldürebileceği akıllarının ucundan bile geçmiyordu.

Rahip kutsal şarap kabını kaldırdı, çanlar çalmaya başladı. O anda Francesco Pazzi ve Bandini hançerlerini çektiler. Önce Bandini vurdu. Jülien darbeyi tam göğsünün ortasına yemiş, sarsılmış, bir iki adım gerilemiş, sendelemiş ve yere yığılmıştı. Francesco hemen üzerine atıldı, hançerini Julien'in vücuduna acımasızca batırıp çıkarıyordu. Bu arada kendini de ağır biçimde yaraladığını neden sonra fark edecekti.

Diğer yandan Atonio ile Stefano da Lorenzo'nun üzerine atılmışlardı. Lorenzo, kardeşine göre daha uyanık ve deneyimliydi. Peleriniyle gelen ilk saldırıları savuştururken, boğazından yaralandı, ama bu onu yere yıkmadı. İki acemi katil Lorenzo'nun direnişi karşısında duraksadılar. Bu andan yararlanan Lorenzo'nun kilisedeki sadık adamları hemen etrafında güvenlik çemberi oluşturdu. Ama bir anlık tereddütten sıyrılan Francesco ve Bandini hançerlerini rastgele savurmaya başladılar. Bu arada Lorenzo'nun sadık adamlarından Francesco Nori'yi öldürdüler. Lorenzo kaçmayı başarmış ve kilisenin güvenli bir odasına sığınmıştı.

Darbe Başarısızlıkla Sonuçlanıyor

Kilisedeki Lorenzo taraftarları sokağa fırlayıp, "Yetişin, Lorenzo'yu öldürmeye çalışıyorlar. Julien'i öldürdüler. Lorenzo'yu kurtarın," diye bağırmaya başladılar.

Darbe başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Halk Medicilerden yanaydı.

Kilisedeki bu dehşet anlarından haberdar olan Başpiskopos Salviatti, 50'ye yakın silahlı adamıyla saraya sızdı. Amaç Medici sarayını ele geçirip iktidarlarını ilan etmekti. Demir kapıdan içeri girdiler ve en büyük hatalarını yaptılar. Saray kapısı ancak içeriden özel şifreyle açılabiliyordu ve onlar da şifreyi bilmiyorlardı. Kendi kendilerini kapana kıstırmışlardı.

Salviatti, adamlarıyla birlikte Floransa Valisi Petrucci'nin bulunduğu yere çıktı. "Papa hazretlerinin emriyle tutuklusunuz," dedi. Vali yanıtını adamlarını çağırmakla verdi ve Salviatti'nin tüm adamları oracıkta boğazlandı. Salviatti ise tutuklanmıştı.

Tam bu sırada her şeyi düzenleyen yaşlı Jacopo Pazzi atıyla saraya geldi. Ardındaki çapulcu ordusu "Özgürlük! Özgürlük!" diye bağırıyordu. Machiavelli, "Halk bu çağrıya katılmadı," diye yazar. "Zira Floransalılar için özgürlük o sıralarda hiçbir anlam ifade etmiyordu."

Floransa Çıldırıyor

Meydanda toplanan kalabalığın arasında kayın biraderi Semiztori, yaşlı Jacopo Pazzi'ye seslendi: "Bu ne rezalet Jacopo? Durma evine dön! Burada herkes en az senin kadar Floransa'nın iyiliğini ister ve özgürlüklerine düşkündür."

Bu, sağduyunun sesiydi. Jacopo o an adamlarını da yanına katarak kentten uzaklaştı.

Suikast tüm kentte duyulmuştu. Genç Julien'in öldürüldüğü haberi Floransalıları adeta çılgına çevirmişti. Petrucci'nin emriyle Başpiskopos Salviatti ile sağ kalan adamları çoktan saray duvarına asılmıştı. Halk, cesetleri yere indirerek parçalıyor ve mızrak uçlarına takarak kentte dolaştırıyordu. Herkes "Hainlere ölüm" naraları atıyor, kentin sokaklarını inletiyordu. Lorenzo çılgınca alkışlanıyor, balkona çağrılıyor, o da balkona çıkarak Floransalılara teşekkür ediyordu.

Çocuklar bile Pazzi avına çıkmışlardı. Bu ailenin fertlerinden başka, dostları ve hizmetçileri de öldürülüyordu. Köşeye bucağa saklanan, kadın ve köylü kıyafetiyle kentten kaçmaya çalışan Pazzi mensupları tek tek yakalandılar ve sarayın duvarına asıldılar. Duvardaki cesetlerin sayısı giderek artıyordu. Pazzi'lerin iki acemi rahibi Antonio ve Stefano da aynı şekilde duvara asıldılar, ama asılmadan önce kulakları ve burunları kesildi.

Halk şimdi de Pazzilerin sarayına hücum ediyordu. Julien'in katili Francesco bir odada, kendi bacağında açtığı yaranın acısıyla kıvranıyordu. Çevresinde toplananlar küfretmeye, yüzüne

tükürmeye başladılar. Francesco hiç ürkmeden, cesaretini yitirmeden etrafında toplananlara küstahça bakıyordu. Francesco'yu çırılçıplak soyarak kent sokaklarında dolaştırdılar. Francesco yine de metanetini kaybetmiyordu. Ne bir yakınma, ne bir sızlanma, küfür veya başka bir şey. Yüzüne tükürenlerin gözlerinin içine dik dik bakmaya devam ediyordu. Saraya kadar götürdüler.

Bir tarihçi, "İpi boynuna geçirdiler, sonra beline bir tekme vurup kale duvarından aşağı attılar. Boşlukta bir süre sallandı. Birkaç kez Başpiskopos'un cesedine çarptı, sonra bacakları titredi ve son kez gözlerini açıp etrafına bir baktı. Ardından da kendisine edilen küfürleri duyamaz oldu," diye anlatır.

Sular Duruluyor

Birkaç saat içinde genç Julien'in intikamı, hem de çok kanlı biçimde alınmış, yüze yakın kadın, erkek, genç, yaşlı yakalanıp asılmış, boğazlanmış hatta paramparça edilmişti.

Yaşlı Jacopo Pazzi kaçmayı başarmıştı. Appeninler geçidinde dağ köylüleri tarafından yakalandı. Kendisini bekleyen korkunç sondan en ufak kuşkusu olmadığı için üzerindeki tüm parayı köylülere verip kendisini teslim etmemelerini, oracıkta öldürmelerini istedi. Ama bunlar boşunaydı. Saray muhafızlarına teslim edildi. Floransa'ya getirildi. 27 Nisan sabahı da asıldı. Resmi makamlar, cesedin önce Santa Croce'deki aile mezarlığına gömülmesine izin verdiler, ama daha sonra ihtiyar Pazzi'nin hayaletinin ortalıkta dolaştığı söylentisi karşısında mezarı açılıp, ceset çıkarıldı ve kentin çok uzaklarında bir yerde, boş bir alana bırakıldı.

17 Mayıs'ta ceset yeniden ortaya çıkacaktı. Floransalı çocuklar Jacopo Pazzi'nin çürümek üzere olan cesedini bulmuşlar, boynuna bir ip geçirerek kapı kapı dolaştırmaya başlamışlardı: "Açılın, senyör Jacopo Pazzi geldi!"

Jacopo Pazzi olayı böyle tüyler ürpertici gelişmelerle sürüp gidince hükumet işe yeniden el koymak zorunda kaldı. Sonunda ceset, Rubaconte köprüsünden Arno nehrine atıldı ve böylelikle Floransa bir daha geri dönmemek üzere Jacopo Pazzi'den kurtuldu.

Katillerden yalnızca biri, Julien de Medici'ye ilk hançeri saplayan Bandini bir yolunu bulup kaçmış ve İstanbul'a sığınmıştı. Ama Lorenzo onun izini bulmakta gecikmedi. Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'ten Bandini'yi iade etmesini istedi. Fatih, bir kilisede cinayet işlemiş bu adamın bağışlanmaması gerektiğini düşündüğünden isteği tekrarlatmadı ve Bandini'yi Lorenzo'ya teslim etti.

Darbe girişiminden tam bir yıl sonra 29 Aralık 1479'da Bandini Floransa'da idam edildi. Lorenzo, Leonardo da Vinci'den, bu idam sahnesinin resmini yapmasını istedi.

Floransa'da çok kanlı bir dönem kapanmıştı, ama kara bulutlar bir süre sonra yeniden Floransa semalarında kümelenmeye başlayacaktı.

Yine de Mediciler, yukarıda da söz ettiğim gibi, döneminin sanatçı ve bilim insanlarına kol kanat germişti. Bunlardan en ünlülerinden biri de Michelangelo'ydu.

"KONUŞSANA!"

Bütün bunları birgün kitap haline getireceğimi hiç düşünmemiştim. Sürekli okuyor, not alıyor, zaman zaman da yerel gazeteye veya internet sitelerine yazı olarak derliyordum.

Yaşadıkları çağa damga vuran bu insanların beyinleri nasıl çalışıyordu? Nasıl oluyordu da birçok şeyi aynı anda düşünebiliyorlardı? Hem mimar hem ressam hem heykeltıraş hem de bilim adamı olmak nasıl bir şeydi?

Buna verilen cevaplar çok çeşitli. Özellikle İlk Çağ felsefecileri ve daha sonra bir süre duralayan, ama Rönesans ile yeniden hız kazanan bilim ve sanattaki gelişmelerin o dönemdeki boşluktan kaynaklandığı öne sürüldü.

Hepimizin çocukluğunda başına gelmiştir. Bir şeyler icat etmeye çalışmışızdır, ama sonra çaresizlikle yatağa sırt üstü yatıp tavana bakarak, "her şeyi icat etmişler, bana bir şey bırakmamışlar," demişizdir.

O dönemin boşluklarla dolu olduğu savı da işte bu çocukluk hayallerimiz kadar saf ve temelsiz. Zira hangi dönemde olursa olsun, gerçekten bilgi, somuttan soyuta uzanan ve sonsuzlukla açıklanan evrende böyle bir boşluğun asla olmadığını, olamayacağını gösteriyor. Maceradan ve bilimden sıkılıp da sanatçıların yaşamına sarılışım da işte böyle bir sonsuzluk çizgisinde bir nokta olarak beni büyülüyor.

1564 yılının 18 Şubat cuma günü, yani bundan tam 450 yıl önce, Roma'nın varoşlarından birinde Marcel Corvi'ye yakın Fonari Sokağı'nda duran arabadan, kara giysilere bürünmüş dört adam inerek 212 No'lu eve koşar.

İçeride, demir bir karyolada kaskatı kesilmiş, hareketsiz, yaşlı bir adam yatmaktadır.

Kara giysili adamlar, birer icra memuru titizliğiyle odadaki eşyaların envanterini çıkarmaya başlarlar.

Ceviz sandığı hışımla açarlar ve içindeki 8190 Duka ile 200 Skudi'ye el koyarlar. Paraların bir bölümü bakır kutular içindedir, bir bölümü de eski bir mendile sarılmıştır.

Fonari Sokak, 212 No'lu eve giren Roma Sulh yargıcı Tommaso de Cavalieri ile Daniele de Volterra, üzgün bir ifadeyle Leonardo Buonarroti'ye bakarlar.

"Amcanız ölmüş, bay Buonarroti," der, sulh yargıcı Cavalieri, "Evde de sizin işinize yarayacak doğru dürüst bir şey yok. Zavallının, ölmeden üzerine zorlukla çekebildiği şu keçi postundan başka... Sandıktan çıkan paralar ise borçlarını bile ödemeye yetmeyecek kadar değersiz. Üzgünüm..."

Leonardo Buonarroti, amcası Michelangelo Buonarroti'nin kanı çekilmiş yüzüne bakarak derin bir soluk alır:

"Keşke, birkaç yüz yıl sonra doğsaydım... İşte o zaman onun mirasçısı olmak harika olurdu..."

Demir karyolada cansız yatan vücut, "Konuşsana!" diye çekicini fırlattığı ünlü Musa heykelinin yaratıcısı Michelangelo'dan başkası değildir.

Roma'da, San Pietro in Vincoli Kilisesi'ndeki bu ünlü heykeli herkes bilir.

Mermerin konuştuğunun bir simgesidir.

Zaten Michelangelo da o yüzden çekicini fırlatmıştır, konuşması gerekirken sustuğu için.

500 yılı aşkın zaman diliminde, üstelik de Katolik mezhebinin tam ortasında bir Musa heykeli, tüm dünyanın karşısında öylece oturuyor...

Sanatın bin yıl daha dünyayı etkileyeceğinin müjdecisi olarak umut dağıtıyor.

Leonardo Buonarotti'nin yanında iki doktor, noter ve arkadaşları Cavalieri, Daniele ve Diomede vardı. Evdeki her şey hemen mühürlenip ceset çıkarıldıktan sonra da sayım yapıldı. Leonardo Buonarotti üç gün sonra gelip mirası kabul etti. Evde şunlar bulunuyordu: İçinde dokuz bin duka bulunan bir kutu, çok az resim –ölmeden önce Michelangelo neredeyse her şeyi yakmıştı- ve bazı başlatmış olduğu heykel çalışmaları.

Leonardo çok önceden, Dük Cosimo ve Floransalı arkadaşlarının isteklerini yerine getirerek ünlü amcasını Floransa'da defnetmeye karar vermişti. Ancak Michelangelo'nun onlara ait olduğuna inanan Romalı arkadaşları cesedi vermek istemiyorlardı ve Roma kiliselerinden birinde mezar hazırlamaya başlamışlardı. Bu nedenle Leonardo cesedi eşya taşıdığı izlenimi vererek gizlice şehirden çıkarıp Floransa'ya götürdü. Orada her şey hazırdı: Dük, Floransa'nın en iyi iki ressamıyla en iyi iki heykeltıraşı olan Vasari, Bronzino, Ammanati ve Cellini'nin de üye olduğu özel bir komisyon gönderdi. Benedetto Varchi konuşma yaptı. Vasari, büyük sanatçının cesedinin halen bulunduğu Floransa'nın panteonu Santa Croce Kilisesi'ndeki mezarına sıradan bir mezar taşı hazırladı. Sanatçının mezarı, dehâsı, müthiş vatanseverliği, ve karamsarlığıyla benzeştiği Niccolo Machiavelli'nin mezarına yakındır.

Bu sütunlarda hep sanatın gücü ve kitlelere verdiği coşku anlatılmak istendi. Putperestlikten yakasını zor sıyıran Müslüman dünyası, yıllar boyu heykel sanatına, putlardan kaynaklanan bir "irkiliş" içinde kuşkuyla baktı. İnsan vücudunun mermerde bile olsa suretinin yaratılması korkutucu geliyordu.

Dünya sanatının ulaştığı aşamalarla buluşması her açıdan engellenen bu ülkenin insanları, bu yüzden elli sene önce yazılmış romanlardan türetilen yeni versiyon dizilere çakılıp kalıyor.

Üstelik, giderek daha da kısırlaşan bir toplum yaratılıyor.

Sanatın ivme kazandıran, geleceğe umutla bakmayı sağlayan "adrenalin" salgısı yerine, Oblomov'un uyuşukluğu aşılanıyor.

Bir zamanlar, İsmail Cem'in genel müdürlüğünü yaptığı TRT'de, Leonardo da Vinci'nin hayatı gibi programlara yer verilirdi. Danny Kane'in müzik programları, çok sesli müziği sevdirirdi. Beğeni yelpazesi genişlerdi kısacası ve bu da düşünce yelpazesinin de genişlemesine vesile olurdu.

Sanatın belli bir ideolojiyi taşıması kabul edilebilirdi, ancak bu ideolojinin kabul edilip edilmemesini belirleyecek seçeneklerin de sunulması gerekirdi.

Bu yapılmadı.

Yapılan, insanların özgürce düşünme haklarının ellerinden alınmasıydı.

Tüm ileriye dönük sanatsal hamleler, çırpınışlar muhafazakar ve giderek de bağnazlaşan çevreler tarafından engellendi.

Her şey "kendiliğinden" anlayışına bırakıldı ve bunun dışına çıkmanın bedelleri anlatıldı.

Seka gibi verimli fabrikalar kapatıldı, kâğıt ithalata bağımlı hale geldi. Kitap fiyatları vasatın üzerinde kazancı olanların bile "elini yakmaya" başladı.

Sergi salonları kentlerin en ücra köşelerine taşındı.

Okullarda resim ve müzik dersleri "geçiştirildi."

Pop müzik ilahları ve hayran kitleleri oluştu.

Resim sanatı bir ticari meta haline getirildiği için, yaygınlaşması imkansızlaştı.

Eskiden herkesin merakla, hevesle gittiği fotoğraf dernekleri cazibesini kaybetti.

Bir tek sinema sanatı bu muhafazakar saldırıdan kendini koruyabildi. Özellikle yurt dışında ödüllendirilen Türk sineması örnekleri, yurt içinde de gişe yapmaya başladı. Cannes Altın Palmiye Ödülü'nü bileğinin hakkıyla alan Nuri Bilge Ceylan buna en büyük örnek oldu.

İşte tam bu sırada, bu sanatın kolunu kesemeyeceğini anlayan muhafazakar kesim, kendi sineması ile rekabete başladı.

Sanatın hiç başlamayan Türkiye serüveni, başlamak için hâlâ kendine bir yol arayışıyla çırpınıyor.

Cumhuriyetin ilk yıllarının bile gerisine düşüldüğünü kabul eden kimi aydınlar, ellerinden geldiğince şiiri, tiyatroyu, heykeli, romanı ve müziği sevdirmeye çalışıyor.

Bu, geç kalmış bir savaşım olsa da, sanat mutlaka kazanacaktır demek, insanı umutlandırıyor.

Michelangelo'nun yaşamını, yoksulluk içindeki ölümünü düşününce, aklıma nedense belki de edebiyat tarihinin en borçlu ölen yazarı Honore de Balzac geldi. Bahçıvanına bile borçluydu

Balzac ve bir gün büyük paralar vererek ve borçlanarak satın aldığı malikanesine kapıdan girmek istemedi. Zira kapıdan girmesi halinde, uzun süredir borcunu ödemediği bahçıvanla göz göze gelecekti. Onunla karşılaşmamak için bahçe duvarını tırmanıp, kendi bahçesine yumuşakça kendini bıraktı ve tam o sırada burnunun dibinde bir çift iskarpin gördü. Bahçıvan alaycı ama kalın bir sesle, "Durumumuz artık komediye dönüşmeye başladı Mösyö Balzac, ne dersiniz," diyordu. Böyle bir adamdı işte Balzac. Biraz da ondan söz etmekte yarar var.

BU KİTAPLAR YARARSIZ OLMAYACAK

Tarih 18 Ağustos 1850... Güzel giyimli bir bayan, güzel bir günün akşamüzeri Paris'in ünlü Fortunee Sokağı'nın başında, bir zamanlar Bay Beujon'a ait olan evin önünde durur. Atlı arabaya kendisini beklemesini söyler ve hızlı adımlarla eve yürür.

Aynı günün akşamı eve döndüğünde, kocasına çağın en büyük romancılarından biri kabul edilen Honore de Balzac'ın ölmek üzere olduğunu söyler.

Evi ziyaret eden kişi Victor Hugo'nun karısıdır.

Victor Hugo bu haber üzerine, amcası Louis Hugo'dan izin alarak telaşla Balzac'ın evine gider.

Akşamı saat on sularında Victor Hugo Balzac'ın kapısını çalar. Kimse açmaz. Balzac'a aşırı düşkünlüğüyle bilinen Hugo, kapıyı kırarcasına zorlar, bir kadın elinde şamdanla kapıyı açar. Ağlamaktadır. "Ne istiyorsunuz," diye sorar Hugo'ya.

Victor Hugo kendini tanıtır, hizmetçi onu içeri alır.

Tam o sırada bir kadın ağlayarak Hugo'nun bulunduğu odaya gelir. Hugo o sırada şöminenin hemen yanında Balzac'ın David d'Angers tarafından yapılmış heykelinin yanında durmakta, odanın ortasına yerleştirilmiş mumların küçük alevlerine bakmaktadır.

Kadın, Hugo'nun dizlerinin dibine yığılarak, "Beyefendi ölmek üzere," der. "Karısı odasına çekildi. Doktorlar günlerdir yaşatmak için uğraşıyor, ama faydasız..."

Victor Hugo, kadını ellerinden tutarak ayağa kaldırır; "Dehâlar ölmez, üzülmeyin hanımefendi," der.

Başka bir kadın ağlayarak odaya girer. "Hırıltılı solumaları hiç kesilmedi," diye yakınır. "Siz yakın dostusunuz Bay Hugo, eğer istiyorsanız Bayan Surville'yi çağırayım. Sanırım henüz uyumamıştır."

Honore de Balzac o sıralarda iki yıla yakın süren kalp büyümesi şikayeti nedeniyle evden çıkamıyordu. Bacakları şişmiş, sol bacağında derin bir yara açılmıştı. Doktorlar kangrenden kuşkulanıyordu. Kuşku Balzac'ın kısa süre önce yatmaya giderken antika bir eşyaya çarpması ve eşyanın vücudunu yaralamasından kaynaklanıyordu.

Döneminin en büyüğü olan, Dostoyevski'yi derinden etkileyen Balzac, sıradan bir eşyanın tuzağına düşmüştü ve buna da Victor Hugo inanamıyordu. Balzac hızla su kaybediyordu ve doktorlar bunu bir türlü engelleyemiyordu.

Yakın dostu ve doktoru Roux, bacağında oluşan çıbanı ameliyatla iyileştirmeye çalıştı, ama nafile. Su kaybı sürüyordu. Bu arada önlenemeyen bir ateş de söz konusuydu.

Başta Roux olmak üzere, çevresindeki tüm insanlar Balzac'ın hayatından umut kesmişti.

Bir tek Victor Hugo onun yaşayacağına ve yeniden romanlarına döneceğine olan inancını yitirmemişti. Doktorların bir kez daha muayene etmesi için tüm nüfuzunu kullandı Hugo, ama doktorlar ağız birliği etmişçesine yapacak bir şey olmadığını söylemişlerdi.

Balzac'ın öleceğine öylesine inanmıştı ki çevresindekiler, günah çıkarması için bir rahip bile çağırdılar. Hugo reddetti. "Sırası değil, o yaşayacak," dedi. O sırada hâlâ şöminenin başında duruyor, Balzac'ın büstüne bakıyordu. İçeriye ağlayarak giren ikinci kadın, "Dün geceyi çok kötü geçirdi," diye soluklandı. "Can çekişiyor."

Hugo, kadının perişanlığından durumun ciddi olduğunu anlamıştı, ama yine de Balzac'ın böylesine ucuz bir şekilde hayata veda edeceğine inanmıyordu. Onun tanıdığı, hayran olduğu sevgili dostu Balzac hayata böyle veda edemezdi.

Sonunda Hugo, sevgili dostunun odasına girdi. Balzac geniş bir yatakta sırtüstü yatıyordu ve gözleri kapalıydı. Kardeşi bayan Surville yanındaydı ve alnında biriken terleri siliyordu.

Hugo Bayan Surville'nin elinden mendili aldı ve Balzac'ın kulağına, "Beni yalnız bırakamazsın dostum," dedi. Çenesinde biriken damlaları silerken.

Ama Balzac dostunu dinlemedi. Aynı akşam, 51 yaşındayken hayata veda etti.

Hugo inanamadı. Balzac'ın elini sıktı ve tepki bekledi, yoktu.

Gözlerine baktı, ama kapalıydı.

Kalbinin üzerine elini koydu, ama atmıyordu.

Bir dostunu kaybetmişti Hugo, ama dünya daha da büyük bir kayıp vermişti.

En ünlü romanı "Sefiller"in girişinde şunu yazıyordu Hugo: "Yüzyılımızın üç sorunu; erkeğin yoksulluk yüzünden alçalması, kadının açlık yüzünden düşmesi, çocuğun okumamışlık yüzünden yeteneklerinin yok olması, bunlar çözümlenmedikçe, bazı bölgelerde toplumun insanı boğması mümkün oldukça, başka bir deyimle, daha geniş bir açıdan, yeryüzünde cehalet, yoksulluk bulundukça, bu kitaplar yararsız olmayacaktır."

Hangi kitaplar?

Hugo'nun sözünü ettiği, 19. Yüzyıl'ı "hallaç pamuğu" gibi savuran, her biri düştüğü yeri yangın yerine çeviren kitaplardı. Dostu Balzac'ın, Flaubert'in, Chateaubriand'ın, Stenhal'in, Dumas'nın kitaplarıydı.

Can dostu kabul ettiği Balzac ile aynı dönemde burjuvaziye karşı açtığı savaşı yansıtan kitapları da böyleydi. O yüzden ölüm döşeğindeki dostunun yanında bulunmak istemişti. Bu geçimsiz, savurgan ama dehşetli zeki dostuna son bir kez bakmak istemişti. Balzac da onu görmek istemişti daha önceleri, ama fırsat bulamamıştı Hugo.

Hugo ölümü ancak seksen yaşlarında tanıdı, ama Aleksandr Dumas Pere'in can düşmanı Balzac'ın ölümünü yalnızca izlemek zorunda kalmıştı.

Ölüm kokar mı? İlk kez Victor Hugo yazdı bunu: Ölümün kokusu...

Dünyanın en büyük yazarlarından biri kabul edilen Balzac, bir burjuvaydı. "Köylüler" adlı romanıyla kitleleri ayaklanmaya çağırmıştı, ama "Vadideki Zambak" ile de onları aklamıştı.

Bir tiyatro çıkışında Aleksander Dumas Pere ile karşılaştığında Dumas, "Siz artık tiyatro eseri yazmayın, rezil oluyorsunuz," dediğinde şöyle yanıt vermişti Balzac: "Ben yazdıklarımla rezil oluyorsam eğer, siz yaşadıklarınızla daha da rezilsiniz."

Hep kendinden büyük kadınlara aşık oldu Balzac. Bunu da tüm romanlarında aklamaya çalıştı. Kadınlar onun için yalnızca bir sevgili değil, aynı zamanda birer anneydi.

Gençliğinde bir cinayete tanık olmuştu, ama tanıklık yapmadı. Cinayeti sakladı ve katilin serbest kalmasına neden oldu.

Hiçbir romanında, öyküsünde, anısında bundan söz etmedi Honore de Balzac.

Asıl soyadı Balsa'ydı, Balzac'ı kendi uydurdu.

Babasından utandığı için.

Başına da "Honore" eklemeyi ihmal etmedi.

Kendince şerefliydi ve tarihe de öyle geçti zaten. Ama asla bir "Jean Valjean" olamadı.

"Felix" kendisiydi romanında ama "Vanessa" hayalinde yarattığı sevgilisiydi.

Ancak dünyanın en büyük "tutku" romancısı oldu. "Goriot Baba"daki büyük tutku onun eseridir. Bütün romanlarında "Vautren" vardır, tutkuların baş tacı, en büyük eseri. Çünkü tutku bir saplantıydı Balzac'ta.

Kendisine hayran olan ve neredeyse tüm eserlerini Rusça'ya çeviren Dostoyevski gibi, o da gecenin belli bir saatinden sonra yazmaya otururdu. Masasında mutlaka bir mum bulundururdu ve mum sönene kadar da yazmaya devam ederdi. Bu bir kuraldı. Asla alkol kullanmazdı ve hep masasında buharı tüten bir fincan kahve bulundururdu.

Tutkuyu kendi yaşamına da yansıtmış bir yazardı Balzac, yazmak onun için bir yaşam biçimiydi. Hugo da tutkuların yazarı sayılırdı, ama Hugo'da tutkular sürekli olumsuz olarak su yüzüne çıkıyordu.

Yoksul ve borç içinde öldü, ama dünya edebiyat tarihine

başyapıtlar kazandırdı. Hugo, o yüzden büyük bir saygı beslerdi Balzac'a ve bu saygısını hep korudu.

Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük romancılarından, edebiyatçılarından biri sayılan Honore de Balzac aslında yalnızca insanları ve onların zaaflarını yazmakla tarihe geçti. Zola gibi salt gerçekleri yazmak yerine onları süsleyerek anlatmayı yeğledi.

Ölmek onun için bir kurtuluştu belki, ama dünya için değil.

Hugo bu ölümü uzun süre kabul edemedi. Balzac'ın hayatında çıkıp gitmesi onu yazarlık açısından çok etkilemişti. Siyasete yönelmesindeki en büyük nedenlerden biri de yazmaya olan ilgisinin kısa süreli de olsa azalmasıydı.

İki dev yazarın yolları edebiyat sahnesinde hep kesişti. Hugo siyasete atıldı, Balzac siyasetten hep kaçtı. Siyaset Hugo'yu besledi beslemesine, ama kafalarda hep bir soru işareti de bıraktı. Yalnızca kalemiyle yaşasaydı başka neler yazardı diye soruldu. Bunu öğrenmek, bilmek, tahmin edebilmek olanaksız. Charles Dickens'in ölümü nedeniyle yarım bıraktığı roman gibi, yazarlıkta ulaşacağı son noktayı görmek mümkün olmadı. Hugo da belki bir başka "Sefiller" romanı yaratacaktı, bilinmez.

Ama Hugo bambaşka bir şekilde dünya sahnesine çıktı: Sert, çarpıcı ve ödün vermez bir kişilik. Bir edebiyatçı olduğu kadar siyasetçiydi ve Fransa'nın, aslında tüm insanlığın özgürlüğü için çok mücadele verdi. Balzac'ı yitirmek belki de en çok bu açıdan dokunmuştu büyük yazara. Bir de Victor Hugo'nun ağzından dinleyelim Balzac'ın ölümünü.

"BEYLER, AVRUPA BÜYÜK BİR BEYNİ YİTİRİYOR!"

"Sıkıyönetim yasası, sansür yasası, bankaları kurtarma yasası, cumhurbaşkanın yetkilerini kısıtlama yasası, sindirme yasası, halkı bilgisiz bırakma yasası, referandumu kısıtlama yasası, basını susturan ya da yalakalığa iten yasa...

Diyorlar ki, huzur ve güven bozulmasın...

Diyorlar ki, istikrar bozulmasın...

Diyorlar ki, başka alternatif yok...

Sonra da diyorlar ki, 'bu demokrasi...'

Demokrasi alternatifsizlikmiş gibi...

Yani, eğer alternatifi olmayan bir hükumetseniz, o zaman Sultan Süleyman'dan farkınız ne?"

Bunları yazan ben değilim, bunları yaklaşık olarak da olsa yazan Victor Hugo, sanki aramızda yaşıyormuş gibi...

Sanki adam, yani Hugo, DGM, Özel Yetkili Mahkeme savcısının önünde...

Ne değişti yüzyıldır?

Yani okumasını bilmedikleri için, "Sefiller" romanı da yararsız kaldı, "Diriliş" de, "Karamazovlar" da, "Tükeniş" de...

Ama 19. Yüzyılın en politik yazarlarının başında gelen Victor Hugo'nun beni etkileyen en büyük özelliği, sevgiyi, insana olan sevgiyi bilmesi oldu. Sevginin her yaşta ve çağda yaşanabileceğini hissetmesi ve bunu yaşamış olması. Ölümünden bir yıl önce, 82 yaşında, sevgilisi Juliette Drouet'ye mektuplar yazıyor, ona kırmızı gül buketleri gönderiyordu. Sevgili Juliette'si öyle genç kız falan da değil, orta yaş da değil, Hugo'dan yalnızca iki yaş küçük, yani 80 yaşındaydı.

Hugo, bu sakallı dev adam, bu kaçamak sevgilisiyle karısını aldatmıyordu. Karısıyla birbirlerini karşılıklı aldatıyorlardı, ya da kağıda dökülmemiş bir anlaşmayı zihinlerinde imzalamışlardı. Karısı da, yakın arkadaşı, dönemin büyük eleştirmenlerinden Sainte-Beuve ile birlikteydi. Sevgi dolu yüreğini yalnızca sevgilisiyle paylaşmıyordu Hugo, yakın dostları için de müthiş bir bağışlayıcılığı vardı.

Victor Hugo'yu okuduğunuzda, onun Balzac ile olan farklılığını hemen görebiliyorsunuz. Hugo, roman ile kendi yaşamını ayrı tutabilmeyi başarabilmiştir. Balzac ise, kendi tutkularını hep romanlarına yansıtmıştır. Hugo sevgiyi en çılgın biçimde yaşamış, ama bunu romanlarında yaşatmayı hep göz ardı etmiştir. Balzac ise, yaşadığı tüm aşkları romanlarının köşe bucaklarına iliştirerek, sevgililerinden gizlice intikam alma yolunu seçmiştir.

Stendhal de aşkı romanlarına taşımış, onu kahramanlarıyla birlikte yaşamış bir yazardır. Ama aşk onda, Balzac'da olduğu gibi bir tutkuya dönüşmemiş, Puşkin'de ya da Lamartine'de olduğu gibi, salt aşk olarak sınırlarını çizebilmiştir.

Hugo'nun "Sefiller" romanı bir insanlık, Balzac'ın "Vadideki Zambak" romanı ise bir aşk dramıdır. Hugo tanık olduğu toplumsal çarpıklığı, politik olarak yansıtmış, Balzac ise yaşadığı bir aşkı tutkuya dönüştürmüştür.

Çağımızın insanına en çok yakışan, Balzac'ın yarattığı tiplerdir. Tutku çapları değişmiş de olsa, gücünden hiçbir şey yitirmemiştir. Siyasi kariyer, toplumsal kariyer, sanatsal kariyer, ama sonuçta hepsi bir tutkunun değişik versiyonlarıdır. Victor Hugo ise bir devlet adamıdır her şeyden önce. Romancılığı yanında sönük kalmış da olsa, en sağ görüşten yola çıkarak, çağına göre en demokratik ve insancıl görüşe uzanmış bir politik yaşamı vardır. Napolyon ile en çok kavga eden Victor Hugo'dur, Fransa Parlamentosu'nda senatörlüğe kadar yükselmiş olan yine odur.

İşin bir başka ilginç yönü de, Balzac'ın Victor Hugo'nun kolları arasında ölmüş olmasıdır.

Gerisini Hugo'dan okuyalım:

"Kapıyı çaldım. Hafif bulutlu bir ay ışığı vardı. Sokak ıssızdı. Kapıyı açan olmadı. İkinci kez zile bastım. Kapı açıldı. Elinde

şamdanla bir hizmetçi çıktı. Ne istediğimi sordu. Ağlıyordu. Adımı söyledim. Kadın beni bir alt kattaki salona aldı. Şöminenin karşısında, konsolun üzerinde Balzac'ın David tarafından yapılmış dev bir mermer büstü duruyordu. Salonun ortasına yerleştirilmiş zengin bir oval masanın üstünde mum yanıyordu. Masanın ayakları, çok ince bir beğeninin belirtisi olan altı yıldızlı heykelcikten oluşuyordu."

Victor Hugo, "Anılar" adlı kitabında, Balzac'ın ölüm öyküsünü adım adım yazar. Hastabakıcısı, Victor Hugo'ya, Balzac'ın "gün ağarmadan öleceğini" söyler. Hugo, belleğinde Balzac'ın soğuk yüzünün izini taşıyarak merdivenlerden iner ve ölümü ölümsüzlükle karşılaştırarak evine döner.

"Eve döndüğümde, bir pazar günüydü. Beni bekleyen bir sürü insan vardı. Aralarında Türkiye Çalışma Ateşesi Rıza Bey, İspanyol ozanı Navarrete ve İtalyan sürgünlerinden Arrivabane vardı. Kendilerine, "Beyler, Avrupa büyük bir beyni yitiriyor, dedim."

Balzac o akşam ölür.

Balzac ve Hugo... Dünya edebiyatının iki devinden biri ötekinin kolları arasında öldü.

51 yaşında kendisini terk eden dostuna inatla Victor Hugo, sevgili dostundan 30 yıl fazla yaşayıp, daha birçok sevgiyi ve ihaneti tadacaktı.

Victor Hugo'nun çağdaşı Balzac'a göre daha politize olması, onun sanatsal verimliliğini de büyük ölçüde etkilemiştir. Jean Valjean'ın kişiliğinde, dinsel bir bağışlamanın ötesinde, aşağılanmaya çalışılan bir mahkûmun siyasi mücadelesi yatmaktadır. Romanın ana teması, bağışlayıcı bir kişiliğin yüceltilmesi üzerinedir. Jean Valjean, Lucien Rubempre, Veutrin ve diğer çağdaşlarının tersine, yaşamını bağışlama üzerine kurmuştur. Balzac'ta tutku, Stendhal'de kıskançlık, Tolstoy'da bireysel özgürlük ve son olarak Dostoyevski'de bunalım olarak karşımıza çıkan ana temalar, Victor Hugo'da bağışlama olarak somutlaşır. Sanki 19. Yüzyıl romancıları, aralarında insani özellikleri paylaşmışlar ve onlar üzerine romanlar yazmış gibidir. Oysa, roman sanatının doruğa çıktığı bu çağda, binlerce roman yazarı arasında, kişisel özellikleri

analiz edebilen ve bunları kahramanları aracılığıyla okurlarına ulaştırabilen birkaç yazar günümüze kadar kendilerini de aşan roman kahramanlarıyla birlikte gelebilmiştir. Miskinliğin büyük dehâsı Oblomov'u yaratan Gonçarov gibi.

Peki ama, bütün bunların günümüz yaşantısıyla ile ne ilgisi var? 19. Yüzyıl'da yaşamış bir yazarın, üstelik televizyon gibi bir aptal kutusuna da sahip olamamış bir toplum için yarattığı kahramanların, yaptıklarının yüzyılımızda hangi kitleye ne gibi bir etkisi olabilir?

Bağnaz bir Klasik Dönem hayranı olarak, yüzyılımızda yaşadığımız bütün güzellik ve çirkinliklerin ipuçlarının, geçtiğimiz yüzyılların tozlu sayfaları arasında bulunabileceğine inanıyorum. Dinsel baskıların Hıristiyan dünyasını kasıp kavurduğu dönemler, şimdinin Cezayir'indeki, Afganistan'ındaki, Orta Doğu'sundaki çember sakallıların neden masum insanları katlettiklerini açıklıyor. Binlerce yıllık insanlık tarihinde, teknolojinin, coğrafyanın, sanatın, güzellik anlayışının, kısacası insan karakteri dışında her şeyin değiştiğini izleyebiliyorum, ama insanın değişmediğinin dehşetine de düşüyorum. Hırs, bağnazlık, tapınma, kin ve öldürme tutkusu gibi insana yakışmayan özelliklerin, ne yazık ki, asla vazgeçilemeyecek ve eğitilemeyecek birer varoluş nedeni olduğunu anlayabiliyorum. Bunlarla birlikte, yaşamın gerekliliğine de inanıyorum.

O yüzden de, Victor Hugo gibi bir yazarın, Jean Valjean kişiliğinde yarattığı o muhteşem bağışlayıcılık kavramına tapınırcasına sarılıyor ve ancak geçmişin değerleri üzerinden geleceğe umutla bakılabileceğine inanıyorum. Tıpkı Hugo gibi, "Bu kitapların, yazıların yararsız olmayacağına" inanıyorum.

Yoksa ne yazmaya kalkabilir insan, ne sevmeyi düşleyebilir ne de çocuk yetiştirmeyi.

Umut, sizi terk etmeye hazırlandığında yaşamaya hazırsınız demektir.

PAYLAŞILAMAYAN KADIN: HANSKA

Çorum'da başladığım "portreler" türü çalışma, elbette orada kalmadı. Orada bitmediği gibi, uzun süre de kapağı bile açılmadı. Gün geldi siyaset bunalttı, gün geldi yaşamın küçük sürprizleri kovaladı ve tıpkı kuantum sıçramaları gibi bir on sene sonrasına gitti, bir yirmi yıl geriye. Düşüncenin kuarklar gibi görünmeden, hatta sinsice sizden bağımsız alıp başını gitmesi, hayatın hem büyük bir keyfi hem de hüznü. Ta o günlerden, Çorum'daki günlerden aklımda kalan önemli bir ayrıntı da Balzac ile Liszt arasındaki aşk çekişmesi olmuştu. Balzac'ın biyografisini yazmaya niyetlendiğimde, onun çevresindekilerle olan ilişkisinin de tıpkı romanlarındaki gibi tamamen tutkuya dayalı olduğunu fark ettim. Elbette bitiremedim Balzac'ın biyografik romanını, ama okuduklarım bile onu ele almanın da bir "tutku" gerektirdiğini anlattı bana. Zor bir adam ama bir gün belki başarırım onun hayatını yazmayı da, kim bilir.

İnsanı siyasetin açmazları, ortada dolaşan basitlikler, yolsuzluk iddiaları, egemenlik savaşları ve karşılıklı tuzaklar bitkin düşürüyor. Dünyaya tek pencereden bakmak ve sanki tüm dünya Çorum'un, Ankara'nın, Diyarbakır'ın etrafında dönüyormuş gibi bir izlenime kapılmak daha da yıpratıcı oluyor ve insan kafasını kaldırıp da daha farklı dünyalar olduğunu göremiyor.

Bu da dehşetli bir umutsuzluk kıskacına kapılmamıza neden oluyor.

Oysa dünya, bizim geçirdiğimiz "dibe vurmuş" siyaset bataklığından binlerce kez geçmiş ve her seferinde de yoluna devam edip, yeni açmazlara at koşturmuş. Günü yalnızca yirmi dört saat olarak yaşayıp da, ertesi gün sorunlara kaldığı yerden devam etmek, depresyon için biçilmiş bir kaftan, ama biz bunu aşamıyoruz. Sado-mazoşist bir tutkuyla, ertesi günü de ahlarla, vahlarla geçirmeyi göze alıyoruz.

2015 yılında yapılacak genel seçimlere AKP iktidarından hoşlanmayanlar olarak yenik bir muhalefetin koluna takılıp

gidiyorsanız eğer, umutsuzluk daha da ağırlaşarak yüreğinizin tam ortasına çöküyor ve oradan ayrılmamak için de müthiş bir direnç gösteriyor.

Bununla yaşamamız isteniyor bizden. Umutsuz, karamsar ve yenik...

Oysa dünya çok büyük ve yaşanmışlıklar çok renkli. Umut denilen çiçekler de, hayaller de oralarda yetişiyor ve onu yakalamak için bir parça parmakların ucunda yükselmek, bakış açısını değiştirecek bir konum almak gerekiyor.

Ünlü Dekabrist ayaklanmasının Çar I. Nikola'nın zaferiyle sonuçlanmasının ardından tüm Rusya müthiş bir karamsarlığa sürüklenmişti. Geleceğe yönelik tek bir ışık bile görünmüyordu, ama işte tam bu sırada önce Puşkin, ardından Lermontov çıktı ve tarihin akışını değiştirecek sanatsal ürünler ortaya koydu. Pugaçev ayaklanması da bu sıralarda alevlendi. Gerçi Pugaçev ayaklanması da kanlı biçimde bastırıldı, ama artık "büyük devrime" giden yoldaki taşlar döşenmişti, geriye yalnızca beklemek kalıyordu.

Fransa bir adım öndeydi. Rusya feodal yapısından sıyrılmak için Çarlık despotizmine karşı koymayı küçük ama etkili ayaklanmalarla sürdürürken, Fransa büyük bir devrime hazırlanıyordu. Aydınlar bu devrimin yapı taşlarını oluşturuyor, onların elden ele geçirdiği bayrak Bastille'e doğru hızla dalgalanıyordu.

İşte tam bu sırada Honore de Balzac karşıma çıktı. Onun ünlü Macar besteci Franz Liszt ile çekişmesi. Eveline Hanska'yı ondan kıskanması, Liszt'in Madame Hanska'ya kur yapması...

Devlerin savaşı yani...

Senfonik şiir tarzının yaratıcısı, Macar müziğini dünyaya tanıtan, Macar rapsodileriyle tüm dünyayı ayağa kaldıran orkestra şefi, piyanist ve besteci Franz Lizst ile "İnsanlık Komedyası"nın yazarı, 19. Yüzyıl'ın en büyük yazarlarından biri kabul edilen, tutkuların prensi Balzac'ın üst perdeden kavgasını okuyunca, bugünün çekişmelerinin ne denli basit ve insanlığa yakışmayan tarzda olduğunu fark edebiliyor insan.

İki dev sanatçı birbirlerinden haberdar ve yalnızca ortak

sevgilileri Eveline Hanska yüzünden aralarında soğukluk var. Balzac'ın en çok sevdiği besteci ve piyanist olan Franz Liszt Bayan Hanska'ya olan tutkusu yüzünden Balzac'ın hedef tahtasında.

Bu arada Bayan Hanska evli bir kadın...

Balzac o denli Liszt hayranıdır ki, "Duchese de Langeois" adlı eserini ünlü besteciye ithaf etmiştir. Sonradan büyük pişmanlık duymasına rağmen bu ithafını asla geri çekmemiştir.

1844 yılının baharında Balzac ile Liszt'in yolları her ikisinin de dostu olan Girardin ailesinin evinde kesişir. Balzac açıktan açığa ünlü bestecinden nefret etmektedir, ama Liszt bunun farkında bile değildir. Balzac, sevgilisi Eveline Hanska'yı baştan çıkarmaya çalışan Liszt için "maymun", "hokkabaz", "çingeneden bozma bir insan müsveddesi" deyimlerini hiç çekinmeden kullanır, ama nadiren ayık dolaşan Liszt'in bu hakaretlerden haberi bile olmaz. Öyle ki, aynı akşam vereceği konser için Girardinlerin evinden birlikte çıkarlar. Balzac, besteci ve piyanist Liszt ile Madame Hanska'ya kur yapan Liszt'i birbirinden ayrı tutar. Müzisyenliğine toz kondurmaz, ama insanlığını yerden yere vurur. Şöyle yazar bir keresinde Eveline Hanska'ya: "Şu Liszt maymununu bir kenara koyarsak eğer, sizin sevdiğinizi sevmek, sizin nefret ettiğinizden de nefret etmek meğer benim kaderimmiş."

Dokundurmaya bakar mısınız?

Girardinlerin evindeki karşılaşmalarından sonra Balzac ve Liszt önce Marly'de Prenses Belgiojoso'nun evinde karşılaşırlar. Ünlü yazar nefret duygusunun önüne geçemeyeceğini ve Liszt'e sataşacağını hissettiğinden, kısa süre içinde evi terk eder.

Bir sonraki karşılaşmaları ünlü zengin Rothschilld'lerde olur. Orada Liszt birdenbire, "Avrupa'yı baştan başa dolaştıktan sonra, parmaklarımda yine de Amerika'yı dize getirecek kadar güç kalacak, eminim," diye bağırmaya başlar.

Balzac lafını esirgemez: "Dolarları saymak için mi gerekli o parmaklarınız?"

Balzac, Liszt ile birlikte Rotschilld'lerin evinden çıkar. Liszt sarhoştur ve Balzac'tan Bayan Hanska ile aralarını bulmasını bir kez daha rica eder.

Bu kadarı da artık fazladır. Balzac'ın tüm sabrına, iyi niyetine ve saygısına karşın, Liszt'in duyarsızlığı bardağı taşırır. Liszt'in vereceği konsere gitmekten vazgeçer ve eve dönerek Eveline Hanska'ya şunları yazar: "Bu delikanlının müziğin dışında kalan konularda insanların bulundukları konuma ve karakterine göre birbirlerine göstermeleri gereken saygıdan zerre kadar haberi yok. XV. Louis zamanında tüm Fransa, zenci çocukları nasıl şımartmışsa, bu adamı da böyle şımartmışlar."

Şımarmak bu mu? Dostlar başına!

Hani canınız sıkılır da televizyonlarda bangır bangır bağıran muktedirlerin avamlığından, muhalefetin kuruluğundan, tüccarın harisliğinden kendinizi tükenmiş hissederseniz, açın "Goriot Baba"yı önünüze, koyun müzik setinize de Liszt'ten Macar rapsodilerini, bir süreliğine başka dünyayı izleyin.

Emin olun bunun entelektüellikle falan ilgisi yok, insanlıkla ilgili. Nazım Hikmet'i, Edip Cansever'i, Fakir Baykurt'u, Orhan Kemal'i unutturdular bize. Sait Faik tadında bir günü hak etmiyor mu bu ülke? Hep mi kadın cinayetleri ile uyanmak zorundayız?

Cinayetlerle uyanmak artık bu ülkenin kaderi oldu. Kadere inanmayanların çare bulamadığı, çaresinin onlara danışılmadığı toplumsal bir olgu haline geldi. Neredeyse "zorunluluk" olarak nitelenmeye başlandı ve bir süre sonra insanın doğasında olduğunu söyleyebilir Tayyip Erdoğan ve ekler, "Bu işin fıtratında var".

Bu, içinden geçtiğimiz şu yıllarda da böyle, daha önce de böyleydi. Şimdilerde artışının temelinde beklentiler de var kuşkusuz. Genel af beklentisi, mahkemelerin yasalara göre değil adama göre karar vermeleri, kadına yönelik aşağılamanın mahkemelerin erkek yargıçlarını da etkilemesi, kadının ikinci sınıf vatandaş olması ve ölümü halinde hafifletici sebeplerin bulunması. Her öldürülen kadın için öldüren "ilkel yaratık namusumla oynadı, beni aldattı" gibi uyduruk gerekçeler sunuyor, mahkemeler de bunu cezada indirim olarak uygulayabiliyor. İnsan hayatının böylesine ucuzladığı ortamda, bir kadın ölmüş, bir çocuk taciz edilmiş, lafı bile olmaz elbette. İnsan öldürmeyi göze alan cesaret

kendi başına yaratılan bir içgüdü veya insani tavır değildir, cesaret arkanızdaki gücün sizin sırtınızı sıvazlamasıyla ortaya çıkan ilkel bir dürtüdür. Cinayetlerin temelinde kişiler değil, toplum değerleri yatar.

Ama tüm bunlardan kurtulmanın yolu da yok. Kaçmak insanı bir süreliğine rahatlatıyor. Yatmadan önce içilen bir kadeh gibi, ama sabah baş ağrısının da eklenmesiyle o rahatlık yerini kâbusa bırakabiliyor.

Bundan kaçınmak gerek.

Yine de Gustave Flaubert'i okumak, kadına bakışı irdelemek açısından güzel bir yaklaşım olabilir.

NAMUS CELLADI KADIN KİM?

Türkiye Gustave Flaubert'i (1821-1880) "Madam Bovary" romanıyla tanıdı ve orada da kaldı. Ne Balzac kadar tartışıldı ne de Dostoyevski kadar tanındı.

Oysa Flaubert Fransız edebiyatını temelden etkileyecek gerçekçilik akımını başlatan yazar olarak dünya edebiyatına girmiş bir isimdir. Ama Flaubert'in Türk okurlar tarafından bilinmeyen bambaşka bir yönü daha vardır: Müthiş bir "komün" düşmanı olması.

İşçi sınıfından da, burjuvadan da, köylülerden de, rahiplerden de nefret eder.

George Sand'a yazdığı bir mektubunda şunları söyler: "Utanç verici işçiden, anlamsız burjuvadan, aptal köylüden ve nefret verici rahiplerden o kadar bıktım ki..."

Mesela, o sıralarda çok da moda olmamasına rağmen Flaubert "proletarya" kavramından da nefret ediyordu. Ona göre proletarya kendi başına etkili eylem yapamayacak kadar aptaldı.

1870 savaşı Flaubert'de şok etkisi yaratmıştı. Daha sonra sinirsel olarak yaşadığı bozuklukların (örneğin sara olduğu söylenir) bu şokun etkisiyle ortaya çıktığı söylenir.

Flaubert'in paniği öylesine üst boyutlara tırmanmıştı ki, artık önünde tek savaş vereceği şey komün (Paris komünü) olmuştu. Yine George Sand'a yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu: "Bütün komünün zindanlara gönderilip, bu kanlı serserilere, kürek mahkumları gibi boyunlarına zincir vurulup, Paris'in çöpleri toplattırılmalı görüşündeyim. Tabii bu insanlık dışı bir tutum olurdu. Ama bu vahşi köpeklere bu kadar yumuşak davranıp, ısırdıkları insanlara anlayış göstermemek olur mu?"

Flaubert'e göre kitleye saygı duyulmalı, ancak ona özgürlük verilse de asla güç verilmemeli. "İlk olarak yapılması gereken,"-der yine Sand'a yazdığı mektubunda, "güçlü olan zenginlerin

eğitilmesidir. Çok sayıda köylüye okuma öğretip, rahiplerini dinlemez duruma gelmelerini sağlamanın bize hiçbir yararı olmayacaktır."

Burjuva bir aileden gelen Flaubert'in Paris komününden bu kadar rahatsız olmasının altında yatan şey dehşetli korkudur. Sınıfsal parçalanmanın yaratacağı kaostan korkan Flaubert, bu nedenle köylüye, işçiye saygı duyulması gerektiğini kabul etmekle birlikte, onların eğitilmesi ve bu yolla dinden kopmalarının sağlanmasına karşı durmaktadır.

Şimdi gelelim zurnanın zırt dediği yere. Sosyalizmden böylesine nefret eden ve gerçeklik akımını başlatan Fransız yazar, hakkında akıma önayak olan romanı "Madam Bovary" (1856) ile halkı ahlâksızlığa teşvik ettiği gerekçesiyle dava açıldı. Bugün dünya edebiyatının temel taşlarından biri kabul edilen Madam Bovary romanı, bundan yaklaşık yüzelli yıl önce "ahlâksızlığa teşvik"ten yargılanmış bir eserdir.

Oysa daha önce, 1845 yılında Brueghel'in bir tablosundan esinlenerek "Aziz Anthony'nin Baştan Çıkışı" romanını yazmıştı. Koğuşturulacak, soruşturulacak birçok "günahı" vardı aslında.

Siyasi yelpazenin neredeyse tamamen sağında yer alan romancı, yine de mevcut iktidarlarla arasını düzeltmekte pek başarılı olamıyordu. Gerçi o sıralarda Fransa'da esen rüzgar kapitalist olmaktan çok demokratik bir rüzgardı denebilir ve belki de Flaubert'in bu yelpaze içinde yeri yoktu.

Ama her şeye rağmen düşüncelerini sonuna kadar savunmasını bildi ve mevcut sistemle uyuşmayı hep reddetti. Sanatçı olarak yapması gerekeni yaptı ve toplumun bir adım önünde yürüyerek, bugünleri o günlerden görmesini bildi.

"Baştan Çıkış" ("Aziz A'nın Baştan çıkışı") adlı bir romana başladı, taslağını arkadaşlarına okudu, ama kabul görmedi. Morali bozulan Flaubert, uzun bir seyahate çıktı. Bu arada İstanbul'da da kaldı ve bu süre içinde birçok mektup kaleme aldı.

Madame Bovary işte bu seyahatlerin ardından geldi. 1856'da yayınlanan kitapla ilgili olarak 1857 yılında dava açıldı. Kitap, usta avukatı Marie-Antoine Jules Senard'ın müthiş savunmasıyla aklandı.

Mahkemede yargıç, "namus celladı kadın"ın kim olduğunu sorduğunda, Flaubert ayağa kalkıp, "o kadın benim," demiştir.

RASKOLNİKOV'UN SONYA'SI

Dostoyevski, mezun olduğum Rus Dili ve Edebiyatı yıllarında pek ilgimi çekmeyen bir yazardı. Belki bu yüzden bitirme tezimi, Dostoyevski veya başka bir 19. Yüzyıl Rus yazarı yerine, Puşkin'in özgürlük düşünceleri üzerine vermiştim.

Dostoyevski sonradan çok ilgimi çeken bir yazar oldu. Özellikle iki romanı beni fazlasıyla etkiledi: "Yeraltından Notlar" ve "Öteki..." İkisi de çağının çok ilerisinde, sanki bugünler düşünülerek yazılmış kısa romanlardı. Öteki (Rusçası Dvoynik, İngilizcesi Double) birbirine tıpatıp benzeyen iki adamın karakterleri üzerine inşa edilmiş ironik ve anlaşılması kolay bir romandır. Yeraltından Notlar ise, kendisinden yaklaşık elli yıl sonra ortaya çıkan varoluşçu felsefenin temel taşlarından biri kabul edilen bir başka kısa roman, anlaşılması zordur ve karmaşıktır.

Önceleri zorlanarak okuduğum Dostoyevski'nin ruh dünyası sonradan çok ilgimi çekmeye başladı. Çorum'dan Ankara'ya döndükten sonra, biyografik romanını yazmaya karar verdim, ama öylesine karmaşık, öylesine içinden çıkılmaz bir hayatı vardı ki, beni çok uğraştırdı. Sonunda ortaya bir kitap çıktı, ama bunun Dostoyevski'yi ne kadar yansıttığı konusunda benim değil, okurun karar vermesi gerek.

Bir kitaba konu olan Dostoyevski biraz farklı. Bu konu, yazdığım "Öteki Dostoyevski" kitabında da var, ama ona hayatının en büyük travmalarından birini yaşatan kızı Sonya'nın ölümü büyük yazarı nasıl etkilemişti, ona da bir bakmak gerektiğini düşündüm. Zira Dostoyevski'nin neredeyse hiç olumlu kadın kahramanı yoktur. Zaten olumlu herhangi bir kahramanı olduğunu bile söylemek zor. Ancak kadınlar konusunda çok iyi bir anlatıcı olmadığı da kesin. Nastasya Filipovna, yani "Budala" romanının kadın kahramanı, belki de tüm kadın kahramanları içinde en belirgin olanıdır. Sonya'nın ölümü onu ne kadar etkilediyse, bir anlamda Polin Suslova'nın kişiliğinden de parçalar taşıyan Nastasya Filipovna'nın Rogojin ve Mışkin tarafından

öldürülmesi de öylesine etkilemişti. Anlaşılan, yazar yarattığı kahramanı sevmiş, ama ölümünü engelleyememişti. Romandan benim çıkardığım sonuçlardan biri de bu olmuştu.

Rus edebiyatının en büyüğü kabul edilen Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'nin çok sevdiği kızı Sonya 24 Mayıs 1868'de öldüğünde yazar, hayatının en zor gününü geçiriyordu.

Ölümünde Dostoyevski'nin de büyük sorumluluğu vardı. Bir gezinti sonrası soğuk alan küçük çocuk, öksürmeye başladı. Dostoyevskiler hemen küçük Sonya'yı doktora götürdüler, ama doktor merak edilecek bir durum olmadığını söyledi.

Dostoyevski yine de emin değildi. Sezgileri ona çocuğunu kaybedeceğini söylüyordu.

Akşam kızının başında kalmaya karar verdi. Küçük Sonya'nın ateşi yükselmiş, sayıklamaya başlamıştı.

Dostoyevski, kızının küçücük ellerini tek avucuna almış, öteki eliyle sürekli alnında biriken terleri siliyordu: Hem kızının, hem kendinin.

Bir yandan da dua mırıldanıyordu. Kızı onun için yaşamı boyunca aldığı en büyük armağandı ve onu kaybetmeye dayanamayacağını düşünüyordu. Üstelik kaybedeceğini de biliyor, ondan sonraki yaşamının hesaplarını yapıyordu.

Sezgileri doğru çıkmıştı: Sabaha doğru küçük Sonya öldü.

Dostoyevski, onun öldüğünü bildiği halde başından ayrılmadı. Ağlamıyordu. Yalnızca, kızının giderek solan ve soğuklaşan yüzüne bakıyor ve kendi geçmişiyle hesaplaşıyordu.

"Eğer bir günah işlediysem, bunun bedelini küçücük Sonya'nın ödememesi gerekirdi. Bunun bedelini ben ödemeliydim. Ama eğer bunun bedeli dayanılmaz acılar içinde kıvranmaksa, evet, bu anlamda cezayı çeken ben olmalıydım, öyle de oldu."

Sabah olduğunda kızının uyanacağını sanıyordu Dostoyevski. Bir an olsun gözlerini gözlerinden ayırmadan, ellerini bir saniye olsun bırakmadan sabaha kadar bekledi. Soğuyan küçük parmaklarını ısıtmaya çalıştı. Yaşadığını ve her zaman yanlarında olacağını düşünmeye çalıştı.

Sabah saat altı olduğunda Dostoyevski hâlâ kızının başında oturuyor ve onun yaşama dönmesini bekliyordu. Bir mucize bekliyordu kısacası. Semyanovski meydanındaki gibi bir mucize.

Ama o mucize asla olmadı.

Küçük Sonya'nın cenaze töreni çok dramatikti. Sinirlerine ve duygularına hakim olamayan Dostoyevski, kızının mezarı başında saatlerce ağladı ve dövündü. Sürekli, bu acıyı hak etmediğini tekrarlayıp duruyordu. Tanrıyla kavga ediyordu, bu küçücük bedenden ne istediğini soruyor, neden kendi canını almadığını sorguluyordu.

Tanrının sesi sanki kulaklarında çınlıyordu: "Sen bir kere bu fırsatı yakaladın ama cömertçe harcadın!"

"Hayır," diye bağırıyordu Dostoyevski: "O fırsatı yakalamıştım ama harcayan ben değilim!"

"Bunun bedelini sen bile tahmin edemezsin," diye bağırıyordu tanrıya: "Bunun bedelini sen bile karşılayamazsın."

Bütün aile fertleri, yakın arkadaşları Dostoyevski'nin çıldırdığına hükmetmişlerdi. Dostoyevski, minicik tabutun üzerine ilk toprak atıldığında işitilen takırtıları ömrü boyunca unutmayacaktı.

Nitekim, ilk kürekten sonra kendini kaybetti. Sara nöbeti onu yeniden yakalamıştı, yerde çırpınmaya başladı. Babasının ölümü aklına gelmişti aniden.

Elli yaşına yaklaşmış ve ikinci bir çocuğa sahip olma şansını yitirdiğini düşünen Dostoyevski için karanlık erken bastırmıştı. Ölümü hiç bu kadar özlemediğini düşündü. Yaşam bitmişti, ama kendisi yaşıyordu. Bu kadar büyük bir çelişkiyi sırtında taşıyamazdı. Hiç kimse taşıyamazdı.

"Hiçbir zaman unutamayacağım ve hiçbir zaman üzüntüm durmayacak," diye not alıyordu Dostoyevski: "Hatta ikinci bir çocuğum olsa bile, onu nasıl seveceğimi bilemiyorum. Sevgiyi nereden bulacağım? Bana Sonya gerek! Onun sevgisi gerek! Onun artık var olmadığını ve onu bir daha hiç göremeyeceğimi kabul edemiyorum, anlayamıyorum."

"Bu durumda 'öteki' Dostoyevski ne yapardı," diye sordu kendine Fedya: "Pişkin, yırtık, yüzsüz Golyatkin olsa ne yapardı?"

"Hiç!" diyordu aklının bir köşesindeki ses: "Yaşamın acımasızlığı karşısında o da kılıcını çeker ve aynı acımasızlıkla saldırırdı."

"Nasıl yani?"

"Hiçbir şey olmamış gibi yaşamına devam ederdi. Senin yapman gereken şu anda neyse, o da onu yapardı Fedya!"

"Mephisto'dan bu yana, en aşağılık kahramanı benim yaratmamı mı istiyorsun benden?"

"Evet! Bunu yapacağını da biliyorum. Sen, babası gözlerinin önünde öldürülen Fedya değil misin? Sen kumarda bir gecede tüm yaşamını yiyen adam değil misin? Kızının ölümüne neden olan sen değil misin? Boşversene Fedya, sen Mephistoların en acımasızı, en aşağılığısın. Kendine bir bak da öyle karar ver. Sen bu dünyaya kötülükleri göstermek için geldin. İyilikleri bırak başkaları yazsın. Salakları, aşağılıkları, baba katillerini, yaşlı düşmanlarını sen yaşadın ve yarattın. Şimdi oturmuş küçücük kızının mezarı başında utanmadan ağlıyorsun!"

Doğru muydu bütün bunlar? Gerçekten yeryüzüne gelmiş en korkunç Mephisto muydu?

Her şeyden önce Budala romanını bitirmeliydi. Ardından da Rusya'nın baş belası olan tanrıtanımazlarla kavga etmeliydi ve sonra da aile dramlarıyla. Budala romanı artık iyice sıkmaya başlamıştı Dostoyevski'yi.

"Bu romanda Golyatkin'i biraz daha gizemli vurgulamalıyım," diye düşünüyordu: "Öyle bir şey yaratmalıyım ki, iki insandan tek bir insan ortaya çıkmalı. Birbirini tamamlayan iki insan. Birbirine aşık iki insan, ama bu aşk bildiğimiz aşklardan da olmamalı! Arada, bir de çok güzel kadın olmalı. Dikkatler onun üzerinde yoğunlaşırken, bir elmanın iki yarısı kadar birbirine benzeyen ama aynı oranda da birbirinden karakter olarak ayrılan iki insandan tek insan yaratmalıyım. Belinski veya çömezi Dobrolyubov'un bile anlamakta güçlük çekeceği bir roman olmalı bu. Kimse budalayı küçümsememeli, ondan saygıyla

bahsetmeli. Yaşasaydı, ilk itiraz kuşkusuz Belinski'den gelecekti. Bir insanın ölümüne sevinmek sapıklık mı?"

Bu anlamda "Suç ve Ceza" romanı zayıf kalıyordu. Orada da iki kişilik vardı: Biri amaçları uğruna cinayet işleyecek kadar ileri giden bir Raskolnikov, öteki ise yaptığından pişmanlık duyarak cezasını çekmeye boyun eğen diğer Raskolnikov.

Budala romanında işlenecek cinayet biraz daha farklı gelişmeliydi: İki genç adamın sevdikleri kadını ortalarına alıp öldürmeleri, Raskolnikov'un planlayarak işlediği cinayetten daha farklı olmalıydı. İnsanlar, fildişi saplı bıçağı Rogojin'in elinde gördükçe, Rogojin'den, bıçaktan daha farklı olarak, fildişi sapla ilgilenmeliydi. Tıpkı Budala Mışkin gibi...

"Suç ve Ceza"yı Rus halkı niye sevmişti? Sevmişti, çünkü orada ilkel bir "kazanç" düşüncesinin tohumları serpiştirilmişti. Tanrı da bu yüzden Dostoyevski'ye kızıyor olmalıydı. Genç insanlar parasızlıktan okuyamazken, karnını doyuramazken, tefecilikle para kazanan bir yığın Rus refah içinde yaşıyordu. Çok haklı bir davranışa çok ağır bir cezayla karşı karşıya bırakılıyordu insanlar. Tabular yıkılıyor, insanlar Raskolnikov'a itirafı için kızıyorlardı.

"Budala" daha karmaşık bir konuya parmak basmalıydı; "Sevgi" konusuna! Rogojin ve Knyaz Mışkin acaba birbirlerini sevdikleri için mi Nastasya Filipovna'yı ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Bu, iki erkeğin yaşadığı, itiraf etmesi güç bir aşktı.

Dostoyevski, her zamanki gibi Tanrısal anlatım gücünü kullanarak Nastasya Filipovna'yı öldürdü. Roman yayınlanır yayınlanmaz da eleştiri yağmuru başladı. Kimse Rogojin ile Mışkin arasındaki ilişkiye değinmiyor, yalnızca "budala" hastalığına yakalanmış Knyaz Mışkin'in zekasını konuşuyordu. Anlatı, Mışkin üzerine yoğunlaşmıştı romanda ama asıl kahramanın, Rogojin ile Mışkin'in bütünleşmesinden kaynaklanan kişilik olduğu gözlerden kaçıyordu.

MÜZİK MATEMATİKTİR

Descartes, çok etkilendiği ve birlikte çalışmaktan hep onur duyduğu Isaac Beeckman'a gönderdiği 26 Ocak 1619 tarihli mektubunda, "Beklediğim mektubunuzu aldım. Müzikle ilgili notları görünce çok mutlu oldum. Bu beni unutmadığınızı gösterir..." der.

Descartes ve müzik...

Jean Jack Rousseau'nun bir filozof olarak ortaya çıkmadan önce uzun yıllar müzikle uğraştığı, hatta bir beste yaptığı bilinir. Bestesi tam bir hüsranla sonuçlanmış ve Rousseau neredeyse yuhalanmıştır. Kimi zaman ilk çalınışında yuhalanan eserlerin sonradan dünya prömiyerlerinin baş tacı olduğu görülmüştür, ama Jean Jack Rousseau'nun bestesi aynı şansı maalesef yakalayamadı.

Descartes'a gelince, müziğe olan tutkusu tamamen matematik kökenlidir. Ünlü matematikçi, müziğin de matematiksel bir sistem olduğunun ilk farkına varan bilim adamlarından biridir. Nasıl ki sayılar sonsuzsa ve birbirleriyle reddedilmez bağlar varsa, müzikte de aynı sistem geçerlidir; ancak yine matematikte olduğu gibi, müzikte de "asal sayılar" bulunur. Yani kendinden başkasına bölünemezlik gibi...

Ama iş bu benzerlikle de kalmıyor. Müzik de matematik gibi soyuttur ve bilinen anlamda ikisi de sonsuzlukla tarif edilir. Nasıl ki 1 ile 2 arasında sonsuz sayıda rakam varsa, do ile mi arasında da sonsuz sayıda ses vardır.

Peki, bu bizi nereye götürür? Önce şu gerçeği kavramamıza ön ayak olur: Mozart eğer müzik değil de matematik ile uğraşsaydı, belki o da Gauss kadar büyük bir matematikçi olacaktı. Benzerliğe bakar mısınız: Mozart 3 yaşındayken ablasının piyanosunu çalmaya başladığı gibi, Gauss da 3 yaşındayken babasının muhasebe defterindeki yanlışları düzeltiyordu. Eh, Amadeus Mozart 6 yaşında ilk bestesini yapınca, Carl Friedrich Gauss da, 20 yaşında yazdığı doktora tezinde Girard'ın felsefi olarak öne

sürdüğü ama kanıtlayamadığı cebirin ana teoremini kanıtlamakla buna cevap verdi. Mozart nasıl ki notalara hiç bakmadan ezbere çalıyor, hatta çalarken melodi üzerinde değişiklikler yapıyorsa, Gauss da hiç logaritma cetveli (Aristo cetveli olarak da bilinir) kullanmadan, tüm hesaplamaları kafasından yapıyordu.

Demem şu ki, deha matematikçiler birer filozof, deha filozoflar da birer bestecidir. Biri matematiği seçmiş müziğin eksikliğini hissetmiştir, diğeri müziği seçip matematiği yöntem olarak kullanmıştır, o kadar.

Rousseau'nun besteciliği ile Descartes'in müzisyenliği de işte böyledir. Bu, birbirine paralel gittiği sanılan doğruların uzayda bir yerde kesişmesidir bir anlamda.

Mozart'ın besteleri, Gauss'un dört ve üzeri bilinmeyen denklemleri çözmesidir. Başkalarının ulaşamadığı ses aralıklarına ulaşmak ve onların birbiriyle olan ilintisini kâğıt üzerine yansıtmaktır. Ters bir şey yapar da denklemi iyi kuramazsanız, işte felaket o zaman başlar. Ne Gauss ne Mozart böyle bir hatayı asla yapmadılar; onlar gibi onlarca matematikçi ve besteci de hata yapmadıkları ölçüde büyüdüler ve akılda kaldılar.

Descartes sadece beste yapmakla (bir bale müziği yazmıştı) kalmayıp, müziğin teorisiyle de ilgilenmişti. "Compendium Musicae" (Müziğin Özeti) adlı eserinde şöyle diyordu: "Müziğin konusu sestir, amacı hoşa gitmek ve bizde çeşitli tutkular uyandırmaktır."

Görüleceği üzere yukarıdaki sözlerin hiçbir ağırlığı ve felsefi yanı yoktur. Sıradan söylenmiş sözlerdir. Bu, Mozart'ın matematik üzerine söyleyebileceği sıradan sözler olarak da algılanabilir. Şöyle bir şey diyebilirdi Mozart: "Matematik bizim hesaplarımızı düzgün tutmamıza yardımcı olan bir araçtır ve bakkalda çok işe yarar."

Descartes'in sözleri kulağına gelen düzenli sesleri ne kadar iyi anlatıyor ama müziği asla açıklamıyorsa, Mozart'ın matematik yorumu da aynı şekilde o kadar "aritmetik"tir ve dediği gibi ancak alışverişte geçerlidir. Ama şu inceliği hiç akıldan çıkarmamak gerek: Ne Descartes veya Rousseau ne de Mozart veya Çaykovski, içeriksiz müzik veya aritmetiğe asla kanmamıştır. Biri diğerinin

yaptığını beceremeyebilir, ama kullandıkları yöntem aynı, yalnızca yollar farklıdır.

Bütün bunlar bize şunu gösteriyor: Her alanda olduğu gibi, bilim, felsefe, sanat alanında dev çınarlar yetiştiren bir ülkenin topraklarında büyümüş olmak, o ülkenin geleceğini eline alacak kuşaklar açısından bir şans olduğu kadar ülke için de şanstır.

Gürer Aykal'ın şu sözünü hiç unutmayacağım: "Müzik olan yerde düşmanlık olmaz, kin olmaz, savaş olmaz."

Doğruluğu kanıtlanamayacak bir öngörü olmasına rağmen hiç de yabana atılacak bir öngörü değil. Doğruluğu şundan kanıtlanamaz: Kin, öfke, savaş, düşmanlık gibi insanlık dışı eğilimler; karabiber ağaçları ya da çamlar gibi etraflarında başka bitki istemez, yeşillikleri, güzellikleri, çiçekleri yok eder. O toprak yalnız kendi için vardır ve kustuğu kin ile çevresinde kendisine benzeyen "ayrık otları" yetiştirir. Onların yetişmesine izin verir, çünkü onlar sıradan birer otturlar ve hatta kendisini besleyecek kadar da "yalakadırlar".

Bu arada dünya bilim tarihinde iki isim, öncelikle iki isim dikkatimi hep çekti: Leibniz ve Newton. Bu iki doğa felsefecisi, şimdiki adıyla bilim insanı birbirinden habersiz o kadar çok şey yapmışlar ki, insana "aklın yolu bir" sözünü anımsatıyorlar. Ama ne yazık ki o dönemde, özellikle fizik alanında sadece iki tane "aklın yolu bir"i kanıtlayan adam çıkmış. Leibniz ile Newton arasında ciddi bir "kavga" olmadıysa eğer, bu daha çok Leibniz'in Newton'a göre daha "efendi" olmasından kaynaklanmış. Bilimsel kıskançlığı had safhada olan Newton, yine de kendi buluşlarını ortaya çıkarmakta hiç aceleci davranmıyordu, ta ki Leibniz'e kadar. Kendine güveni öylesine yüksekti ki, matematik ya da fizikte bulduğu yeni kuramlar, hipotezler ve hesaplamaları bir kenara atıyor, yenisiyle uğraşmaya başlıyordu.

Az gelişmiş toplumların Ekvator çevresinde kümelenmesini neyle açıklarsınız? Bu tamamen sıcak iklimlerin insanı uyuşturduğu yaklaşımıyla açıklanabilir. Bir zamanlar dünyanın en büyük bilim adamlarını yetiştirmesine rağmen bu üstünlüğünü koruyamayan ve asla bir Rönesans geçirmeyen İslam topluluğu ve Müslüman devletler, sıcağın yarattığı uyuşukluğu bir türlü

üzerlerinden atamadılar. Başlarda bugüne oranla nispeten serin olduğu düşünülen Arap ülkelerinde bilim filizlenmekle birlikte, daha çok İran ve Gürcistan'a doğru daha büyük bir atılım olduğu da gözlerden kaçmıyor. Küresel ısınmanın getirdiği ısı artışıyla, artık Ekvator kuşağındaki insanlardan kültür, sanat ve bilim adına çok şey beklememek gerekir. Bu, ne yazık ki insanın fizyolojisiyle ilgili bir durum. İleride Pavlov'dan söz ettiğimde, fizyolojinin ne kadar önemli bir bilim dalı olduğuna da değineceğim.

Aslında Leibniz ve Newton'dan önce Jean Jack Rousseau'ya değinmek daha doğru olurdu belki, ama Rousseau'nun felsefesinden çok, onun dağınıklığı ve müziğe merakı ile işledim konuyu, bu nedenle Aydınlanma Çağı'na Leibniz ve Newton'u daha çok yakıştırdım.

BİR LEİBNİZ DE BİZDE OLSAYDI, FITRAT OLMAZDI

Yıl 1678...

Almanya'nın Yukarı bölgesinde konuşlanmış olan Harz maden işletmelerini yenileştirme çalışmalarına ilk kim başladı, bilin bakalım. Hiç aklınıza gelmeyecek bir isim: Alman bilim adamı ve filozofu Gottfried Leibniz.

Önce Leibniz kim, ona kısaca bir bakmak gerek. Descartes ve Spinoza'ın yolunda bilimin ve felsefenin önünü açan Leibniz'in en önemli özelliklerinden biri, aynı zamanda tarihin en büyük matematikçilerinden biri olarak kabul edilmesidir. En büyük rakibi olarak görülen Isaac Newton ile birçok konuda yarıştı. İlk hesap makinelerinin kurucusu sayılır ve icadı "Leibniz çarkı"olarak bilinir. Bir başka açıdan tüm dijital hesaplayıcılarının temelini onun yarattığı ikili sayma sistemi oluşturur. Yani şu sıralarda bilgisayarların kullandığı yazılım dillerinin hepsi kaynağını Leibniz'in ikili sayma sisteminden alır.

Newton'dan bağımsız olarak 'Sonsuz Küçükler Hesabı'nı geliştirdi ve Leibniz'in formülü yayınlandığından bu yana geniş bir çapta kullanıldı. Geliştirdiği, türdeşliğin aşkınsal yasası ve süreklilik yasası 20. Yüzyıl'da matematiksel karşılık buldu (standart dışı analiz aracılığıyla). Mekanik hesaplayıcılar alanında en üretken insanlardan biri oldu. Pascal'ın hesaplayıcısına otomatik çarpma ve bölme fonksiyonlarını eklemeye çalışırken, 1685'te çarklı hesaplayıcıyı ilk tanımlayan insan oldu ve aritmometre -ilk toplu üretilen mekanik hesaplayıcı- kullanarak Leibniz çarkını icat etti. Ayrıca ikili sayma sistemini rafineleştirdi, bu çalışması tüm dijital hesaplayıcıların soyut temelini oluşturdu.

Bu ve benzeri bilgileri neredeyse lise düzeyindeki tüm ansiklopedilerde bulabilirsiniz.

Ama onun Descartes matematiğini alıp neredeyse bu yüzyıla fırlattığını, Spinoza'nın ahlâk anlayışını ise şimdi içinde

bulunduğumuz Türkiye'nin birkaç yüz yıl sonrasına ulaştırdığını incelemek, okumak, araştırmak en güzel bulmacayı çözmekten daha büyük zevk veriyor insana.

Zevk veriyor, zira bu bilim ve felsefe ışığında insanlığın aslında nereden nereye koştuğunu anlamaya yarıyor. Tam bu sırada da hüzün basıyor insanın içini: Bizde de bir Leibniz olsaydı, "Güzel öldüler, bu işin fıtratında var, madencilik yan gelip yatma yeri değildir," sözleri herhalde kullanılamazdı.

Burada önemli olan, bilim ve felsefe alanında tarihin en büyüklerinden biri kabul edilen Leibniz'in Harz maden işletmeleri için yaptığı fiziki çalışmalardır. O çalışmalar, Harz madenciliği Almanya'nın en büyük maden işletmelerinden biri haline getirmiştir. O dönemde dünyanın en derin ocaklarına sahip olan Harz madencilikte 300 metre ile 600 metre arasında değişen derinliklere inilebiliyordu ve deniz seviyesinin çok altında olan bu derinlikler dünya madencilik sanayi literatüründe çok önemli riskler taşıyordu.

Sanayi Devrimi'nin başlarına kadar Harz madencilik, maden sektöründe büyük ilerlemeler kaydetmişti, ancak yeraltına daha derinlemesine inildikçe sorunlar da artıyordu. Bir yandan da artan tüketimin karşılanması gerekiyordu. Madenlerde su kullanımı başladığında yine Harz madencilik su tünelleri açmaya başladı.

Leibniz'in "iyileştirme çalışmalarının" ardından 1690 yılında çıkarılan maden miktarı 1850 yılına kadar aşılamayan bir rekora ulaştı. Bu, Leibniz'in de içinde bulunduğu çalışma grubunun "su kanalları" inşaatı sayesinde gerçekleşti, zira kayaların patlatılmasının neden olduğu hasar ve çökmelerin, o güne kadar hep ahşap kullanımındaki eksiklikten kaynaklandığı sanılıyordu.

Bundan sonrası artık çok teknik konular. Sonuçta, Başbakan ve çevresinin "kader" dediği madencilik sektöründeki sorunlar 17. Yüzyıl'dan başlamak üzere günümüze kadar çözüldü, güvenlik sorunları halledildi ve "işin fıtratı" bir kenara bırakıldı.

Örneğin, 1633 yılından itibaren maden cevheri çıkarma işinde barut hem iskelelerin kuruluşu için tünel açmada hem de cevherin açığa çıkarılmasında kullanıldı. Ama bu şekilde çok yavaş

yol alınıyordu. İşte kaza faktörü de o sıralarda gündeme geldi, zira barut, ortaya çıkan ısı nedeniyle küçük bir sürtünmeyle kendiliğinden patlıyor ve patlatma istenilen zamanda olmadığından büyük kazalar meydana geliyordu. Leibniz, bütün bu sistemin değişmesine ön ayak oldu.

Daha sonraları, 19. Yüzyıl'ın başlarına gelindiğinde maden ocaklarındaki işçiler, herhangi bir kaza anında veya kaza olmadan ocağı terk etmek için hâlâ merdivenleri kullanıyordu. Ancak derinlere inildikçe (örneğin 700 metre) günde iki saatten fazla zaman tahliye yolunda kayboluyordu. Ayrıca kaza anında bu merdivenlerin kullanılarak kaçılması imkansızdı. Asansör geliştirildi.

Bütün bu gelişmeler madencilik tarihinin her aşamasında adım adım izlenir. Ama Descartes ve onun ardılı Leibniz'in bilim dünyasına katkılarının madencilik sektörünü bile ne derece ilgilendirdiğini bilmek şart.

Bilim ve ahlâk... Tüm yüzyılları kaplayarak bugüne kadar neden hiç ilgi ve önemini kaybetmeden gelmiş, şimdi daha iyi anlaşılıyor.

TÜM ZAMANLARIN TARTIŞMASIZ EN BÜYÜĞÜ: NEWTON

1705 yılında İngiltere Kraliçesi Anne ve bilime düşkünlüğüyle Kraliyet Bilim Akademisi üyeliğine seçilen kocası Prens "Danimarkalı" George'un da aralarında bulunduğu, krallığın tüm ileri gelenleri Cambridge'i ziyaret etti.

Bu sıradan bir ziyaret değildi...

İngiltere Krallığı, o sıralarda bile dünyanın bir numaralı bilim adamı ünvanını hak eden Isaac Newton'a şövalyelik nişanı vermek üzere gelmişti.

İngiltere Kraliçesi Anne şövalye nişanını taktıktan sonra şöyle der: "Newton ile aynı çağda yaşadığım için, böyle büyük bir insanı tanıdığım için mutluluk duyuyorum."

Bakar mısınız bilim adamına verilen öneme!

Darphanede memurlukla başlayan ve oranın müdürlüğüne kadar yükselen Newton'un, darphaneye yaptığı katkılar değildi elbette kraliçenin taktığı nişanın karşılığı. Zira kraliçe, Newton'un zekâsının ve yeteneğinin farkındaydı. Onun bilime katkısını biliyordu ve yazdığı en önemli kitap olan "Principia"yı (Tam adı Philosophiae Naturalis Principia Mathematica, yani Doğa Felsefesinin (bilimin) Matematik İlkeleri) anlayacak kadar fizik bilmiyordu (Günümüzde bile pek az insan kitabı anlayacak kapasitededir, diyor Newton biyografisinin yazarı C.Andrade). Aslında dönemin en büyük fizikçileri bile Newton'un bu kitabını anlamakta zorluk çekiyordu. Doğrular elbette doğruydu ve deneyseldi, ama yol ve yöntem kafalarını karıştırıyordu. Newton, biraz da özellikle, kitabın zor okunur ve zor anlaşılır olmasına özen göstermiş, daha basit anlatacağı bazı konuları bile çetrefil hale getirmişti.

Bir arkadaşına şöyle demiştir: "Yarım yamalak matematik bilgisine sahip insanların saldırısına uğramamak için Principia'yı kasıtlı olarak anlaşılması güç, sadece yetenekli matematikçilerin anlayabileceği hale getirdim."

Newton ve Leibniz, differansiyel ve integral hesaplamalarının bulunuşunu eş zamanlı olarak gerçekleştirmişlerdi. Ama bu konu iki bilim adamının taraftarları arasında müthiş bir tartışmaya neden oldu. Tartışmayı yönlendiren de bizzat Newton'du. Leibniz başta Newton'un keşfinin kendi keşfinden önce ve ondan tamamen bağımsız olduğunu kabul etmişti. Ancak kendisine Newton tarafından yapılan haksız saldırılar karşısında o da Newton'a yüklenmeye başladı. Olaya Kraliyet Akademisi el koydu ve Leibniz aleyhine karar verdi. Oysa bu çok hatalı bir karardı, zira Kraliyet Akademisi'nden böyle bir karar çıkmasının baş sorumlusu Newton'du. Tartışma Leibniz ölene kadar da sürdü.

Daha okul çağlarında, hatta okul öncesi çağlarda dehalarını ortaya koymuş birçok ünlü vardır. Matematiğin prensi olarak adlandırılan Gauss'un, 3 yaşındayken babasının muhasebe defterindeki yanlışı düzelttiği söylenir. Mozart 5 yaşında ilk bestesini yazmış, 6 yaşında da bu beste yayınlanmıştır. Bunlar gibi mesela Blaise Pascal, konik eğriler hakkındaki "Pascal altıgeni" gibi geometrinin temel taşlarıdan olan buluşunu 16 yaşındayken yazdı. Matematiğin bir başka dehası kabul edilen Rowan Hamilton, on dört yaşında İbranice, Latince, Süryanice, Hintçe, Yunanca, Sanskritçe gibi dilleri iyi derecede biliyordu. İran büyükelçisine Acem dilinde mektup bile yazmıştır.

Ama Newton bu "dâhi" çocuklardan değildi. Ama sonradan Einstein'de görülen müthiş bir dalgınlığı vardı. Grantham kasabasından eve dönerken insanların arabadan inmek zorunda kaldığı dik bir yokuş olduğu söylenir. Bir gün Newton yokuşun başına geldiğinde her zaman olduğu gibi atından inmiş, ama ata tekrar binmeyi unutmuş, eve kadar da atla birlikte yürümüştür. Bir başka seferinde de, yokuşun başında atı dizgininden tutmuş, dizgin atın boynundan kayınca at kurtulup kendi başına eve gitmiş, Newton ise sanki at yanındaymış gibi, elinde dizginle yürüyerek eve dönmüş.

Bütün bunlar, Newton ile ilgili hoş anlatılar, anılar. Ama ne anlatılırsa anlatılsın, tüm hırçınlığına, geçimsizliğine rağmen tüm zamanların en büyük bilim adamı olarak kabul edilir. Hâlâ içinde yaşadığımız atmosferde Newton yasaları geçerlidir.

Newton, 25 Aralık 1642'de İngiltere'nin Grantham kenti

yakınlarındaki Woolsthorpe'da dünyaya geldi. Küçük yaşlarda öylesine zayıf ve çelimsizdi ki, annesi Hannah'ın, onun boynunun dik durması için yastık, pamuk ve benzeri şeylerle desteklediği söylenir. Doğumundan kısa süre sonra, hayatta kalıp kalmayacağı konusunda ailesinde derin kuşkular uyanmıştı.

Grantham'daki King's School'daki eğitimini 1661'de tamamladı. Newton'un bu dönemi için "dinlenme ve düşünme" dönemi derler. Sürekli gökyüzünü inceleyen, durmadan okuyan ve notlar alan bir çocuktu. Annesinin yoğun çabaları sonucu okula devam etmeye razı oldu. Çünkü okumaya hiç niyeti yoktu. Çocukluğunda Storey adında bir kızı sevmiş, nişanlanmış ama ilişki yürümemişti. Bundan sonra da Newton bir daha hiç evlenmedi ya da kadınlarla bir ilişki kurmadı.

King's School'u bitirdikten sonra Cambridge'deki Trinity College'e kaydoldu. Okul süresince hep Kopernik ve Kepler'in teorilerini inceledi, felsefeyle ilgilendi.

Tam bu sıralarda Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgını İngiltere'yi de vurmuştu. Tuhaftır ki, Newton'un en verimli ilk dönemi bu salgın sırasında kendini gösterdi. Çiftliğe kapanıp kaldığı dönemde kütle çekimi ve integral/diferansiyel hesaplarının temeli olan çalışmalarını sürdürdü. Bir yandan da ışığın karakteristik özelliklerini bulmaya çalışıyordu.

Veba salgını hızını kesip de Cambridge yeniden açılınca okula döndü ve iki yıl sonra da matematik profesörü ünvanını aldı. Bundan sonra hayatının büyük bölümünü Cambridge Üniversitesi'nde sürdürdü. Anlaşılması güç Principia kitabını da işte bu sıralarda yazdı. Kitap üç bölümden oluşuyordu: Birinci bölümde Kepler yasalarını matematiksel olarak ispatladı. İkinci bölümde kendi ismiyle anılan yasaları açıkladı. Son bölümde de dalga hareketlerinin matematiksel açıklamalarını ortaya koydu.

1696'da darphane müdürlüğü önerildi ve büyük bir ciddiyetle bu işi sürdürdü. Akademik çalışmalardan uzaklaştı. 1700'de Royal Society'nin başına getirildi ve ölünceye kadar da bu görevde kaldı.

Öldüğünde takvimler 31 Mart 1727'yi gösteriyordu.

Kavgacı ve tartışmacı bir kişiliği vardı Isaac Newton'un. Bu yüzden kendisiyle eş zamanlı olarak diferansiyel ve integral hesaplarını bulan Leibniz ile hiç geçinemedi. Leibniz'i kendi buluşunu çalmakla suçladı. Yine dönemin önemli fizik alimlerinden Robert Hooke ile de sık sık tartışırdı. Tartışmaları genellikle bilim dışı olurdu, zira Newton'u bilimsel tartışmalarda alt etmek neredeyse imkansızdı. Newton da bunu bildiğinden konuyu bilimden uzaklaştırır, kişisel bir mesele haline getirirdi.

Tüm geçimsizliği, dalgınlığı, yaptığı işi önemsememesi gibi özelliklerinin yanı sıra, şurası kuşku götürmez ki, Newton tüm zamanların en büyük alimi olarak kabul edilmiştir. Bilimsel ahlâkını ve ilkesini Galileo'dan almıştı. Bilimde amacın olgulardan yola çıkarak doğayı keşfetmek olduğunu savunurdu. Bu keşif, doğayı ve onu yöneten güçleri anlamanın birinci adımıydı. Olgular gözlenmeli, bu gözlemler üzerine doğa yasaları oturtulmalı ve ancak bundan sonra teoriler üretilmeliydi.

Tıpkı bazı İlk Çağ felsefecileri gibi Newton da doğanın "bölünemez küçük parçalardan" oluştuğuna inanıyordu ve doğanın tüm yapısının bu bölünemez parçaların birleşmesi ve dağılmasıyla ortaya çıktığını savunuyordu. Bunu açıklayabilecek tek şey de matematikti.

Bazı bilim adamları Newton'un bilime en büyük katkısının mekanik alanda olduğunu savunurken, bazıları onun ışığın fiziksel özellikleri üzerine yaptığı çalışmaların daha da önemli olduğunu belirtir. Newton'un kendi adıyla anılan "hareket yasaları" bugün de geçerliğini korumaktadır.

Newton için söylenebilecek en önemli şey şu olmalı: Özgüveni öylesine yüksekti ki, birçok bilimsel buluşu hiç acele etmeden yıllarca elinin altında tutabilir ve başka birinin kendisinden önce bulabileceğine ihtimal vermezdi. Nitekim en önemli yasalarından biri olan kütle çekimi yasasını 1665 yılında düşündüğü ve oluşturduğu halde, ancak 1687 yılında yayımlamıştır.

Leibniz ile olan kavgası da buna dayanır. Aslında Leibniz de Newton'un kendisinden önce diferansiyel ve integral hesapları bulduğunu kabul eder, ama Newton daha önce bulduğunu ve Leibniz'in kendisinden çaldığını iddia ettiği integral ve

diferansiyel hesaplamalarını uzun süre elinin altında tutmuş ve yayınlamamıştır. Leibniz'in eş zamanlı olarak aynı hesapları bulmasıyla Newton'ın özgüveni ciddi olarak sarsılmıştır.

Tüm zamanların en büyük bilim adamı kabul edilen Newton'u okumak ve hiç olmazsa biraz olsun kavramak, üzerinde yaşadığımız dünyayı kavramayı da kolaylaştırır.

Kant, sırf bu yüzden Newton yasalarını çok önemsemiş ve felsefesini de bunun üzerine kurmuştur.

Bu kadar felsefe, matematik ve fizik yeter. Biraz da matematiğin kardeşi müziğe dönelim. Müzik söz konusu olduğunda yazacak çok şey var elbette. Bunu sistematik bir şekilde yazan Adorno gibi entelektüeller varken, benimki biraz amatörce olacak ama bundan çekinmemek gerek. Düşünceler bir başka kapıya açılan kapılar gibidir. Açtığınız her kapıdan sonra bir ilerleme hissedersiniz, ama karşınıza çıkan yeni kapı daha sonuna gelmediğinizi hatırlatır size. Son kapı diye açtığınız her kapı aslında ilk kapıdır. Öyle bir an gelir ki, artık yorgun ve bitkin bir şekilde "döşeğinizde ölürken", kapıların asla bitmeyeceğini de anlamış olursunuz.

Anlatacağım öyküler, müzik felsefesinden ya da tekniğinden çok, deha düzeyindeki bestecilerin başına gelen garip olaylardır. Felix Mendelssohn'u hemen herkes bilir. Özellikle 1 No.lu keman konçertosu beyinlere kazınacak kadar müthiş bir bestedir. Ama onun ne kadar dikkatli bir kişiliği olduğunu aşağıdaki öyküyü okuyunca daha iyi anlayacaksınız. Belki bizim başımıza binlerce kez gelen olay, Mendelssohn gibi bir dâhinin başına gelmeseydi, bugün Bach'ın Mendelssohn'a borçlu olduğumuz eserini asla dinleyemeyecektik.

BACH'IN PASSIONLARINA SARILI ÜÇ PARÇA PİRZOLA

Felix Mendelssohn, karısı Cecile Jeanrenaud'un sabah ısmarladığı eti almak üzere Leipzig'deki küçük mütevazı evinin yakınındaki kasaba uğrar.

Kasap ile uzun zamandır arkadaştır. Bu kasabı tercih etmesinin en büyük nedeni de, kendisine her zaman etin en iyi kısımlarını veriyor olmasıdır.

Kafası birbirini takip eden notalarla dolu bir halde kasaba girer ve karısının istediği eti hazırlarken dalgın dalgın kasabın hareketlerini izler. Sonunda kasap işini bitirir ve eti bir kağıda sarıp, Mendelssohn'un eline tutuşturur.

Yağmurlu bir gün olduğu için eti koltuğunun altına sıkıştıran genç müzisyen, şemsiyesini de açıp yine dalgın dalgın eve yollanır.

Cecile kapıyı açar açmaz Mendelssohn'un elinde göremediği eti sorar: "Felix, yoksa yine mi unuttun ısmarladığım eti almayı?" Felix anlamaz gözlerle karısına bakarken şemsiyeyi de kapatmaya çalışmaktadır. Tam o sırada koltuğunun altına sıkıştırdığı et düşer. Cecile hışımla eti alıp tezgahın üzerine koyar ve paketi açmaya başlar.

Mendelssohn'un gözü bir anda kasabın eti sardığı kağıda takılır. Bu, kâğıt üzerinde bir sürü notaların olduğu bir kâğıttır. Daha ilk görüşte bunun önemli bir kâğıt olduğunu anlamıştır. Karısına hemen durmasını söyler. Kadın şaşkın vaziyette dalgın kocasının birden neden böyle heyecanlandığını anlamaya çalışır.

Felix kasabın sardığı kağıdı hemen titizlikle etten ayırır ve bir süre öylece kağıda bakar. O sırada notaları okumakta ve kafasında canlandırmaktadır.

Birden çığlık atar: "Bu... Bu, Bach'ın yazdığı bilinen, ama asla ortaya çıkarılamamış ünlü Aziz Matta Passion'u!"

"Yani?.." der Cecile, hiçbir şey anlamamıştır.

"Düşünebiliyor musun, yıllardır kayıp olduğu sanılan ünlü Passion bu! Benim hemen gitmem gerek!"

Koşarak kasaba döner: "Etleri sardığın bu kağıtları nereden buldun?"

Kasap kayıtsızca, "Yukarıda depoda bunlardan çok," der.

Felix bayılacak gibidir: "Hemen yukarı çıkıyoruz. Ne kadar kağıdın varsa satın alıyorum," der.

Birlikte yukarı çıkarlar. Felix için bu müsvedde kâğıt yığını, Washington kütüphanesi kadar zengin bir bilgi hazinesidir. Kâğıtların içine dalar ve Bach'a ait ne kadar nota varsa hepsini ortaya çıkarır. Müthiş bir heyecanla eve dönerek, Bach'ın eserlerini yeniden notaya geçirmeye başlar.

İşte müzik tarihinde Bach'ın yeniden dönüşünü sağlayan ünlü Felix Mendelssohn bu insandır...

Jakob Ludwig Felix Mendelssohn-Bartoldy 3 Şubat 1809'da Hamburg'da dünyaya geldi. On iki yaşına kadar altı senfoni, koro parçaları ve piyano için eserler yazdı. En büyük "felsefi" desteğini de o sıralarda yetmiş iki yaşında olan Goethe'den alır. Aralarındaki yaş farkına rağmen Felix, Goethe'nin iyi bir arkadaşı olmuştur. Goethe'nin ünlü "Faust" eseri Felix'in yaylı çalgılar sekizlisi için yazdığı oda müziğine esin kaynağıdır.

Kasapta bulduğu Bach'ın "Aziz Matta Passion"u üzerine çalıştıktan sonra, onu Berlin Korosu derneği başkanı Zelter'e götürür ve çalınmasını ister. Zelter'in de rızasıyla 1829'da, yani Bach'ın kendi yönetiminde seslendirilişinden tam yüz yıl sonra Matta Passion'u yeniden hayat bulur.

Felix bundan sonra Bach'ı hayata döndüren isim olarak müzik tarihine geçecektir. Her gittiği yerde, her konserinde Bach'a özel bir önem atfeder. Bir yandan da Almanların çok iyi tanımadığı Hendel'i tanıtmaya çalışmaktadır.

Felix Mendelssohn artık tam bir müzik araştırmacısı ve bestecidir. Bach'tan kendi dönemine kadar tüm bestecilerin unutulmuş yapıtlarını sahnelemeyi görev edinmiştir.

Leipzig'e dönen Mendelssohn, 1842-43 yılları arasında ünlü Leipzig Konservatuarı'nı kurar ve tüm dünyaya tanıtır.

Kardeşi ve ilk piyano hocası olan kız kardeşi Fanny'nin 1847 yılı Mayıs ayında ölmesinin ardından büyük bir şok geçirir. Aynı yıl, büyük karamsarlık içinde Fa Minor yaylı çalgılar kuvarteti besteler.

Cecile'in bütün uyarılarına rağmen çok çalışmaktan yorgun ve bitkin düşer. Bu sırada zaten tüberküloza da yakalanmıştır. 1847 yılının 4 Kasımı'nda hayata gözlerini yumar.

Mendelssohn yalnızca bir müzik adamı değil, donanımlı bir sanatçıdır. İyi bir ressamdır, edebiyat konusunda çok yetkindir, besteciliğinin yanı sıra çok usta bir piyanist, viyolonsel sanatçısı ve orgçudur.

Piyano için yazdığı eserler neredeyse unutulmuştur, ama hâlâ düğün salonlarını süsleyen ünlü eseri hemen her gün dünyanın çeşitli yerlerinde çalınmaya devam ediyor.

Müzik dünyası ardı ardına gelen dehalarla doludur, ama beni bunlar içinde en çok şaşırtanı Wolfgang Amadeus Mozart oldu. İlk okuduğumda gözlerime inanamadım ve abartılıyor diye düşündüm. Üç yaşındayken piyano çalmaya başlayan, beş yaşında ilk bestesini yapan, altı yaşında da ilk bestesi yayınlanan böyle bir insan olabilir miydi?

Madem başladık, Mozart ile devam edelim. Gelmiş geçmiş tüm müzisyenler içinde en çok sayıda besteyi yapmakla haklı bir ün kazanmış olan Mozart, sadece besteleri ve piyano virtiözlüğü ile değil, aynı zamanda çocuk yaşta müziğe olan yeteneği ile tüm dünyayı şaşkına çevirmiştir ve hâlâ da o şaşkınlık sürmektedir.

Bunu açıklamak zor. Eğer Mozart müziğe değil de başka bir şeye tutkun olsaydı, belki bu kadar başarılı olamazdı, ama mutlaka başarılı olurdu. Müziğe yönelmesinin tek ve gerçek nedeni, kendisi de müzisyen olan babasıdır. Babası Mozart'ın yeteneğinin farkına varmış ve yorulmaksızın onu desteklemiş. Aile, bu olağanüstü yeteneği hiç yalnız bırakmamış ve baba Mozart tüm Avrupa'yı, oğlunun yeteneğini kanıtlamak için dolaşmış.

MOZART DOĞDUĞUNDA ZATEN ON YAŞINDAYDI

Fransa Kralı XV. Lui'nin piyanonun başında, birbiriyle amansız yarışa tutuşmuş parmaklarına bakıp, "Benim küçük sihirbazım," diyerek perukalı kafasını okşadığı çocuk, altı yaşındaki Wolfgang Amadeus Mozart'tı...

Mozart'ın kendisinden birkaç yaş büyük ablası Maria Anna Nanert'e piyano dersi veren öğretmeni, annesi Anna Maria Perti'ye, "Kızınız biraz yavaş, daha fazla çalışması gerek. Dersleri çok iyi değil," demesinin üzerinden bir hafta bile geçmeden, Mozart'ların kapısını çaldığında, mesleği gereği, üst kattan gelen tınılara kulak kabartır.

"Sizi kutlarım," der anne Mozart'a heyecanla, "kızınız bir haftada olağanüstü geliştirmiş piyanoyu." Anne Mozart, kızının piyano çalmadığını, mutfakta bulaşıkları yıkamada kendisine yardım ettiğini söylediği anda, kendisi de dehşete düşer. Üst kattan gelen piyano sesini o fark etmiştir. Hep birlikte yukarı çıkarlar. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, piyanonun başındaki, Amadeus Mozart'tır. Tahminde zorlanacağınız tek şey ise, Amadeus Mozart'ın bunu yaptığında üç yaşında olmasıdır. Üç yaşındaki bu dâhi çocuk, ablasına verilen dersleri büyük bir dikkatle izledikten sonra, ilk kez piyanonun başına oturup, en zor parçaları çalabilmiştir.

Üç yaşındaki bir çocuğu gözünüzün önüne getirin. Yeni yeni yürümeye başlamış, oyun çağında, akşam üzerleri kendisini gülücüklerle karşılayan adamın babası olduğunu ancak tahmin edebilen, ama annesiyle ne tür bir ilişkisi olduğunu kestiremeyen, kelimeleri yarım yamalak söyleyerek çevresindekilerin neşe kaynağı olan, henüz "torbalı", kendi başına yemek yemeyi bile beceremeyen, kim bilir belki hâlâ emzik kullanan bir çocuk olmalı... Ama bu öyle değil, en zor parçaları bile piyanoda bir yetişkin gibi çalabiliyor.

Bu tür özyaşam öykülerini okuyunca, dehşetli bir moral bozukluğu yaşamamak neredeyse olanaksız. Böyle bir olayın mümkün olamayacağını, her "dehaya" yapılan yakıştırmalar gibi, Mozart'a da bir yakıştırma olduğu da düşünülebilir, ama öyle değil. Çünkü ortada somut göstergeler var. Beş yaşında ilk bestesini yapıyor küçük Mozart: Piyano için sol majör manuetto ve trio. Ardından da, henüz altı yaşındayken ilk eseri basılıyor.

Bütün bunların, ne insanın kendisini geliştirmesiyle, ne yeteneklerinin yönlendirilmesiyle ne de aldığı eğitimle ilgisi var. Deha, bir yerlerde kendiliğinden ortaya çıkıyor ve hiçbir yan etkiye bağlı kalmaksızın, kendi başına yürüyüp ilerliyor. Einstein'da da, Joseph Conrad da, Leonardo da Vinci'de de bu böyle. İlerlemiş yaşlarda bile solfej okumakta zorlanan bizler için, alfabeyi sökmeden solfej okumaya başlayan Mozart'ı anlamak gerçekten zor. Bunun açıklaması beyinde bir bölümün herhangi bir zamanda devreye girmesi olabilir ancak. Tek umut veren yönü de, beynin bu bölümünün dört yaşında da, kırk yaşında da devreye girebilmesi. Yani yaşamın herhangi bir anında "dâhilikle" buluşmak mümkün. Yoksa, kırk yaşından sonra dehalık mertebesine oturan Stephan Hawk'ı başka türlü açıklamak mümkün değil. Mozart, deha türü örneklerin en küçük yaşta olanı. Müzik tarihinde Mozart kadar erken yaşta enstrüman çalmaya ve beste yapmaya başlayan ikinci bir isim yok. İnsan yine de Şostokoviç'in, Rubinstein'ın, Malkuzinski'nin nasıl insanlar olduğunu merak ediyor.

Chopin gibi bir müzik dehasının kalbini çalan George Sand nasıl biriydi?

Deha ile çılgınlık arasındaki ince çizgiyi yalnızca Mozart'ın yaşamını okuyarak bile anlayabilirsiniz. Dâhiler, dünyaya değişik açıdan bakabilmeyi becerebilmiş insanlardır. Ama şansları da yolunda gitmiştir. Hem adınız Beethoven olacak, hem de Haydn'ın öğrencisi olacaksınız. Böylesine bir rastlantı da her zaman gerçekleşmiyor. Yirminci Yüzyıl'ın en büyük sorunlarından biri, Mozart ve benzeri "deha"ların biyografisinde yatıyor. Namibya'nın yoksul köylerinden birinde ağaç kabuğu kemirerek karnını doyuracak bir çocuk olarak dünyaya gelseydi Mozart, acaba biz onu hangi özelliğinden dolayı tanıyacak ve tarih

kitaplarımızda adının altını kurşun kalemle çizecektik? Mozart gibi dehaların durdurulması olanaksız, burası kesin. Namibya'da ya da ne bileyim, Zaire'de dünyaya gelseler de, bu tür insanlar bir başka alanda mutlaka kendilerini dünyaya kabul ettirmek üzere kurgulandıklarından, bir şekilde adlarını duyuracaklardı.

Olay, frekansların bir noktada çakışmasından kaynaklanıyor. Hem müziğe yakın bir ortamda büyüyeceksiniz hem bu konuda çok gelişmiş bir kulağınız olacak, hem de büyük bir destek göreceksiniz. Bütün bu koşulların oluştuğu bir ortamda, herhangi bir insan vasatın üzerinde müzisyen olmak zorunda. Mozart gibi zaten bu işe yatkın biri de çıkar, deha olur. Beni düşündüren Mozart'ın dehası değil, onun dâhi gibi büyük yeteneklere sahip binlerce insanın, arada yok olup gitmesi. Bence binlerce, hatta milyonlarca insan, gereksiz kaprisler nedeniyle şimdi istemedikleri bir işle uğraşmak durumunda kalmışlardır ve birçoğu da "işe yaramıyor" damgasıyla kahvelerde ezberden briç ya da satranç oynamayı öğrenmiştir. Kim bilir aramızda kaç kişi, keşfedilmemiş yeteneklerine karşın, hiç ilgi duymadığı bir alanda at koşturuyor ve göz göre göre yok oluyor?

Gördüğü ya da duyduğu bir şeyi asla unutmayan bir duvarcı ustasının, bu yeteneğinin duvarlara ne yararı var? İlle de mimar olmak isteyen bir öğrenciyi,salt moda diye, itibar görsün diye tıp eğitimine sokmanın anlamı ne?

Mozart kadar yetenekli olmaya gerek yok aslında. Bence Mozart doğduğunda on yaşındaydı, öldüğünde de kırk beş yaşındaydı. Çünkü doğduğunda on yaşın yetenek ve zekasına sahipti. Fiziksel olanaklar el vermediği için de üç yaşına kadar beklemek zorunda kaldı.

Yaşam, bıkkınlıkların, yorgunlukların ve yoğunlukların üzerine kurulmuştur ve bunun arkasına gizlenmiş "keşfedilmeyi" bekleyen dâhilikler dünyası vardır. Sıradan bir yaşamı renklendirmek, her zaman gece kulüplerinden, içki masalarından, hiç olmamış kadın-kız, erkek-oğlan muhabbetlerinden geçmez. Hiç bilmediğiniz bir dilde, o dilin sözlüğünü kullanarak bir makaleyi anlayabilmek de yaşamı renklendirmektir ya da ne bileyim, yaşamı renklendirmek hiç bilmediğiniz bir müzik aletinin

tellerini tıngırdatmak, gelişigüzel fırça sallamak, sevgiliye mektup yazmaktır.

Belli bir yaşa gelinceye kadar hiç beste yapmamış, hiç öykü yazmamış, hiç fizik problemi çözmemiş, DNA'nın ne olduğunu bilmemiş, yüz tonluk çeliğin havada nasıl uçtuğunu anlamamış biri olarak, bazı konularda yeteneksiz olduğunuzu söyleme hakkınız var mı? Hiç uçağa binmemiş insanlardaki uçak korkusu kadar büyük bir saçmalıktır bu. İnsan, kendi değerini yerine koymakla yükümlüdür. Bu, önce kendine olan görevidir, sonra da insanlığa olan görevi.

Wolfgang Amadeus Mozart'ın üç yaşında piyano çalıp, beş yaşında da beste yapmasının ötesinde bir başka özelliği daha vardır. Müzik tarihinin en çok beste yapan sanatçılarından biridir ve bunu otuz beş yıllık kısa yaşamına sığdırabilmiştir. Yaşamsal oran olarak, dünyanın en fazla beste yapan müzisyeni olarak tarihe geçmiştir. Mozart gibi otuz beş yıl yaşamak mı, Kafkasyalılar gibi yüz küsur yıl yaşamak mı? Genel tercih, Kafkaslardan yanadır, beyin çalıştığı sürece... Tarih kitaplarını okuyanlar ve daha yaşamın ucundan yeni tutanlar, ölümü düşünmeyenler yani, Mozart'ı tercih edeceklerdir, ama madalyonun öteki yüzü hiç de öyle değil.

Salieri, hepimizin yaşamında var olan bir şeytan olarak, Mozart'ın da karşısına çıkmıştır. Mozart'ı Salieri'nin öldürdüğü konusunda hiçbir ipucu yoktur. Bütün yazılanlar, kuşku üzerine üretilmişlerdir, ama siz Salieri olsaydınız ne yapardınız? Bir öykü yazmaya kalkıyorsunuz, kahvede "pişpirik" oynayan bir arkadaşınız gelip sizin yazmaya çalıştığınız öyküyü birkaç dakika içinde tamamlayıp, uyuklamaya başlıyor. Bir beste yapmaya kalkıyorsunuz, tıkandığınız yerde yine birileri gelip yapmak istediğinizi sizin düşündüğünüzden de daha anlamlı biçimde tamamlıyor. Bir tablo yapmaya kalkıyorsunuz, işinden eve erken dönen kardeşinizin size yardım olsun diye tamamladığı tabloyla ödül alıyorsunuz.

Bazılarının ölümü hak etmesi yanlış mı?

Ama Mozart hikâyesi burada bitmiyor. Mozart gibi bir dehayı yazmak için onlarca makale bile az gelir. Sadece onun deha

düzeyindeki yeteneğinden söz edebilirim. Gerisi, müzikte açtığı çığırlardan kullandığı müzik diline kadar, her şey profesyonel müzik adamlarınca ele alınıp irdelenmeli. Ama öyle bir şey ki, zekanın ne olduğu sürekli tartışılır. Mozat için "yetenekli" denirken, Einstein için "zeka" ifadesi kullanılır. Oysa ikisi arasında çok ince bir fark vardır.

ZEKA MOZART MIDIR, EINSTEIN MI?

Wolfgang Amadeus Mozart, İtalyanların kutsal saydığı ve kilise dışında çalınması yasaklanan, bu nedenle de notaları asla kilise dışına çıkarılamayan ünlü "Miserare" adlı ilahiyi bir kere kilisede dinleyip, ertesi gün notalarını kağıda dökmeyi başarmış bir dâhidir.

Albert Einstein, uzaya giren her cismin uzayı eğdiğini, dolayısıyla uzayın bir boşluk değil bir madde olduğunu "felsefi" düzlemde ortaya atan bir başka dâhidir.

İkisi arasındaki ortak nokta, dâhi olmalarının dışında nedir peki, biliyor musunuz? İkisinin de birer matematik dehası olmasıdır.

Müzik, kendi gibi soyut bir yöntem olan matematik olmadan varlığını sürdüremezdi. Müzikte notaların birbiri ile bağlantısı ve yer değiştirmesi tamamen matematiksel bir yapıdır. Einstein bunu fizikte, Mozart müzikte kullanmıştır. Her ikisinin de matematik kafası çağdaşlarından da, gelecekteki birçok kuramcıdan da daha farklı ve sağlıklı çalışmıştır.

Tıpkı Kuantum fiziğinin ana temasını oluşturan atomaltı parçacıklar dünyasında olduğu gibi, her iki dâhi de olmaz ile olur arasındaki ince çizgide, olmaza en yakın yerde durmuş ve Heisenberg'in belirsizlik ilkesini içgüdüsel olarak kullanmıştır.

Aralarında bir çağdan fazla zaman olmasına rağmen Mozart da, Einstein de, aynı mantık ve matematik yöntemlerini kullanarak çağ atlamıştır. Elbette benzer müzisyenler ve bilim adamları da çıkmıştır; Planck ile Rimski Korsakov eşleştirmesi gibi.

Müzik, resim ve bilim dehaları matematik gibi soyut simgeler dizisini kendi alanlarında kullanmaya başladıklarında, var olan tüm sistemlere meydan okuduklarının da farkındadırlar. Einstein zamanın göreceliği kavramını ortaya attığında, bunun

fiziksel temellerini ancak "soba üzerine oturmak" ile açıklayabiliyordu diğer insanlara. Dünyanın en çok beste yapan sanatçısı olarak da Mozart, bildiği ve tanınmış bir müzik parçasını bile ele alışında ona eklemeler yapmaktan ve şablonundan çıkartmaktan kendini alamıyordu.

Üç yaşındayken piyano çalmaya başlayan, beş yaşında ilk bestesini yapan ve altı yaşında da bestesi yayınlanan Mozart'ın, lise yıllarında bir doğruya birden fazla dikme inilemez kuramını allak bullak edip, sonsuz dikme inebileceğini dünyaya kanıtlayan Einstein arasında müthiş bir zeka birlikteliği vardır.

Zekanın ne olup olmadığı yüzyıllardır insan düşüncesini zorlayan sorulardan biri. Zekanın da tıpkı Einstein'in zaman kavramı gibi göreceli olduğunu kabul etmek gerek. Alışkanlıkların zeka olmadığını, bir bakkalın siz daha hesabın ne kadar tutacağını hesaplayamadan size paranın üstünü vermesinden anlayabilirsiniz.

Mozart'a kadar bile gitmeye gerek yok, kulağı çok gelişmiş kimi Romanların, çaldığınız bir parçayı yarıda kesmenize rağmen devam ettirebilme yeteneğine hayran kalırsınız. Matematiksel bir içgüdüdür aslında bu, yaratıcı değildir, olması gerekendir. Yehudi Menuhin bir belgeselinde bunu ayrıntılarıyla açıklamıştı.

Yarım kalmış bir bestenin sonunu getirmek genelde mümkündür (örneğin bu edebiyat eserlerinde mümkün değildir, zira bir edebiyat eseri matematiksel izlence takip etmez, edemez). Zira elinizde somut bir veri vardır ve matematik uygulayarak müziği sonlandırabilirsiniz, ama hiç var olmamış bir müziği yaratmak tamamen matematik dışı bir olgudur. Burada matematik, yaratıcılığı yönlendiren bir kılavuz özelliği taşır.

Ressamlar için de aynı soyutluk söz konusudur. Belki de yalnızca bu yüzden, Leonardo da Vinci'nin kullandığı, kırmızı tonu bulmak için insanlar yüz yıllardır uğraşmaktadır.

İki ana renk arasında sonsuz sayıda ton farkı vardır.

İki rakam arasında, örneğin 1 ile 2 arasında sonsuz sayıda rakam vardır.

İki nota arasında da sonsuz sayıda ses vardır.

Sonsuzlukla uğraşmaya başladığınız anda, doğal olarak sonu

gelmeyeceğini bildiğiniz bir uğraşa girersiniz; bu, yaratıcılar için bir şans ve heyecandır, mahalle bakkalı veya semt pazarcısı için ise sonu olan bir alışveriş noktası.

Anneler, babalar çocuklarının zeki olmasını isterler. Belki de en büyük kriterleri çocuklarının karnelerindeki matematik notudur. Matematiği zayıf olan çocuk için dövünür dururlar, ders aldırırlar, sık sık çarpım tablosu gibi vasat zekanın bile kolaylıkla altından kalkacağı ezberleri sorarak sınamaya kalkarlar.

Satranç oynayamayan çocuklarından kuşku duyarlar.

Olmadık yerde ve zamanda çocuklukta kendilerinin çözemediği "kurnazlığa" dayalı bilmeceler sormaya kalkarlar ve büyük bir umutla çocuklarının yüzlerine bakarlar. Cevaplarsa çocuk, zekidir.

Herhalde ilkel komünal toplumlardan beri sürdürülen yanlış bir sınamadır bu. Kabilenin en zeki insanı ellerinin altındaki mızrak ve ok sayısını bilen değil, yeni bir silah sayılan mancınıkı bulandır. Bu gelenek hâlâ değişmemiştir. Anne ve babalar, kendi zeka kapasiteleri içerisinde sınamaya kalktıkları çocuklarının, durup dururken neden matematik veya fizik kitabının yan kenar boşluklarına karikatür çiziktirmeye başladığını anlayamazlar. Zekayı matematiğe indirgeyen az zekalıların bakış açısıdır bu. Oysa zeka da tıpkı resim gibi, müzik gibi, matematik gibi sonsuzluk boyutunda dolaşan soyut bir kavramdır.

O yüzden belki Mozart'tan bahsederken "müthiş bir yetenek", Einstein'dan bahsederken de "müthiş bir zeka" diye tanımlarlar. Oysa bilmezler ki, Einstein bu dünyanın yetiştirdiği en yetenekli beyinlerden biridir, Mozart da en zekilerinden...

Yetenek, piyano tuşları üzerinde dolaşan parmaklardır. Yorum, zekanın parmaklara katkısıdır. Beste ise tamamen zekadır, yetenek değil.

Zeka, beynin ilk kez karşılaştığı bir ortamda verdiği tepkidir. Bunun illa da matematik problemi olması gerekmez. İkinci kez misafirliğe gittiğinizde, çocuğunuz "sigarayı mı bıraktınız?" diye soruyorsa, o artık sıradan bir çocuk değildir, matematikten sınıfta kalsa bile. Zira o aynı eve bir önceki gelişinde her sehpanın

üzerinde kül tablası olduğunu fark edebilmiş bir çocuktur.

Bernard Shaw'ın tüm insanlık için söylediği sözle bitirelim, en anlamlı olan da budur: "İnsan beyni, üzerinden sonsuz sayıda doğrunun geçtiği bir noktadır."

Müzik yalnızca sevmekle üstesinden gelinebilecek bir soyutlar demeti değildir. Dünyanın en büyük beyinlerinden biri kabul edilen Jean Jack Rousseau da, tıpkı Descartes gibi müziğe çok meraklıydı. Öyle ki, bir bale eseri bile bestelemişti. Notalar üzerine çalışmalar yapmış, onların sayısını sekizden beşe düşürmeye çalışmıştı, ama başaramadı. Yazdığı bale eseri büyük tepki görünce, bestekarlığı da bırakmak zorunda kaldı.

Eminim ki deha düzeyindeki insanların beyinleri farklı çalışıyor, bu zaten bilinen bir şey, ama söylemek istediğim farklı. Onlar dünyayı kendi algoritmalarıyla kavrıyorlar. Bizim baktığımız gibi bakmıyor, kendilerince bir sistem geliştiriyor ve bu sistem içinde tüm zorlukları aşabiliyorlar. Bu öğrenilebilecek bir şey değildir. Leibniz'in, bugünün bilgisayar yazılımının temeli sayılan 0-1 sayı sistemini daha Facit hesap makinaları bile yokken düşünüp geliştirmesi, beyinlerinin neredeyse bir bilgisayar gibi çalıştığını gösteriyor. Bugün yaşasalardı hangi yeni icatlara, bilimsel devrimlere imza atarlardı, bunu bilmek olanaksız, ama katkılarının kaçınılmaz olacağı da kesin. Bir felsefeci olarak değil de, sıradan bir insan olarak Rousseau şöyle anlatılabilir:

BESTECİ ROUSSEAU

Genç adam geleceğin sanatının müzik olduğunu ve bu yolla çok para kazanabileceğini düşünmektedir. Hemen müzik üzerine teorik çalışmalara başlar, ama aceleci ruhu onu rahat bırakmayacak, daha doğru dürüst öğrenmediği müzik bilgisiyle beste yapmaya kalkacaktır.

Konserde çalınacak bir eser yazması halinde para kazanacağını bildiğinden hemen bir beste yapar. Eser, bir yanlışlık sonucu da olsa, icra edilir; ama bir felaketle sonuçlanır. Karışık gürültülerden ve rahatsız edici seslerden oluşan eser, izleyiciler tarafından yuhalanır ve kovulur.

Genç adam yılmaz. Başka konularda da para kazanılabileceği konusunda iddialıdır. Kovulduğu kentten ayrılıp Neuchâtel'e gitmeye karar verir. Burada karşısına Kudüs Başrahibi çıkar. Hazreti İsa'nın çarmıhtan indirildikten sonra yatırıldığı yer için para toplamaktadır. Rahibin iyi Fransızca konuşan bir yardımcıya ihtiyacı vardır. Genç adam Kudüs Başrahibinin yanına katip olarak girer, ama bir süre sonra dolandırıcılıktan ikisi de yakalanır. Meğerse kendini Kudüs Başrahibi olarak tanıtan kişi ülkenin en büyük dolandırıcılarından biridir.

Sonunda genç adam asker olmaya karar verir. Bunda da başarılı olamaz. Paris'te kendine Bayan de Warens adında himayeci bulur, onun yanına yerleşir. Bütün amacı para kazanmaktır. Yine müzik üzerine, bu kez akıl almaz bir teoriyle sahnededir: Müzik notalarını değişik şekilde yazmayı ve basite indirgemeyi planlar. Bu onu mutlaka zengin edecek bir projedir.

Bilimler Akademisi'ne başvurur, ama akademi delikanlının buluşunu ne yararlı ne de orjinal bulur. Yılmaz, sanat kahvelerini dolaşmaya başlar, parasını tüketir.

Opera yazmaya başlar. İlk operası Muses Galantes'i yazar. Kendisine destek olan Bay Richellieu'nün tavsiyesiyle oyun sahnelenir ama hiçbir başarı elde edemez.

Bu çılgın serüvenci, Mustafa Kemal Atatürk de dahil olmak üzere kendi yüzyılının ve sonraki yüzyılların siyasetçilerini derinden etkileyecek olan büyük düşünür Jean Jacques Rousseau'dan başkası değildir.

Rousseau, müziğe olan hayranlığını ve çabasını uzun süre terk edememiştir. Ama bu konuda hiç yeteneği olmadığı da bellidir. Yakınları müzik konusundaki yeteneksizliğini çok önce görmüş ve onu uyarmışlardır, ama nafile.

Sonunda dostları, Rameau adlı bir müzisyenin bestelediği bir operanın güftesinde değişiklik yapmasını isterler. Gü fteyi aslında bir başka Fransız devi Voltaire yazmıştır. Rousseau, Voltaire'e bir mektup yazarak, izni olmadan mısralarına dokunamayacağını belirtir. Voltaire de aynı nezaketle karşılık verir. İşin bu tarafı da hüsranla biter.

Bir gün, bir ağacın dibine oturarak düşünür Rousseau... "Bilim ile sanatın ilerlemesi, toplumun töresini bozar mı, yoksa geliştirir mi?" Aklında bu soru vardır.

İşte o anda sanki içinde yeni bir alan açılmıştır ve kendisini oraya doğru çekmektedir. Rastlantı bu ya, aynı gece Rousseau, yazarlık kapısının eşiğini de geçer. Uykusuz gecelerde "Bilimler ile Sanatlar Üzerine Demeç" adlı eserini yazmaya başlar. Otuz yedi yaşındadır artık. Bütün çılgın hayatı geride kalmıştır, yeni bir heyecanın eşiğindedir.

Rousseau bilimin ve sanatın kişiyi mutluluğa değil mutsuzluğa sürüklediğini söyler. Uygarlık, doğayı bozmuştur. Uygarlık kişinin özyapısını, doğal varlığını bozmuştur. Uygarlık kişiyi iyileştirmemekte, tersine yozlaştırmaktadır. Toplumlar ilerledikçe bozulur, kötüleşir.

Rousseau'nun yazarlık hayatı, Dijon Akademisi'nin büyük ödülünü almasıyla tamamen değişir. Artık ünlü bir yazardır. Düşünceleri büyük gürültüler koparmıştır. Ödül ise farklı bir kimlik getirmiştir. Rousseau hem bir hedeftir artık hem de örnek gösterilen kişi. Kendisine ve düşüncelerine saygı duymayanların yoğun saldırısına uğrar ve bunlara cevap vermek, Rousseau'nun düşüncelerinin de gelişmesine neden olur.

Bir süre sonra kapısı öylesine çok çalınmaya başlar ki, çalışmaya vakit bulamaz. Bir süre sonra kapıyı açmadığı gibi, çağrıldığı önemli toplantılara da gitmemeye karar verir: "Bilmediğim sosyete kurallarını umursamaz gibi görünür, utancımı utanmamakla örterdim," der o günlerdeki reddedişlerini.

Mezhep değiştirmekte de üstüne yoktur Rousseau'nun. Daha iyi çalışabilmek için Paris'in gürültüsünden uzaklaşan yazar Cenevre'ye gider ve burada Katoliklikten Protestanlığa döner. Tüm kent onu bağrına basar. Cenevre yurttaşlığını yeniden kazanır.

Jean Jack Rousseau İsviçre'nin Cenevre kentinde doğdu. Kendisinden en çok etkilenen, ünlü Alman felsefeci Imaunel Kant'tır. Rousseau, doğru bir siyasal toplumun temellerini ortaya koyabilmek için olguların bir yana bırakılması gerektiğini belirtir. Ona göre salt olgulardan hareket edildiğinde, çıkarlar, yararlar ön plana yerleştirilmekte ve böylece adalet, hukuk ayaklar altına alınmaktadır.

Halkın sayısı arttıkça, yönetici sayısının azalması gerektiğini savunan Roussea, "demokrasi, aristokrasi, monarşi" şeklindeki sınıflandırmayı benimsemiştir. Rousseau'ya göre demokrasi biçimindeki hükumeti yönetici, halkın tamamı ya da büyük bir bölümüdür. Aristokrasi biçimiyse küçük bir azınlığın yönetimidir. Monarşik hükumette ise yönetme yetkisi tek bir kişidedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ü de derinden etkileyen Rousseau'nun fikirleri, günümüze kadar ulaşmıştır ve tartışmalı içerikleriyle bir kapalı kutu sayılabilir.

Rousseau'yu anlamak için Rousseu'dan çıkıp, ona uzaktan bakmak bir çare olarak görülmelidir. Yalnızca Rousseau'nun fikirleri ile onu açıklamak mümkün olamamaktadır.

Biraz Kuantum sıçraması yapıp, akıl üzerine ahkam kesmekte yarar var. İnsan var olduğu günden bugüne, akıl denen beyin aktivitesini çözebilmiş değildir. Her felsefecinin zulasında bir akıl tanımı, akıl açıklaması mutlaka vardır, ama soyut bir kavram olduğu için akıl üzerine tartışmalar, renkler gibi tarif edilemez bir halde varlığını sürdürerek günümüze kadar gelmiştir. Önemli olan, akıl ile kurnazlığı ve zekayı birbiriyle karıştırmamaktır. Akıl

bütün hepsini kapsayan bir kavramdır. Zeka onun anlık tepkisi ile ölçülebilir ve çoğu zaman da zeka devreye girdiğinde akıl, alanı terk eder. Hele kurnazlık söz konusu olduğunda, insanın en büyük erdemlerinden olan akıl da zeka da hemen alanı kurnazlığa bırakır ve ortadan kaybolurlar. Bu yüzden kurnaz insanlar akılsız, hatta aptaldırlar. Kendi beyinlerinin seviyesinde çözüm üretirler ve kendileri gibi kurnaz olma yolunda her şeyini ortaya koyan ama asla aklını kullanmayan insanları çok çabuk etkilerler.

AKIL OYUNLARI

İnsanın kendisini merkez sayarak bulunduğu ortamın tam ortasına oturması ve dünyayı da buradan "yönetmesi", insan ilişkilerinin en zayıf noktasını oluşturur. Dünyanın evrenin merkezi olduğu ve tüm evrenin dünyanın etrafında döndüğü fikri de buradan doğmuştur zaten. İnsanın kendisini bir yere koyup da, kendisine dışarıdan bakması, insanlığın ulaşabileceği son aşama olacaktır ki, bu da tüm mistik ve metafizik öğretilerin sonu demektir. Bu aşamaya ulaşabilmek ile Antares gezegenine ulaşabilmek süresi ise hemen hemen aynıdır: Bilmem kaç milyon ışık yılı...

ABD Başkanı George W. Bush'un kendini "Mesih" ilan etmesiyle, bir "meczup"un çıkıp da kendini "peygamber" ilan etmesi arasında, kendileri açısından hiçbir fark yoktur. Toplumsal açıdan fark, birinin gerçekten dünyanın tepesinde bir yere oturmuş olmasından kaynaklanan gücüyle kendine inanan bir kitle bulabilme şansına sahip olmasıdır, ötekinin ise böyle bir şansı yoktur.

İnsanın kendini aşabilmesinin en kolay ve bilinen yolu aklı ile bilgisini doğru sentezleyebilmesinden geçer. Bilgi her zaman tüm kapıları açan bir birikim olamamıştır. Akıl mutlaka onu yönlendirmek ve geliştirmek zorundadır. Burada zekanın payını bir kenara bırakmak gerekir. Zeka, bunun da üzerinde bir işlev üstlenerek, aklı da kimi zaman çılgınlığa varacak derecede zorlayan bir mekanizma olarak görev yapacaktır. İşin bu bölümünü bir kenara bırakacak olursak, akıl ile bilginin birlikteliği, insanın kendini merkezden alıp, bir "merkezkaç" gücüyle çevreye doğru savurmasıdır.

İşte böyle bir girdap içine girdiğinde insan, giderek genişleyen bir çemberin içinde olduğunu ve kendi benliğinin giderek küçüldüğünü fark edecektir. Bu kez, kendi etrafında döndüğü halde merkezin kendisi olmadığının farkına varacak, böylelikle de sabit duran her şeyin ille de merkez olması gerekmediğini anlayacaktır.

Belki salt bu yüzden herkesin hayatı roman değildir.

Dostoyevski'nin roman sanatına getirdiği en büyük açılımlardan biri de budur. Fransız edebiyatının dünyayı kasıp kavurduğu yıllarda, Balzac'ın Veutren'i "tutkuların prensi" olarak tüm dünyayı kendi benliğinde topladığında, Dostoyevski bunu tüm kahramanların elinden alıp, uzayın derinliklerine fırlatmıştır. Dostoyevski'nin "kahraman" yaratmayıp da, bunun yerine karanlık bir dünyanın içine "zavallı" insanları tıkıştırması, merkezin bireyler olmadığı düşüncesini yaratmıştır.

Ancak, Dostoyevski, merkezi bireyden koparmasına karşın, o merkezi nereye taşıyacağını bilememiştir. Bilinmeyene saplanıp kalmak da, ister istemez onu mistik bir havaya sokmuştur. O, neyin merkez olamayacağını saptayabilmiştir, ama merkezin ne olabileceğini bir türlü kestirememiştir. İdam mangasının önünde son saniyede ölümden döndükten sonra ise, bunun "bilinmeyen bir güç" olduğu saplantısına ulaşmıştır.

Yine de, bir tek olumlu kahraman yaratmayan Dostoyevski'nin tüm çabası, insanoğlunun aşağılık bir yaratık olduğunu vurgulamaktan öte, kişilerin tek başlarına dünyayı değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceğini vurgulamaktı. Delikanlı'nın Verhovenski'si, Suç ve Ceza'nın Raskolnikov'u, Budala'nın Mışkin'i... Hepsi sıradan kimlikleri üzerine değişik kılıflar geçirmiş ve öylece halkın önüne çıkmışlardır, ama yine hepsi birer "hiç"tirler.

Turgenyev ile anlaşmazlıklarının temelinde de bu yatmaktadır. Bazarov, tüm davranışlarıyla, inançlarıyla, bilgisiyle ve dünyayı kavrayışıyla nihilisttir. Tanrıya inanmaz, ama bilime de inanmaz. Sonuçta, bir merkez olmaya çabalamayan "merkez"dir. Bu denli inançsızlık bile insanda hayranlık uyandırabilir. İnanmak kadar hiçbir şeye inanmamak da güçtür.

Dostoyevski ise inançsızlığı kabul etmez. Daha doğrusu onun bu tür saplantılarla pek işi yoktur. Kahramanları zaten yeteri kadar sıradan ve kendiliğindendir. Gövde gösterisi yapmaz, hamasi nutuklar atmazlar. Onlar sıradan bir verem hastalığına tutulup, İppolit gibi ölürler.

Kimse kendisini Mışkin'in, Rogojin'in, Raskolnikov'un yerine koymak istemez, ama çağdaşı Nikolay Çernişevski'nin

Rahmetov'u gibi olmak isteyen yığınlarla karşılaşmak mümkündür. Roman tarihi zaten Rahmetov karakterinin zayıflatılmış çeşitleriyle dolup taşmaktadır. Günümüzde de karşımıza Rambolar olarak çıkmaktadırlar.

Bu tür kahramanlar, merkez idealini her zaman ayakta tutmuş ve kitleleri peşinden sürüklemiştir. Bu da insanların bir gün kendilerinin de merkez olabileceği hayalini sıcak tutmasına sebep olmuştur. Ölmek için henüz erken olduğunu düşünen ve bu dünyaya "bir görevi yerine getirmek üzere" gönderildiğini düşünen milyonlarca insanın merkezkaç kuvvetine yakalanıp da kendini izlemek üzere kendinden uzaklaşması neredeyse imkansız hale gelmektedir. Bunun için gerekli çabayı kendisinin göstermesi gerektiğine inanmadıkça, insanların değil kendileriyle alay edenlere, kendilerinden daha yukarıda birine bile tahammülleri mümkün olamamaktadır.

İnsanların, birilerini kendinden üstün görmesi için bazı koşullar gerekir: Sözgelimi, o kişinin zekasını değil de kurnazlığını kullanması ve karşısındakini bir şekilde aldatması (insanların para vermediği doktorun tedavisinin de geçersiz olduğunu veya daha pahalı bir malın daha iyi olduğunu düşünmesi gibi), kendisi için mucize sayılabilecek şeyler yapması (falcılık, büyücülük, hokkabazlık gibi), bir başkası veya başkaları adına konuşması, elçilik yapması (tarikatlar, örgütler vb. gibi)...

Bu ve benzeri yaklaşımların geçersizliği bir gün ortaya çıksa bile, borç para verip de bir türlü tahsil edemeyen, ama bu yüzden kavgayı da göze alamayan insanlar gibi, rol gereği de olsa durumu sürdürülür gider.

Felsefe tarihinin büyük bölümü "akıl oyunları" üzerine kurulmuştur. Dünyayı akıl yoluyla kavramanın gerekliliği üzerine binlerce makale yazılmıştır, ama kavranmaya çalışılan şeyin diğer akıllar olduğu ortaya çıktığında tökezlemeler başlamıştır.

Dostoyevski, bir anlamda bu yolu denemiştir. Kavrayabilmiş midir, diye sorulsa, elbette kavrayamadığı da ortaya çıkacaktır, ama en azından denemiştir. Felsefe tarihinin uzun soluğu içinde dünyayı kavramaya çalışmanın yolu nesnelerden geçerken, Dostoyevski ve ondan sonra gelen birçok yazar nesnelerle

birlikte insan beynini de kavramaya çalışmıştır. Freud tezlerini ortaya atarken de bu yöntemle hareket etmiştir. Onu Fromm, Fouchault, Coles, Torrey ve daha yüzlercesi izlemiştir.

"Benmerkezcilik", felsefenin, kültürün ve daha özelde sanatın tüm çabasına rağmen, insanın kendi benliğini korumaya çalışmasından kaynaklanan bir korkuyla "aklı" bir türlü terk edememektedir. Bu bir açıdan Beethoven senfonilerine benziyor. Beethoven'in 9 senfonisinden en bilinenleri tek sayılı olanlardır. Özellikle de 9. Senfonisi artık neredeyse araba geri viteslerine, okul zillerine uyarlanmıştır. Melodiktir, akılda kalır. Ancak profesyoneller dışında pek az insan 2, 4 ve 8. senfonileri dinler. İşte belki de bu yüzden insanların, kendilerini bilmediği, sevmeyi düşünmediği kanallara zorlaması ve merkezkaç kuvvetine bırakması gerekiyor. Hem kendinden uzaklaşacak insan hem de uzaklaştıkça çemberi genişletmek için kendini zorlayacak.

FELSEFENİN SIKINTISI

Bilinen kültür tanımlarını bir kenara bırakacak olursak, bu yazının kapsamaya ve açıklamaya çalıştığı kültür, "medeniyetler çatışması" gözlüğünden bakıldığında görünen bir kültürdür. İskender'in Persopolis, Romalıların Kartaca, Arapların da Bağdat kitaplığını yok edişindeki temel neden, daha ileri bir kültürü yok etmeye çabalamaktan çok, kendi kültürünün daha üstün olduğundan emin olamayıştır.

Felsefe tarihindeki tüm "karşılaştırma" sistemleri, kendisini merkez sayan ana düşüncenin çevresindeki düşüncelerle boy ölçüşmekten geçiyordu. Rönesans döneminin tüm muhteşemliğine karşın, felsefe hâlâ dağınık bir disiplin halinde oraya buraya yalpalıyor ve Sokrates'in noktaladığı yerden bir türlü uzaklaşamıyordu. İlk kez Descartes, yeni düşünceleri de felsefi bir sistem haline getirmeye çalışarak işe koyuldu ve ancak ondan sonra felsefe, planlı bir binanın göğe yükselişi gibi kendi ayakları üzerinde yükselmeye başladı.

Ancak yine de Descartes'ın sistemleştirmeye çalıştığı yeni düşünceler, kendi felsefesiyle örtüşmüyordu. O da, bir anlamda Sokrates gibi kendi içine döndü ve "ruh ile beden" arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başladı. Sonuçta "akıl" kavramına geldi dayandı.

Aydınlanma Çağı ile birlikte, pozitif bilimdeki dev ilerlemeler, felsefenin de bilimsel yöntemleri kullanmasına imkan tanıdı. Artık bir "karşılaştırma" sistemi yaratılabilirdi ve "mutlak" denilen şeyin salt "şüphe" dışında bir çözümü bulunabilirdi.

Kuşkusuz, genel anlamda kültür, özel anlamda sanat da bu gelişmelerden nasibini almak zorundaydı. Sanatın "öykünmeden" ayrılıp da, yansıtmaktan çok yaratmaya yönelmesi Rönesans'la başlamıştı, ancak Aydınlanma Çağı ile birlikte sanat da "arayışını" farklı sanatçılarla sürdürmeye başladı. İşte bundan sonradır ki, sanat tarihi görülmemiş biçimde "izm"lere bölündü ve çeşitliliğini bağlı bulunduğu toplumsal hareketlerden aldı. Çağını

yansıtan sanat kolları alkışlanırken, felsefenin peşine takılıp çağını da aşmaya çalışan sanat dalları kimi zaman alay konusu oldu, kimi zaman ise önemsenmedi.

Müthiş bir çelişki vardır bu öyküde. Bir yanda yaşamın anlamını ve gücünü anlatmaya çalışan bir sanat anlayışı, öte yanda ise bir sonraki kuşağın beklentisini yaratmaya çalışan bir sanat anlayışı.

Bu zıt gibi görünen iki çabadan birinin galip gelmesi kaçınılmazdı. Galip gelen, günümüz deyişiyle "popüler kültür" ve onun yarattığı "popüler sanat" oldu. İnsanlık, eski Roma döneminin eğlence günlerine döndü ve "sanat" anlayışı "gösteri" anlayışıyla koşut sayılmaya başlandı.

Felsefenin peşine takılıp giden ve insanlığın önünü açmaya çalışan sanat anlayışının ise ana damarı kesildi. Felsefe, bilimsel gelişmelere öncülük etmekte ve hatta izlemekte bile zorlanınca, özsuyunu felsefeden alan sanat da tökezlemeye başladı.

İnsanlığın kendi neslini tüketmeye çalışması, var oluşu ile aynı yaştadır. Ama yine de insanlığın kendini yok etmesini engelleyen bazı dengeler, sistemi kollamaktadır. Bu deneylerin başında da, Descartes'in dünyayı kavramak amacıyla kendine dönüşünü simgeleyen "akıl" gelir. Ancak, Descartes ve ondan sonra gelen Locke, Hume, Berkeley gibi felsefecilerin çözmeye çalıştığı "ruh beden" ilişkisini sorgulayan akıl değildir bu. Bu, insanlığın "ben merkezciliğe" dönüşüdür. Aklını başka bir akıldan daha üstün kılmaya ve bu yolla da "cennetinde" rahat yaşamaya çalışan insanoğlunun diğerleriyle yaptığı bir satranç maçıdır. Öyle ki, akıl artık ruh ile beden arasındaki ilişkiden çok, beden ile diğer bedenler arasındaki ilişkiyi çözmeye yönelmiş ve felsefeden tamamen soyutlanarak bir "pazar" alışverişine dönüşmüştür.

Tuhaf bir dramı yaşamanın getirdiği boşluktadır felsefe. Ruh ile beden arasındaki ilişkiyi çözemediği gibi, çözebileceğine ilişkin en ufak bir umut bile sunamamaktadır. Bilinmeyenin eteklerine getirilip bırakılan bu doğmamış çocuk, günümüz felsefecilerinin kucağında kalmıştır ve onu nereye bırakacakları konusunda büyük bir şaşkınlık içindedirler.

Çözümün bu dünyada olduğunu ilk fark eden Marx'a yönelme ise, bal katılmış zehri bir daha içmek gibi gelmektedir. Umutsuzluk, vahşi kapitalizm tarafından da sürekli taze tutulmaktadır. Sonuçta bireyin kendine dönmesi ve yeni bir yaşam yaratmaktan sürekli kaçınması sonucu doğmaktadır.

Dünyayı en karamsar biçimde kavramasına karşın Dostoyevski veya Kierkegaard gibi yazarlar eğer Platon'a, Aristo'ya dönmek yerine, karanlık dehlizlerinde de olsa bir adım daha ileri gitmeyi yeğledilerse, günümüz Marxistleri de yeniden dönüp Marx'a sarılmak yerine, onun Hegel'e yaptığını yapıp, omuzları üzerinde bir adım daha ileri gitmek zorundalar.

Sartre, sıkışıp kaldığı ve artık bunaldığı bir noktada kalemini fırlatıp da, kaynağı olan Kierkegaard'a dönse ve "usta sen haklıymışsın, bu iş buraya kadar," deseydi eğer, felsefe tarihinde yeni bir yaprak açılmazdı herhalde.

Günümüz kültürünün açmazı, felsefenin açmazından kaynaklanmaktadır. Felsefe ve sanat tarihi, şu anda dünyaya teğet geçen bir doğru durumundadır. Teknolojinin ağır ve yoğun baskısı altında kendine çıkış aramaktadır. Bu çıkış önce soluk almasını sağlayacak, ardından da görkemli günlerine dönmesini sağlayacaktır. Sanatın üzerindeki ağır teknolojik baskı, sanatı küçümsenmeyecek derecede motive etmektedir aslında. Elektromıknatısların küçük metal parçacıklarını kendinde toplaması gibi, bir kütleye doğru hareket etmekte ve tek bir çizgiye dönüşmekte sanat, ancak elektriğin kesilmesi halinde yine binlerce parça halinde etrafa dağılacaktır. Bu bir öngörü veya temenni değil, bir saptamadır.

SARTRE KATEGORİSİNİN 4. DÖNEMİ...

Jean Paul Sartre, 17. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl arasında üç dönem gördüğünü belirtir. Bunlar sırasıyla, Descartes ve Locke'un, ardından Kant ve Hegel'in, son olarak da Marx'ın dönemleridir. Sartre'ın perspektifinden bakıldığında, 21. Yüzyıl'ın ilk yılları olan şu günlerde artık Marx döneminin de aşıldığı ve bir başka felsefe boyutuna girildiği kabul edilmelidir.

Özellikle Kant'ın "varlığın nedeni" konusunda insan aklını en soyut düzeylere çeken görüşlerinin henüz çözülemediği yüzyılımızda, Hegel'in çabalarıyla ayakları yere basmaya çalışan Kant felsefesinin, Marx'ın kendi deyişiyle "ters çevirmesiyle" sınıfsız bir topluma doğru gidileceği hayal edilmeye başlanmıştı. Hayal, hayal etmenin gereğini yaptı ve Marx'ın asla reddedilemeyecek düşünceleri birkaç yüzyıl sonrasına kaldı.

Bu zorunluydu, çünkü kapitalist bir sınıfın tüm üretim araçlarına sahip olduğu bir dünyada, kapalı kapılar ardında sosyalizmi gerçekleştirmek mümkün olamıyordu. Lenin yaşamış olsaydı da, bu süreç Lenin'in ömrü kadar olacaktı. Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'nın parçalanışı gibi, Castro'dan sonra da Küba'nın yok oluşunu izleyecektir insanoğlu.

Bu durumda, devrini şimdilik kapatmış olan Marx felsefesinin yerini bambaşka bir felsefe doldurmaya başladı. Bunun tanımını yapmak da güçleşmektedir. Mistik bir kaynaktan beslenmesine karşın, Orta Çağ karanlığındaki kadar ağır baskıların da hissedilmediği, bir anlamda dünyanın adaletsizliğine başka türlü karşı konması gerektiğini empoze eden bir yaklaşım oluşmaya başladı.

Tam da Sartre'a göre bir felsefe dünyayı avucunun içine almak üzere. İnsanlar daha önce göklerde aradığı mistik dünyanın aslında üzerinde yaşadıkları dünya olduğunun farkına varmaya ve bu dünyaya gelişlerinin bir "misyon" değil de "rastlantı" olduğunu düşünmeye başladılar. Kafalarında bir anlık da olsa "öteki

dünyanın" gerçek olup olmadığı kuşkusu oluşmaya başladı.

Bu asla, Tanrıya bir başkaldırı veya inançsızlık anlamı taşımıyor elbette. Daha çok, ucu hep açık kalan, kalmak zorunda olan felsefi doktrinlerin tükenişinin yansıması olarak yaşanıyor. Felsefenin günümüzde yaşadığı en büyük sıkıntı, bilimsel gelişmenin gerisinde kalmasıdır. Aydınlanma Çağı'ndan Yirminci Yüzyıl'ın sonlarına kadar hep önde giden felsefi düşünce, bilimsel (ve doğal olarak bunun günlük yaşama yansıması karşısında) geri kalmıştır. Hızla oluşturulmakta olan "sanal" dünyanın felsefesi ise somut karelere oturamamanın sıkıntısını çekmektedir.

Bu gibi durumlarda da ortaya, Huntington'un kurnazca "uygarlıklar savaşı" diye isimlendirdiği, aslında "dinler savaşı" olan bir felsefi görüş atılmıştır. Gelişmelere bakıldığında Huntington'un, aklı başında her insanın tüylerini ürpertecek görüşünün hayata geçtiği görülmektedir. Sanal dünyanın kendine bir sanal felsefe yaratma çabasından başka bir şey değildir bu, ama günümüzde tüm dünyanın dehşetle izlediği bir "sona" doğru ilerlemektedir.

Sartre'ın da belirttiği gibi, bir felsefeye karşı olmak yeni bir felsefe yaratmaya yetmemektedir. Mekanik dünyada hemen her şeyin "karşıtların birliğinden" doğduğu kabul edilse de, felsefenin bu kurala hiç uymadığı tarih boyunca gözlenebilir. Ne Kant, Locke'un felsefesine karşıt bir felsefeyle yola çıkmıştır ne de Marx, Hegel'in. Bundan sonra da Marx'a rağmen bir başka felsefe üretme olanağı yoktur. Olsa olsa, Marx'tan önceki doktrinlerin yeniden gündeme getirilmesi yanlışına düşülebilir.

Öte yandan, sanal dünya için üretilmeye çalışılan felsefeler de bir uçtan mistisizme sıkı sıkı yapışmak zorunda kalmakta ve "din" olgusunu daha kuvvetli, ama daha "dünyevi" amaçlar için kullanmaktadır. Artık "bilinmeyen bir gücün" kendisine "yürü ya kulum" demeyeceğinin farkına varan insanlık, kendi başına bazı şeyleri değiştirebileceği kanısına ulaşmıştır. Bu, kaderin insanı sürüklemesi yerine, insanın kaderi istediği yere sürüklemesi şekline dönüşmüştür. Yine bir bilinmeyen söz konusudur, yine mistik öğeler yaşama tümüyle hakimdir, ancak bu dünyanın hesaplaşması, düzeni ve kurgulanması bütünüyle insanın elindedir. O halde, hesaplaşmanın büyüğü, yaşamanın gereği bu dünyada yapılacak, başka dünyalara ise bilinmeyenin "hükümleri"

bırakılacaktır.

Haçlı Seferleri hiç de bu mantıkta değildi. O zamanlar gerçekten "misyonerlik" uğruna yapılan ve kutsal toprakları hedef alan "gözü dönmüş" saldırılar, Tanrı katında bir "görev" olarak nitelendiriliyor ve ödülünün başka bir dünyada alınacağı hesaplanıyordu. Günümüzde artık bu dünyada hesaplaşma önem kazanmıştır.

Bunun da yeni bir felsefe altyapısına ihtiyacı vardır. Kuşkusuz, sanal bir dünyanın gerçekte kutsal kitaplarda sözü edilen "cennet-cehennem" olup olmadığı da tartışma konusudur.

Her ne kadar acımasız da olsa insanlık, kendi soyunu yok etmeyecek kadar aklı hep "rezervde" tutacaktır. Belli dönemlerde "zorunlu" hale gelen "doğal elemenin" bu kez insanlığın bizatihi kendisi tarafından gerçekleştirileceği ipuçları kolaylıkla algılanabilir. Enerji kaynaklarının giderek tükenmesi, dünyanın belli bir nüfusun üzerini besleyemeyecek olması, bir süre sonra soluk almanın bile güçleşeceğinin hesaplanması, kitleler arasındaki ekonomik uçurumun hızla açılması sonucu potansiyel aç (ve doğal olarak saldırgan) bir grubun tehlike arz etmesi, insanlığı kendi soyunu "aza indirgeme" planları yapmaya zorlamaktadır.

Bugün işte bu büyük sorunun tam eşiğindedir felsefe.

Tam Sartre'ın değinmeye çalıştığı, ama adlandıramadığı dönemdir bu.

Dönelim yeniden 18. Yüzyıl'ın sonu, ama tam olarak sonuyla, 19. Yüzyıl'ın başlarına... O yıllarda çok önemli olaylar gelişiyordu Rusya'da, ama insanlık bunu ancak yarım yüzyıl sonra anlayabildi. Büyük Fransız İhtilali'nin üzerinden on yıl geçmişti ki, Rus edebiyat tarihine damgasını vuran Aleksandr Sergyeviç Puşkin 1799 yılında Çarskaya Selo'da doğdu.

Bizim bugünlerde algıladığımız, öğrendiğimiz ve uygulamaya çalıştığımız sosyalizm düşüncesi elbette o sıralarda yoktu, her köylü ayaklanması kapitalizme-feodalizme başkaldırı niteliği taşıyordu ve örgütlenemeyen bu kalabalık, egemen güçler tarafından son derece kanlı biçimde bastırılıyordu. Puşkin, böyle bir Rusya'da doğdu ve ne yazık ki çok kısa süre yaşadı. d'Anthes

adında bir silahşor tarafından karnından vurularak öldürüldü. Bu, Rusya'nın kültürüne ve özgürlük düşüncelerine vurulan ağır bir darbeydi, ama daha da önemlisi Rus halkı özgürlük kavramıyla ilk kez ve unutmamak üzere tanışıyordu.

Puşkin Rus Dili ve Edebiyatı'nı bitirme tezimdi. Öylesine yalın ve çarpıcı şiirleri var ki, Türkçe'ye çevrildiğinde şiir özelliğini tamamen yitiriyor, ardı ardına dizilen kelimeler bütünü haline geliyordu. Çevrilmesi zor bir yazardı. Zaten tüm eserlerini çevirmeye kalksalar da bunun da bir türlü gerçekleşememesinden bellidir ne denli zor bir yazar olduğu.

Aslında Octavia Paz çoğu şiir çevirilerine burun kıvırmakta haklı. Şiir çevrilemez derken doğru bir noktaya parmak basıyor. Ama öyle çeviriler var ki, aslından bile daha çarpıcı olabiliyor. Bu nasıl oluyor? Şiirin özümsenmesi, anlamının Türkçe'ye de uygun düşmesi ve en önemlisi de şiiri çevirenin bir şair olması ve şiiri adeta yeniden yazmasıyla ancak bu koşullarda çevrilebilir. Bu da müthiş zahmetli bir iştir, zira örneğin Puşkin'in yarattığı dünyaya başka bir dilde yeniden başlamak ve onun kadar olmasa bile çok büyük bir uğraşa girmek demektir. Çoğu kez çevirmenler ve şairler ya da iki özelliği de taşıyanlar, bu kadar büyük bir uğraşa girmektense, kendi eserlerini ortaya koyma eğiliminde oluyorlar.

Puşkin için çok şey yazılabilir. Hatta onun hakkında yazılmış onlarca, hatta yüzlerce kitap da var. Ama Türk okuru için çok bilinen bir yazar değil. Oysa Rus edebiyatının Gogol ile birlikte kilometre taşlarından biridir. Çarlık despotizmine başkaldırmasıyla ünlü oldu ve bu başkaldırıyı hiç geri adım atmadan sürdürdü. Şiirleri öylesine etkiliydi ki, bütün Rusya'da elden ele dolaşıyor ve kitlelerin hareketlenmesini sağlıyordu.

Sırf bu yüzden Puşkin'in hayatının okunması, mücadelesinin iyi bilinmesi gerek. Zira onun yaşamında ve eserlerinde sanatın devrim konusunda ne kadar itici bir güç olduğu anlaşılabilir.

ÖLEBİLİRSİN ALEKO, PEÇORIN DOĞDU

Bundan yaklaşık iki yüz yıl önce, çağdaş Rus edebiyatının yaratıcısı ve tüm zamanların en büyük şairlerinden biri olan Aleksandr Sergyeviç Puşkin, tarihe "dekabristler" olarak yazılacak olan, çara karşı bir "darbe" girişimi iddiasıyla tutuklanarak Sibirya maden ocaklarına gönderilen arkadaşları için aşağıdaki şiiri yazmıştı:

Sibirya maden ocaklarının derinliklerinde
O gururlu sabrınızı koruyun,
Sizin yüksek amaçlar uğrundaki düşünceleriniz
Ve hüzünlü emekleriniz yok olmayacak.

Mutsuzluğun sadık kardeşi,
Karanlık yer altındaki umut,
Cesaret ve neşe uyandıracak,
Beklenen zaman gelecektir.

Sevgi ve dostluk size kadar
Karanlık hapishanelerden geçerek ulaşacak,
Tıpkı benim özgür sesimin,
Sizin kürek cezası ininize ulaştığı gibi.

Ağır zincirler düşecek,
Zindanlar çökecek – ve özgürlük
Sizi neşeyle kapıda karşılayacak
Kardeşleriniz size kılıçlarını teslim edecek.

Sanki iki yüz yıl öncesinden Silivri'ye seslenir gibi.

Zulüm her çağda şiddetinden bir dirhem bile kaybetmeden sürmüş gelmiş, koç başı misali, sabır kapımızı yıkmaya uğraşıp duruyor.

Dekabrist ayaklanma girişimine fiziki olarak katılamayan, ancak arkadaşlarıyla fikir birliğinde olduğu bilinen Puşkin'in Trigorskoye'deki evine 4 Eylül 1826'da gün ağarmaya yakın yaşlı dadısı Arina Rodiyovna gelir. Telaşlıdır. Kasabada Puşkin'in yakın dostları Çar I. Nikola'nın talimatıyla tutuklanmaya başlanmıştır. Evlerde arama yapılmaktadır.

Birkaç saat içinde jandarmalar Trigorskoye'ye de gelirler. Puşkin'i tutuklayarak, Çar Nikola'nın huzuruna çıkarmak üzere Moskova'ya hareket ederler.

8 Eylül 1826'da Puşkin Çar I.Nikola'nın huzuruna çıkar. Görünüşü berbattır.

Çar Nikola, Puşkin'i hiç beklemediği bir şekilde, büyük bir saygıyla karşılar. Uzun bir konuşmanın ardından Nikola, "14 Aralık'ta Petersburg'da olsaydın, olaylara karışır mıydın?" diye sorar.

Puşkin hiç tereddüt etmeden, "Hiç kuşkunuz olmasın majesteleri," der. "Bütün arkadaşlarım oradaydı. Katılmamam söz konusu bile olamazdı. Ben o anda başka yerde olduğum için onların yanında değildim."

Kurnaz bir adam olan Nikola, Puşkin'i zayıf yerinden yakaladığını anlar. Puşkin, o gece arkadaşlarına katılamamış olmanın sıkıntısını yaşamaktadır. Hemen ardından can alıcı sorularına başlar:

"Görüşleriniz değişti mi Aleksandr Sergyeviç?"

Puşkin cevap vermez.

"Size özgürlüğünüzü bağışlarsam, görüşlerinizi değiştirmeyi kabul eder misiniz?"

"Bu ne demek oluyor majesteleri?"

"Çok basit. Sizin şiirlerinizin bütün o âsilerin cebinden

çıktığını, hepsinin ezberinde en az bir şiiriniz olduğunu biliyorum. Çara karşı, çarlığa karşı bu düşmanca tutumunuzdan vazgeçmeniz koşuluyla, size özgürlüğünüzü teklif ediyorum. Bu kadar basit."

Puşkin yine susar. Neden sonra, gözlerini çarın gözlerine dikerek, değişeceğine dair söz verir.

Çar, gözle görülür biçimde rahatlamıştır. Konuyu değiştirmek istercesine, "Şu sıralarda yazdığınız bir şeyler var mı?" diye sorar.

"Hayır majesteleri," diye yanıtlar Puşkin: "Uyguladığınız sansür çok katı. Yazma alanı bırakmıyor insana."

"İyi ama, merak ettiğim de bu zaten: Neden sansüre takılacak şeyler yazmakta bu kadar ısrarcı davranıyorsunuz?"

"Yanılıyorsunuz majesteleri. Sansürün sınırları öylesine geniş ve belirsiz ki, sıradan ve masum bir şey yazmış olsam bile, sansüre takılacaktır, eminim."

"Geliniz, sizinle şöyle bir anlaşma yapalım. Size uygulanacak sansür benim denetimimden geçsin. Yani, yazdıklarınızı önce bana gönderin, ben karar vereyim. Ne dersiniz?"

Puşkin cevap vermez.

Suskunluğu bir "kabul" olarak gören Çar Nikola, Puşkin'in koluna girerek onu kendisini bekleyen üst düzey konukların bulunduğu odaya götürür.

"Baylar!" der gür bir sesle: "İşte size yeni Aleksandr Sergyeviç Puşkin! Eskisini unutalım."

Puşkin, Mihaylovskoye'ye döner.

O andan itibaren, ölümüne kadar sürecek olan müthiş bir savaş başlatır. Her gördüğü noktada çarlık despotizmine haykıran şiirler yazar. Şiirleri kulaktan kulağa, elden ele dolaşarak tüm Rusya'yı kaplar.

Puşkin tutuklanmış, çarın yayılarak karşısına çıkarılmıştır. Uslanacakmış gibi sessiz kalmıştır Çar Nikola'nın karşısında. Dışarıda kendisini bekleyen özgürlük ve savaşması gereken düşman vardır.

Kafasını sallaması ve bir anda saraya "asimile" olması tüm hayatını değiştirecektir. Ama kabul etmez. Kendisini yine Sibirya steplerinde bulur.

Avazı çıktığı kadar bağırmaktadır: Özgürlük!

Sanatçı budur işte!

Bir huzura kabul edilmekle, bin huzursuzluğu görmezden gelmeyen insandır.

Bu yüzden de adı tarihe altın harflerle yazılmıştır.

Bu yüzden de "özgürlük" denilince tüm Rusya steplerinde Puşkin sesi yankılanır...

On Dokuzuncu Yüzyıl bütün dünyaya "özgürlükleri" hatırlatan bir yüzyıl olarak tarihe geçti. Bireylerin özgürlüğünün toplumların bağımsızlığına bağlı olduğu gerçeği önce bilim ve sanat insanlarına, oradan da tüm insanlığa haykırıldı.

Bu haykırıştaki seslerin en güçlülerinden biri de Aleksandr Sergyeviç Puşkin'dir. Öyle ki, adı hâlâ "özgürlük" kelimesiyle yan yana kullanılan birkaç isimden biridir.

Puşkin'in özgürlük düşüncesi, yaşadığı Çarlık Rusya'sının ağır koşullarıyla açıklanabilir ancak. Puşkin'in özgürlüğü saf ve güçlü bir istekti. Siyasal bir temele dayanmıyordu ve bir kuram üzerine oturtulmamıştı. Ancak yine de çok kuvvetli mantık ve duygu yapısına sahip olduğu için, elden ele dolaşan şiirleri günümüze kadar ulaştı. O şiirler günümüzde okunduğunda, dönemini aşıp hâlâ işlevini sürdürdüğü görülür. Zaten şair olmanın en önemli koşullarından biri, zamanla eskimektedir.

Çarlık despotizminin bütün Rusya'yı kasıp kavurduğu 19. Yüzyıl başlarında, Puşkin'in, özellikle dönemin başkaldırı unsuru olan Dekabrist (Aralıkçı) düşüncesine yakınlığı, salt başkaldırı anlamında önemli işlevleri yerine getirdi. Yakın arkadaşı Çadayev'in düşünceleri, insanların zulüm ve yoksulluğa mahkûm edildiklerini fark etmesini sağladı. Bir aşk şairi olarak çıktığı yola, özgürlükçü bir düşünce adamı olarak devam etti ve...

Ve yolun henüz başındayken öldürüldü.

Elbette ki Puşkin tek başına değildi. Onun düşürdüğü bayrağı Lermontov aldı. O da öldürüldü; ama öylesine hızla çoğalıyordu ki özgürlük savunucuları, artık öldürmekle bitmez oldular ve Rusya hızla toplumsal bir değişime sürüklenmeye başladı.

İletişim olanaklarının günümüzle karşılaştırılamayacak kadar ilkel olduğu dönemde Puşkin'in yazdıkları elden ele dolaşıyor, kopyalarla çoğaltılıyor ve engellenemiyordu. Yönetenler, tüm önlemlere rağmen, bu basit iletişim yolunu engellemeyi beceremiyorlardı.

Aleko ölüyor, Peçorin doğuyordu, Peçorin'i öldürüyorlar, Vera çıkıyordu, Vera soluklanamadan Rahmetov boy gösteriyordu ve dalga dalga Rus özgürlük düşüncesi, Lermontov'da, Çernişevski'de, Dobrolyubov'da, Gorki'de vücut buluyordu.

Artık Puşkin ve onun savaşım yöntemini günümüzde internet aldı. Eskiden elden ele dolaşan ve büyük zahmetlerle hazırlanan metinler, bugün bir "tık" ile masadan masaya dolaşmaya başladı.

Teknoloji, sağladığı kolaylıkların aşırıya kaçmasını önlemek için de bazı önlemleri alıyor kuşkusuz önce, sözüm ona küçükleri muzırlıktan korumak için başlatılan "yayın kilitleme" yönteminin, iktidarlar rahatsız olmaya, çaresiz kalmaya başladıkça kapsamı genişlemeye başladı. Virüsler üretildi, parazitler yaratıldı, internet cafe'ler baskı altına alındı, masa üzerindeki kişisel haberleşme aygıtları moda deyimle "hack"lendi.

Despot iktidarlar, kendi kullandıkları şu andaki dünyanın en etkili "enformasyon" aracının bir ucunun da kendilerine dokunduğunu görünce, çareyi kendi istasyonlarını kurmakta buldular.

Bu da yeterli olmadı. İnternet üzerinden yapılan yazışmalar, "kendine yakın" düşünceleri bulmada ve diğerlerini ayıklamada inanılmaz kolaylıklar sağlıyordu. Kimse, istemediği bir iletiyi okumak zorunda değildi. Hatta bunu kendi özgürlük sınırları içerisinde, daha bilgisayarına düşmeden engelleme yolunu bile bulmuştu.

Bu hızlı iletişim olanağı, klasik medyanın önüne geçmeye başlayınca, iktidarlar da telaşlanmaya başladı. Bugünün gidişini, yarının geleceği olarak görebilme olanağına sahip milenyum

Puşkin'leri, her ikisini bir anda gözler önüne serebiliyor ve böylelikle de mevcut kazanımları kolaylıkla terk etmeyecekleri mesajını hem birbirlerine hem de yönetenlere iletebiliyorlardı.

Büyük sermayenin "satış" amacıyla ürettiği "aptal kutuları" yerini yine "aptal kutusu" olacağından emin olduğu internetli bilgisayarlara bırakmıştı. Ama beklenen olmadı ve "aptal kutusu" giderek Pandora'nın kutusuna dönüştü!

Akıl, kendisine sunulan ile kendisi için gerekli olanı alma arasında artık bocalamıyordu. Sunulanı kullanıyor, ama istediği yolu seçiyordu. Tıpkı demokrasinin içi boşaltılarak tek taraflı kullanılışı gibi, küreselleşme de sunduğu olanakları bir gün geri de alabileceğinin provasını yapıyordu.

Silah geri tepiyordu ve artık Çarlık Rusya'sının Puşkin'i yüz binlere, milyonlara ulaşıyordu. Kafalar karışıyordu belki, ama sular duruldukça da dibe vuran taşlar parıldamaya başlıyordu.

Yüzyılın Puşkin'leri devredeydi artık.

Kimse bilmem kimin sunduğu ve reklamı önceden verilen haber programlarıyla kendisine bazı düşüncelerin "empoze" edilmesini istemiyordu. Bunun "özgürlüğe" bir müdahale olduğunun farkına varıyordu. Yavaştı gelişim, ama önlenemezdi.

Gözlerden saklanan, beyinlerden uzak tutulan her türlü düşünce sanal ortamda tartışılıyor, kabul görüyor veya reddediliyordu.

Mutlaka kabul görmesi gerektiği düşünülen, "köşe"lendirilen, altı çizilen "doğrular" ise kabul görmüyordu.

Okumaktan uzaklaştırılan, sanat ve kültür ile uğraşmaları "komünistlikle" değerlendirilen kitleler, kendilerine sunulan yaşamdan daha başka bir yaşamın da varlığını keşfediyorlardı ve bu önlenemiyordu.

Puşkin'in "mujikleri", çevrede tarlalarından başka hayatların da filiz verdiğini görüyordu o zamanlar.

Şimdi de...

BEKLE BENİ VE BEN DÖNECEĞİM...

Şiirden söz açılınca aklıma nedense hep Konstantin Simonov'un "Bekle Beni" şiiri gelir. Şiirin öyküsünü ve etkisini aşağıda bulacaksınız zaten, ama şöyle bir soru hiç aklınıza takıldı mı: Dünyanın en etkili tablosu, en etkili şiiri, en etkili romanı, en etkili filmi, heykeli, binası, fotoğrafı, müziği nedir? Aklınızda kendinize göre böyle bir sıralama yaptınız mı hiç? Dinlediğinizde iliklerinize kadar hissettiğiniz müzik, gördüğünüzde yerinizden kalkmak ihtiyacı duyduğunuz tablo, heykel, salondan çıktığınızda başka bir dünyanın başka bir sokağına düştüğünüzü hissettiğiniz bir film? Böyle şeyler oldu mu hayatınızda hiç ya da aklınıza geldi mi sizi en çok etkileyen sanat eserleri? Farkında olun ya da olmayın, böyle bir şey var ve bir sanat eseri sizi bir şekilde 'en çok' etkilemiş olmalı.

Ben, bu konuda birçok beğeni geliştirdim, aklımda kalanları sıraya da koydum, diğer sanat dallarında çeşitli beğeniler türettim. Şiirde beni en çok etkileyenin Konstantin Simonov'un "Bekle Beni" şiiri olduğuna karar verdim.

Neden? Beğenilerde neden diye bir soru sorulmaz. Etkilemiştir, nokta. Ama "Bekle Beni" şiirinin öyküsü çok etkileyici ve hüzünlü. Belki bu öyküyü biraz anlatmam gerek.

Dünyanın en hüzünlü müziği, Smetana'nın, Tuna Nehri'nin bir kolu olan ve Prag'dan geçen Moldau Nehri üzerine aynı adla yazdığı lirik senfonisidir diyebilirim. Ama zaman zaman bu değişebilir ve Bach ya da Chopin'in bir ezgisinde de hüzünlendiğim, hem de dayanılmaz biçimde hüzünlendiğim olur. Yine bence dünyanın en hüzünlü resmi Pieter Bruegel'in "Karda Avcılar" adlı tablosudur. Dünyanın en hüzünlü romanı, başta Zola'nın Nana'sı olmak üzere birkaç tanedir (mesela İstirati'nin Codin'i). Ama en hüzünlü şiiri Konstantin Simonov'un "Bekle Beni ve Ben Döneceğim," adlı şiiridir. Nazım Hikmet'i bir kenara bırakıyorum kişisel tercihimle (çocuklar öldürülmesin, şeker de yiyebilsinler)...

Sözünü ettiğim şiir beni yalnızca dizeleriyle yakalamıyor, şiir ikinci savaştan sonra ölü veya diri yirmi milyon insanın cebinden çıkmasıyla beni yakalıyor. Şiir, evinden ve işinden atılanların, "dönüşüm muhteşem olacak" diyenlerin, sevgilisine kızanların, artık dönmeyecek olanların şiiri, hastane kapılarında çocuklarını kurtarmaya çalışan babaların şiiri, o yüzden yakalıyor beni...

Sayalım; dünyanın en hüzünlü günlüğü Pavase'nin, en hüzünlü romanı Balzac'ın, en hüzünlü öyküsü İstirati'nin, bu böyle gider...

Ama hepsi bir yana, ABD'nin ikiz kuleleri vurulduktan sonra Afganistan'a başlattığı saldırının ardından yine Simonov'un şiirini dilimde dolandırmaya başladım, sanki savaşa giden doksan subaydan biriymişim gibi, hem de Rusçasıyla...

Şiir Türkçeye Ataol Behramoğlu tarafından çevrildi sanırım, ama emin değilim. Ben, kırık Rusçamla, kendi anladığım kadarıyla, anlamak istediğim tarafıyla, sözlükteki kelimeleri karıştıra karıştıra, ne anladıysam çevirdim... Gerisi okuyanın anlayışına kalmış.

BEKLE BENİ

Bekle beni ve ben döneceğim.
Yalnız çok bekle
Sarı yağmurlar
Yağana kadar bekle.
Kar yağarken de,
Gün ağarırken de bekle.
Bekle beni, dünü unutmadan bekle
Artık gelmez dediklerinde de bekle
Bekle beni ve ben döneceğim.
Ama mutlaka bekle...
Döneceğim.
Beni unutmanı söyleyenlere
Şükran dileme,
Aldırma onlara ve bekle.
Dinleme annemi,
Bırak yavrularımız ne derse desin
Bırak öldü sansınlar beni
Bırak beni beklemekten usanmışlar
Toplansınlar evde
Ateşin çevresinde
İçsinler ölümüme
Yudumlasınlar o acı şarabı
Acı,
Anılar kadar acı
Ama sen içme
Beni bekle...
Bekle beni ve ben döneceğim.

Ölümün ötesinde bile olsa
Beklemesini bilmeyenler,
Ölümün yazgım olduğunu söyleseler bile
Bekle.
Varsın anlamasın hiçbiri
Savaş cehennemi içinde
Nasıl koruduysa beni
Bekleyişinin muhteşem ateşi
Sen bekle.
Yalnız ikimiz olacağız
Beni yaşatanın ne olduğunu bilen
Yalnızca sen ve ben
Hiç kimsenin yapamadığını
Bekleyişini yani,
Armağan edeceksin bana...

İlk gençlik yıllarında Jack London okumamış çok az insan vardır. Nedir Jack London'u böylesine yücelten? Bir zamanlar Hollywood'un bıçkın bir delikanlısı vardı: Steve McQueen. Ödül törenlerine salaş kıyafetleriyle ve motosikletiyle gelen, kuralları hiçe sayan, yaşamını bohemlikten alıp, sokaklara salan ve bu yüzden de müthiş sevilen çılgın aktör.

İşte sinema dünyasının McQueen'i neyse, edebiyat dünyasını Jack London'u odur. Elbette McQueen birine özendiyse eğer, bu Jack London olmalıydı. Aralarında yüz yıllık bir aralık var, London kural tanımazlığı ve çılgınlığı ile belki dönemindeki insanlığı çok etkileyemedi, ama ondaki kahramanlık duygusu, bir çeşit nihilistlik ve varoluşçuluk, yüz yıl sonra kendine benzer bir yığın insanın yetişmesine de neden oldu.

Irwing Shaw'ın London biyografisini okuyanlar bilirler, neredeyse tüm romanlarında London kendi hayatını anlatmıştır. *Yanan Günışığı* romanında Alaska'daki maceraları sonunda büyük

bir altın damarı bulup Kaliforniya'ya döner, ama gerçek hayatta gittiği Alaska'dan eli boş dönmüştür. Yani ufak tefek "kurgu hileleri" yapmıştır elbette, ama yaşamı gerçekten bir efsanedir.

YALNIZ GİDEN HIZLI GİDER

"Bu kadar çok içersen, çabuk ölürsün!"

"Biliyorum dostum, ama ağır iş, alkol isteğini artırıyor."

"Romanlarınla konuşuyorsun. Bunu bir kitabında okumuştum."

"Hepsinde benzer şeyler var. Ama doğru, bu cümle Martin Eden romanından..."

"Ben de çok çalışıyorum, ama içmiyorum."

"Sen bir Sinclair'sin, Baltimorlusun..."

"Ne yani? Sen de Kaliforniyalı'sın..."

"Ama ben Alaska'dan daha yeni geldim, içim üşüyor hâlâ..."

Upton Sinclair ile Jack London iyi arkadaştılar. Biri kırk yaşında öldüğünde, öteki neredeyse onun yaşadığı kadar daha yaşayacaktı ve sanki bunu bilirmiş gibi, dostuna uyarıda bulunuyordu. Belki de hiç sigara, içki, kahve, çay içmediğinden ve et yemediğinden yaklaşık 80 yıl yaşadı.

Jack London ile dostluğu, ikisinin de "sosyalist" düşünceye yakın olmalarından kaynaklanıyordu.

Ama Jack London, Upton Sinclair gibi "teorik" bir sosyalist değildi. Onun sosyalistliği daha çok "işçilerin" durumundan kaynaklanıyordu. Gezginci bir yazar olduğundan ve çocukluğundan orta yaşa kadar değişik işlerde çalıştığından, sosyalizm onun için bir yaşam biçimiydi.

Sinclair'in *Chicago Mezbahaları* romanı kahramanlarını sosyalizmin kuramsal yapıtaşlarını irdeleyerek yansıtırken, Jack London'un "Demir Ökçe" romanı haksızlığa başkaldıran işçilerin romanı olarak kaldı.

Roman sanatı açısından bakıldığında, Jack London, okur sayısı açısından Sinclair'in çok ötesindeydi. Her şeyden önce, Alaska buzullarında sıkışıp kalmış bir adamın, yanında o yörenin adamı olmasına rağmen nasıl kurtulduğunu anlatması bile *Yanan Günışığı* romanını başlı başına bir "hit" yapmıştır.

Dokuz mermisi vardır ve dokuz sincap öldürmek zorundadır.

Sanki roman bunun üzerine kurulmuş gibidir.

Yeniden Kaliforniya'ya dönmesi, parasını kaptırdığı adamdan intikam alması vb. ile giderek şehir romanına dönüştüğünden, *Yanan Günışığı* romanı ilk bölümüyle tam bir London romanıdır. Tıpkı uzun hikâyeleri *Beyaz Diş*, *Ateş Yakmak*, *Vahşetin Çağrısı* gibi...

Jack London, *Martin Eden* romanını yazmaya başladığında, romanda adı Ruth olarak geçen genç bir kadına gerçekten aşık olmuştu.

Ruth, tıpkı romanda olduğu gibi, London'un okumasını ve bir meslek edinmesini istiyordu. Bu nedenle de sürekli onu okula gitmeye zorluyor, bunun için tüm "cilvesini" kullanıyordu.

Ancak London'un "örgün eğitim" ile arası hiç yoktu. Okulda da haylaz bir adam olarak sürekli sorun çıkartıyor, olmadık şeylere itiraz ediyor, siyah diyenle, beyaz olduğu üzerine bahse girerek kavga çıkartıyordu.

Ruth da artık bıkmıştı. Karnesi önüne gelip de, dil dersi dışında tüm derslerinden "çakmış" olduğunu görünce, son tehditini savurmakta da gecikmedi.

London'un buna yanıtı hazırdı:

"Bir sınıf, donanmaya benzer. Donanmada en hızlı giden amiral gemisi, en yavaş giden mühimmat gemisine ayak uydurmak zorundadır. Yalnız giden hızlı gider..."

London'un Ruth'tan sonraki hayatı alkol ve altın maceralarıyla doludur. Hiç altın bulamadan döndüğü Alaska'dan, onlarca öykü getirmiştir beraberinde.

Gezginci yazarların en büyüklerinden biri olarak da edebiyat tarihinde yerini almıştır.

Genç yaşta ölümü ise, hâlâ tartışmalı bir intihardır.

Jack London, mücadeleci insan tipinin en somut örneğidir. Irwing Show, onun bir keresinde Çinli korsanların gemisine tek başına atladığını ve dokuz Çinli korsanı bertaraf ettiğini söyler.

Buna benzer bir yığın dinamik öyküsü vardır London'un ve yazdığı romanlarda mutlaka kendisinden söz etmektedir.

Bugün artık Jack London gibi yazar kalmamıştır. Gezginci yazarların en sonuncusu sayılan Andre Malraux'tan sonra, masa başından dünyayı gezmenin de getirdiği rahatlıkla, yazarlar felsefe ile bütünleşen düşünce biçimine yönelmişlerdir.

Bu da, belki garip gelecek ama, felsefenin zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim, ilk kez tarihte felsefe bilimin arkasında kalmıştır.

Her şeyi etkilediği gibi, gazeteciliği de etkilemiştir masa bağımlılığı.

Jack London gibi Koyukuk Irmağı'nda suya girmek yerine, Google Earth'ten Koyukuk ırmağı kıyısında dolaşmak, Dalton Highway'de araba sürmek, Finger Dağı'na tırmanmak... söz konusu değildir.

Masa başı üretimin insanlığı getirdiği son nokta budur.

Kapınıza bırakılan valizler, çıkanları sıraya dizmek ve birilerine ulaştırmak.

Jack London'u böyle anmak bile en hafifinden "edepsizliktir".

Bana ait bir edepsizlik...

Bunun ötesinde, sırdaştılar. Upton Sinclair, London'un tüm yaşamı boyunca tek bir kadını deliler gibi sevdiğini bilen ender insanlardandı.

London'un cenaze töreninde Upton Sinclair, bu sevgisini *Martin Eden* romanında "Ruth" olarak ölümsüzleştirdiğinden söz edince, ön sıralardan bir kadının başını öne eğerek törenden hızla uzaklaştığı anlatılır.

Upton Sinclair'i Türk okuru en çok "*Chicago Mezbahaları*" romanından tanır.

Sinclair'in ne kadar inatçı bir adam olduğunu, tuttuğunu koparmak üzere var gücüyle çalıştığını ise pek bilmez. 50 yıl, Amerikan Sosyalist Partisi liderliğini yapan yazar, bir ara keman çalmaya merak salmış ve günde 8 saat kemanıyla bir odaya kapanmıştır. Sonunda komşuları, çıkarttığı sesleri Paganini'nin kemanından çıkan seslere pek benzetemediklerinden olsa gerek, polise şikayet etmişler. Sinclair de, sabahın köründe kalkıp dağlara çıkmaya, oralarda kurtlara kuşlara keman çalmaya başlamış. Bir süre sonra çevrede kuş ve diğer hayvanların da sayısı azalınca, üç yıl emek verdiği kemanını duvara asmak zorunda kalmış.

Böylelikle de Sinclair'in bir ucundan tutup da sonuna varamadan bırakmak zorunda kaldığı iki şeyden biri kemanı olmuş, öteki de yaşamı.

Sinclair, ayyaş bir babanın oğlu olmanın getirdiği bir tiksintiyle olsa gerek, sağlığına son derece düşkünken, London dokuz Çin'li gemicinin ortasına atlayıp, dokuzunu da pataklayacak kadar gözü karaydı. Gerçekte, Alaska'dan döndüğünde içi değil ruhu üşüyor olmalıydı London'un ve Sinclair de herhalde bunu biliyordu.

1876 yılında, San Francisco'da dünyaya gelen Jack London, çok erken yaşlarda okumaya başladı. En büyük tutkusunun okumak ve bir şekilde dünyayı dolaşmak olduğu söylenir.

Martin Eden romanındaki sevgilisi Ruth, okuması için sürekli onu desteklemektedir, ama London "örgün eğitime" kendini uyduramadığı için "edebiyat" dersi dışında tüm derslerinde başarısızdır.

Bu gerçek hayatında da böyleydi.

Macerası ve serseri hayatı başlamıştır.

Jack London'un sosyalist fikirleri, bu serserilik günlerinde, yani işsizler, serseriler arasında geçirdiği günlerde olgunlaştı.

Çalışma koşullarının ağırlığı yüzünden birçok uzvunu ve hayatının önemli dönemlerini kaybeden insanlar London'u etkiledi. Düzenin çarpıklığına ve işçilerin bu düzeni değiştirecek tek güç olduğuna inanarak yeniden Oakland'a döndü ve yeniden kendini kitap okumaya verdi. Sürekli çalışıyor, yazıyor ve kendini daha ileri düşüncelere hazırlıyordu.

Yüksek öğrenimini tamamlamaya karar verdi ve bunun için Oakland lisesine yazıldı. Liseye yazıldığında 19 yaşındaydı ve arkadaşlarına uyum göstermekte zorluk çekiyordu. Bu yıllarda çeşitli derneklerle ve sosyalist partiyle ilişkisi oldu.

Tutuklanmalarla, kovuşturmalarla devam eden yıllar birbirini izledi. Bir yandan da yazılarına devam ediyordu. Artık yazdıklarında maceranın yanı sıra insanın doğa ve çevresiyle mücadelesi de ana konuyu oluşturuyordu.

Yazdıklarını dergilere gönderiyor, ancak bir türlü kabul görmüyordu. Bunu *Martin Eden* romanında ayrıntılarıyla anlatır. Alaska'ya altın aramaya gidip de, hiç altın bulamadan döndüğü öyküsünü "*Yanan Günışığı*" romanında başka bir biçimde anlattığında artık ünlü bir yazar olmuştu. Alaska'da yaşadıkları yazdıkları için tükenmez bir kaynak oluşturuyordu: "*Ateş Yakmak*", "*Vahşetin Çağırısı*", "*Beyaz Diş*" vb.

Dünya literatüründe "sosyalist" bir yazar olarak ün yapan Jack London aslında hem metafizik hem idealist felsefe hem de Marxist felsefeyi bir arada yaşatmaya uğraşan bir yazardı. Son romanı "*Yıldızlar Korsanı*" bütünüyle metafizik ve sosyalist düşüncenin birleşmesini amaçladığı başarısız bir roman olarak tarihe geçti.

Darwin hayatında çok önemli bir yer tutarken, Nietzche ve Marx da çok etkiliyordu London'u. Ama üçünü aynı kalıpta eritecek bir "yöntem" bulamıyordu bir türlü. Hem üstün insan diye bir varlığa ulaşmak istiyor hem de sosyalist düşünceyi benimsiyordu. Sosyalist bir Hitler olmak gibi yani...

Sonunda London, işçi kesiminin en çok okuduğu yazar durumuna geldi. Amerikan okurunun beğendiği orta ve zengin sınıfı anlatan yazarlardan farklı bir üslup ve konu yaratmayı başarmıştı. Fabrika işçisi olsun, tarım işçisi olsun, tayfasından, gazete dağıtıcısına kadar bütün işçiler, Jack London'u tekrar tekrar okurlar. Amerikan işçi sınıfının bir numaralı yazarı olmuştu.

Jack London'a dünya çapında ün kazandıran ve sosyalist edebiyatın en ünlülerinden olan eseri *Demir Ökçe*'de Marx'ın düşüncelerinden yararlandı. Ama ölümünden sonra, en iyi ve yetkin romanının, bir çeşit otobiyografi olan *Martin Eden* romanı olduğu kabul edildi.

Son sosyalist nitelikli romanı *Yanan Günışığı* ise gerek serüven romanı gerekse de mücadele romanı olarak unutulmazlar arasına girdi.

1916 yılında odasında ölü bulundu. İntihar edip etmediği hâlâ tartışmalıdır.

Amerikan edebiyatı ile çok fazla ilgilenmedim. Yazar bazında elbette Steinbeck'in hemen tüm romanlarını okudum, Hemingway'in de öyle, Jack London zaten ilk sarıldığım yazarlardan biriydi.

Yarın dergisinde yazdığım sıralarda, 12 Eylül faşizminin en yoğun olduğu dönemlerde yani, *Sovyet Romanı* adlı çalışmamın bazı bölümlerini de dergide yayınlıyorduk. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan "zılgıt" gelmekte gecikmedi. Yazı dizisinin hemen kaldırılmasını istiyorlardı. Çaresiz, kaldırdık ama bir de yazı yazdım ertesi sayıya: "Ben Rus Dili ve Edebiyatı okudum, doğal olarak da Rus edebiyatı üzerine uzmanım. Ama madem Sıkıyönetim Komutanlığı böyle istiyor, biz de Amerikan edebiyatına başlarız."

İlk iki veya üç yazıyı ben yazdım, ardından görevi Ömer Türkeş devraldı. Ne kadar sürdü, şimdi anımsamıyorum. Ama zorunlu Amerikan edebiyatı incelemem bu şekilde başladı. Sürmedi. İlgimi çekmiyordu zira Amerikan edebiyatı. Avrupa edebiyatının yanında çok zayıf kaldığını düşünüyordum.

Yıllar sonra Türkiye'de "*Döşeğimde Ölürken*" romanıyla tanınan, 1949 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi William Faulkner ile ilgilenmeye başladım. Çok çılgın bir yaşamı vardı ve yazarların bu çılgınlıkları insanı yerinden zıplatıyordu açıkçası...

"SENARYOLARI EVDE OKUYACAĞIM"

Genç adam "Mavi Kuş" adını verdiği sigorta şirketinin önüne bir sandalye çekmiş oturuyordu. Bir yandan da yarattığı bu küçük imparatorluğun aklının eseri olduğunu düşünerek için için övünüyordu. Mavi Kuş, sınıfta kalan öğrenciler için kurulmuş bir sigorta şirketiydi. Hesaplama da şöyleydi: Öğrenciden alınacak prim miktarı, öğretim görevlisinin bilgi ve tecrübesinden sınıfın büyüklüğü çıkarılarak öğrencinin bilgisizliğine bölünmesiyle saptanıyordu. Karmaşık bir işti ve kimse bir şey anlamıyordu. Ama sınıfta kalmaktan korkan öğrenciler kendilerini sigorta ettirmekte hiçbir sakınca görmüyorlardı. Yapacak daha iyi bir işleri de yoktu aslında.

Ama delikanlının bu ticari girişimi bir süre sonra çöktü. Sigorta edilen öğrenciler sınıfta kalıyorlardı ve karşılığında hiçbir şey almıyorlardı. Değişen tek şey, delikanlının cebine giren paralardı.

Sigorta şirketini kuran delikanlının adı, 1949 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alacak olan William Faulkner'di. Yıl 1924'tü.

Bu hırçın ve kabuğuna sığmaz delikanlının edebiyatla uzun süre hiç ilgisi olmadı. Bir ara posta memurluğu görevini yürüttü. Bu sırada gelen mektupları dağıtmamaya başlamıştı. Kucak dolusu mektuplar birikiyor, onları bir kenara koyup damgalayarak göndermeye üşeniyordu. Bu yüzden yüzlerce mektup kaybettiği söylenir. Zira Faulkner, çoğu mektubun içini açıp okuyor, hoşuna gitmeyen, dinsel içerik taşıyan mektupları yırtıp atıyordu.

Doğal olarak Faulkner'i işten attılar. Ama Faulkner bunu kendine yediremedi ve bir istifa mektubu yazdı: "Kapitalist düzen içinde yaşadığım süre boyunca paralı kimselerin isteklerinin yaşamımı etkilemesini kabul etmek zorundayım. Ama, Allah canımı alsın ki bir posta puluna, iki paralık yatırım yapabilen her başıbozuğun ağız kokusunu dinlemem. İşte efendim, buyurun istifamı."

William Faulkner'in asıl soyadı Falkner'dir. Nüfus kağıdında da, telefon rehberinde de, mezarının başındaki taşta da Falkner yazar.

1925 yılında Avrupa'ya gitmeye karar verir. Çok içki içmektedir ve kendisiyle dehşetli kavgalıdır. Gemi Cenova limanına yaklaştığında, o ana kadar yazdıklarının tümünü denize atar. "Temizlendiğimi hissettim," der sonradan.

Hollywood'da senaryo çalışmalarına başladığında, film stüdyosu ona rahatça çalışabileceği büyük bir oda tahsis eder. Faulkner, senaryoları evine götürüp orada çalışmak istediğini söyleyerek, stüdyoda çalışmayı istemez. Patronları, Faulkner'in yakınlarda bir ev tuttuğunu ve evinde çalışacağını düşünerek razı olurlar. Kısa süre sonra Oxford'dan bir kart alınca neye uğradıklarını şaşırırlar. Faulkner, "evim" derken, Oxford'taki evini kastediyormuş meğer...

Durmaksızın içiyordu Faulkner. Öyle ki, içmediği zaman neredeyse yazamıyordu. Bir gün kuzeni, "Yahu Bill, o kitapları sarhoşken mi yazıyorsun," diye sorar.

Faulkner, "Her zaman değil," diye cevap verir.

Edebiyatçılardan da nefret eder Faulkner. Edebiyat söyleşileri bunaltır onu. "Ben edebiyatçı değilim, ben yazarım" diye haykırır durmadan ve kendini edebiyat sohbetlerinden uzak tutar.

"Edebiyatçılar boğuyor beni. Dünyanın en sıkıcı insanları onlar. Kitaplarının hiçbirini okumuş değilim. Benimkiler hakkında da konuşmak istemiyorum. Demek ki edebiyatçılarla benim konuşabileceğim hiçbir konu kalmıyor."

Kendisine hep rakip gördüğü Hemingway'in yönteminin aksine daha çok "bilinç akışı" tekniğini kullanan Faulkner 25 Eylül 1897'de Missisipi'de doğdu. Daha sonra ailesi Oxford'un Lafayette kasabasına taşındı.

1925 yılında New Orleans'a gidip, arkadaşı Elizabet Prall ile birlikte Sherwood Anderson'un yardımcısı olarak çalışmış ve onun yönlendirmesiyle Soldier's Pay'i yazmıştır.

Türkiye'de en çok bilinen romanı "*Döşeğimde Ölürken*"i 1930 yılında kaleme almıştır. Roman, bir cenazenin taşınmasını anlatır.

Faulkner 1949 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü, 1955 yılında Pulitzer Ödülü'nü kazandı. 1962 yılında kalp krizinden öldü.

İnsan yaşamı böyle tuhaf. Hele Türkiye gibi gelişmekte güçlük çeken ülkede yaşıyorsanız, yaşamınızın büyük bölümü arayışla geçer. Ne olacağınıza çocukluğunuzda karar verirsiniz ama pek az insan, çocukluk hayalindeki mesleği gerçekleştirir, gerçekleştiğinde de genellikle mutsuz olur. Zira en çok istenen ve hedeflenen meslek doktorluktur. Doktor olmayı çevresindekilerin kışkırtmasıyla benimseyen çocuk, doktor olup da genç bir adam olarak hayata atıldığında, mesleği ile hayalleri arasındaki yabancılaşmanın ortasında kalıverir. İki seçeneği vardır, ya bu işi yaparak hayatını sürdürmek ya da bu mesleği bırakıp bambaşka kulvarlarda yarışmak.

Diğer meslek gruplarında da elbette bu tür "kaymalar" oluyor. Ama işi, sanat-edebiyat-kültür gibi keyfe keder uğraşlar olanlar için geç gelen "kaymalar" aynı zamanda sanatçının da geç kalmasına neden oluyor. Popüler kültürün egemen olduğu tüm ülkelerde, popülizm dışına çıkıp da uğraşını ciddi biçimde bu alanlara "kaydıranlar" genellikle, yoksulluğu tadan insanlar olarak karşımıza çıkıyor.

Rus Dili ve Edebiyatı okuduğum için, doğal olarak Büyük Ekim Devrimi'ne de sempatiyle bakıyordum ve o dönem yasak olmasına rağmen bulabildiğim kitaplarla devrimi anlamaya çalışıyordum. Devrim öncesi Rusya'nın hali, çok önemi olmasına karşın, ilgimi çekmiyordu. Ama, Berlin Duvarı yıkılıp da Glasnost-Perestroyka dönemi geldiğinde, devrim öncesi Rusya tarihine de şöyle bir bakmak aklıma geldi.

Ne büyük bir gecikme, ne büyük bir hata!

İşte o zaman, devrimi hazırlayan olumsuz öğelerden birinin Rasputin olduğunu anladım.

Kitap bile yazdım Raputin hakkında...

BÜYÜK EKİM DEVRİMİ'NE GİDEN YOLDA BİR KEŞİŞ

Gerçek adı Grigoriy Yefimoviç Novih.

Prokovskoye köylülerinin ona taktığı isim: Rasputin.

Uçarı, biraz da edepsiz anlamında bir söz.

Yoksul bir köylü. Aynı zamanda kendini yetiştirmeye çalışmış bir din adamı. Çevresinde "aziz peder" olarak anılmasını sağlayacak kadar ağzı laf yapabilen bir yetenek.

Kendi kurduğu tarikatın lideri.

Tüm zamanların çarlık üzerindeki en etkili adamı.

Çarlığı ele geçirmeye çalışan, ama aynı zamanda sonunu da hazırlayan aktörlerden biri.

Petersburg'un dini liderlerinin yakın dostu.

Çariçenin en yakını, veliaht Aleksey'in doktoru.

Çar II. Nikola'dan daha etkili bir siyaset cambazı.

Bütün kilit noktalara adamlarını yerleştirecek kadar örgütçü.

Tüm devlet atamalarında bir numara.

Hıristiyanlığın insanlığa yetmediğini savunan bir "peder".

Hılisti tarikatını yaygınlaştırmaya çalışan yeni "lider".

İnsanüstü güçleri olduğunu çevresine inandırmış bir ilüzyonist.

Romanovların sonunu bilecek kadar ileriyi görebilen bir falcı.

Hedefi, Romanovların egemenliğine son verip çar olmak.

Siyasilerin, huzuruna çıkmak için sıraya girdiği, partiler üstü bir kimlik.

Etkili bir hatip.

Kitleler önünde duygusal, ikili ilişkilerde son derece sert bir yapıya sahip.

Kadınlara karşı daha zayıf ve çaresiz.

Yoksulluğunu büyük bir servete çevirmeyi becerebilen bir "işadamı".

Rasputin için daha ardı ardına sıralanacak çok fazla özellik ve hikâye var. Bütün bunların içinde en önemlisi, çarlığın tüm kilit noktalarına yalnızca bir baş hareketiyle girebilmeyi sağlayacak kadar güç edinmesi.

Siyaseti yalnızca kendi "dinsel" görüşü içinde yeniden yapılandırmak olarak algılayan Rasputin, bu tehlikeyi fark eden çarlığa yakın çevrelerce ortadan kaldırılmasaydı, bugün belki de 1917 Ekim Devrimi'nin akışı değişmiş olacaktı.

Kanlı Pazar olduğunda, Rasputin henüz kışlık sarayın etrafında dolaşan ve Petersburg'da kendine yer edinmeye çalışan yoksul bir Sibirya köylüsüydü.

Eğer daha sonraları çar ve çariçe üzerinde kurmayı başardığı etki, Kanlı Pazar sırasında olsaydı, büyük bir olasılıkla Çar II.Nikola gibi askerleri silahsız halkın üzerine sürmez, onlarla konuşmayı yeğlerdi.

Nitekim, bunun bir hata olduğunu çok sonraları II.Nikola ve karısına anlatır. Böyle bir hareketin tekrarlanmasının ise Romanovların sonu olacağını belirtir.

İşi daha da ileri götürerek, Çariçe Aleksandra'ya, 7 Aralık'ta bir mektup yazar ve şöyle der:

"Ekselansları,

Size bu mektubu St.Petersburg'da yazıyor ve bulmanız için ortalık bir yere bırakıyorum. 1 Ocak'tan önce bu dünyadan ayrılacağımı biliyorum. Rus halkına, ülkeme ve bu ülkenin çocuklarına anlayabilecekleri şeyleri öğretebilmeyi çok isterdim.

Eğer sıradan katiller tarafından, özellikle de köylü kardeşlerim tarafından öldürülürsem, siz ekselansları, korkacak bir şeyiniz olmasın...

Ama eğer Rus zengini boyarlar tarafından öldürülürsem (...), yirmi beş yıl ellerinden kanımın izleri silinmeyecek (...). Kardeş kardeşi öldürecek (...).

Rusya'nın çariçesi, eğer Grigori'nin öldürüldüğünü bildiren çan seslerini duyarsan, şunu bil ki, beni öldürenler sizin yerinize tahta geçmek isteyen soylularsa eğer, aileniz iki yıl içinde bütünüyle yok olacak.

Beni öldürecekler. Artık yaşamıyorum sayılır (...)."

Rasputin öldürüldükten birkaç ay sonra II.Nikola ve ailesi trajik biçimde ortadan kaldırılır.

Çarlık yerine yepyeni bir "din" devleti kurmak üzere yola çıkan bu adam, yanlış zamanda yanlış yerde olduğu için belki, Romanovların sonunu hazırlamış, ancak kendi geleceğini kuramamıştır.

Hıristiyanlık bilgisi çok az olmasına rağmen, tüm Rusya'nın ruhani liderlerini arkasına almayı başarabilmiştir.

Ekim Devrimi gölgesinde kalan bu "ilginç" kişilik, bireysel çıkışta insanın ulaşabileceği ender bir "siyasi" güce sahip insanlardan biri olarak tarihe geçmiştir.

Rasputin ve benzerleri, hep birer "şarlatan" olarak tanıtılmaya çalışılsa ve tehlike görmezden gelinse de, bir insanın tek başına bile ne kadar büyük bir güç olabileceğine ilişkin önemli bir ip ucudur.

600 yıllık Romanovlar döneminin kapanmasında önemli bir rol üstlenen, Porkovskoye'den yola çıkmış yoksul bir köylüdür sonuçta.

Doğuştan kazanılmış ne soyluluğu ne devrimciliği ne de ruhani gücü vardır.

Ama Rusya'yı temelden sarsmıştır.

Tarihe *Orleans Bakiresi* adıyla geçen Jeanne D'Arc'ın ortaya çıkışıyla, Çarlık Rusya sını avcunun içinde oynatan Rasputin'in ortaya çıkışı birbirine çok benzer. Jeanne D'Arc, tanrıdan aldığına inandığı buyruğu, dağlar tepeler aşarak Fransa Kralı VII. Charles'a iletmek üzere dünyaya "fırlatıldığına" inanmaktadır.

Grigori Efimoviç Rasputin de Kutsal Meryem'in kendisine göründüğünü ve tanrının kendisine verdiği çok önemli bir görev verdiğini düşünerek bu görevi çara iletmek üzere kışlık sarayının yolunu tutar.

Bazı "telkin" özellikleri olduğundan, Rasputin, Jeanne D'Arc'a göre biraz daha yetenekli sayılabilir. Onu bu yönüyle daha çok hipnozun yaratıcısı Merimee'ye benzetmek daha doğru olur. Ama her ikisinin de "medyumluk"tan "siyasi baş danışmanlığa" yükselmeleri, en fazla ortak olan yönleridir. Her ikisinin sonu da birbirine çok benzer.

Jeanne D'Arc, Rouen kentindeki Eski Pazar Meydanı'nda yakılarak öldürülür. Rasputin'in öldürülmesi ise bu kadar kolay olmaz. Onun ölümü ürkütücü olduğu kadar şaşırtıcıdır da...

Çarı ve çariçeyi bütünüyle etkisi altına almış olan Rasputin'i, milletvekili Pruşkeviç, çar'ın yeğeni Dimitri Pavloviç ve Prens Yusupov birlikte öldürür.

Üç kafadar, ülkenin siyasetine zarar verdiğini ve artık kurtulmaları gerektiğini düşündükleri Rasputin'i, Yusupov'un evine çağırıp, orada işini bitirmeye karar verirler. Önce Rasputin'e sunulacak pastanın içine potasyum siyanür koyarlar. Bu, iri kıyım bir insanı bile öldürmeye yetecek kadar kuvvetli bir zehirdir. Ama ölmeyeceği, zehrin yeterli gelmeyeceği korkusuyla, içkisine de ayrıca siyanür atarlar. Artık bir boğayı bile birkaç dakikada devirecek güçte bir zehir hazırdır.

Hiçbir şeyden kuşkulanmayan Rasputin, siyanürlü şarabını içer, potasyum siyanürlü pastasından da kocaman bir parçayı zevkle midesine indirir. Yusupov ve arkadaşları büyük bir merak ve endişeyle Rasputin'in yere düşmesini beklemektedir.

Rasputin, boğazında ansızın bir yanma olmuş gibi önce boğazını tutarak ayağa fırlar, biraz sendeler ve bir kenara oturup derin derin soluklanır.

Yusupov, onun her an yere yıkılacağından emindir. Sahte bir endişeyle, Rasputin'e rahatsızlanıp rahatsızlanmadığını sorar. Rasputin yine ansızın ayağa kalkarak, neşeyle konuşmasına ve şakalarına devam eder. Tek şikayeti, boğazındaki hafif yanmadır.

Üstelik, bir bardak şarap daha ister ve bir dikişte bitirir. Aklı sıra içtiği şarapla boğazındaki yanmayı geçiştireceğini sanan Rasputin'in ikinci kadehi de siyanürlüdür. Ama sanki eskisinden daha canlıdır ve Yusupov ile şakalaşmaya devam eder.

Yaşadıkları karşısında dehşete düşen Yusupov artık dayanamaz, silahını çeker ve Rasputin'i vurur. Ardından korkuyla yan odada beklemekte olan arkadaşlarını çağırmak üzere koşar. Bir süre sonra üç kafadar tekrar odaya dönerler. Rasputin, mermiyi yetikten sonra düştüğü yerde yatmaktadır, ama henüz ölmemiştir. Daha da korkuncu, Yusupov'a kinle bakmakta ve doğrulmaya çalışmaktadır. Üç arkadaşın şaşkın bakışları altında doğrulmayı başarır. Diğerleri şaşkınlıkla odanın dört bir yanına kaçışırken, Rasputin, yaralı haliyle üç kişiyle savaşamayacağını anladığından, can havliyle merdivenleri sürüne sürüne çıkıp kendini dışarı atar. Şaşkınlığı geçen Pruşkeviç, Rasputin'in ardından koşup, sırtına bir el daha ateş eder. Kanlar içinde yuvarlanan Rasputin'e, Pruşkeviç'in ardından elinde silahla koşup gelen Pavloviç de bir el ateş eder.

Rasputin hâlâ ölmemiştir ve doğrulmaya çalışmaktadır. Deliye dönen Pruşkeviç, bu kez can çekişmekte olan Rasputin'in kafasını tekmelemeye başlar.

Rasputin hâlâ doğrulmaya ve oradan uzaklaşmaya çalışmaktadır. O sırada yüzünü yıkamak ve gördüğü dehşeti biraz hafifletmek için lavaboya giden Yusupov, döndüğünde hâlâ Rasputin'in ölmediğini, üstelik de doğrulmaya çalıştığını görünce, bu kez elindeki tahta sopayı oğlanca gücüyle Rasputin'in kafasına birkaç kez indirir. Sonunda evde bulunan hizmetçiler bu vahşeti durdurmak için araya girerler. Zaten Rasputin de artık kıpırdamaksızın yatmaktadır.

Üç cani, Rasputin'in yerde hareketsiz yatan bedenini bir arabaya koyup, Moyka Irmağı'nın buz gibi sularına atarlar.

Olaydan birkaç gün sonra Rasputin'in cesedi Moyka Irmağı'ndaki köprülerden birinin ayağına takılmış bulunur. Yapılan otopsi sonucunda, Rasputin'in ırmağa atıldığı anda bile hâlâ yaşadığı ortaya çıkar.

Bunu niye mi yazdım?

O da bir dahaki yazıya...

31 Ekim 1984'te, ajanslardaki teleksler "flaş" haber olarak ortalığı çınlatıyorlardı.

Hindistan Başbakanı İndhra Gandhi bir Sih militanı tarafından öldürülmüştü. Suikastın en ilginç yanı ise, öldüren kişinin Gandhi'nin yakın korumalarından biri oluşuydu.

Bu olay, Sezar'dan bu yana değişmeyen, ama hep unutulan şu mesajı bir kez daha veriyordu: Ne kadar korursan koru, herkes öldürülebilir! Eğer silah olarak insan kullanılırsa ve bu silah, saldırıya uğrayan kişi ile birlikte yok olmayı göze aldıysa, herkesin öldürülebileceği açıkça ortadaydı.

11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan saldırılar da bu olasılığın kitle katliamlarına dönüşebileceğini kanıtladı.

Çok uzun zaman da alsa, büyük fedakarlıkları da gerektirse, masraflı da olsa, "intihar komandoları" denen bu tür insanların yetiştirilmesiyle, yaşamı bütünüyle garanti altına alınmış kimsenin olmadığı ortaya çıkıyordu.

Uçaklardan birinin Beyaz Saray'ı kıl payı ıskalaması gibi...

Dünya, böyle bir tehlikenin patlaması olasılığından çok tedirgin olmuştu. Sezar'a ilk bıçak darbesini sallayan Brutüs'ten bu yana, güvenlik çemberinin aynı zamanda geri tepebilecek bir silah olabileceğini sık sık göz ardı eden dünya, "korumalar" konusunu daha ciddi inceleme altına almak zorundaydı. Korumaların daha özenli seçilmesi, korumaları da göz altında tutabilecek ikinci bir koruma sisteminin oluşturulması, çeşitli teknik olanaklarla, insana özgü duygusallık, kin ve bilinci yitirme ihtimallerinin en aza indirgenmesi gibi bir dizi ek önlemler alınması yoluna gidildi.

Ama yine yetmedi...

Aslında çok değil, Gandhi'nin öldürülmesinden daha üç yıl önce, yine bir Ekim günü Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, kendi askeri kılığına giren militanlarca tören alanında öldürülmüştü. Ama insanlar, unutmamayı hep ihmal ediyorlar, çünkü unutmak insanın doğasında var. Kimi zaman canından ediyor, kimi zaman yaşamasını sağlıyor.

Nitekim, 1988 yılında önce Ziya Ül Hak gitti, 1991'de de Rajiv Gandhi...

Bütün bu anımsatmalar, öldürme duygusunun bir amaç haline gelmesiyle, sonucun kaçınılmazlığı arasında bir bağ oluşturmayı amaçlıyor. Bunun sanata, özellikle de yazılı sanata yansıması ise, işi felsefi boyutlara taşıyor. Sanki yazarlar, yaratmak istediği tipleri aşan, dolayısıyla kendilerini de aşan kahramanlarını öldürmek için dayanılmaz bir tutkuya kapılıyorlar.

Ünlü İspanyol yazar Miguel Unamuno'nun "Sis" adlı romanında bu tutku, müthiş bir içtenlikle anlatılır. Yazar, romanının sonlarına doğru kahramanını öldürmeye karar verir. Ama kahramanı buna itiraz eder, "Ben," der, "bir kişiliğim artık, beni öldüremezsin. Üstelik bir de sevgilim var. Onunla evlenmeyi düşünüyorum." Unamuno da, "Seni ben yarattım," der, "şu andan itibaren romandan çıkmak zorundasın." Bu ve benzeri diyalog sürer gider. Bütün bunlar belki sizler için bir delilik hali olarak görülebilir, ama yaşanan bu hayali "dehşet diyalogu" yazarın tutkuları ile yaptığı bir iç hesaplaşmadan başka bir şey değildir.

Kendi yönetiminin dışına çıkan bir kahramanını öldürmek, yazarın öldürme tutkusundan kaynaklanmaktadır. Aksi durumda ucu açık bir kahramanın peşinden kendisi sürüklenecek ve belki de asla bitiremeyeceği bir yazım\yaratım kulvarına girecektir. Bundan da korkmaktadır. Dahası, böyle bir kulvara bilinçsizce girmenin, kendi yaşamıyla oynamak olduğunun da farkındadır.

Çoğu gerçek cinayetlerden kurgu cinayetlere kadar bütün öldürme eylemlerinde tutku, birinci planda rol oynamaktadır. Öldüren ya kendi canını ya da canı kadar önem verdiği ve asla vazgeçemeyeceği bir objeyi ortaya koymaktadır. Olmazsa olmaz koşulundan hareketle de, eylemini gerçekleştirmeyi her şeyin üzerinde bir görev kabul etmektedir.

Böylelikle, kendini öldürmeyi beceremememenin bir başka versiyonu ortaya çıkmaktadır. Korkakça, alçakça, adice ve benzeri tüm nitelemeleri içinde barındırsa da, kelime ona hiç yakışmasa da, öldürme bir tutkudur. "*Operadaki Hayalet*", "*Drakula'nın Aşkı*" gibi daha birçok yazılı ve görsel sanat eserinde, yaşadığı "ilahi" dünyaya sevdiğini de çekebilmek üzerine bir tutkunun hikâyesi anlatılmaktadır. Öyle ki, bu tutkuyu, dünyanın en masum işiymiş gibisine anlatan "Siyah Orfe (Black Orpheus)"

versiyonlarında korku, ölüm ve hepsinin üzerine çıkan umutsuz aşk motifi altın tepside sunulur. Yani, neredeyse dünyanın duygusal tarihi üzerine...

Bu yazıda anlatılan "öldürme tutkusu"nun kitle imhaları, toplu cinayetler, işkenceler gibi olaylarla ilgisi olmadığının açık olduğunu sanıyorum. Buradaki öldürme tutkusu, sanatsal yaratım sürecinde devreye giren "felsefi" düzeyde tutkudur.

Yazının başında sözü edilen öldürme olayı ise, bir tutkudan çok görev niteliğini taşımaktadır. Sanata yansıdığında zararsız, hatta sevimli bile görünen bu olgu, gerçek yaşama indirgendiğinde, birilerini, bilmediği bir kentte, bilmediği bir veya birkaç insanın kafasına kurşun sıkmaya kadar götürebilmektedir.

Sonuçta, eğer bu zihniyet birini öldürmeye karar verirse, öldürür. Bundan kurtuluş yoktur. Tutkular, kâğıt üzerinde, şarkılarda kaldıkları sürece pek zararlı görünmüyorlar, ama ne yazık ki kalamıyorlar...

Çocukluğumun en büyük travmalarından biri Rosenbergler olayıydı. Tam olarak ne olduğunu anlayamıyordum, ama iki kişinin adım adım idama doğru sürüklendiğini ve dünyanın topyekün buna karşı durduğunu okuyabiliyordum. Anlayamıyordum, zira ölümle sonuçlanacak ne yapmıştı bu karı koca, çocukları ne olacaktı, yaşam ellerinden bu kadar kolay alınabilir miydi?

Durum tüm dünyanın itirazlarına rağmen değişmedi ve bizde öğle sularında, oralarda herhalde sabahın köründe iki insanı ABD katletti. ABD'nin sicilindeki belki ilk olay değildi bu, ama en etkili olanlardan biriydi. Hiroşima ve Nagazaki'ye gözünü kırpmadan atom bombası atan, yüzbinlerce insanın o anda, çok daha fazlasını yayılan yıllarda öldürebilen bir ülkedeki adaletin de bu kadar olduğunu ancak şimdilerde düşünebiliyorum. Teslim olmayı kabul etmiş Japonya'da, Hiroşima felaketinden sonra tutup bir de Nagazaki'yi zevk için bombalayan bir ülke için iki insanın hayatının önemi olabilir miydi?

Yıllar sonra yeniden o günlere döndüm. Rosenbergleri bir kez daha okudum. Karısının casusluk olayıyla hiç ilgisi olmadığı, ama kocası Julius'un casusluk işine bulaştığının sonradan kanıtlandığını yazan bir yığın haber çıktı.

Tut ki öyle, diye düşündüm. Benim çocukluk travmamı, sıkıntımı ortadan kaldırıyor muydu bu "kanıtlanma" işi? Ne yani, kanıtlanmış olsa bile, bunun bedeli miydi insanların canını almak? Hâlâ kafam allak bullaktır bu konuda ve aklıma geldikçe çocukluğumu anımsarım ve gözlerim buğulanır.

Milyonlarca, ama milyonlarca insanın haksız yere öldürüldüğü vahşi bir dünyada yaşıyoruz. İki kişinin ölümünün benim hayatımda bu kadar yer etmesinin nedeni onların ölümlerinden en zayıf olduğum çocukluk günlerime rastlaması.

Aynı yıllarda Zonguldak'ta yaşıyordum ve Türkiye tarihinin en büyük maden kazalarından biri meydana gelmişti.

O olay beni bu kadar etkilememişti. Nedeni basitti. Madencilerin ölümleri asla acıklı bir olay gibi yansıtılmamıştı bizlere. Tıpkı şimdi Başbakan'ın dediği gibi, kazanın bu işin "fıtratında" olduğu gibi zırvalıklar gevelenmişti. Çocukların babasız kalması anlatılmamıştı. Orada sıkışıp kalan ve ölümü bekleyen madencilerin çekikleri, dramatik şekilde aktarılmamıştı.

Madencilerinki sıradan bir ölümdü ve tüm dünyanın gözü önünde olan Rosenbergler kadar değerleri yoktu. Öylesine duygusal ve sinir bozucu işlenmişti ki Rosenbergler olayı, bir daha çıkmamak üzere küçücük beynime kazınmıştı.

"BİRKAÇ KELİME YAZABİLİRİM, GERİSİNİ HAYAT YAZACAK"

Geçtiğimiz yüzyılın en acıklı öykülerinden biridir Rosenbergler...

Bütün dünyanın itirazına rağmen 19 Haziran 1953'te elektrikli sandalyede idam edilen iki masum insan...

Geride altı yaşındaki Robby ve on yaşındaki Michael'ı öksüz-yetim bırakan iki kurban: Ethel Greenglass Rosenberg ve Julius Rosenberg.

Hiç kıvırmadan söyleyelim: Günler Rosenberg günleridir.

1950'li yıllar... McCarthy dönemi... ABD'nin tüm tarihi boyunca yaşadığı en aşağılık, en zorba "cadı avı" yılları...

Tüm Komünist Partisi üyeleri fişlenmekte, yakın takibe alınmakta ve grev kırıcıları ve muhbirler aralarına serpiştirilmektedir.

Julius Rosenberg, 1939 yılında Komünist Parti'ye üye olur. Ethel ile de burada tanışır ve o yıl evlenirler.

İşkenceli yıllar ise bundan sonra başlar. İşsizlik, yeniden işe girmeler, tekrar kovulmalar, mahkemeler...

11 Ağustos 1950'de, Ethel tutuklanır. Julius ise daha önce, atom bombası formüllerini düşmana vermeye yeltenmek suçundan 17 Temmuz 1950'de tutuklanmıştır.

1950'li yılların Amerikası aşırı silahlanmanın, Kore Savaşı'nın, ırkçılığın, faşistliğin ve gericiliğin en üst boyutlara ulaştığı bir ülkedir. Nagazaki ve Hiroşima'ya atılan atom bombalarıyla, silah gücünü tüm dünyaya kanıtlamıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin de atom bombası geliştirme ihtimalini hiçbir zaman gözardı etmemektedir. Sovyetlerin yeraltı atom denemesi yapmasının ardından, ABD dünyada "tek" olma özelliğini yitirdiğinin farkına varır. Bunun önüne geçebilmesi için, ülkesindeki komünist

hareketlerin mutlaka bastırılması gerektiği düşüncesi öne çıkar. Komünist olanların gizli bilgileri Sovyetlere iletebileceği kuşkusu yaratılır. Böyle bir şey olmasa bile McCarthy için "bu tehdit yaratılmalıdır."

McCarthy, aklındaki oyunu sahneye koyar. Bir Sovyet casus teşkilatı yaratır. FBI ile birlikte çalışan McCarthy, üç yalancı tanık bulur. Onların ifadeleriyle, Rosenbergleri casuslukla suçlayacak bir hikâye uydurur ve iddianame hazırlatır.

8 Mart 1951'de başlayan mahkeme sonucunda, yalancı tanıkların ifadeleri sonucu Rosenbergler idama mahkum olur.

İddianame ve Rosenberglere atfedilen suçlar çok gülünçtür. Bu konuda fizik profesörleri, her iki sanığın da atom bombası formüllerini taşıyacak, aktaracak veya krokisini çizecek yetenekte ve bilgide olmadığını söylemiştir.

Ancak yargıç Kaufmann, doğrudan Washington'dan aldığı emirlerle hareket etmekte ve adeta Rosenberglere açık kin beslemektedir. Bu nefret de jüriyi etkilemiştir.

29 Mart 1951'de jüri Rosenbergleri suçlu buldu, 5 Nisan'da da Kaufmann idam kararı verdi. Kaufmann, FBI'a ve Başkanı Hoover'e teşekkürlerini de sunmayı ihmal etmedi.

Yıllar sonra her şeyin FBI tarafından düzenlendiği ortaya çıktı, ama Rosenbergler geri gelemezdi.

29 Mart'ta Rosenbergler jüri tarafından "suçlu" bulundular ve 5 Nisan'da hâkim Kaufmann tarafından ölüme mahkûm edildiler. Morton Sobell "suç ortağı" olarak 30 yıl hapse mahkûm edildi. Aleyhte esas tanık olan David Greenglass 15 yıla mahkûm oldu, erken tahliye edildi ve kendisine yeni bir kimlik verildi. Casusluk faaliyetinde bulunduğunu ikrar eden karısı Ruth hakkında dava bile açılmadı.

Yargıç Kaufmann, davayı şu "teşekkürname" ile kapattı: "FBI ve Bay Hoover'a duyduğum saygının ne kadar büyük olduğunu bir kez daha vurgulamak istiyorum. Bu davada mükemmel bir çalışma sergilediler." On yıllar sonra yayınlanacak olan belgeler tam da bunu acı bir şekilde tanıtladılar. Her şey baştan sona FBI ve devlet tarafından planlanmış, kotarılmış ve uygulanmıştı.

11 Nisan'da Ethel, idam edilinceye kadar bir daha terk etmeyeceği Sing Sing Cezaevi'nin idamlıklar kanadına kondu. Daha sonra Julius da buraya "nakledilecek"ti.

Bir anda "normal" yaşamlarından koparılıp alınan, zindana atılan (her biri için konulan 100 000 dolarlık kefaleti tabii ki bulamadılar) ve tam bir yalanlar ve iftiralar ağıyla karşı karşıya kalan Ethel ve Julius, bu davada masumiyetlerini kanıtlamak için muazzam bir güç gösterdiler. Sendika avukatı Emanuel "Manny" Bloch, bu konuda onların dostu oldu. Sonraki birkaç yılda tüm enerjisini ve çalışmasını Rosenberglerin savunmasına ayırdı.

Rosenberglerin idam kararında, komünist olmaları kadar Yahudi olmalarının da rol oynadığı söylenmiştir.

Amerika'da yargıtay görevini üstlenen mahkeme, Rosenberg'erin itirazını ve davanın yeniden görülmesi talebini beş kez reddetti.

İnfaz ise dört kez ertelenerek, ayrı bir işkence uygulandı.

Rosenberglere, idama giden yolda hükumetle anlaşmaları ve suçu kabul etmeleri halinde cezalarının önce otuz, sonra yirmi yıla indirilmesi teklifinde bulunuldu.

Ethel de Julius da bunu şiddetle reddettiler ve masum olduklarını söylediler.

Şu acıklı mektup, söylenecek söz bırakmıyor herhalde:

"Sevgili çocuklarım,

Bu sabah, sanki tekrar birlikte olabilecekmişiz sandım. Ama bunun olmayacağını bildiğim halde, size ancak öğrendiklerimi aktarabilmeyi istedim. Ne yazık ki ancak birkaç kelime yazabilirim. Gerisini size yaşamınız öğretmeli. Bana öğrettiği gibi.

Başlangıçta sizin için acılı olacak, ama üzülen yalnızca siz olmayacaksınız. Sonunda siz de yaşamın yaşamaya değer olduğu inancına varmak zorundasınız. Şimdi önüne geçilmez biçimde yaklaşan ölüm karşısında bile bunu bilmenin cellatları yeneceğinden kesinlikle emin oluşumuz size bir avuntu olsun.

....

Yaşamımızı sizle birlikte sonuna kadar yürütme sevinci ve mutluluğunun bize nasip olmasını dilerdik. Babanız size tüm yüreği ve tüm sevgisinin sevgili oğullarına ait olduğunu söylemek istiyor. Suçsuz olduğumuzu ve vicdanımıza aykırı hareket edemediğimizi hiçbir zaman unutmayın.

Sizi bağrımıza basıyor ve hararetle öpüyoruz.

Sevgiyle,

Baba ve Anne"

SIFIR İLE BİR ARASINDA YAŞAMAK

Bilebildiğim kadarıyla 0-1 sayı sistemini ünlü fizikçi Leibniz gündeme getirmişti. Bundan neredeyse üç yüz yıl önce. Bilgisayar sistemini böyle bir dünyanın içine sokabiliyorsunuz ve görüldüğü kadarıyla da hayatı oldukça kolaylaştırıyor. Ama gerçekten yaşamı böyle bir sistem içine sokmak mümkün mü?

Şimdilerde düşünüyorum da, deha düzeyindeki insanlar; ne bileyim Mozart, Marx, Leibniz, Newton, Gauss ve daha binlercesi, yaşamı kendi sistemleriyle algılayıp, hesaplamalarını ve dünyaya bakışlarını bu sistem üzerinden yapıyorlar. Başka hiçbir yolu yok bu hiç yaşamın herhangi bir noktasında. Yanınızda kimsenin bulunmadığını hissettiğiniz oldu mu? Mutlaka olmuştur. Bu, kaçınılmaz bir insanlık durumudur ve eğer şanslıysanız, yaşamınızda en az bir-iki kez karşılaşmak zorunda kaldığınız hassas bir andır. Şanslısınız, çünkü bu durum haftada bir bile başınıza gelse, yine de hastalık belirtisi sayılmamaktadır.

Bunun bir başka adı, insanın kendisinden başka hiçbir nesneyi yeterince sevmemiş olmasının somutlaşmasıdır. Farkında olmadığınız bir anda tıpkı sizi yalnız bırakan insanlar gibi, birilerini de bir zamanlar sizin yalnız bırakmış olmanızın tuhaf bir izdüşümüdür.

Işıklar ansızın kesildiğinde, perdeyi aralayıp da karşı mahallenin ışıl ışıl olduğunu görüp, isyan etmeye benzer bu. Hep kendi ışıklarınızın söndüğünü sanırsınız, ama hep de ışıklarınız söndüğü anda cama çıkıp, başka nerelerde elektriklerin kesildiğini araştırırsınız. Yani ancak karşı tarafın da ışıkları yanmıyorsa, o zaman fark edersiniz, başka zaman asla! Dayanılmaz ve karşı konulmaz bir bencilliktir bu.

Sevgi gibi soyut bir kavramın boyutları nedir acaba? Yani, kendiniz dışındaki bir nesneyi, canlıyı ne kadar sevebilirsiniz? Ruhani boyutlarda bunun sınırı yoktur kuşkusuz, ama somuta indirgendiğinde ne kadar sevebileceğinizin asgari koşulları vardır. Sizin için sevdiğinizin size ihanet etmiş olması çok önemli

olmayabilir. Giderek kötü yemek pişirmesi, size olan sevgisinin azaldığının bir göstergesi de olabilir. Az rastlanır bir olaydır bu belki, ama ihtimal dışı değildir. İhanetin nerede başlayıp, nerede doruğa çıkacağı her insanın beyni ile sınırlıdır. İhanet, bir toplu-luk içerisinde sevdiğinizin yanına oturmaya çekinmekten tutun da, en çok ihtiyacı olduğunda sevdiğinizin yanında bulunmamaya kadar uzanan geniş bir yelpazedir. Bunların hangisinin çok daha vahim bir ihanet olduğu da tartışma konusudur.

İhanetler daima tek taraflı haklı nedenler üzerine oturtulmuştur.

Bunu, birlikte yaşamaya döktüğünüzde ne yapabilirsiniz? Sevdiğiniz insanın sevgi anlayışıyla sizin sevgi anlayışınız kesişmediğinde ortaya çıkacak olumsuz tablodan kim sorumludur? Sevgisinden ödün vermeye razı olan taraf mı? İyi de o zaman, yönlendirilmiş bir sevginin gerçekle olan bağlantısı nedir? Yani, siz sevginizi çiçek almakla gösterebiliyorsanız, sevgiliniz ise sinema yönetmenleri üzerine tartışmayı veya Kant'ın "aklın sınırı" felsefesi üzerine konuşmayı çiçek gibi görselliğe dayalı bir sıcaklıktan daha önemli buluyorsa, hanginiz hangi değerlerden vazgeçme durumu ile karşı karşıyasınız?

Örneklerin uç noktalarda olduğunun farkındayım. Denebilir ki, zaten bu kadar zıt kutuplarda yaşayanların birlikteliği de zordur veya tersine çok iyi anlaşırlar ve birbirlerine anlayışla yaklaşırlar, ikisinin ortası olamaz. Doğru olabilir, ama her zaman değil.

Ortak bir çizgide buluşmak, en çok tercih edilenidir. Hoşgörülü olmak ve bazı aykırı davranışları görmezlikten gelmek gibi... Sevgi bu tür zorlamalara gelip dayandığında, sevgisizliğe de davetiye çıkıyor demektir. Geriye bir tek ne zaman ve nasıl ihanet edileceğinin planlarını yapmak kalır çünkü...

Yaşam, özellikle de birlikte yaşam, bize orta öğrenim sıralarında öğretilmeye çalışılan "matematik" dersinden çok daha gerçekçidir. Yaşam, sıfır ile bir arasındaki sonsuz sayı değildir. İki ile ikinin toplamının dört etmesi, matematiğin aklı az çalışanlar için bakkaldan paranın üstünü doğru almasını sağlayan bir araçtır. En somut görünen matematik bilimi, sıfır ile bir arasına sıkışmış sonsuz soyutlar demetidir.

Bu yüzden yaşam, matematik biliminden çok daha somut olarak, artan aritmetik dizi hesabıyla bizleri ölüme yaklaştırmaktadır. Bir başka deyişle, matematik bile yaşamdan daha duygusaldır ve bizden daha çok bizleri sevmektedir.

Belki de bu yüzden, biten ilişkilerin nal toplayan neferleri gibi, kendi üzerimize sinmiş sevgisizlikleri başkalarıyla paylaşma yoluna gidiyoruz. Yeni kurulan ilişkiler de bu eksiklikler üzerine oturtuluyor ve bir gün başımızı avuçlarımızın arasına alıp, "neden insanlar bu kadar duyarsız, sevgisiz?" diye soruyoruz.

İnsan denilen yaratık sanki sıfırla bir arasına sıkışmış, bizden çok uzakta, soyut bir varlıkmış gibi.

GABO...

Gabriel Garcia Marquez (Gabo) öldüğünde aklıma ilk anda *Kolera Günlerinde Aşk* romanında Fermina Daza'nın doktor kocasının ağaçtan düşüp ölmesi geldi. Florentino Ariza'nın elli bir yıl dokuz ay dört gün beklediği büyük aşkı ile karşılaşması ise beni daha da bir sarsmıştı. Bu nasıl bir tutkuydu ve nasıl hastalıklı bir aşktı. İmrenemiyordu insan, ama düşünmeden de edemiyordu. *Yüzyıllık Yalnızlık* romanının muhteşem girişinden sonra, dakikalarca öylece sayfaya baktığımı ve kitabın roman denilen sanat türünün insanı nasıl yakalayıp da sürüklediğinin benzersiz bir örneği olduğunu düşündüğümü hatırladım. Roman böyle başlamalıydı. Marquez'e yakışan buydu. Bütün önemli romanların aynı çarpıcılıkta başladığını da o zaman farkettim. O an işte, böyle bir yazarla aynı çağda yaşıyor olma şansımı da düşündüm. İstesem gidip görebileceğim bir yazardı, ama ölerek bu fırsatı da elimden almıştı. Tolstoy'u ne kadar görmek, onunla tanışmak istediysem, açıkçası Marquez ile de aynı şekilde tanışmayı çok isterdim. Olmayacağını bilsem de, en azından yaşadığını bildiğim sürece böyle bir fırsatım olduğunun bilincindeydim. Ölmekle en çok da bana haksızlık etmişti Gabo...

Herkesin yakın arkadaşıydı Gabriel Garcia Marquez, ama en çok da Fidel Castro'nun yakın dostuydu.

Latin Edebiyatı, Yirminci Yüzyıl'ın başında yaptığı muhteşem atakla dünya edebiyatında en üst basamaklara tırmandı. Birbiri ardına öylesine büyük yazarları dünya edebiyatına kazandırdı ki, kitap rafları İspanyol isimlerinden geçilmez oldu.

Marquez Latin yazarlardan biri olmanın yanı sıra, en ünlülerindendi. Dünya edebiyatına "*Yeşil Papa*" gibi bir romanı armağan eden, Türkçeye de Cemal Süreya'nın muhteşem Türkçesiyle çevrilen Guatemalalı yazar Miguel Asturias'tan sonra birçok Güney Amerikalı yazar ABD'nin ülkelerini "ilhakı" sorununa değindiler. *Yeşil Papa* romanında Asturias, kahramanı Geo Maker Thomas'ın bünyesinde bir ülkenin muz bahçelerinin satın

alınışını ve çalışanlarının köleleştirilmesini romanında yazmıştı. 1967 yılında Nobel Edebiyat Ödülü ile ödüllendirildiğinde, arkadan gelen Gabo henüz 40 yaşındaydı, ama önemli romanlarını kaleme almıştı bile. Güney Amerika bir fırtına gibi edebiyat dünyasına girmişti ve Asturias bile eskimeye yüz tutmuştu.

Roman, 19.Yüzyılda en yetkin örneklerini verdikten sonra bir duraklama dönemine girmişti. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, özellikle J.Paul Sartre, Albert Camus, Simon de Beauvoir'in başını çektiği "varoluşçuluk" akımıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nde gelişip serpilen "nehir romanlar" geleneği romanı dünya edebiyatının başköşesine yeniden taşımayı başarmıştı.

Sonra yeniden bir durgunluk dönemi başladı. Güney Amerika'dan çok olumlu sesler geliyordu roman adına, ama yeteri kadar da duyulmuyordu.

Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısıyla birlikte bir patlama gerçekleşti. Bilinen tüm "yazın" akımlarını allak bullak eden bir edebiyat doğdu. Bunu edebiyat eleştirmenleri, sanat tarihçileri, varoluşçulukla, dadaizmle, fovizmle filan açıklayamıyorlardı. Sovyet geleneği sayılan "nehir romanlar" da bu kategoriye girmiyordu.

Bir başka anlatım, yaşam ve konulara yaklaşım tarzı vardı. Yılmayan bir halk, ve sürükleyerek en öne taşıdığı liderler demeti vardır.

Yüz Yıllık Yalnızlık romanı, ne yazık ki, Marquez Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra ülkemizde sesini duyurabildi. Ödül almamış olsaydı da mutlaka bir şekilde Güney Amerika'nın hareketli halkını bize anlatacaktı, ama kim bilir ne zaman?

Güney Amerika "muz cumhuriyetleri" kimliğinden tamamen kurtulmuş ve dev adımlarla dünyanın siyasi önderleri arasına giren liderler yetiştirmeye başlamıştı. Bunda katkısı olan birçok yazar ve düşünür vardı elbette, ama Neruda'nın, Victor Jara'nın Şili-Pinochet faşizminde öldürülmeleriyle yazar sınıfı etkisini daha çok duyurmaya başladı.

Bir halk mücadelesi anlatıyordu artık Güney Amerika romanı, sanatı... Yine Asturias'ın "*Hepsi Amerikalıydı*" öyküsü türünde olanlar fazla "didaktik", "sekter" öykülerdi ve bir anlamda

Amerikalıların siluetinde kapitalizmi yeriyordu.

Bu yetmedi.

Güney Amerika'da filizlenen halk hareketleri için daha da fazla "sanat" gerekiyordu. Hep birlikte kolları sıvayan Latinler, Simon de Bolivar'dan beri sürdürdükleri bağımsızlık savaşını artık başka platforma taşımışlardı: Önce bilinçlenmeleri gerekiyordu. Neye düşman olduklarını bilmeleri şarttı ve düşmanı somutlaştırmak zorundalardı.

Marquez bunu en "ılımlı" ve sanatsal biçimde yapan yazarların başında geliyordu. Direkt mesaj vermekten kaçınıyordu yazılarında ve romanlarında. Önce insanı, ardından ülkeyi anlatması, ardından da insanların bu ikisini sevmeyi öğrenmeleri gerekiyordu. Zor ve dikenli bir yoldu Güney Amerikalı yazarların seçtiği, ama başarılı oldular. Kilometre taşlarından birinin üzerine de "Gabo" yazdılar.

Artık bir dönemi kapattığını düşünen Marquez son zamanlarında yazmayı da bırakmıştı. Ondan bayrağı devralan onlarca Güney Amerikalı yazar vardı ve dünya edebiyatını kasıp kavuruyorlar, "dönemi kapandı" denen romanı en ücra köşelere kadar taşıyabiliyorlardı.

Marquez, Meksika'da hayata gözlerini yumdu. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde, ABD'nin en ünlü kenti New York'ta da yaşadı, ama gözü hep ülkesinde, komşu ülkelerde kaldı. Meksika'ya göç etmesi ise bir zorunluluktan doğdu. 1980'li yıllarda bir gerilla grubu ile ilişkisi olduğu iddia edilince, Meksika'da yaşamaya karar verdi. Kolombiya hükumeti ile arası pek olmadı. Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri (FARC) ile hükumet arasındaki görüşmelere aracı oldu, ama hep devrimcilerden yana tavır gösterdi.

1982 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmesi, görüşlerini etkilemediği gibi, ayaklarını yere daha da sağlam basmasını sağladı.

Sadece bir edebiyatçıyı değil, aynı zamanda önemli bir ilerici düşünceyi kaybetti dünya.

Yaklaşık on beş yıl kadar önce, o dönemin en önemli edebiyat yayınlarından olan *Eleştiri* dergisinde Gabriel Garcia Marquez'in

bir anısı yayınlanmıştı. Çok kısa bir anıydı bu ama çok önemli bir "yanılgıya" dikkat çektiği için beynime sanki kazındı. Ne zaman "yakıştırmalarla" karşılaşsam bu anı aklıma gelir.

Dergide Feyza Zaim ve Osman Senemoğlu'nun G.Garcia Marquez'den yaptıkları bir çeviri yayınlanmıştı, Marquez bu çeviride bir anısını anlatıyordu:

"Geçen yıl, bir edebiyat öğretmeni, yakın arkadaşlarımdan birinin kızını, bitirme sınavın *Yüzyıllık Yalnızlık* üstüne olacak, diye uyarmış. Genç kız da haklı olarak, korkuya kapılmış; çünkü bu kitabı okumamış olması bir yana daha önemli derslerden de sınava girmesi gerekiyormuş. Rastlantıya bakın ki, sağlam bir edebiyat öğrenimi görmüş ve eşsiz bir şiir içgüdüsü olan baba, kızını öyle yoğun bir hazırlığa sokmuş ki, kız sınava bir öğretmenden daha bilgili olarak girmiş. Ama öğretmen: *Yüzyıllık Yalnızlık*'ın başlığındaki ters harfin anlamı nedir, diye beklenmedik bir soru yöneltmiş. Bu soruyu, kapağı ressam Vincente Rojo'nun hazırladığı, Buenos Aires baskısına ilişkin olarak yöneltmiş öğretmen. Bu kapağı hazırlarken ressam, sanatçılığının sınır tanımaz esiniyle ters bir harf yapmayı uygun görmüş. Doğal olarak genç kız da öğretmenine ne yanıt vereceğini bilememiş. Bu olayı kendisine anlattığımda, Vincente Rojo da bunun anlamını bilmediğini söyledi.

Aynı yıl oğlum Gonzalo da bir giriş sınavı için Londra'da hazırlanmış, edebiyat sorularını yanıtlamıştı. Sorulardan biri *Albaya Mektup Yok*'taki horozun neyi simgelediği üstüneydi. Baba ocağının havasını iyi bilen Gonzalo da bu soruları hazırlayan o uzaklardaki bilgeyle matrak geçme eğilimine dayanamayıp 'Altın yumurtlayan horoz' diye bir yanıt vermişti. Sonradan öğrendik ki en iyi notu alan öğrenci, öğretmeninin söylediği biçimde, Albay'ın horozu ezilen halkın gücünün simgesidir, yanıtını vermiş. Bunu öğrenince bir kez daha siyasal ünümden kıvanç duydum. Çünkü bu kitap için tasarladığım ve son anda değiştirdiğim bitişte Albay, horozun boynunu koparıp, bu gücü hiçe sayarcasına, çorbasını yapıyordu."

Marquez'in ölümü başta Güney Amerika olmak üzere, tüm dünya edebiyatı için büyük kayıp, burası kesin. Kimse artık ondan bir şeyler yazmasını beklemiyordu. O da yazmıyordu

zaten, ama varlığı bir güvence, bir sıcaklıktı dünya halkları için. Geçtiğimiz yüzyılın ve bu yüzyılın ilk yarısının en önemli simalarından biriydi.

Şimdi kitapları yeniden basılacak, eskisinden de çok satacaktır. Neden kayıplardan sonra kazançlar elde edilmeye çalışılır, bilmeye imkan yok. Marquez'in buna vereceği "cin" gibi bir cevap muhakkak vardı, ama artık bilemeyeceğiz.

Bana sorarsanız, *Yüz Yıllık Yalnızlık* Albay Aureliano Buendia'nın babasının köye ilk getirdiğinde gördüğü buz denen şeyi, yıllar sonra bir idam mangasının önünde yeniden hatırlamasıyla müthiş bir girişe imza atmıştır. Taklit edilemez bir girişitir bu ve sizi o anda yakalar ve romanın sonuna kadar sürükler, götürür.

Ancak, yine de bende *Kolera Günlerinde Aşk* romanın tadı bambaşkadır. Okuyanlar orada Fermina Daza'yı elli bir yıl dokuz ay dört gün bekleyen Florentino Ariza'nın muhteşem tutkusunu unutamayacaklardır. Marazi bir tutkuya dönüşen bu aşkı anlatışındaki ustalık, neredeyse okuyan herkesi yarım yüzyıl beklemeye razı edecek kadar yürek hoplatıcıdır.

Bir aşk için elli yıldan fazla beklemeyi göze alan bir kahraman yaratan Marquez, sırf bu tutkuyu anlatışıyla bile, tutkuların yazarı diye bilinen Balzac'ı "sollamış", daha da önemlisi onun tutku anlayışına önemli bir katkı kazandırmıştır.

Hani hep denir ya ölenin arkasından: Yeri doldurulamayacak biriydi...

Yanlış...

Yeri doldurulacak ki, bu dünya tüm pisliklerinden arınma yolunda dev adımlar atabilsin.

Yeri doldurulmalı ki, bizler bu dünyayı yarınlara daha güzel bırakacak umudu yüreğimizde taşıyabilelim.

Ressam Rubens'le ilgili hemen hiçbir şey okumamıştım, hakkında çok şey bilmiyordum. Marquez'in eseri Nobel alıp da tüm dünyayı kasıp kavurunca, ister istemez "kim bu adam" merakıyla eserleri okunmaya başlandı. Ben de o sıralarda öğrendim Marquez'in kim olduğunu.

Ama Rubens? Sanatı hakkında tek satır bilgim yok. Daha doğrusu, Avrupa'nın büyük kentlerindeki büyük müzelere gittiğimde de ilgimi çeken onlarca ressam arasında Rubens yoktu. İsmi hiçbir çağrışımda bulunmuyordu beynimde.

Onunla ilgili bir yazı okudum. Yazıdan esinlenerek daha yakıdan tanımaya çalıştım. Ama ne kadar istesem de, resim dünyasını yaratan parlak zekasının o ince kıvrımlarına ulaşamadım. Konu Bernard Shaw olsa, bir dereceye kadar hakkında bilgi de edinebilirdim, yazdıklarını analiz de edebilirdim, ama Rubens için böyle bir şansım yoktu.

BOŞ ZAMANLARINDA DAVALARA GİREN AVUKAT

Peter Paul Rubens'i tanır mısınız?

Artık ekranları dolduran, sorulan sorularla da insanı yerinden zıplatan "bilgi" yarışmalarına ait sorulardan biri değil bu. Zaten o tür yarışmalarda böyle sorular da sorulmaz. Çünkü, "Evet, hem de iyi tanırım. Bizden iki sokak ötede oturuyor," gibisinden abuk bir cevap almak gibi bir tehlikesi de var böyle soruların.

Tanır mısınız?

Ben bir ipucu vereyim. Rubens, 16. Yüzyıl'da yaşamış, döneminin en büyük ressamlarından biridir. İsmi, Leanordo da Vinci, Michelangelo, Titan gibi ressamlarla birlikte anılacak kadar büyük bir sanatçıdır. Ama Rubens'in bir başka özelliği daha vardır: Rubens bir diplomattır. Sanatının zirvesindeyken, İspanyol işgali altındaki Flandre eyalet valisinin özel temsilcisi sıfatıyla İspanyol-İngiliz gerginliğinde arabuluculuk yapmak üzere İspanya'ya gider. Bir resepsiyonda yanına Fransa'nın İspanya büyükelçisi yaklaşır ve "Boş zamanlarınızda resim yaptığınızı duydum, ne kadar hoş bir uğraş" diyerek yakınlaşmaya çalışır. Rubens'in cevabı ise tahmin edebileceğiniz gibidir: "Hayır efendim, yanlış duymuşsunuz. Söylediğinizin tersine, ben boş zamanlarımda siyasetle uğraşırım..."

Fransız büyükelçisinin ne hale düştüğü, konumuz dışı. Konumuz, yukarıda sözünü ettiğimiz türden bilgi yarışmalarında kendisine "Boş zamanlarınızda ne yaparsınız?" sorusu yöneltilen yarışmacıların, "Tiyatroya, sinemaya giderim, müzik dinlerim, kitap okurum, resim yaparım vb." gibi, kendi dışında yüz binlerce insanın "meslek" edindiği işi, boş zamanlarında "bir çırpıda" aradan çıkarmasıdır.

Ya da siz hiç boş zamanlarında davalara giren bir avukat gördünüz mü?..

Genelinin, sanatı "hoşça zaman geçirmek" olarak algıladığı bir toplumda yaşadığımızı inkar etmenin anlamı yok. Resim yapmak, kitap okumak, yazmak vb. gibi bir yığın sanatsal uğraş, bir eğlence ile ilişkilendirilmek zorundaymış gibi algılanır. Sanat üreticisi de, tüketicisi de aynı eğilim içindedir. Ama burada asıl sorun sanat üreticisinden çok tüketicisidir. Üretilen sanatı bir meta olarak kabul edersek, tüketimi, eğlendirebildiği ölçüde gerçekleşebilmektedir.

Burada şimdi uzun uzadıya sanatın tanımını yapıp, ondan sonra da bu satırları yazanın boyunu da aşan kocaman laflar ederek, neyin sanat olup neyin olmadığı konusunda ahkam kesmenin anlamı yok. Bu başka bir yazı konusu olarak bir kenarda dursun, ama Allahınızı severseniz, televizyonda yeni yeni türeyen, ABD'de ise artık terk edilmek üzere olan "yapay kahkaha" meselesini kendinize hakaret olarak görmüyor musunuz?

Dizinin komedi olduğunu jeneriğe yerleştiriyorsunuz, gazete ilanlarında "kahkahadan kırıp geçirecek bir dizi" diye tanıtımını yapıyorsunuz, sonra bir de insanlara nerede gülüp nerede gülmeyeceklerini dikte edercesine kahkaha efektleri koyuyorsunuz... "Ey izleyici, diyorsunuz," yani bir bakıma, "ben senin nerede gülüp nerede gülmeyeceğine karar vermek zorundayım. Sen tek başına bu işi başaramazsın. Gül dediğim zaman arkadan insanlar gülecek, sen anlamasan da gül, yoksa aptal durumuna düşersin!"

Hangi durumda insan aptal durumuna düşer acaba?

Peter Paul Rubens ile başlayan yazının televizyon dizilerindeki yapay kahkahayla bitmesi de bir çeşit "ironi" oldu gibi, ama ne yaparsınız , masanın başına oturup da Eugene Grandet'yi altın kafes içinde yaşatmayı aklına koymuş olan Balzac bile, onun beklenmedik ölümü karşısında hüngür hüngür ağlamadı mı?

Eh, Rubens artık başka bir yazıya... Bu yazıya başlarken, biraz Rubens'ten, biraz da Vinci'den vb. söz edip, resim sanatı ile ilgili düşüncelerimi aktarmaya çalışacaktım. Ama ne kadar direnirseniz direnin, güncel, insanı bir girdap gibi içine çekip, yoğuruyor. Kulağınıza içerideki televizyonun sesi geldikçe, dolmuşa bindiğinizde arabayı sürenin müzik zevkiyle sınırlı kaldığınız sürece ve hâlâ "bu ülke için seve seve" teraneleriyle bir sonraki günü "seve seve" yaşadıkça, kalsın, Rubens almayalım, fazla geliyor...

Öyle bir adamla karşılaşıyorsunuz ki bilim dünyasında, ağzınız bir karış açık kalıyor. Olamaz, diyorsunuz. Böyle bir şeyi gerçekleştiren insan yok edilemez. Bu haksızlık. Bu Ortaçağ vahşeti, bu Ortadoğu vahşeti.

Dünyanın merak edilen bazı yazarları ve bilim adamları vardır. Haklarında çok şey bilinmediği için de hep bir "giz" olarak kalmışlardır. Salinger'in belli bir yaştan sonra evine kapanıp hiç çıkmaması, B.Traven adıyla birilerinin roman yazması ve kim olduğunun hâlâ bilinmemesi, Agatha Christie'nin hayatındaki on gün... Bunlar merak konusu olmuştur hep, ama içlerinde bir adam var ki, bütün dünya onunla ilgili her şeyi, ama her şeyi öğrenmek için can atıyor: Tesla

BEDAVA ENERJİ Mİ? KAFANI KOPARIRLAR

"Bana önce kırk beş kilometre ötedeki ampulleri, arada hiç kablo olmaksızın nasıl yaktığını anlatmalısın."

Mark Twain, neredeyse bir şato görünümündeki evinin salonunda yakın dostu Nikola Tesla ile oturuyordu. Tesla'nın daha önce de bir yığın çılgın projeye imza attığını çok iyi bildiğinden, son gösterisine gitmemişti. Kablosuz enerji aktarımı gibi bir şeyi Tesla'nın bile gerçekleştiremeyeceğinden emindi. "Bu şeytan işi, artık bunu da yapamaz herhalde," diye düşünüyordu.

Nitekim, New York yakınlarındaki Long Island'da bulunan Wardenclyffe'te yaptığı ilk deneyde yanında olmuştu. Tesla'nın yaptığı dev kule ,vericideki jeneratörü yakmıştı. İkinci deneyinde ise bir kez daha başarısızlığına tanık olmamak için Wardenclyffe'e gitmemişti.

Tesla heyecanla gözlerini kırpıştırdı. Nadiren heyecanlanırdı. Genellikle çevresiyle ilgisiz görünen bu adam, bir tek Mark Twain'in yanında daha insancıl davranıyordu. "Görmeliydin Mark," diye elini çırptı, "Lambaların yandığını haber verdiklerinde ben de inanamadım."

"Bunu nasıl başarıyorsun? Yani arada kablo olmadan oyuncak gemileri yürüttün, elektriği taşıdın, yapay şimşek yarattın, milyonlarca Volt elektrik ürettin... Bütün bunların akılcıl bir açıklaması olmalı. Nedir sendeki bu sihir?"

"Bende bir sihir yok," diye mırıldandı Tesla. "Bütün sihir iyonosfer tabakasında. İnsanlık dünyanın bu üçüncü katmanını hep görmezden geldi, önemsemedi. Oysa dünyanın geleceği bu tabakanın aktif hale getirilmesiyle mümkün. Bütün kablosuz enerji, elektro manyetik akım, radyo, ses akımlarının taşınması bu tabaka sayesinde gerçekleşiyor. Tek iş, bunu kullanmayı bilmekte."

"Elektriği bu kadar uzağa kablosuz olarak taşıdığında yanında yine Fritz mi vardı?"

"Evet, o bir bakıma tanık. Diğer tanıklar ise 200 ampulün yandığı yerdeydiler."

"Patent için başvuruda bulundun mu?"

"Hayır, henüz değil. General Motors yetkilileri ile görüşmelerim sürüyor. Hâlâ ikna olmuş değiller. Yeteri kadar patent aldım zaten Mark. Dünyanın en fazla patent sahibi insanıyım daha şimdiden."

"Öylesin, ama yine de benim bazı kuşkularım var Nikola..."

Nikola Tesla gerçekten dünyanın en çok patente sahip mucitiydi. Edison bile onun gerisinde kalmıştı, ama en önemli buluşu olan kablosuz elektrik aktarımı ne yazık ki patenti alınamadan kayboldu.

Bunda en büyük suç General Motors şirketinindi. Şirket, kablo sanayinin çökmesinden ve enerjinin ucuzlamasından çekindiği için Tesla'nın, insanlığın kaderini değiştirecek buluşunu hayata geçirmesine izin vermedi.

Nikola Tesla da bunun üzerine çalışmalarını durdurdu, daha da doğrusu hayata ve icatlara küstü.

1856 yılında Hırvatistan'da doğan Nikola Tesla, dünyanın gelmiş geçmiş en büyük "elektronik" uzmanıdır. Bugün uzaktan kumanda ile yönettiğimiz bütün cihazların mucidi Tesla'dır. Einstein ve Edison kadar, kimi zaman onlardan da öte bir "mucit" olmasına karşın, hak ettiği değer verilmemiştir. Ders kitaplarında adı bile geçmez. Dünyada "bilim adamı" denince Einstein, mucit denince Edison akla gelirken, Tesla'yı çoğu insan bilmez.

Tesla da, Einstein gibi, Edison gibi "örgün eğitim"de son derece başarısızdır. Düzenli eğitim kurumları canını sıkmıştır ve eğitimini hep yarıda kesmek zorunda kalmıştır.

Çevresiyle ilişki kuramaz, kız arkadaşı yoktur, kalabalıklardan hiç hoşlanmaz, tüm yaşamı laboratuvarlarda deneylerle geçmiştir, tek arkadaşı da ünlü yazar Mark Twain'dir.

1884 yılında ABD'ye geldiğinde, aklı ve koltuğunun altındaki defterler Fransa'da elektromanyetik alan üzerine yaptığı çalışmalarla doluydu. Edison'un şirketine girdiğinde, ileride kendisine

en büyük rakip olacak bu adamı henüz tanımıyordu bile. Doğru akım yerine alternatif akım kullanılmasını Edison'a aktardığında, ilk çatlaklar meydana geldi. Edison, bu dâhinin anlattıklarını kabul etmekle birlikte, hiçbir heyecan göstermeyerek onu terslediği. Edison'a göre Tesla'nın üzerinde çalıştığı konular son derece gereksiz konulardı. Ama Tesla bu kıskanç yaklaşıma yüz vermedi ve çalışmalarını daha da hızlandırdı.

Ama Edison'un kıskançlığı hiç bitmedi. Tesla, Edison'un jeneratör motorlarında iyileştirme yapmayı önerdiğinde de Edison onunla alay etti. "Maaşına zam istiyorsun herhalde", diye alay edercesine sorduktan sonra, haftalığını on sekiz dolardan yirmi beş dolara çıkardı, ama Tesla bunu kabul etmeyerek Edison'un şirketinden ayrıldı.

Tesla için yoksulluk günleriydi. İnşaatlarda çalışmaya başladı. Bir rastlantı sonucu elektrik işleriyle uğraşan bir firmada iş buldu. Kısa zamanda firma büyük atılımlar yapmaya başladı. Şirketin de yardımıyla Tesla, Broadway'de bir laboratuvar kurdu ve burada jeneratör, transformatör, elektrik motorları, alternatif ışıklar gibi bir yığın projeye imza attı.

Alternatif akım patentini aldı ve bu, dünya tarihine en büyük buluşu olarak geçti. Oysa daha büyük buluşu kablosuz enerji aktarımıydı. Hayata geçiremedi.

Tesla'nın ölümünden sonra ABD, ünlü mucidin bütün notlarına el koydu. Tesla hemen her şeyi kafasında taşımak gibi bir özelliğe sahipti, ama yine de not tuttuğu oluyordu. ABD, bugüne kadar bu notları kamuya açıklamadı. Hâlâ gizli gizli bu notlar üzerinde çalışıldığı düşünülmekte. Kablosuz enerji aktarımının ip uçlarının da bu notlar içerisinde olduğu sanılıyor.

General Motors şirketinin Tesla'ya açıkladığı kaygıların aynısını ABD hükumetinin de taşıyor olması çok mümkün. Enerjinin ucuzlaması, dünya üzerindeki enerji kavgalarının da bir anlamda bitmesi veya azalması demek olacak ki, bu işin iyi tarafıydı. Kötü tarafı ise, müthiş kârlar sağlayan çok uluslu kablo ve enerji şirketleri Tesla'nın buluşuyla birlikte tamamen yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Bu, kaçmaz kadın çorabını üretebilecek teknolojiye sahip dünyanın, çorap sanayiini yok etmemek için bu işe hiç girmemesine benziyor.

Nikola Tesla'nın dünyaya küskün öldüğü söylenir. Bu büyük mucit, aynı zamanda bilim adamı düzeyine de kendini yükseltmiş dâhinin en büyük şansızlığı Edison gibi bir başka dâhi mucitle aynı çağda yaşamış olmasıdır.

Tesla'nın bütün amacı hayatı kolaylaştırmak ve bunun için insanların hayatını kolaylaştırdığına inandığı araçlar geliştirmekti. Parasal takıntıları yoktu. Hiçbir zaman tüccar olamamıştı

Oysa dünya, enerji savaşlarına giden tehlikeli bir yolda hızla ilerliyordu ve Tesla bunu asla düşünememişti. "Uzaktan kumanda botları"nı yönettiği deneyleri sırasında bir gazetecinin, "Bu buluşunuzla uzaktan kumanda denizaltılar yapılabilir, savaş için çok gerekli," demesi üzerine, "Ben insanların savaşı için değil, gelecekte onlara yardım edecek robotların yaratılması için çalışıyorum," cevabını vermiştir.

Tesla'yı anlamak, buluşlarını hazmedebilmek ve değerlendirebilmek için gerçekten iyi bir fizikçi olmak da gerekiyor.

Mark Twain gibi bir edebiyatçı değil.

Bernard Shaw gibi de değil.

Sit-com türü az bütçeli ve sınırlı mekanlı diziler çekilmeye başlanınca en büyük ihtiyaç da bu dizilerde kullanılacak dil ve üslup oldu. Çevre görüntüleri ile izleyicileri ekranlara kilitlemek mümkün olmadığından, bu tür filmlerde kelimelerle oynamak ve gerilimi ve güldürüyü aynı replikler üzerinden kullanmak moda haline geldi.

Bunun yaratıcılarından, yol göstericilerinden biri de Bernard Shaw'dı. Hazır cevaplılığı ile ünlü bu felsefe adamı, hayatın birkaç fırça darbesiyle de anlatılabileceğini gösterdi. Bir Afrika ülkesine yaptığı ziyaretle ilgili ilginç bir anekdot var.

DANALAR GİBİ BÖĞÜRDÜLER

Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmut Serez'de yakalanıp da Çelebi Sultan Mehmed'in karşısına çıkarıldığında Padişah, "Neden benzin sarı?" diye sorar. Bedreddin de, "Güneş, batacağı zaman sararır," diye cevap verir.

Ardından o görkemli güneş, bu konuşmadan birkaç gün sonra, Serez çarşısında, bir nalbant dükkanının önünde hazırlanan sehpada çırılçıplak asılarak idam edilir.

Bedreddin ile Çelebi Sultan arasındaki konuşmanın bu denli kısa ve özlü olması şaşırtıcı gelebilir. Ancak, repliklerinin her biri, birkaç bin dolar olan Amerikan filmlerinde görülen türden bir diyalogun, bir realitede geçmesi binde bir olasılıktır. Siz ve karşınızdaki, her iki taraf da hazırcevap olacak ve ölüm gibi şaka götürmeyen bir konu üzerinde, yine ancak Amerikan filmlerinde görebileceğiniz (ama bunlar en ucuz cinsinden Amerikan filmleridir, burada Amerikan filmlerinin tamamına hakaret etmek söz konusu bile değil) bir soğukkanlılıkla sohbete katılacaksınız. Size de akıl dışı gelmiyor mu?

Hani, Marie Antuanette'in, celladının ayağına basınca özür dilemesi gibi...

Ya da ne bileyim, baldıran zehri içen Sokrates'in, "Kızılcık şurubu içtim," demesi gibi.

Gerçeğin tüm çıplaklığıyla ortaya konduğu, bilincin bir an için yok olduğu ve iki adım sonrasının ölüm olduğu bir ortamda yapılan "şakalar"...

Oysa, ölümle burun buruna geldiklerinde şaka yapmaya bayılan "ucuz" Amerikan kovboyu; uçağı düşerken sevgilisine, "keşke öğlen yemeğinde soğanlı burger yemeseydim, boşuna ağzım kokacak şimdi," diyen "esas" pilot, tıpkı "bu ülke için seve seve," diyen hortumcular gibi bir soğukkanlılık içindedir.

Bir eksiklik var bu işte.

Ölüme giderken espri yapabilen, köşeli, altı çizilesi sözler söyleyebilen "yiğitler" beni hep rahatsız etmiştir. Söyleyebileceğin binlerce söz varken, niye son sözünü en önce söylersin ki?

Bedreddin için değil söylediğim, onun da söylediğine inanmıyorum zaten.

Odada yalnızca Çelebi ile Bedreddin de olsa (ki öyle olup olmadığı bilinmiyor), yine de bu küçük diyalog masallara yansıyacaktı.

Julius Sezar'ın on dördüncü bıçak darbesini yedikten sonra dönüp de Brutüs'e, "sende mi?" diye sorması gibi...

On üçünü görüp de, on dördüncüsünü saplayan Brütüs'e dönüp, "sende mi?" desen ne olur, demesen ne?

Yine de hem Sezar'a hem de Brutüs'e bu sözler yakışır.

Napolyon'a ya da ucuz taklitlerine "para para para" sözcüklerinin yakıştığı gibi...

Peki kime yakışmaz?

Sıradan insanlara yakışmaz mesela... Yani tutup da biri bana, "Burnun ne kadar da büyükmüş," dese, benim yanıtım hiç de Sirano de Bercerac'ınki gibi olmaz. Ben tutup da burnum için, "Öyle söylenmez, ben senin yerinde olsam bu ne haşmetli burun, bir kanarsa al sana Kızıldeniz," diyemem. Bu kadar kelimeyi bir araya toplayamam zaten.

Bana, beceremeyeceğim için yakışmaz. Peki kime yakışır?

Bernard Shaw'a yakışır mesela... O hem bu işi iyi becerir hem de ünlü bir filozoftur. Ama burnuna bir silah dayandığı zaman değil.

Bernard Shaw'ın en büyük özelliği hazır cevap olmasıdır.

Shaw, krallıkla yönetilen küçük bir ülkeyi ziyaretinde, kralın kendi onuruna verdiği bir yemeğe katılır. Yemekte ülkenin en ünlü iki tenoru da birer konser verecektir. Tenorlardan biri yemek başladıktan sonra birkaç arya söyler ve hemen ünlü üstadın yanına oturur. Shaw, iki tenorun birbirlerinden uzakta oturduğunu ve göz göze bile gelmekten kaçındıklarını fark eder. O

sırada ikinci tenor çıkar ve birkaç arya da o söyler. Shaw hemen yanındaki tenora dönüp, "arkadaşını nasıl buldun," diye sorar. Tenor canı sıkkın bir şekilde başını iki yana sallayarak, "Danalar gibi böğürdü, n'olacak," der. Shaw bir bahane bulur ve ikinci çıkan tenora yaklaşır ve aynı soruyu sorar. İkinci tenor da birincisi için aynı şeyi söyler: "Danalar gibi böğürdü, n'olacak."

Yemek bitip de, tatlı servisine geçildiğinde, yaşanan ortamdan son derece mutlu olan kral coşkuyla Shaw'a dönüp, "Eee, dostum," der. "Nasıl buldun bizim opera sanatçılarımızı?"

Shaw büyük bir sükunetle, "İkisi de danalar gibi böğürdü," diye cevap verir. Yüzü allak bullak olan kral büyük bir dehşetle Shaw'a "Nasıl olur dostum," der. "Bu ikisi ülkemizin en ünlü, en tanınmış, dünya çapında sesleri..."

Shaw sakince, "İnanın bana majesteleri, ben müzikten pek anlamam. Onun için de ne zaman fırsat bulsam, dinlediğim müziği bir uzmanına sorarım. O yüzden de biri arya söylemeye başladığında oturana, öteki başladığında da bitirene gidip, sanatçıyı nasıl bulduklarını sordum. İkisi de aynı yanıtı verdiler: "Danalar gibi böğürdü, n'olacak!.."der.

Zeka böyle bir şey işte. Her şeyin bittiği sanılan noktada ansızın ortaya çıkıveren soyut bir algılama biçimi. Soyut, zira çeşitli yöntemlerle ölçebiliyorsunuz, ama bir karşılaştırma yapmanız, deneysel hale getirmeniz mümkün değil.

Dünya edebiyatının değişmezleri de böyle zeka parıltılarından ortaya çıkmış, hiç değişmeyen kurallar üzerine kurulmuş. İnsanın çiğ süt emdiğini kanıtlayan ve değişmez kuralları ardı ardına sıralayan eserler ölümsüzlüklerini korumuşlar. Goethe, Shakespeare, Balzac... Hepsinin ele aldığı konular insanlığın zayıf noktalarını kapsıyor.

Günümüzün en revaçta olması gereken kitabı, Marlow tarafından ilk kez yazılan, sonra Goethe ile devam eden ve Thomas Mann ile noktalanan Faust trajedisi.

RUHUNU ŞEYTANA SATMANIN BEDELİ NE?

Kim, bir Fasust olmadığını ve ruhunu "Mephisto"ya bir kez bile olsun satmadan yaşayabildiğini savunabilir?

İnsanlık tarihinin en eski ve en bilinen bu "satış" sözleşmesi, dozunu kaçırdığında hemen "aşağılıklar" pazarına dönüşmekte ve bedeli, Goethe'nin Faust'unda olduğu gibi her zaman "onurlu biçimde sonuçlanmamaktadır.

Oysa, şeytanla pazarlığa girip, bir sözleşme imzaladığında insanlar, bunun bedelini de ödeyeceklerini bilmeli ve sonucuna katlanmalıdırlar.

Her insanın bir Mephisto'su olduğuna ve her insanın da, yaşamının en az bir döneminde Faust kimliğine büründüğüne inanıyorum. Bu son derece insani bir özelliktir ve hatta alışkanlık haline getirilmediği sürece gözardı bile edilebilir.

Asıl sorun bence, pazarlığın biçiminde ve fiyatın "kırdırılması" uğruna verilen tek taraflı tavizlerdedir. Şeytanla bile pazarlık yapılsa, pazarlığın asgari "piyasa" kurallarına uyulması gerekmektedir. Aslında, birebir yapılan ve gizli kalması gerektiği düşünülen bütün anlaşmalarda asgari kuralların işleyip işlemediği, iki tarafın ahlâksal ölçülerine bırakılmıştır. Öyle ya, pazarlık şeytanla bile yapılsa, ortada yine ahlâktan söz etmek olasıdır.

Biraz Faust'tan söz etmekte yarar var: Goethe'nin Faust adlı trajedisi konusunu kendisinden tam yüz yıl önce doğmuş olan ve dünya edebiyatının en büyüklerinden biri sayılan, ünlü İngiliz yazar Christopher Marlowe'dan almıştır.

Otuz yıllık yaşamının son yedi yılında azmaya başlayan ve yazdıklarıyla kendisinden sonraki kuşağı, özellikle de yaşıtı sayılan William Shakespear'i derinden etkileyen Marlowe'un, "The Tragical History of Dr. Faustus" adlı tiyatro eserinden yola çıkan Goethe, belki de bu "nihilist" yazarın ulaşmayı amaçladığı hedefleri çoktan aşarak, günümüze kadar kahramanını sürüklemeyi başarmıştır.

Ama belki de, zaten insanlık tarihinin yakasını hiç bırakmayan "mephistolar" sayesinde Marlowe'un, Goethe'nin ve son olarak da Thomas Mann'ın ele aldığı Dr. Faustuslar trajedisi unutulmamıştır ve insanlık var olduğu sürece de yaşayacaklardır.

Zaten konu da bu...

Faust, en basit anlatımıyla, insanın ruhunu şeytana satmasının trajik anlatımıdır. Burada şeytanın kimliğinin hiç önemi yoktur. Önemli olan, bir çıkar uğruna ideallerin terk edilmesidir.

Goethe'nin "Faust"unun giriş bölümü, Tanrı ile Mephisto arasındaki o ünlü diyalogla başlar. Tanrı melekleri ile konuşurken, araya Mephisto girer ve Tanrının kendisini melekleri sevdiği kadar sevmemesinden yakınır. Tanrı ise onu hep kötülükleri konuşmakla suçlar.

Kelime kelime olmasa da şuna benzer şekilde sürer diyalog:

Mephisto: Hayır yüce Tanrı! Ama yeryüzünde sefalet, alçaklık, nefret, intikam, zulüm sürdükçe, insanlar benden kurtulamazlar.

Tanrı: Ben onları bir çeşit sınavdan geçiriyorum.

Mephisto: Onlar da hep sınıfta kalıyorlar.

Tanrı: Faust'u tanıyor musun?

Mephisto: Şu doktoru mu?

Tanrı: Evet, benim saygın kulumu!

Mephisto: Demek ona güveniyorsunuz? Eğer izin verirseniz, kendi yöntemlerimle bu adamı nasıl yolundan saptırdığımı göreceksiniz.

İşte olay, neredeyse insanlık utancı olan bu diyalogla başlar ve devam eder. Kuşkusuz, Mephisto dediğini yapacak, insanlık da edebiyat tarihinin en trajik kahramanlarından birini kazanacaktır.

Burada şeytana mı teşekkür etmek gerekir, Fausta mı, bu da arı bir tartışma konusu kuşkusuz...

Tanrı ile Mephisto arasındaki iddialaşmanın sonunda, üç büyük meleğin koro halinde söyledikleri ise durumu daha da vahim hâle getirip traji-komikleştirmektedir.

"Ey Tanrının kulları! Tanrıdan asla umudunuzu kesmeyin. O sizlere annelerinizden daha sevecendir. Belaları ve şeytanları size acı çektirmek için değil, bulunduğunuz konumu yüceltmek için yaratmıştır."

Faust'un Mephisto ile anlaşmasının temelinde "zevk" yatmaktadır. İnsanoğlunun dayanamadığı konuların en başında gelen özelliklerinden biri yani... Anlaşmanın özeti de şöyledir:

"Eğer rahatlayıp köşeme çekilirsem, bu benim sonum olsun. Kendimden hoşlanmamı sağlayacak kadar bana dalkavukluk edip beni kandırırsan, beni zevkle aldatabilirsen, bu benim son günüm olsun. Bir an, çok güzelsin dersem, beni zincire vurabilirsin. O zaman mahvolmaya razıyım." İmza, Dr. Faust.

Bu "sıkı" anlaşmanın insanlığa öğrettiği en önemli gerçeklerden biri, insanın ruhunu şeytana bir kere satmasıyla binlerce kez satması arasında hiç fark olmadığıdır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu gerçeklik, Tanrılar katında genelleştirilmiştir. Her kötülüğün ilk adımının zor olduğu, ilk cinayeti, aldatmayı, sömürmeyi, kaytarmayı, kara yalanları, rüşveti, hırsızlığı vb., başarabildikten sonra, gerisinin kendiliğinden geleceği, aritmetik dizi hızıyla artacağı anlatılmaktadır. Evet, bu kadar basittir konu, ama insanın burnunun ucunu görmekte her zaman çektiği zorluğu Goethe yüz yıldan fazladır anlatıp durmaktadır. Çünkü birinci hata eğer tatlı sonuçlandıysa, ikincisi yinelenecektir. Yok eğer başarısızsa, birincinin hatasını örtmek için ikinci denenecektir. Ta ki, yıkım gelene kadar...

Kumar makinelerindeki ilk kolu çektikten sonraki kazanma hırsıdır şeytan, ya da "geceden kalma"nın sarhoşluğunu atmak bahanesiyle sabahın köründe içilen bir duble içki ya da önce iş gezileriyle başlayan "kaytarmaların" eve hiç dönmemeler ile sürmesi, yerine konmak üzerine alınan bir "değerin" artık yerine konmamak üzere alınmaya başlaması ya da ne bileyim, hiç gereği yok gibi görünürken, insanın kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır şeytan... İşte tam oradadır şeytan ve anlaşma tek taraflı "feshedilmiştir".

Trajedinin ikinci bölümünde Goethe, Faust'un düştüğü bu "insanı" durumu anlatır. Artık Faust, bütünüyle Mephisto'nun

egemenliği altındadır. İstemeden kötülükler yapmakta, Mephisto'dan yardım istedikçe de batmaktadır. Sonunda, Mephisto'yu da aldatarak, kendini Tanrıya bağışlatmayı başarır. Yani, dönemin moda deyimiyle, "hakkın rahmetine" kavuşur. Bu, şeytandan kurtulmanın (kuşkusuz Goethe'ye göre) en onurlu ve tek yoludur.

Onursuz olanı ise (bu da bana göre), başkalarının yaşamını söndürmekten geçer. Yani, Mephisto'nun gücü büyümüştür artık, Faust'un da hırsı... Artık Faust, potansiyel bir tehlike olarak gördüğü şeytanı bile öldürmeyi göze alabilecek denli "korkunç" bir yaratığa dönüşmüştür. O artık Mephisto'dan da tehlikeli bir şeytandır. Hırsı uğruna vermeyeceği taviz, satın alamayacağı beden ve satmayacağı ruh yoktur.

Ne artık şeytan Mephisto'dur ne de kurban Faust. İkisi aynı kimlikte buluşmuşlardır ve yepyeni bir kimlik oluşturmuşlardır. Nedense bu kimlik, o yüzyıldan günümüze, artarak insan kimliğini değiştirmeye kadar varmıştır.

Ama ne Marlowe'un, Goethe'nin ne de, Mann'ın Faust'u böyle değildir. Onlar, şeytana sattıkları ruhlarının bedelini ödemekle yükümlüydüler, öldüler ve kurtuldular.

Çağımızın Faustlları ise, Mephisto'yu satın almayı veya en azından kendilerini şeytana çevirmeyi başarabilmişlerdir ve artık bu ünlü yazarların ünlü trajedilerine virgül bile olamayacak kadar sıradanlaşmışlardır.

Ne Goethe'nin Faust'unu okuyarak onları tanımak mümkündür artık, ne Marlowe'un ne de Mann'ın...

İYİ POLİSİYE İYİ ROMANDIR

İyi bir polisiye, iyi bir romandır. Romanın bütün gereklerini yerine getirir. En başta kurgusu mükemmel olmak zorundadır. Anlatımı önemlidir ve tabii ki içinde barındırdığı gizem ve zeka kırpıntıları da...

Yalnızca bununla da kalmaz, sıkıcı bulup da okuyamadığınız bir yığın bilgiyi de içerdiğinde çoğu kez zirve yapar.

Dünyada en çok yazılması denenen ikinci türdür polisiye roman. Birincisi aşk bazlı romanlardır. Aşk ve entrikaya dayalı romanlarda konu bolluğu, etkileme eşiği, duyguları çembere alma özelliği fazla olduğundan hem yazımı kolaydır hem de öyle büyük edebiyat bilgisi ve zeka gerektirmez.

Sonuçta yazarın yaşamına endeksli bir roman ortaya konacaktır. Yazar bunu akıllıca yapar da hayatını birkaç bölüme ayırırsa ortaya birbirine benzeyen birkaç roman çıkar. Yok eğer tek atımlık barut olarak kullanırsa, ayakları daha sağlam yere basan bir yazılı metin ortaya çıksa da, bir daha tekrarı veya benzeri mümkün olmaz. Edebiyat tarihi böyle tek atımlık barut romanlarla doludur.

Polisiye ise kurgu hatasını asla affetmeyen bir yazım türüdür. Aşk romanlarından sonra deneme açısından ikinci sırayı alsa da, yazımı kolay olmayan bir türdür. Bu yüzden de yine edebiyat tarihi, çöpe atılmış ve bir daha okunmayacak bir yığın ucuz polisiye romanla doludur.

ABD'nin "best-seller" şaklabanlığından gelmeyip bütün dünyada bir ün kazanan Jean-Christophe Grange, polisiye roman konusunda önemli bir kilometre taşı olmuştur. Aslında, (biraz da aktör Tom Hanks yüzünden) kendisinden daha büyük bir şöhret yaratmış olan Dan Brown'dan daha gerçekçi bir yazardır, ama bu gerçeğe bağlılık, romanlarının "gerilimini" biraz olsun kırmaktadır (Diğer ünlü polisiye yazarlarıyla karşılaştırıldığında).

Grange, her romanında bir zamanlar tüm dünyayı kasıp kavuran Bond dizilerinin yazarı Ian Fleming'in yaptığı gibi, bir konuyu özellikle bilgi olarak okura sunar ve gerilimini bunun üzerine oluşturur.

Yine de Fleming biraz daha farklı bir yol izlemiştir anımsarsanız. Fleming'in romanlarında mutlaka bir "oyun" vardır. O oyunla ilgili ayrıntılı bilgiler, oyunun kurnazlıkları ve hileleri anlatılır. Kimi romanda bu briç, kiminde bacara kiminde satrançtır. Romanı doğrudan etkilemez, ama gerilimi artırır.

Grange ise romanlarında o güne kadar değinilmemiş konuları bulur. Yani elmasların leyleklerin bacaklarına bağlanıp da taşınması gibi.

Son romanı *Koloni* ise, "küçük canavarlar" konusundan da öte, Şili'deki işkenceleri anlatması açısından önemlidir. Tam da 12 Eylül darbesinin lanetle anıldığı bu günlerde Şilili Evren Pinoche'nin nasıl da ucuz kurtulduğuna hayıflanır insan. Neo-Naziler anlatılır, dünyayı bekleyen "ırkçı" tehlike, işkenceci bir rahibin öldürülmesinin arkasına ustaca gizlenir.

Grange, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de iyi bir okur kitlesi buldu. Bunda çevirinin de çok önemi var kuşkusuz. Ama yazar, eğer sağlam temeller üzerine oturttuysa romanını, bu onun önlenemez tırmanışı için başlangıç olacaktır.

Grange'nin *Koloni* romanını okuyan herkes, "Acaba Şili'ye hizmet götüren Fransız işkence ekibi Türkiye'ye de geldi mi?" sorusunu soracaktır. Ya da bu işte müthiş deneyimi olan bizim 12 Eylül kalıntıları, dünyanın başka bölgelerindeki masum halk ayaklanmalarına karşı görev aldı mı?

Şimdi sorarım size: 12 Eylül faşist darbesinin Grange'nin *Koloni* kitabı ile ilgisi yok mu?

Zorlama bir ilgi mi?

Okuyun, hiç de öyle olmadığını göreceksiniz. Rahip cinayetlerini paranteze alın, geri kalan size yol gösterecektir.

ON GÜN NEREDEYDİN BE KADIN!

Birinci Dünya Savaşı'nın en kanlı günleri... Bayan Mary Westmacott Londra'daki Kızılhaç hastanelerinden birinde hemşirelik yapıyor, bir yandan da notlar alıyordu. İlgisini en çok çeken şey ise zehirler idi. Her zehrin hangi yolla alındığına ve etkisinin en çabuk hangi yolla gösterdiğine dikkat ediyordu.

Bunu romanlarında kullanmak için yapıyordu. Adı da zaten Mary Westmacott değildi. Bu ismi, savaştan on altı yıl sonra yeniden, Agatha Christie'den bıktığında kitaplarındaki yeni kahramanı Mrs. Marple'ı tanıtırken kullanacaktı.

Dünyanın en tanınmış polisiye roman yazarlarının başında gelen Agatha Christie, iki milyarı aşan romanlarının satışıyla kendi alanında bir rekorun sahibi de olacaktı. Hercule Poirot ve Mrs. Marple tiplemeleriyle birbirine zıt iki karakterden iki mantık dehası yaratmayı başarmıştı. Hercule Poirot ile Mrs. Marple arasındaki en önemli fark, birinin olayları mantık ile çözerken, Mrs. Marple buna ek olarak içgüdüsünü de kullanmasıydı.

İyi bir polisiye, iyi bir romandır. Bunun en önemli nedeni, kusursuza yakın bir kurguya sahip olma şartıdır. Roman sanatı içinde yer almamakla birlikte, kurgu açısından polisiye romanlar her zaman için roman sanatının dev yazarlarının da ilgisini çekmiş, hatta Charles Dickens, Dostoyevski gibi yazarlara ilham kaynağı olmuştur.

Adı Mary Westmacott olmadan birkaç yıl önce Agatha on gün kadar ortadan kaybolur. Herkes bu çılgın ve sürprizlerle dolu kadını aramaya koyulur, ama bir türlü bulamaz. Sonunda bir kireç kuyusunun yanında, bir tarafı kireç kuyusuna gömülmüş, diğer tarafı bir ağaca bindirmiş arabası bulunur. Bütün eşyaları çevreye yayılmış haldedir. Akla ilk gelen, Agatha Christie'nin, bu dünyanın en ünlü yazarlarından biri olmak üzere epeyce yol kat etmiş kadının kireç kuyusuna düştüğüdür.

Bu dönemi, on günlük ortadan yok oluşu tamamen bir sır olarak kalır. Hiçbir açıklama yapmaz. Ansızın ve beklenmedik

biçimde bir otel odasında ortaya çıkar. Hayatının on günlük bölümünü kimseye anlatmamıştır. Otele kaydını da, ilk kocası Archibald Christie'nin kendisini aldattığı genç kadın adına yaptırmıştır. Archibald'in kendisinden çok genç bir kadınla ilişkisi olduğunu öğrenmesi ve ardından annesini de kaybetmesi tam da bu zamana rastlar. Kimilerine göre Agatha, kocası Archibald'ı nasıl öldüreceğini planlamak üzere ortadan kaybolmuştur, kimine göre ise geçici bir hafıza kaybı yaşamıştır. Agatha Christie o günler için yalnızca, "hatırlamıyorum," demekle yetinmiştir.

Archibald Christie'den boşandıktan sonra 1930 yılında ülkenin en ünlü arkeologlarından biri sayılan Sir Max Mallowan ile evlenir. Mallowan kendisinden 15 yaş küçüktür. "Bir arkeologla evlendim, en azından ben yaşlandıkça benim değerimi daha iyi anlar diye umuyorum," demiştir.

Agatha Christie'nin mantık dehasının birer ürünü olan polisiye romanları, ikinci kocası Sir Max Mallowan ile birlikte dünyayı dolaştıkça, renklenmeye de başlar. Nil Nehri, Suriye, Mezopotamya, Irak, Mısır ve daha birçok yerle ilgili bilgilerini romanlarına serpiştirmiş ve zaten ilginç olan roman kurgusunu tarihsel bilgilerle de donatmıştır.

"*On Küçük Zenci*" romanı polisiye romanın klasikleri arasına girmiş en önemli romanları arasında sayılır. Defalarca tiyatroda sahnelenen, filmi çekilen bu ünlü roman, lirik anlatımıyla da bir polisiye roman olduğu kadar bir edebiyat eseri olarak da kabul edilir.

Agatha Christie'nin birçok oyunu tiyatroya uyarlanmıştır, ama onun yalnızca tiyatro için yazdığı eserleri de vardır. Bunlar daha çok küçük öykülerden birer zincir oluşturmuştur. Dünyanın en uzun soluklu oyunu ünvanına sahip "*Fare Kapanı*" bunlardan yalnızca biridir.

İngiltere, dünyanın her tarafında su gibi okunan bu yazarına sonunda İngiltere'nin en önemli onur nişanı olan Şövalyelik Nişanı vermiştir. 1976 yılının Ocak ayında öldüğünde, her iki roman kahramanını, Hercule Poirot ile Mrs. Marple'ı da kendinden önce öldürmeyi uygun bulmuştu. Bunu Hercule Poirot'da başarmıştır, ama Mrs. Marple kendisinden sonra ölmüştür.

Hercule Poirot'nun ölümü "*Ve Perde İndi*" romanıyla gerçekleşir. Öyle ki, *New York Times*'ın ilk sayfasında bu kahramanın ölüm ilanı yer alır. Bu, tüm roman tarihinde ölüm ilanı büyük günlük bir gazetenin ilk sayfasında yayınlanan tek kahramanın öyküsüdür.

Babasını daha çocukken kaybetmişti Agatha. Annesi ile başladığı yaşama önce müzik öğrenimi ile katılmak istedi, ama başarılı olamadı. O sıralarda kısa öyküler yazmaya başlamıştı. İlk romanı *Styles'daki Esrarengiz Olay* uzun süre eleştirmenlerin ve yayınevlerinin elinde dolandı, ama kimse basmaya yanaşmadı. Neden sonra yayımlanmaya değer bulununca, ilk kahramanı Hercule Poirot da bir roman kahramanı olarak polisiye dünyasına kazandırılmış oldu.

Ölümünden sonra; Elvis Presley, Michael Jackson gibi ölmediği üzerine birçok spekülasyon yapılmıştır. Ama bu inandırıcı olmamıştır. Agatha Christie, geride bırakığı yirmiden fazla oyun, yetmiş dokuz roman ve hikâye sığdırdığı hayatına birçok da arkeolojik not eklemiştir. Dünyanın her tarafında, tıpkı Türkiye'de Mike Hammer romanlarında olduğu gibi sahte Poirot ve Mrs. Marple romanları çıksa da, hiçbiri asıl kahramanların ve Christie'deki müthiş zekanın örneği olamamış, sahte olarak tarihe gömülmüştür.

KAHRAMANI YAZARIN ÜNÜNÜ GEÇERSE...

Güneş Thames Nehri'ni kızıl ışıklarla donatarak battı. Kırlangıçlar hâlâ soluk bir kızıllık gördükleri East End'e doğru uçarken, kentin kuzeydoğu kesimi, yavaşça artan bir karanlığa büründü. Baker Caddesi'nde sağlı sollu sıralanmış havagazı lambaları yandı. Gece polisleri, Hudson marka krom düdüklerini öttürdüler. Kırmızı tuğladan yapılmış bitişik evlerin bacalarından, keskin kokulu kömür dumanları yükseldi. Arka arkaya sıralanmış ve kent sakinlerinin "Londra Gondolu" diye isim taktıkları Forder Homsom Cab arabalarından en öndekine bir müşteri bindi. İki irlanda atının çektiği siyah renkli, ahşap ve zarif araba, kaldırım taşlarını sarsarak, iyice yoğunlaşan sisin içinde kayboldu. Beyaza boyalı giriş kapısı ve kararmış kırmızı tuğla duvarlarıyla ötekilerden pek de farklı olmayan 221 B numaralı evin üçüncü katındaki oda, soluk sarı bir lamba ışığıyla hafifçe aydınlandı. Öğleden beri koltukta oturup düşüncelere dalmış olan adam, koyu yeşil renkli bir Hindistan kumaşıyla kaplı berjer koltuktan kalktı. Lületaşından yapılmış eğri "Calabash" piposunu doldurdu. Haftalardır kendisini yakıp kavuran duyguların keskinliğini biraz olsun köreltebilmek için öğle saatlerinde içtiği baygın kokulu Çin afyonunun etkisi yavaşça dağılıyordu. Son günlerde içinden hiç çıkmadığı odaya biraz daha bilinçli bakabiliyordu artık. Portmantoya asılı, kareli İskoç kumaşından yapılmış iki siperlikli Deerstalker kasketi ve aynı kumaştan pelerin. Hemen yanında aziz dostunun siyah "Small Bowler" şapkası. Uzun sehpanın üzerinde abanoz saplı ve bakır çerçeveli "pertavsız", romatizma ağrıları için kullandığı ilaçların zamanını hatırlatan saatli ilaç kutusu. Ev sahibesi bayan Hudson'un ara sıra içine bir demet kurutulmuş şebboy koyduğu Sinsheimer gümüş sepet ve akşam üstleri sevgili dostuyla birer fincan çay içmek için kullandıkları, Rob ve Whitted marka çay takımı.

Şöminenin üzerinde her zamanki şeyler. Büyüklükleri ve

iğneleri farklı cam şırıngalar. Kauçuktan yapılmış damar sıkma bağları. İçinde afyon sakızı kaynattığı bakır kaplı William Hutton marka ısıtıcı. Keyfi yerinde olduğu zaman küçük deneyler yapmakta kullandığı bir kimya seti. Sonra yaşamı boyunca sahip olduğu en değerli eşyasına baktı. Ateşten etkilenmemesi için şömineden en uzak köşeye yerleştirilmiş deri bir koltuk üzerinde duran sevgili kemanı, siyah kadife kutusunun içinde oracıkta duruyordu işte. Bir Antonio Stradivarius keman. Yıllar önce Tottenham'daki bir dükkandan çok uygun bir fiyata satın almış olduğu o harika çalgı. Kemanı kutusundan çıkardı. Pencerenin önüne gitti. Epeydir oturduğu Baker Caddesi'nin o artık ezberlediği gece görüntüsüne bakarak bir şeyler çalmak istedi. Önce çok sevdiği Felix Mendelssohn'un *Kelimesiz Şarkılar*'ını düşündü ama hemen vazgeçti. İçindeki güçlü öldürme tutkusu, böyle yumuşak bir melodiye taban tabana zıt düşüyordu. Paganini ve Chopin'i de aynı nedenle hiç canı çekmiyordu. Sonunda ruh durumuna en uygun bulduğu Wagner'de karar kıldı. Gözlerini kapattı ve düşünmeye başladı. Öldürmeliydi. Kısa bir zaman içinde kendisinden daha ünlü olan, zamanının neredeyse tamamını vermek zorunda kaldığı, ona harcadığı zaman nedeniyle asıl yapmak istediği şeyleri yapamadığı, bir anda bütün ülkenin en büyük kahramanı oluveren bu adamdan kurtulması şarttı. Bunu da ancak onu öldürerek yapabilirdi. Yoksa kesin olarak biliyordu ki, rakibini öldürmezse, kaçınılmaz olarak kendisi ölecekti. Daha şimdiden unutulmaya yüz tutmuştu. O adamın adını, yaptığı şeyleri, yaşayışını ezbere bilenler, kendisini güçlükle hatırlıyordu.

O adamı öldürmeyi düşündükçe heyecandan ve hırstan şakakları zonkluyordu. Bu kadar sevilen birini öldürmenin kolay olmadığını, herkesin kendisine saldıracağını da biliyordu. Son notayı da çaldı. Gözlerini açtı. Kararı artık kesinleşmişti. O adamı, kısa sürede büyük bir şöhret ve saygınlık kazanmış olan bu dedektifi, bu Sherlock Holmes adlı adamı öldürecekti. Onu kusursuz bir cinayetle ortadan kaldıracak ve ancak ondan sonra kendi olağan hayatını yaşayabilecekti. Bunları düşünürken gözleri iyice parladı. Ayağındaki İran terlikleriyle yazı masasına doğru koştu. Kalemi eline alırken "Haydi Watson, oyun başlıyor" diye bağırdı.

Dünyanın en ünlü dedektifinin yaratıcısı Sir Arthur Conan Doyle, yarattığı hayali dedektif Sherlock Holmes'un kısa zamanda kazandığı olağanüstü şöhreti gerçekten de kıskanırdı. Onu piyasaya çıkardıktan bir süre sonra var gücüyle ortadan kaldırmaya çalıştı. 1877 yılında"*Kızıl Leke*" adlı ilk Sherlock Holmes hikâyesi yayınlandığında, Doyle en çok altı öykü daha yazıp bu seriyi bitirmeyi tasarlıyordu. Nedir, daha ilk hikâye yayımlanır yayımlanmaz, Londra'nın en ünlü kitapçıları Doyle'un peşine düştü. Herkes yeni bir Holmes macerası daha istiyordu. Doyle önce şaşırdı. Sonra korktu. Kısa bir süre sonra da kendi yarattığı Holmes'tan nefret etmeye, onu bir düşman olarak görmeye başladı. O ciddi tarih kitapları yazmak istiyordu, ama Sherlock Holmes maceraları yazmak zorunda kaldığı için buna zaman bulamıyordu. Üstelik kendi yarattığı bu hayali dedektifin ünü, Conan Doyle'un bir doktor olarak değil ama bir yazar olarak o güne kadar kazandığı küçük çaplı şöhreti de bir anda silip süpürmüştü. Sherlock Holmes'un Norman Neruda adlı kemancıyı beğendiğine, onun o dönemde yasal olan afyon ve morfin kullandığına, arkadaşı Dkotro Watson ile birlikte Baker Caddesi'nde 221 B adresli bir evde oturduğuna yürekten inanan binlerce kişi, bütün bunları yaratan Conan Doyle'u neredeyse tanımıyordu bile. Önce yayınevlerinden çok yüksek ücretler isteyerek Sherlock Holmes yazmaktan kurtulmayı denedi. Oysa yayınevleri talep ettiği yüksek ücreti kabul ettikleri gibi, Doyle'a dudak uçuklatan çok daha yüksek telif ücretleri önerdiler. Romatizma hastalığını bahane ederek bir süreliğine yazmaktan kaçmayı denedi. Yine olmadı çünkü bu kez de ortaya bir sürü sahte Sherlock Holmes hikâyesi çıktı. Conan doyle bunalmıştı. Annesine gönderdiği bir mektupta, "Holmes'u öldürmeyi düşünüyorum. O adam aklımı daha iyi şeylerden çeliyor" diye yazdı. Doyle, daha sonraları o zamaki ruh durumunu anlatırken, kendisini Dostoyevski'nin ünlü *Suç ve Ceza* romanındaki Raskolnikov gibi gördüğünü, bu ruh durumundan kurtulabilmek için sayfalar boyu Freud okuduğunu söyledi. Olmadı. Conan Doyle bu durumdan kurtulamadı ve sonunda kendi kahramanını öldürdü. *Son Vaka* adlı hikâyesinde, Sherlock Holmes en büyük düşmanı olan Moriarty ile boğuşurken onunla birlikte bir şelaleden düştü ve kayboldu.

Sherlock Holmes'u "öldürdüğü" kitap piyasaya çıkar çıkmaz, binlerce Londralı ayaklandı. Doyle'un Holmes'u yaşadığı yer olarak gösterdiği Baker Caddesi başta olmak üzere Londra'nın birçok semtinde "ulusal yas" ilan edildi. Binlerce genç kollarına siyah bantlar takarak Londra'da ulaşımı durdurdu. Doyle'un evinin duvarlarına, onu "sadist, katil ve vatan haini" olmakla suçlayan afişler yapıştırıldı. Dehşet içinde kalan Doyle, alelacele *Boş Ev* Macerası adlı yeni bir kitap yamak zorunda kaldı ve pek inandırıcı olmasa da Holmes'u yeniden hayata döndürdü. Güya Holmes şelaleden düşünce ölmemiş ama düşmanlarından korunmak için İngiltere'nin ıssız kırlarında başka bir isimle saklanmıştı.

Arthur Conan Doyle 1859'da İskoçya'da doğdu. Babası ve amcaları ressamdı. İngiliz ve İskoç aristokrasisinin bir karışımı olan ailesinin baskılarına direnmek, Doyle'un karakterini de şekillendirdi. Ailesi onu Katolik olması için eğitti ama Doyle gençliğe adım atar atmaz dini reddetti. Resim eğitimi alması için zorladılar, Doyle tıp fakültesine gidip doktor oldu.

Üniversitedeyken kısa hikâyeler yazıyordu. Doktorluğa başladı. Pek hastası olmadığı için günün büyük bölümünü yine hikâyeler yazarak geçiriyordu. Derken Sherlock Holmes doğdu. Doyle, üniversitedeki öğretmenlerinden biri olan Joseph Bell'in uyguladığı tümdengelim yönteminden çok etkilenmişti. Profesör Bell, öğrencilerinin karşısına çıkardığı bir hastanın dış görünüşüne bakarak onun hakkında tahminde bulunmalarını istiyordu. Bunda çok başarılı olan Doyle, bir keresinde sadece elindeki izleri görerek, bir adamın arabacı olduğunu kestirebilmişti. Conan Doyle'un Sherlock Holmes'u yaratırken başka birçok yazardan etkilendiği de sonradan anlaşıldı. Mesela Edgar Allan Poe'nun "tuhaf" kahramanı Auguste Dupin ile Holmes'un düşünme biçimleri birbirine çok benziyordu. Sherlock Holmes'un bir suçluyu bulmak için eski suçlulardan yardım istemesi ise Fransızların en eski dedektifi ve aslında Napolyon döneminde Paris Polis Müdürü olan Vidocq'un yöntemiyle aynıydı. Conan Doyle'un Sherlock Holmes kitapları incelendikçe, birçok ilginç ipucu da bulundu. Mesela bazı hikaylerde Holmes'un kullandığı "Haydi Watson, oyun başlıyor" sözü, Shakespeare'in V.Henry oyununun

üçüncü perdesinin birinci sahnesinde Watson ismi dışında aynen söyleniyordu.

Osmanlı Padişahı Abdülhamit de koyu bir Sherlock Holmes hayranıydı. Öyle ki, sadece Sherlock Holmes romanlarının tercüme edilmesi için özel bir ekip bile kurdurdu. Bazı yazarlar Abdülhamit'in bu hayranlığı nedeniyle Conan Doyle'u özel olarak İstanbul'a davet ettiğini ve Yıldız Sarayı'nda düzenlenen bir törenle Doyle'a yüksek dereceli bir Osmanlı madalyası verdiğini öne sürdüler ama bu doğrulanamadı. Bu arada ilginç bir gelişme oldu ve muayenehanesinin bulunduğu Portsmouth şehrinin futbol takımının kurucusu ve aynı zamanda futbolcusu olan Conan Doyle, takımın resmi armasını çizmekle görevlendirildi. Doyle bu armayı o güne kadar İngiltere'de hiç görülmemiş bir biçimde sarı renkli bir ay yıldız olarak çizdi ve bu arma günümüze kadar kullanıldı. Sherlock Holmes sadece padişah tarafından değil, okurlar tarafından da sevildi. Durum böyle olunca o zamanın bazı ünlü yazarları, sahte Sherlock Holmes romanları yazdılar. Taklit etmeyi kendine yakıştıramayan bazı Türk yazarları ise kendi dedektiflerini yarattılar. Pipo yerine sigara içmeleri ve afyon kullanmamaları dışında tıpatıp Sherlock Holmes'a benzeyen bu kahramanlardan birinin adı da "Amanvermez Ali" olarak kondu.

Conan Doyle, oğlunun savaşta ölmesinden sonra yazmayı da yaşamayı da savsakladı. *Sis Diyarı* ve *Perilerin Gelişi* adlı metafizik unsurlar içeren, ölümü irdeleyen bir iki yazı daha yazdıktan sonra yazarlığı tamamen bıraktı.

7 Temmuz 1930'da kalp krizinden öldü.

Polisiye romanlar hep ilgimi çekti. Olağanüstü sağlam kurgusu olanlar zaten tarih sayfalarında yerini aldı. Kurgusu zayıf olanlar da kütüphanelerin alt raflarına sıralandı. Roman sanatının en önemli yapı taşlarından biri olan kurgu, "varoluşçularla" başlayan ve daha sonra "bilinç akışı tekniğiyle" devam eden romanlarda çok önemli değildi. Yazar burada aklına gelenleri sıralamakta ve kurgu gibi, bir yerlerde ortaya çıkan roman kahramanının başka bir yerde çelişkiye düşmemesine dikkat etmek gibi bir zorunluluğu yoktu. Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanında zirveye oturan kurgu giderek terk edildi ve yerini kurgusuz romanlar almaya

başladı. Bu daha ne kadar sürer, bilinmez. Ama kurgusuz yazılan romanların tadı da bambaşka bir boyut getirdi roman sanatına.

Leonardo da Vinci, resim sanatında derinlemesine perspektifi ortaya attığında bir çağ da atlıyordu. Rönesans'ın bu ünlü dehası, her konuda olduğu gibi, resim konusunda da ulaşılamaz noktalara ulaşarak, ayaklarının yere basmasını sağladı.

Ama derinlemesine perspektif yalnızca resim sanatı için mi geçerliydi? Elbette hayır! İşte kafamı kurcalayan bu soruya da yanıt bulmaya çalıştım.

DERİNLEMESİNE PERSPEKTİF

-Bu yazıda "yazılı sanatlarda perspektif" adıyla, bu satırların yazarı çok çetrefilli ve zor bir konuda kendi görüşlerini öne sürmek zorunda kalacağından, itirazlara ve eleştirilere açık bir yazı ortaya çıkmak zorundadır.

Daha çok görsel sanatlar için kullanılan "perspektif ve derinlemesine perspektif" yazılı sanatlarda kendini pek göstermez. Önde olan cisimlerin daha büyük çizilerek, arkaya geçen nesnelere doğru küçülmesiyle kısaca özetlediğimiz görsel bir olguyu, yazılı sanatlarda nasıl uygulamaya sokabiliriz, bunu tartışacağız.

Bana göre bunun en belirgin örneği, belki de benim en iyi irdelediğimi sandığım, Dostoyevski'de kendini gösterir.

Budala romanında, romanı okuyan herkesin bildiği gibi, asıl karakterler Rogojin, Mışkin ve Nastasya Filipovna'dır. Bu karakterler, bir resim bakışıyla esere bakıldığında, önde bulunan, yani daha büyük çizilmiş figürlerdir. Ayrıntıları daha nettir. Kendilerini daha açık ortaya koyarlar, incelenmeleri ve tanınmaları kolaydır.

Gerilere doğru gidildiğinde karşınıza çok önemli, hatta romanın en önemli karakterlerinden biri olan Lebedev çıkacaktır. Lebedev kendini pek göstermez, ama bütün roman boyunca arkadaki nesneler gibi, öndeki nesnelerin önemini ve uzaklığını size hatırlatır. Lebedev'i veya Adelayda'yı geri plandan izleyerek, Rogojin ve Mışkin'i çözme olanağı sağlarsınız. Arkada kalan karakterler, öndeki karakterlerin betimlenmesinde en büyük unsur oluştururlar.

Dostoyevski'yi örnek vermem, kendime göre daha kolay anlatmamı sağladığı içindir belki. Ama dikkat ederseniz, Balzac'ın romanlarında da Veutrin tiplemesindeki tutkunun ortaya çıkabilmesi için, arkada onlarca ufak ve kendini göstermeyen karakterler tüm güçleriyle "perspektifi" oluşturmaktadır. Üstelik daha da iddialı olarak söylemek gerekirse, "derinlemesine perspektifi" ortaya koymaktadırlar.

Roman konusuna girildiğinde, perspektif ile ilgili çok örnek verilebileceği ortadadır. Tek bir romanında yüzlerce kahramanını birbirine karıştırmadan kullanan, "*Savaş ve Barış*" gibi nehir romanın yazarı Tolstoy'da da bunu görmek mümkün.

Zorluk, şiir sanatına geçildiğinde kendini daha fazla gösterir. Bu kez perspektifi yaratan "kahramanlar" değil, doğrudan kelimeler ve yüklendikleri imgelerdir.

Şair öyle zaman olur ki, tek bir dizeyi insan beyninin derinliklerine sokabilmek için, ardı ardına dört dizeyi sıralamak zorunda kalır. Diğer üç dize, bir tek dizenin ortaya çıkması için kuvvetlendirici görev yaparlar ve işte o anda da, Mikelangelo'nun "Meryem ve İsa" tablosunda, İsa figürünün öne çıkması gibi, tek bir dize akıllarda asılı kalır.

Şair, aslında o dizenin üzerine bir "Babil" kulesi oluşturmuştur ve zaten okuru yakalayan da bu kulenin katlarıdır. Dördüncü katı göstermiştir size şair, ama siz üç ve beşinci katların arasında olduğunu alt ve üst dizelerden anlayabilirsiniz ancak.

Konstantin Simonov'un, çok sevdiğim ve çevirmek için de çok çaba sarfettiğim (yine de Ataol Behramoğlu kalitesine ulaşamadığım) "Bekle beni ve ben döneceğim" şiirindeki ana tema, şiirin başlığıdır zaten: "Bekle Beni"...

Şair, bu imge üzerinden yola çıkarak, bir savaş destanı yazmıştır, ama vurucu cümle, "Bekle beni ve ben döneceğim/Yalnız çok bekle/Sarı sarı yağmurlar yağana kadar bekle/Dünü unutmadan bekle/Bekle beni ve ben döneceğim/Yalnız çok bekle..."

Dikkat edilirse, dönme umudu ve bekleme üzerine kurulmuş imgeler bütünüdür şiir. İkinci Dünya Savaşı için yazılmıştır ve yirmi milyon ölü-diri askerin cebinden çıkmıştır.

Buradaki imge, en kuvvetli vurgu, beklemek üzerine kurulmuştur: "Herkes bir ateşin etrafında toplanıp, acı şarabını yudumlarken, sen o acı şarabı içme... Bekle beni ve ben döneceğim.."

Şiir gücünü tarihsel döneminden de almaktadır. Her dönem ve düzende kendini ortaya çıkaran "aşk" temalı şiirleri bir kenara bırakacak olursak, şiir asıl görevini belki Puşkin, Alberti, Paz dönemlerinde, Neruda ve Nazım' da yaşamıştır. Hâlâ da

yaşamaktadır kuşkusuz, ama perspektifin önem kazandığı şiirler, her zaman için dönemlerini yansıttığından, köklerini daha derine, insanın var oluşuna indirebilmiş ve etki gücünü artırmıştır.

Öykü, roman ile şiir arasında bir özellik gösterdiği için, her ikisinden de mutlaka birtakım özellikleri içinde barındırdığı ndan, aynı kurallar bu yazın sanatı için de geçerlidir.

Çehov'un ünlü sözü de bunu anlatmaktadır zaten: Tüfek duvarda asılıysa, bir yerde patlamak zorundadır...

Çünkü tüfek, geleneksel perspektif açısından en önde olan ve kendisini merkeze alan bir nesne konumundadır. Okur, tüfeği aklına bile getirmeden belki, öykünün içine dalar. Ancak tüfek patladığı zaman tekrar ilk sayfaya dönmek ihtiyacı duyar ve o tüfeğin neden duvarda asılı olduğunu anlar.

Soyut bir perspektif uygulaması gibi görünse de, tam anlamıyla uygulamadır bu işte.

Kuşkusuz, resim sanatındaki gelişmeler, yazılı sanatta da kendini göstermiştir ve hiç perspektif kullanılmadan, tüm nesneler perspektif olarak ortaya çıkarak, "derinlik" hissi yok edilmiş de olabilir.

Kandinski, Picasso ve Dali resimlerinde olduğu gibi.

Bunu da Marcel Proust, J.Paul Sartre, Albert Camus, Samuell Beckett, James Joyce, Virginia Wolf gibi yazarlarda görmek mümkündür.

Bu romanlarda perspektif elbette vardır, ama Leonardo da Vinci türü bir "derinlemesine perspektif"ten söz edilemez.

Aslında konu bitecek gibi de değil. Bir dergi sayfasına sığabilecek kadar yazmak yeterli oluyor kuşkusuz. Zira, daha uzun ele alındığında, okur için de sıkıcı olacaktır.

Daha üzerine çok söz söylenecek bir konudur yazılı sanatlarda "perspektif ve derinlemesine perspektif."

Umarım sürdürülebilir.

ALGILAMA

Algılama, bilindiği gibi, anlamaktan çok daha farklı bir durumdur. Anlamak, daha çok somut veriler üzerinde kişiye sunulan bilgilerin akla dayalı analizidir. Algılamak ise, kişiye sunulan, ancak duygularla analiz edilebilen bir kavrayış biçimidir. Daha çok da sanatsal üretimler için geçerlidir.

Ancak, kimi zaman sanatsal olmayan üretimler için de algılamanın gündeme geldiği olur. Söz gelimi, bir politikacının amacını aşan sözler sarf etmesinin ardından, "söylemek istediğim bu değildi, yanlış anlaşılmış," kaçamağına sık rastlanır.

Oysa, ortada sarf edilmiş bir söz vardır ve kişiler bunu nasıl algıladılarsa, o şekilde yorumlamışlardır. Burada önemli olan, sözlerin dolambaçlığı veya açıklamaya gerek duyulacak çarpıklığı değil, okuyanın ne algıladığıdır.

Bu, basit düzeyde bir kurnazlıktan ibarettir ve zaten bir işe de yaramaz.

Algılamanın asıl sorun olduğu alan sanatsal faaliyetlerdir. Sanatın doğal süreci içerisinde, sanatçılar da algılama sınırlarını zorlayarak sanatsal üretimlerini değişik formatlarda anlatma yoluna gitmişlerdir. Buna kimi zaman sanatsal kaygılar neden olurken, kimi zaman da siyasal baskılar, dinsel baskılar ve tabular neden olmuştur.

Rönesans döneminin ünlü ressamları, gerçeği tuvallerine birebir yansıtmak için tüm hünerlerini göstermiştir. Rubens'in "Ölü İsa", Jan Van Eyck'in "St. Francis'in Stigmatları Alışı, Arnolfi'nin Evlenmesi", Hieronymus Boch'un "Çobanların Secdesi" vb. gibi birçok tablo, nesnel gerçekliğin neredeyse birebir yansıtılmasına binlerce örnekten birkaçıdır.

Bu, nesnel gerçekliği birebir yansıtma çabaları, fotoğraf sanatının henüz ortaya çıkmadığı dönemlere ait olduğundan, ressam bir anlamda tarihe not düşme görevini üstlenmiştir. Daha sonra ABD'de, mahkeme salonunu çizen kara kalem ressamları, ya da

Seine Nehri kıyılarını dolduran sokak ressamları da bu gruptan sayılacaktır.

Fotoğraf sanatının gelişmesinden çok önce, resim, sanatın nesnel gerçekliği birebir yansıtmak olmadığını fark etmiştir. Hatta Rönesans döneminin ünlü ressamlarından Michelangelo, bunu o zamandan fark ederek, resimde dikkati çekmesi gereken objelerin bir şekilde ön plana çıkmasına özen göstermiştir. Sözgelimi, Meryem'in kucağında yatan çocuk İsa'nın neredeyse Meryem kadar büyük olması gibi.

Öyle bir an gelmiştir ki, ressam resmini yapıp duvara astığında, sanat tüketicisi olan kişiler, resimden ne algılıyorlarsa onunla yetinmeye çalışması gerektiğini öğrenmek zorunda kalmıştırlar.

Hegel'e atıfta bulunarak söylersek: İlkel beyin, katılabileceği sanattan hoşlanır. Bir resim, müzik, karikatür, heykel ne kadar soyuta doğru yönelirse, nesnel gerçeklikten de o kadar uzaklaşacaktır. O anda, sanat eserinin insan beynine olan izdüşümleri, kişinin bilgi dağarcığıyla sınırlı çakışmalar yaratacağından, donanımsız beyinler bunu hemen reddetmeye, anlamsızlaştırmaya yönelecektir.

Burada, bilgi eksikliğinden kaynaklanan bir algılama eksikliği sorunu vardır. Birebir gerçekliği yansıtan bir eser yaratmanın artık yalnızca "beceri" olarak nitelendirildiği günümüzde, sanat eserini insan beyninde değişik izdüşümler yaratan kılığa büründürmek algılama düzeyini de yüksek tutmak anlamına gelmektedir.

Edebiyatta da bu böyledir: Daha önceleri kahramanlık öykülerini (chanson de la geste), ilginç hayatları roman haline getiren ilk romancılar, 19. Yüzyıl'ın sonuna gelindiğinde insan bilincinin derinliklerinin su yüzüne çıkması için çabalamışlardır. Tanrısal bir güce bürünerek, fiziksel olarak bulunmadıkları ortamları ve durumları da açıklama yolunu seçmişlerdir. Gerçek yaşamdan özsuyunu alan roman, bir süre sonra tam anlamıyla adına layık hale gelmiş, bir kurgu olmuştur.

İçeriği kurgunun arkasına gizleyen ve dünyayı kendi penceresinden okuruna anlatmaya çalışan romancılar, okurun algılama düzeyi ile hiç ilgilenmemiştir. Okuruna kendi bakış açısından

bir dünya sunarken, onun ne kadarını algılayacağı da önemini yitirmiştir. Belki de bu yüzden, Samuel Beckett, Wirginia Wolf, James Joyce, Fyodor Dostoyevski gibi yazarların satır araları hâlâ kurcalanmakta, yeni anlamlar bulunup, Karun hazineleri gibi tırtıklanmaktadır.

Normal bir sanat tüketicisinin, Dostoyevski'nin "*Yeraltından Notlar*" veya Albert Camus'nün "*Düşüş*" romanlarını okuduktan sonra ne algıladıysa onunla yetinmesi en doğal tüketici davranışıdır. Sıkıntı veriyorsa eğer, okur kitabı yarısında fırlatıp atar zaten. Yok eğer ilgisini çekiyorsa, kendi bakış açısı dışında değişik bir tat alıyorsa, bunu da zihninin bir köşesine yerleştirir. Daha fazla didiklemek, anlamadığı yerlere anlam yüklemek veya bunu bir başkasının anlamlandırdığı biçimde kabul etmek ise, algılamak değil çabalamak olacaktır. Bu da kuşkusuz taktir edilecek bir çabadır, ama bunun sanat eserinin algılanmasıyla ilgisi yoktur.

Kimi zaman yazar, Mihail Yuryeviç Lermontov'un (1814-1841) "Zamanımızın Bir Kahramanı" romanında yaptığı gibi, bir başkasının ağzından (Maksim Maksimiç) olayları okura aktarır. Artık okura ulaşan bilgiler, tanrısal anlatımı bir kenara bırakan yazarın, bir anlatıcıyı seçerek olayları açıklamaya girişmesine dönüşmüştür. Algılama çifte süzgeçten geçerek okura ulaşır. Bu işi kolaylaştırmaz, aksine daha da zorlaştırır, ancak yazar kendi sorumluluğunu bir anlatıcıyla paylaşma rahatlığına girer.

Sonuçta, ortada bir sanat eseri vardır ve bu, kişinin algılama hızı ve birikimi ile sınırlıdır. Kimi "nature morte" resimden hoşlanır ve bir elmanın ne kadar canlı çizilebilmiş olduğuna hayran kalır, kimi de Picasso'nun "Aynaya Bakan Genç Kız" tablosunda ayrıntı arar.

Bu sanatsal bir üretim karşısında değişik algılama yelpazesidir. Bir de günlük yaşamda, kişinin çevresinde gelişen olaylara bakışı ve algılayışı söz konusudur. Bunun sanatsal karmaşıklığa, yaratıcının ustalığına veya düştüğü boşluğa bağlanacak tarafı da yoktur. Olaylar, basit ve beklenen biçimde geliştiği halde, bunu algılamakta çoğu zaman güçlük çekildiği de olur. Buradaki etken, kişinin sanatsal bir ürüne bakışındaki etkenlerden farklıdır. Bir kere, müthiş bir yönlendirme söz konusudur. Ticari, gizli

veya aleni reklam araçları, algılama sürecini ve kapasitesini etkiler. Kişi, yaşamdan kopuk olduğunu bildiği, izlemediği zaman bir karesine bile inanmadığı dizi filmleri, izleme sürecinde bütünüyle kabul eder ve yaşamın bir parçasının bu şekilde "cereyan" ettiğini zanneder. Çevresindeki tartışmalardan, diziyle ilgili çıkan haberlere kadar tam bir kuşatılmışlık altındadır. Aklının kendisine verdiği güçle, algıladığı şeyleri yorumlamak ister, ama bu yorucu ve zahmetli bir süreçtir. İki yol vardır kendisi için: Ya izleyecek ve onunla birlikte yaşayacaktır, ya da asla izlemeyecektir. Oysa her ikisi de "baskı" unsurudur. Ortada hem izleyip eğlenmek, canı istediği zaman izlemek, istediği zaman yarısında kapatmak gibi seçenekler yoktur. İzleme yolunu seçen birey, bir süre sonra artık yaşamın akışının da bu yönde olduğuna inanır. Kendisinden istenen "algılama" biçimi harekete geçmiştir. Bu artık algılama değil "algılandırma"dır.

Bu gibi durumda kişi, kendi algılama yöntemini ve yeteneğini bir kenara bırakmak, başkalarının kendisine algılaması gerekenleri sunmasıyla dünyayı kavramak zorunda kalmaktadır. Yüzeysel eleştiriler, beklendiği halde sanki beklenmedik olaylarla karşı karşıya olduğu izlenimi yaratmak, etkisiz ama gösterişli itirazlarda bulunmak vb.

Aklın yolu, birçok toplumsal baskılarla beyin çeperi içine sıkıştırılabiliyor, bu yönetenlerin binlerce yıldır kullandığı bir yöntemdir ve başarılı da olmuştur. Algılamada ise bu kadar kolay baskı kurabilme olanağı yoktur. Kişi doğru algılarsa, bunu aklının bir köşesinde tutarsa, bir başka olayı algılayışında, daha öncekilerle ortak noktalar bulma olanağına sahiptir. Böylesine soyut bir yaklaşımı engelleyebilecek tek şey ise, yukarıda da belirtildiği gibi, kişinin algılamasını yönlendirebilmektir. Tek kurtuluş ise, akıl yoluyla edinilen bilgilerin çoğaltıldığı ve dışarıya çıkmasına izin verilmediği bir toplumda bile, hiç olmazsa algılamada doğruyu bulmasıdır.

Bir gün mutlaka lazım olacaktır.

AKIL

İnsanın hep batıya giderek geçmişi yakalayabileceği düşüncesi, akıl ile dünyayı kavramaya çalışmanın ilkel bir çabasıdır. Madem ki güneşin batışına doğru gittiğimizde "zaman" kazanıyor ve ulaşacağımız yere birkaç saat önce varıyoruz, o halde devam edersek yine birkaç saat kazanmamız gerekir. Böylece de, bir süre sonra gün, daha sonra birkaç gün ve giderek haftalar kazanabiliriz.

Düz mantık, bir başka deyişle düz akıl bunu böyle düşünmekte haklıdır. Ama olmadığını da biliyordur. O halde neden?

İnsan beyni düşünmeye başlar başlamaz hemen bu düşünceyi neye borçlu olduğunu araştırmaya başladı. Sonuçta da, aklın binlerce yıllık serüveni başladı. Akıl, dış dünyayı kavramaktan tutun da, içsel hesaplaşmalara kadar her yerde birinci adım oldu. Ancak, yine de aklın bir çözümlemesi, tarifi gerekiyordu. Bir yığın da tarifi yapıldı, ama insanlık hâlâ aklın peşinden sürüklenip gidiyor.

İnsanoğlu kendini hep akıldan soyutlamış ve bu kavramın kendi dışında da olabileceği, kendinden bağımsız da çalıştığı düşüncesine saplanıp kalmıştır. Tanrıların doğuşunun temelinde de bu yatar. Bedenine egemen olamayan bir güç olarak hep insanlığı korkutmuştur. Dünyayı kavramayı gerektiren tüm faktörler, bir beyin kalkanı görevi üstlenmiş olan akıl ile karşılaştığında tüm öznelliklerini yitirirler. Nitekim, dünyayı kavrayışlardaki temel farklılıklar da bu kalkanların dış dünya ile olan ilgisiyle doğru orantılıdır.

Bilgi edinilir ve bu bir şekilde yoğrularak yeniden dışa vurulur. Bu işlem sırasında bilginin kullandığı en önemli malzeme akıldır. Akıl, kendisine sunulan bilgileri yorumlayan insan beyninin bir çeşit süzgeci vazifesini görür. Toplumsal baskılar, söylenemeyecek gizler, inançlar, inançsızlıklar ve benzeri tüm toplumdan uzak tutulmaya çalışılan düşünce ve eylemler aklın acımasız kalkanında yoğrulduktan sonra dışa vururlar.

İngiliz aydınlanmacısı John Locke, aklın insan yaşamının her alanında kılavuz olması gerektiğini söyler, ama ondan etkilenen İrlandalı George Berkeley, Locke'un öğretisinin dış dünyayı kavramada ve dış dünya ile ilgili bilgilendirmede eksiklikleri olduğunu savunmuştur. Bu, Berkeley'in "akıl"dan anladığı "mistik" bir yaklaşımdır. Aynı Locke, Karl Marx için de aydınlatıcı olmuştur. Bu, sunulan bilginin akıl yoluyla uğradığı değişikliğe bir örnektir ve düşünce tarihi bu ve benzeri akıl yürütmelerle günümüze kadar gelmiştir. Gideceği yol da oldukça uzun ve karmaşıktır.

Aklın kendi kendini çözebilmesi, düşüncenin, bir anlamda felsefenin altından kalkabileceği bir sorun değildir. Akıl, kendi kendini çözdüğü anda potasyum taneciğinin suya düşmesiyle patlaması gibi, yok olup gidecektir. Bu yok oluşun sonuçları ise, Kant'ın "aklın sınırları"nı aşması anlamına gelir. Fiziki ve felsefi olarak şimdilik buna olanak yoktur. Varsa bile, bu şimdilik bizim, yani normal akıl yürütebilenlerin, henüz tanımadığı bir başka boyuttur.

Elli ikilik bir oyun kâğıdı destesine, papazlardan sonra bir kâğıt daha eklendiğinde, daha önce kuralları belirlenmiş olan tüm oyunlar tamamen başka bir oyuna dönüşecektir. Sözü edilen "boyut" da bu tür bir değişimdir işte. Artık ne oyunun kuralları aynıdır ne de papaz ikinci büyük kâğıttır. Artık burada başka bir akıl yürütme söz konusudur. Koşulların değişikliğine ayak uydurmak için hızla öğrenme ve bilgilenme sürecine giren beyin, aklın kalkanlarına somut bilgileri iletirken, akıl bunların tümünün somut biçimde dışarıya taşmasını engelleyecektir. Bunun asıl nedeni, aklın dış dünya ile iç dünya arasındaki dengeyi sağlayarak sağlığını korumaya çalışmasıdır.

Bütün bunlara karşın, özellikle gelişmemiş toplumlarda akıl, denetlenebilir ve yönlendirilebilir konumdadır. Aklın en büyük düşmanı olan "ikna" mekanizması bu tür toplumlarda son derece sistemli çalışarak, işi tek tip düşünce yaratmaya kadar vardırır. Düşünceyi üreten beyin ne kadar zorlarsa zorlasın, aklın giderek kalınlaşan ve dış dünyaya uyum sağlayan kalkanlarını aşmayı başaramaz. İç dünyasında bir yığın çelişki yaşasa da insanlar, bunu dışa vurmaya cesaret edemez hale gelirler. Bu teslimiyetçilik de güdülebilir bir akıl ordusu yaratacaktır. Artık insanlar, inansa da

inanmasa da bazı kuralları akıllarıyla kavrayıp uygulamaya koyacaktır. Bir tek kendi kendine kaldığı zaman yaptığının "akla uygun olmadığını" savunabilir. Bu da onları bir çeşit deliliğe, hırçınlığa, endişeye ve korkuya sürükler. Yine de bunu baskı altına almak ve onunla yaşamak zorundadır.

Kısa süre sonra dış dünyanın aklı, bireyin aklının üzerine geçeceğinden, bu haller de kalmaz ve akıl, "yönetilmeye hazır" duruma gelir.

AKIL KALKANLARI

Akıl için yüzlerce tanım yapılmıştır. İnsanın, aklı çözebilmek için yürüttüğü binlerce yıllık serüven boyunca karşısına hep soyut kavramları tanımlama engeli çıkmıştır. Nesnel gerçekliğe dokunarak, onu gözlemleyerek, tadarak ulaşabilen insanoğlu, soyut kavramlar karşısında çaresiz kaldığından, her iki niteliği yani soyut ile somut nesneleri birleştirebilmek için aklı kullanma yolunu seçmiştir. Bu da, bir yığın karmaşaya neden olmuş ve tek bir tanımda birleşmeyi engellemiştir.

Örneğin, renkler konusunda insanoğlunun görüş birliğine vardığı nesnelerde yanılgı payı yok denecek kadar azdır. Domates, herkes için karar verilmiş bir renk tanımlar: Kırmızı. Bu, insanlara domatesin kırmızı olduğu fikrini alıştırmaktır. Herkes domates gördüğünde ortak bir tavırla "kırmızı" diyecektir, ancak onu diğer insanlar gibi görüp görmediğini asla kanıtlayamayacaktır. Domates rengine benzeyen her şey de kırmızıdır artık. Gökyüzünün mavi olarak algılanması gibi.

Bu gibi durumlarda ortaya A insanı ile B insanının dünyayı nasıl kavradığı sorusu gündeme gelmektedir. Renk körlerinin bazı renkleri "pas" geçmesi, algılayamaması ve diyelim ki normal nitelenen A kümesi insanlardan farklı görmesi "ortak" görme kuramını yerle bir etmektedir. B kümesinden olan ve renkleri A kümesinden daha farklı algılayan bir kitlenin dünyayı da farklı algıladığını kabul etmek gerekmektedir. Bu durumda, aklın ortak bir tavırla dünyayı algıladığı varsayımı kendiliğinden ortadan kalkmaktadır.

Bir tenis topunu avucuna alan kişinin bunun yuvarlaklığı hakkında kesin yargıya varması doğaldır. Bu yöntemle A veya B kümesindeki insanlardan hiçbiri tenis topu için "küp" şeklinde diyemez.

Ancak topun rengi söz konusu olduğunda, A ve B kümesi arasında bir uyum sorunu olduğu ortaya çıkacaktır.

Tenis topunun yuvarlaklığını eliyle test edip de hâlâ buna "küp" diyenlere de C kümesi insanlar dersek, toplum bu tür insanları, psikiyatrinin "delilere" verdiği genel adla "şizofren"olarak tanımlayacaktır. Bu tür insanların hemen topluma kazandırılması, "kendilerine benzetilmesi" harekâtı başlayacaktır.

Oysa, C kümesine dahil ettiğimiz insanlar, yaşamı değişik bir akıl yürütme ile kavradıklarından, kendi dünyaları içerisinde büyük bir ihtimalle "mutlu" bir yaşam sürmektedir. Onların mutsuzluğuna karar veren A ve B kümesi insanlar, kendi gruplarına çekmek için hemen bir "tedavi" yöntemine başvururlar.

Nafile bir çaba olmakla birlikte, kendilerine yakın düşünmeye başlayan C kümesi insanların bir süre sonra intiharın eşiğine geldiğini ve/veya eskisinden daha büyük bir hızla kendi algılama dünyalarına döndükleri gözlemlenir.

Burada çok önemli bir "akıl oyunu" görev yapmaktadır. Toplumsal birlikteliğin getirdiği baskılar, özsuyunu bilgiden alan ve bu yolla dünyayı kavrayan aklın sınırlanmasına neden olur. Bu, kaçınılmaz bir baskıdır. Birçok "suç" unsurunu engellemeye yöneliktir ve yararlıdır da. Ancak, çoğu kez az gelişmiş toplumlarda bu işin dozu kaçar ve suç unsurlarını ortadan kaldırmaya yönelik baskılar, aksine, yeni suçların oluşmasına neden olur.

Bunun en büyük nedeni de, bilgi alışverişindeki yanıltmalardır. Sunulan dünya nimetlerinden en çok yararlanmaya çalışan kesim ile bunu kendi çıkarı için kullanmaması gerektiği "zikredilen" kesim arasındaki tuhaf bir savaşa dönüşür. Dünya nimetlerini kendi çıkarları için kullanan ve bunun için de toplumun büyük bir bölümüne "akıl kalkanları" yerleştiren kesim, dünyayı algılayışı açısından kendi kalkanlarını kaldırmakta hiç sakınca görmez. Bu aslında bir "akıl" hareketinden çok bir "kurnazlık" hareketidir. Akıl kalkanları bu kesim için farklı biçimde kapatılmıştır. Acıma, üzüntü, başkaları için kaygı gibi duygular bastırılmış, bunların yerine "ikame" edilebilecek diğer avuntular serbest bırakılmıştır.

Bu, tıpkı şizofrenler gibi, geri dönüşü olmayan bir dehlizdir. Bir kez bu duyguların akıl kalkanları tarafından beyinde hapsedilmesiyle, bir daha çıkmaması sağlanacak, böylelikle Roma İmparatorluğu'nun acımasızlığından Fetret Devri yasalarına

kadar tüm insanlık dışı uygulamalar yasallaşacaktır.

Toplumu yönetme sevdasında olan ve bunun için aklı yerine kurnazlığını kullanan kesim, sahip olduğuna inandığı dünyanın yönetiminde, kendi dışındaki tüm varlıkları birer nesne olarak görme eğilimine sapacaktır. Bu nedenle, dünya üzerinde meydana gelen büyük felaketler için gönderilecek paralar "görevi yerine" getirmekten öteye gitmeyecek, buna karşılık dünya nüfusundaki azalma, zenginliğin artması sonucunu doğuracağından gizli gizli el ovuşturmaya dönüşecektir.

Buradaki en büyük rahatlama ise, bilinmeyen bir gücün kendilerine yön verdiği inancıdır. Bu inancı basit düzeyde yoksul kesimle paylaşırken, yüksek düzeyde kendilerine bir "misyon" verildiği inancına bağlamaktadırlar.

Akıl kalkanlarını kendi dünya görüşleriyle sınırlayan yönetici kesim, aynı kalkanları diğer kesimin de uygulamasını engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Bu, basit bir işyeri ortamından en geniş devlet yönetimine kadar değişmez bir kuraldır. Kendisi için yaratıldığına inandığı dünyanın tek sahibi olmayı hedef haline getiren "yönetici" kesim, bulunduğu konumu terk etmemek için tüm "aklını" kullanır. Bu, insanlık için geliştirilen, çocukluktan beri duyularla elde edilen aklın saf kullanımı asla değildir. Çıkarların ön plana itilmesiyle meydana gelen dünyayı algılama biçimi, akıl kalkanları tarafından süzülerek ortaya çıktığından, kitle katliamlarından bireysel cinayetlere kadar her yelpazede insanlığın kötülüğü için çalışacaktır.

Aklın, toplumsal baskılar nedeniyle kafatası içerisine hapsedilmesi ve önüne konan engellerle özgür kalmasının önlenmesi, davranış bilimi açısından da korkutucu sonuçlara gebedir. Yılan fobisi olan bir kişinin alıştıra alıştıra yılan ile temasının sağlanması ve bu fobisi ortadan kaldırıldığında, bilinçaltı ekolüne sıkı sıkıya bağlı bilim adamları kaldırılan bu "fobi"nin yerine başka bir fobinin yerleşeceğini savunmuşlardı. Onlara göre yılan fobisini ortadan kaldırmak, nedeni ortadan kaldırmıyordu. Asıl sorun, bu fobinin nedenini bulmaktı. Sonuçta ortak bir nokta bulundu ve yalnızca bilinçaltı sorgulaması ortadan kalktı, sorunların yok olması için ilaç ile destek de gündeme geldi. Ancak sorun yine de çözülemedi.

Bu, akıl kalkanlarının artık gevşediği, çalışamaz hale geldiği veya kişi tarafından bütünüyle boş verildiği durumlarda ortaya çıkan bir davranış biçimine dönüştü.

Ancak, bu şekilde olmayan ve toplumda hâlâ baskılara karşı kalkanlarını kullanan insanlar, tıpkı yılan fobisinin ortadan kalkmasıyla, söz gelimi "örümcek fobisinin" başka bir yerden patlak vermesi gibi, toplumu korumak adına sınır getirilen bazı davranışlara yeni "kılıflar" bulmayı başardılar.

Cezayir'de, başları duvara vurularak öldürülen 3-5 yaşındaki çocuklar için, cinayeti işleyenler, "bu şekilde ölümün en acısız ölüm" olduğunu savundular. Soyut bir akıl yürütmeyle somuta varmanın en cahilce yaklaşımı olmasına karşın bu görüş, büyük oranda kabul gördü.

Cinayeti işleyeni rahatlatan bu açıklama, akıl kalkanının bir başka yerden patlak vermesinden başka bir şey değildir aslında. Töre-namus cinayetleri de bu kalkanın çatlak verdiği yerden sızan ve toplumsal başkaldırıyı "akıl dışı" yöntemle göstermeye çalışan bir davranış biçimidir.

Akıl, somut olarak algılayamadığı şeyleri bir kenara iter ve somuta yönelir. Bu doğal bir harekettir. Ancak toplumsal yönlendirmelerle soyut kavramlar "bilgi" dağarcığına yüklendikçe, akıl kendini korumakta, savunmakta zorlanmaya başlar. Bu durumda dışarıdan gelen farklı bilgileri engellemeye çalışır. Bilgi akışındaki taraflı ve yönlendirici zorlamalar, aklın başka yönlerden bilgi almasını engelleyebilir. Kişinin bu durumda, kendisine sunulan bilginin dışında da bilgiler olabileceği yargısına ulaşması ise yalnızca aklın üstesinden gelebileceği bir durum değildir. Hal böyle olunca, akıl, doğuştan beri algıladığı dünyaya ilişkin tüm somut bilgilerin bir soyutla mümkün olabileceği yargısına kapılır. Soyut ile somut arasındaki farkı asla çözümleyemez, ikisini birbirine karıştırır ve derhal soyut bilgiye olan ürküntüsünden kalkanlarını oluşturur. Artık o kişi için tüm somut bilgiler, soyuttan gelen güçlerce yaratılmıştır ve değiştirilemez.

Değiştirmeye kalkışmanın bedeli ise tarih kitaplarında, gazete sayfalarında bolca anlatılır. Bir de "deliler koğuşunda"...

JAMES JOYCE

Tam da "akıl, algılama, akıl kalkanları" türü yazılar yazmış olmanın arkasından James Joyce'a takılmam tamamen bir rastlantı.

Hoş bir rastlantı.

Sevgili Nevzat Erkmen doksanlı yılların sonunda bana hediye ettiğine, uzun uzun ve şaşkınlıkla bir kitaba bir de suratına bakmıştım.

Daha önce hep okumak istediğim, ama İngilizcemin asla yeterli gelmediği bu modern "Odysseia"yı hep merak etmiştim. Şaşkınlığım iki yöndendi: Biri, Nevzat Erkmen'in böyle bir kitabı çevirme yürekliliğini göstermesi, ikincisi de yine Nevzat Erkmen'in olağanüstü mütevazılıkla bir şeker paketi hediye eder gibi kitabı bana uzatmasıydı.

Joyce'un felsefe okuduğunu biliyorum, işte geçenlerde de nedense Murat Bardakçı'yı da konu alan yazımı yazarken, "işte, felsefe dediğin şey James Joyce gibi yazarları kazandırdığı için gereklidir," diye yazıp noktalamadığıma pişman oldum. Zira o yazıda beni üzen noktalar da olmuştu. Bir yorumcunun, "Ben felsefenin gerekliliğini gösteren bir şey bulamadım yazıda," diyerek hafiften sataşması da canımı sıkmıştı açıkçası.

Yazının karışıklığı, benim kafa karışıklığımdan kaynaklanmıyordu elbette, ama üzerinde uğraşılan konu için zaten "Ümraniye soruşturması"ndaki hukuk örneğini vermiştim. Biri çıkar da, felsefe gereksiz derse, ona bunun gerekli olduğunu anlatmanın çok kolay olmayacağını belirtmek istemiştim yalnızca.

Ama tek başına Joyce'un bile buna yeteceği de aklıma gelmemişti.

Aritmetik bakkalın işine yaradığından, fizik marangoza yaradığından, kimya boyacıların işini kolaylaştırdığından vb. bir yığın gerekliliği sıralayabileceğiniz kategoriler arasında felsefenin bu şekilde kullanılamayacağı açık. Bu yüzden de, psikoloji ve

sosyoloji ne kadar gerekliyse, felsefe de o kadar gereklidir deyip kestirip atmak en iyisi olacaktı.

Nitekim, aklımdaki somut cevap da bu şekilde yerine oturmuştu.

Ulysses'e kütüphanemde yeniden selam verene kadar.

O zaman aklıma neden Balzac'ı, Dostoyevski'yi, Camus'yü, Sartre'ı, Marcel Proust'u, Puşkin'i okuduğumuza da bir yanıt bulmak gerektiğini düşündüm.

Öyleya, "gereksiz" olarakniteleniyorsaeğer felsefe, 19. Yüzyıl'ın yazarlarının da okunmasının fazlaca bir anlamı olmamalıydı.

Mantık böyle kurulduğunda, cevap kolaylaşıyordu.

James Joyce'u burada anlatacak değilim. İnternetteki herhangi bir siteden yazarla ilgili tüm bilgilere ulaşmak son derece kolay artık. Üstelik, yazarı "biyografik" olarak tanıtmanın da köşe yazarlığı için biraz "lüks", başka bir deyişle "kolaya kaçma" olduğunu düşünüyorum.

Ama Ulysses'i anlatmak, sanırım dünyayı anlatmaya çalışmakla eşdeğer bir olay.

Yazıya, şu saptamayı yaparak başlamak zorundayım: Joyce, "Sanatçının Genç Bir Adam Olarak Portresi" adlı romanını klasik roman tarzında yazmış bir yazardır "Dublinliler"e bakarsanız o da öyle... Ama Ulysses ve Finnegans Wake romanlarına gelince, işin çok daha "ultra" boyutlara geçtiğini fark etmemeniz mümkün değil.

Bu bir bakıma Mavi Dönem'inde klasik resmin en iyi örneklerini vermiş olan Pablo Picasso'nun, soyut resme ancak bundan sonra ulaşmasına benzer.

Yani klasik taşlar döşenmemiş bir yolda yürüdüğünüzde, mozaikle döşenmiş yolların farkını anlayabilirsiniz ancak. Hep mozaikte yürümeye kalkarsanız eğer, yürüdüğünüz yol asla mozaik değildir, bilesiniz.

Tuvale fırça sallamakla veya boya fırlatmakla soyut resim yapılmadığının bir "ispatıdır" bu.

Ulysses de böyle bir romandır işte.

Roman sanatının son aşamalarından biridir. Bu yüzden de Stephen King veya Dean R. Koontz okur gibi okuyamazsınız. Ondaki heyecanı da bulamazsınız elbette. Ama amaç sizi heyecanlandırmak değil, amaç sizin üzerinde bulunduğunuz dünyayı kavramanıza yardımcı olmaktır.

Bu tür romanlar, size doğrudan bir şey anlatmadığı için, aritmetik mantığıyla okunmaz, matematik sistematiği kullanmak zorundasınız. Sıkılıp herhangi bir yerinde kitabı fırlatabilirsiniz de... Ya da, kitabın son sayfasını çevirip de, "bitti ama bir şey anlamadım" feryadı da atabilirsiniz.

Oysa kitap size vermek istediği mesajı vermiştir. Fark şu ki, gözleriniz aracılığıyla değil, beyniniz aracılığıyla algılamak zorunda kalmışsınızdır.

Bu farkı ise, o anda anlayamazsınız zaten.

Ta ki, Eiffel Kulesi'nin dibinde durup da, tepesini görmek için başınızı yukarı kaldırıncaya kadar.

Ulysses'de, katilin bahçıvan olmadığını anlarsınız elbette.

Ama eğer bir katil arıyorsanız, en büyük katilin de o kitabın sayfaları içinde olduğunu anlarsınız. Hemen değil, ama mutlaka.

James Joyce üzerine yazı yazmak aslında pek de benim haddim değil. Deşilmedik, karıştırılmadık cümlesi bile kalmamıştır Joyce'un dünya edebiyatçıları tarafından.

Ama bu tür mütevazılıklara girdiğim zaman da, şöyle bir şeyle karşılaşmak hiç hoşuma gitmiyor açıkçası: "Zaten yazarın kendisi de anlamamış, anlamadığını da açık sözlülükle belirtmiş."

Joyce, herkesin mutlaka kendisi için bir paragraf bulacağı bir destan yazmıştır. Kimi zaman merdiven çıkarken aklınıza takılan bir soruyu yanıtlar, kimi zaman da uzaydaki yıldızlara bakıp da evrenin neresinde olduğunuzu kendinize sorduğunuz anlarda.

Büyük kavramı sonsuzdur, küçük kavramı da öyle... Bu sonsuzluk içinde, hangi boyutta olduğumuzu bilme gibi bir teknik donanımımız henüz yok.

İşte burada Joyce felsefesi devreye girer: Nerede ve ne boyutta olduğunuz önemli değil. Bir yerdesiniz ve bir şeyler yapıyorsunuz, önemli olan bu.

Şu sıralarda, özellikle de tarihe geçen günler yaşarken, belki de en çok ihtiyacımız olan bir şeydir bu tür yazılar ve yazarlar.

Madem bize "oku" demişler, okuyacağız.

Okuduğumuzu da paylaşacağız.

"Gereksiz," görülse bile.

D. H. LAWRANCE

D.H.Lawrence'ın yayımlandığı dönemde fırtınalar koparan ve çok kısa sürede toplanarak yakılan *Lady Chatterley'in Sevgilisi* adlı romanının kahramanı olan ve yaşamı daha çok mahkumiyeti andıran Lady Constance Chatterley dramatik bir ruh durumundaydı.

Chatterley tam anlamıyla yalnız olanlardandı. Henüz genç bir kızken soylu anne-babası tarafından kız kardeşiyle birlikte başka ülkelere gönderilmiş ve ebeveynlerinin desteğiyle benimsediği rahat yaşayışı bir gün aniden ardında bırakması gerekeceğini bilmeden, kendisinden 'daha soylu' bir adam olan olan Sir Clifford'la evlenmişti. Kocası çekiciydi, zengin sayılırdı, alaycılığıyla Connie'yi büyülemişti. Evlenmeden önce bekaretini kaybetmiş olan Connie, bu durumun kocası için sorun teşkil etmemiş olmasından da ayrıca hoşlanmıştı. Clifford da tıpkı kendisi gibi, sevişmeyi, iletişimin, aradaki zihinsel bağın bir süsü gibi görüyordu.

Çiftleşmek için yalnızca kendi cinsini kabul eden İran kedilerine benziyorlardı onlar bu halleriyle; konuşamadıkları biriyle sevişemezlerdi, seviştikleri kişilerle mutlaka aynı kültür seviyesinde olmaları gerekiyordu bu yüzden.

Ne var ki hiçbir şey yeni yeni alışılan tekdüzelikle devam etmeyecekti hayatlarında. Clifford bir teğmen olarak katıldığı savaştan neredeyse paramparça bir durumda geri gönderilecek ve Connie'nin de desteğini esirgemediği uzun bir zaman dilimi sonunda, bacakları tutmayan bir adam olarak yaşayacağı kesinleşecekti. Bu durum, yani bundan böyle bir cinsel hayatları olamayacağı gerçeği, Connie için bir sorun sayılmazdı o sırada...

Connie ile Clifford, genç adamın sahip olduğu sessiz sakin Orta İngiltere köyüne yerleştikleri günlerde ilk sıkıntılarını yaşamaya başlamıştı Connie; burada konuşabileceği kimse yoktu. Kocasının köy halkına karşı mesafeli duruşu genç kadının iyice yalnız kalmasına neden oluyordu. Clifford'un yeni yeni başladığı

edebi çalışmalarına adamıştı bu nedenle kendisini. Uzun saatlerini kocasıyla bu konular üzerinde tartışarak, onun yazılarını daktiloya çekip düzelterek geçirir olmuştu, hem Clifford'ın Connie'den başka kimeye yaptıramadığı kişisel bakım işleri de oldukça zamanını alıyordu.

Arada bir içi sıkılsa da bu zamanlar, şimdilik, sıkıntılarından başka şeyleri meşgale edinerek kurtulabildiği zamanlardı. Hem arada bir Clifford'ın üniversiteden tanıdığı aydın arkadaşları kendilerini ziyarete geliyorlar ve bu sayede Connie de bu cansız, bu ölü evde kendisiyle Clifford'ınkinden başka bir ses duyma mutluluğuna erişiyordu. O seslerden biri "Gövdenin dirilişini verin bana, başka bir şey istemem" derken Connie susmak zorunda kalıyordu. Bir kadın olduğu için onların tartışmalarına katılmamaya bile, serbest yetiştiriliş tarzına tamamen tezat durum olmasına rağmen razıydı o zamanlarda.

Önce babası geldi köye ve kızının kuruyan yaşlı bir kadın gibi çöktüğünü, yüzündeki ve bedenindeki sağlık ışıltısını kaybettiğini görüp bir sevgili edinmesini öğütledi ona, hatta bunu Clifford'a söylemekten bile çekinmedi. Sonra da Connie'nin kendisini pek iyi hissetmediğini yazdığı mektubun ardından kız kardeşi Hilda, Wragby Malikanesi'ne koştu kız kardeşini bu heyecansız, durağan hayattan kurtarmak üzere. Oysa Connie gitmek istemiyor, kısa bir tatilin kendisine iyi geleceğini kabul etse de hemen ardından Clifford'u yalnız bırakamayacağını söyleyerek diretiyordu. Clifford tüm kusurlarına rağmen öyle düşünceli bir adamdı ki, Connie'ye aralarındaki sevgi bağını zedelemediği sürece bir başka adamın çocuğunu kabul edebileceğini bile söylemişti. Bu konuda aklı karışan Connie, bir yandan da bu aşırı düşünceliliğin Clifford'un gururunu kurtaracak olmasının yanında onun hâlâ tam bir erkek olduğunu kanıtlamakla ve Wragby'e bir mirasçı bırakmakla da ilgili olduğunu biliyordu.

Yavaş yavaş bir edebiyatçı olarak adının duyulmaya, yazılarının çeşitli dergilerde yer almaya başladığı dönemlerde Clifford, tamamen bu çalışmalarına gömülmüş ve Connie'nin yalnızlığını iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmişti. Genç kadının kocasının misafirlerinden biri olan İrlandalı oyun yazarı Michaelis'le bir ilişkiye atılmasının nedeni de bu yalnızlık olacaktı işte. Bu

ilişki, Connie'nin bedenini de duygularını da doyurmayan, genç oyun yazarının değişken karakterinin kimi zaman oldukça incelikli kimi zamansa olağanüstü kaba halleriyle biten ve yeniden kurulan bir ilişkiydi. Arada bir Wragby'e gelen Michaelis'le o, şehre döndükten sonra mektuplaşan Connie onu görmek için kısa süre için Wragby'den ayrılıyordu. Ama yaşadığı hiçbir şey Clifford'a karşı hissetiklerini etkilemiyordu. Ona duyduğu sevgiyi kaybedeli uzun zaman olmuştu zaten, bu sevginin yerine yerleşiveren nefreti ve acımayı da bertaraf etmesi mümkün değildi. Onun kaderiydi Clifford. Michaelis'le olan serüveni acı şekilde bittiğinde geri döneceği, belli etmeden yaklaşacağı bir sığınaktan ibaretti.

Bu sıralarda Clifford'la koruda gezintiye çıktıkları zaman tanışmıştı korunun bekçiliğini yapan Mellors ile. Adamın alaycı yüz ifadesi, delici bakışları, gücü ve düzgün bir İngilizceyle yöreye has şivenin arasında bilinçli gidip gelen konuşması Connie'yi şaşırtmıştı o gün. Ve daha sonra adamın kulübesine gönderecek uşak bulamayan Clifford'ın mesajını ona iletme görevini de istekle üzerine almıştı.

Kulübeye gittiğinde adamı yıkanırken yakalamıştı, bir kenara saklanmış, kendi ölü bedenini unutmaya çalışarak bu genç, bu sağlıklı ve bu gerçek bedeni seyretmişti. Yakalanma korkusuyla kulübeden uzaklaşıp koru bekçisinin giyinmesine yetecek kadar bir süre oyalandıktan sonra tekrar kulübeye gelmiş ve kendisini içeri davet eden adamın davranışlarındaki, sesindeki cüret karşısında bir kez daha o ilk günkü şaşkınlığa düşmüştü. Ama bu defa hissettiği tek duygu şaşkınlık olmamıştı; eve gidince yıllardır yapmadığı bir şey yapan, aynanın karşısına geçip çıplak bedenini inceleyen Connie, Mellors'u istediğini anlamıştı. Kendisinin kim olduğuna, karşısında kimin durduğuna, aralarındaki sosyal farklara hiç aldırmadan yalnızca bedeniyle, yalnızca etiyle istemişti adamı.

Clifford'un halasına göre, "İnsan gövdesini unutabildiği sürece mutluydu" ve Connie de Michaelis'le yaşadıkları sayesinde hatırladığı gövdesini Mellors'un varlığıyla yeniden ve bu defa kolay kolay unutamayacağı biçimde hatırlamıştı.

Wragby'ye kimselerin gelmez olduğu, Clifford'un da pek değerli radyosunun başından ayrılmadığı ya da Bayan Bolton'la saatlerini geçirdiği sırada Connie, Mellors'un sülün yetiştirmek için kullandığı bir diğer kulübeyi keşfetti. Sık sık çıktığı koru gezilerinden birinde ve kulübenin kümesinde kuluçkaya yatan tavukların anaçlıklarını görmenin getirdiği annelik özlemi içinde onları seyretmek ve beslemek için, kendi zorunlu kısırlığıyla "yüzüstü bırakılmış dişiliğinin acısıyla" her gün oraya uğramaya başladı. Her ne kadar Clifford'un bir başkasından çocuk sahibi olmasına dair verdiği izin hâlâ aklının bir kenarında dursa da Connie, etrafında çocuğuna sahip olmak isteyecek bir adam olmadığını düşünüyordu.

Evde konuklarının olduğu ender zamanlardan birinde bir anda kaçmak, kümeslere gitmek isteğiyle sarsıldı kadın. Havanın kararmaya başladığı saatlerde kulübeye varmıştı bile. Mellors civcivlerden birini onun avuçları arasına bıraktı. Connie civcivi annesini yanına koymaya korktuğu için ellerini anneye doğru uzatmış, civcivin kendiliğinden gitmesini bekliyordu. "Kadının öyle sessiz, öyle bırakılmış bir görüntüsü vardı ki, adamın içi bir acıma duygusuyla burkuluverdi." Connie ağlamaya başladı.

O akşam, köhne kulübede birlikte oldular; Connie'nin daha önce hiç tatmadığı şekilde, kendi bedenine de değer verildiğini bilerek...

Bu arada Mellors'un kaygıları da yersiz sayılmazdı, yakalanmaktan, bu çok değerli kadının rezil olmasından korkuyordu çoğu zaman. Bu yüzden onu frenlemeye çalıştıysa da zaman geçtikçe o da denetimini kaybetti.

Connie, koru bekçisinden hamile kaldığını örtbas etmek için Venedik'e tatile gitti. Kısa bir aşk seyahati olacaktı bu Clifford için, önemsizdi, sadece hamile kalmak için gidiyordu karısı... Unutacaktı nasılsa seviştiği adamı, ona dönecekti yine, söz vermişti.

Connie ise, sözünü tutarak Wragby'e geri dönmeyi ama hemen ardın da Clifford'u terk ederek Mellors ve çocuğuyla birlikte uzak bir ülkede yepyeni bir hayat kurmayı düşlüyordu.

Venedik'te geçirdiği günler, Mellors'la ilgili aldığı haberlerle gölgeleniyordu. Adamın uzun zamandır görmediği karısı gelmiş ve kocasının kulübesine bir kadın aldığını fark edip bunu bütün köye yaymış, içinde Lady Chatterley'in adının da geçtiği bir olasılıklar listesi ile köydeki dedikoduculara bir sürü malzeme vermişti. Mellors işten çıkarılmıştı elbette ve şimdi onunla Londra'da buluşacaktı. Connie kararını vermişti; Clifford'a geri dönmeyecekti artık. Ama Mellors'un boşanabilmesi için altı ay boyunca ilişkilerini saklamaları gerekecekti. Oysa beş ay sonra çocukları doğacaktı. Connie, durumu örtbas edebilmek, sevdiği adamdan ayrılmamak ve Clifford'dan resmen de kurtulabilmek için en bayağı yollara başvurmaya bile hazırdı.

D.H.Lawrance, tarihin en uzun süren sansür davalarından birine konu olan, yayımlanıp yakıldıktan ancak otuz iki yıl sonra yeniden yayımlanabilen romanı *Lady Chatterley'in Sevgilisi*'nde, bedensel ve ruhsal aşkın bir arada yaşanabildiği böylesi bir durumun, yalnız bir kadına en olmayacak şeyleri yaptırabileceğini iddia etmişti. Bu iddiasıyla da dönemin bütün kadınları, aşkın peşine takılıp lekelenmeye razı canlılar olarak gördüğü düşünülmüş ve toplumun önemli kısmının ve kilisenin tepkisiyle karşılaşmıştı.

Oysa o çok düşünmüştü yazdıklarını; her seferinde yeniden kurduğu hikâyeyi üç kez yazmıştı Toscana tepelerinde bulunan bir mağaranın önünde.

Gençleri yoldan çıkarmaya çalışmakla suçlanan D.H.Lawrence, bu romanıyla doğrunun göreceliğini sorguluyordu belki en çok da; lacivert bir gece göğünün solgun ışığında kendi sularıyla sessizce yıkanan, durgun, sükunet dolu bir denize benzeyen türden bir yalnızlığa biraz hareket, biraz hayat kazandıran bir aşkın bulaştığı durumlarda yapılan tercihlerin, sanıldığı gibi her zaman etin istekleriyle açıklanamayacağını; istemenin, dokunmanın, hissetmenin ve yaşayarak sevişmenin, o dönemin hevesle kabul ettiğinin aksine, ayıp ya da günah bir yanı bulunmayabileceğini ortaya koyuyordu.

SATRANÇ, SAVAŞ VE TOLSTOY...

Tolstoy askerlerden ve askerlikten nefret ederdi.

Bu konuda bir kitap da yazmıştır. Prof. Dr. Aydın Süer'in Türkçesiyle dilimize kazandırıldı kitap.

Tolstoy'un askerden ve askerlikten nefret etmesinin en büyük nedeni Sivastopol savaşlarına bizzat katılmış olmasından kaynaklanır. Savaşın dehşetini ve vahşetini gördüğü için ve onun döneminde savaş denilen şey yalnızca askerler arasında bir çatışma olduğu için, askerlerin olmadığı veya en aza indirgendiği bir dünyada, barışın daha kolay kazanılacağını düşünmektedir.

Tabii, bu Tolstoy'un dönemine ilişkin bir saptamadır.

Tolstoy'dan sonra gerçekleşen yüzlerce savaşta sivillerin katledilmesi büyük bir hızla artmış ve artık neredeyse askerden çok sivilin öldüğü bir aşamaya ulaşılmıştır.

Tolstoy, iki devletin savunma maskesi altında silahlanmasını ve bu amaçla da asker yetiştirmesini dünya barışı için büyük tehlike olarak gördüğünden bunu ikâme edecek her türlü öneriye açıktır.

Kitabın bir yerinde Sivastopol kuşatmasında garnizon komutanı Sarken'i, Avrupa'da satranç konusunda önemli başarılara imza atmış Prens S.S.Urusov'un ziyaret ettiğini ve bir öneride bulunduğunu anlatır. Urusov'un, garnizon komutanına, yüzlerce insanın yaşamına mal olacak savaş yerine Rus ve İngiliz askerlerinin siperlerde satranç oynamalarını önerdiğini yazar.

Aslında insani ve hoş bir öneridir Urusov'un önerisi ama hayata geçirilmesi de mümkün değildir. Bir deli saçması olarak görür Sarken ve ciddiye de almaz doğal olarak.

Basit bir satranç oyunu ile savaşın galibini belirlemek büyük bir olasılıkla mümkün olacaktır. Askerlerin birbirleriyle oynadığı maçların toplamına göre galip taraf ilan edilecektir ve kimse de ölmeyecektir.

O sıralarda zaten satranç, bir savaş oyunu olarak kabul edilmektedir. Taşların yerleşimi ve isimleri bile savaş tekniği üzerine oluşturulmuştur (hâlâ da öyledir aslında).

Bu arada Tolstoy'un da vasatın üzerinde bir satranç oyuncusu olduğunu belirtmek gerek.

Komutan Sarken, bir savaşın asla satrançla çözülemeyeceğini, savaş denilen olayın süngünün ucunda biteceğini bilecek kadar deneyimli bir kişidir.

Sarken yalnızca meydanlardaki savaşın değil, masalardaki "tahkim" savaşlarının da satrançla çözülmeyeceği düşüncesindedir.

Bu, yine Tolstoy dönemi için geçerli olan bir kuraldı.

Şimdi artık gerçekten müthiş bir satranç savaşı vardır dünya üzerinde ve "hamle" kelimesi satrançtaki kadar somut bir gerçeklik kazanmıştır.

Savaşlar, meydanlarda değil masalarda kazanılmakta, satranç taktiği gibi taktikler de her zamankinden daha fazla kullanılmaktadır.

Ama iş satranç olunca, konu da karmaşıklaşıyor elbette. Çünkü bir oyun olarak satranç, tahta üzerindeki hamlelerin tümünü aynı anda görebilme yeteneği ile açıklanabilir ancak. Satranç ile ilgili yeteneğiniz, bir başka deyişle vizyonunuz varsa ancak tahta üzerinde başarılı olabilirsiniz.

Komutanlar için de böyledir. Savaşta sezgi denilen yeteneğin aslında vizyon ile açıklanması da bundandır. Savaşın ne gibi taktik değişikliklerle kazanılacağını daha önce hesaplayabilen veya görebilen komutan, savaşı kazanacaktır.

Karşı tarafın silahlarının güçlü olması da her zaman sonucu etkilemeyebilir.

Tıpkı satranç oyununda Alyehin'in vezirsiz oynadığı halde karşısındaki rakipleri yenmesi gibi, vizyonu güçlü bir komutan yeterli silah donanımı olmasa da rakibini yenebilir.

Tarih bunun örnekleriyle doludur.

Ancak şimdiki savaşlarda durum daha da karmaşıktır. Vizyon, savaş meydanlarından çıkmış, ülkenin elindeki tüm

"argümanlara" yönelmiştir. Su kapasitesinden, insan kapasitesine, hastalık istatistiklerinden eğitime kadar tüm varyasyonlar artık bir başka kıyafete bürünmüş komutanların önüne serilir, karar masa başında verilir.

Silahların niteliği de değişmiştir artık. Yalnızca ateşli silahlar değil, mevcut ekonomik güç de savaşın kazanılmasında çok büyük etken oluşturur.

Kutuzov savunması gibi, karşı tarafı çaresiz ve kıpırdayamaz hale getirmek, savaşı kazanmakta en önemli "hamle"lerden biridir ve bu da ancak var olan ekonomik stok veya güçle karşılanabilir.

Tolstoy, tarih boyunca kazanan tarafın hep büyük ordulara sahip olduğunu belirtir. Haklıdır da, Sivastopol savaşını görmüş, Napolyon savaşlarını yaşamış biri olarak, büyük orduların zafere yakın olduğunu bilmektedir. Ama Kutuzov savunmasını ise görmezden gelmektedir.

Dünyanın savaşlarda artık Kutuzov savunması gibi "cinliklere" başvurarak, düzenli orduları mahvedebileceğinin ipucunu yakaladığının farkında değildir.

Gerilla savaşları da ilhamını zaten Kutuzov savunmasıyla pekiştirmiştir.

Piyon savaşları yerini piyon savunmalarına bırakmıştır.

Artık satranç bile tek bir piyonun "geçer" piyon hale getirilmesiyle kazançlara dönüşen oyunların sergilendiği bir panayır haline gelmiştir.

Şu artık büyük önem kazanmıştır tüm dünyada: Bir ülkede artık "asker" yoktur. Bir ülke, tümüyle askerdir. Savaşlar nitelik değiştirmiştir ve topyekün hale gelmiştir.

Bu yüzden, "darbe" maskaralıklarıyla orduyu lağvetmeye, başkomutanları görevden almaya ve milletin aklını bulandırmaya kalkanlar, egemenliğini savunmak zorunda olan bir ulusun içine sürülmüş "Truva atlarıdır". Dikkat edin, satranç tahtasının kalabalık taşlar olduğunda en tehlikeli elemanı olan At, kimi zaman rakibin rahat oynamasına olanak bile sağlayacak hale gelebilir.

Günümüzde, yani 12 Eylül gibi bir vahşeti yaşamış bir ülkenin insanları olarak, kimsenin, ama hiç kimsenin "darbe" gibi bir şeyi aklına bile getirmemesi gerektiği bu günlerde, yapılan bunca "psikolojik" saldırının ne anlama geldiği sizce çok açık değil mi?

Bence açık.

RIEGO ADALET DİYORDU, HALK FERDINAND DEDİ

Kadiks İspanya'da bir kent. 711 yılında Tarık bin Ziyad komutasındaki İslam ordusunun Cebelitarık Boğazı'nı geçerek İspanya'ya ayak basmasıyla bu kent yakınlarında ünlü Kadiks Savaşı gerçekleşti ve Müslümanlar Vizigot Krallığı'na son verdi.

1820 yılının ilk gününde Kadiks'in Muğla-Bodrum'u andıran süslü balkonlu, beyaz evlerle çevrilmiş daracık sokaklarında bir bayram havası esiyordu. Yeni yılın ilk duasına katılmak için en güzel giysilerini üzerlerine geçirmiş Hıristiyanlar, kilisenin basamaklarına toplanmıştı. Dilenciler, körler, sağırlar, kötürümler yol kenarlarına dizilmiş, "Ave Maria Purisima!" diye bağırıyorlardı. Daha da yürekli olanları kalabalığın içine sokulup zenginleri kollarından, kürk mantolarından çekiştiriyorlardı: "Ave Maria Purisima!"

Kilise yolu her türden satıcılarla doluydu. Bağırmaktan kısılmış seslerle, insanların akıllarından çoktan uçup gitmiş ufak tefek şeyler satıyorlardı: "Aqua fresca! (soğuk su), bunuleos! (çörekler), turrenos! (şekerlemeler), cordones de los zapatos! (ayakkabı bağı), destomillador, martillo! (tornavida, çekiç)...

Birdenbire ana caddede birkaç bölük asker ortaya çıktı. Kaz adımlarla yürüyüp meydanı işgal ettiler. Bir bölümü hükumet konağının, bir başka bölümü devlet memurlarına ait konakların önünde yer aldı. Kısa süre sonra, üst düzey İspanyol memurların oturduğu konaklardan birinin kapısı ardına kadar açıldı. Aralarında Kadiks valisinin de bulunduğu elleri kelepçeli tutsaklar şaşkın ve korku dolu halde meydana getirildiler.

Herkes işini gücünü bırakıp ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Seyyar satıcılar susmuştu. Neredeyse çıt çıkmıyordu.

Neler oluyordu? Askerlerin burada, bu meydanda ne işleri vardı? Vali neden tutuklanmıştı?

Hemen akıl yürütmeler başladı: Belki de vali hazretleri, kralın

hoşuna gitmeyecek bir iş yapmıştı... Neden olmasın? Ya da, Tanrı korusun, Engizisyon'u harekete geçirecek bir günah işlemiş olmasındı? Günahı çok büyük olmadıkça Engizisyon devreye girmeyeceğine göre?..

"Belki de Vali, Kralın hoşuna gitmeyecek bir iş yapmıştı. Ya da... Tanrı korusun Engizisyon'u harekete geçirecek kadar ağır bir günah işlemişti."

Bir süre önce sokakları çınlatan satıcı sesleri, alışverişteki masum insanlar mezarlık sessizliğine bürünmüştü. Tek dertleri bir an önce oradan uzaklaşmak ve sakin ve huzurlu bir ortama kapağı atmaktı. Ortada bir tuhaflık vardı zira, hem de olağanüstü bir tuhaflık.

Bir İspanyol atasözü: "Resim ve savaş ancak uzaktan seyredildiği zaman güzeldir," der. Evet havada barut ve kan kokusu vardı.

Beyaz konaklarda ikamet edenlerden bir kısmı elleri kelepçeli meydana sürüklenirken, serbest olanlar son bir umutla askerlerden yardım dileniyorlardı. Ama o gün askerler için emir günüydü. Kilisenin emirlerini yerine getirmek bu kez yoksullara yardım etmek değil, birkaç kendini bilmezin kellesini almaktı. O gün askerlere kimseye göz açtırmamaları ve en ufak bir taşkınlığı bile hoş görmemeleri konusunda sıkı sıkıya talimat verilmişti.

Vakit öğleyi geçmişti. Askerler hâlâ insan avını sürdürüyor, meydana elleri kelepçeli tutsakları taşıyordu. Tam o sırada işte, o güne kadar Kadiks sokaklarında duyulmamış bir ses göğe yükseldi:

"Serenos, alegres, valiantes i asados!"

Ne olduysa bu haykırıştan sonra oldu. Korkuyla sımsıkı kapatılmış kepenkler birer birer açıldı. Tedirgin ama meraklı başlar uzandı. Askerler, düzenli sıralar halinde yürüyor, ileride Riego'nun marşı olarak tanınacak bu yeni, garip, tüyler ürpertici şarkıyı söyleyerek ilerliyorlardı. Komutanları hemen önlerinde, atının üzerinde dimdik duruyordu. İri yapılı, enerjik yüzlü, çakmak çakmak parlayan gözleri olan bir subaydı bu. Birden, balkondakilerden biri, "Riego! Riego!" diye haykırdı.

"Yaşasın Riego!" bağırışları bir anda bütün meydanı kapladı. Balkondan balkona, camdan cama geçerek birkaç saatte bütün Kadiks'e yayıldı.

Don Rafael Riego Nunez, Asturi'deki birliklerin komutanıydı. Albay Riego, Fransız ordularına karşı yapılan kurtuluş savaşının en genç, en ünlü kahramanlarından biriydi. 1808'de kanlı bir savaştan sonra esir düşerek Fransa'ya götürülmüş, 1814'te Napolyon'un esiri olarak Versailles'da hapis tutulan Kral VII. Ferdinand'la birlikte serbest bırakılıp ana vatanına dönmüştü.

İspanya Kralı Ferdinand'ın yurduna dönüşü büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Şu sözler onun için söyleniyordu: "Ey kurtarıcı, selam sana!" Yıllar yılı İspanya, Ferdinand'ı kurtarıcı olarak beklemişti; umudunu bu tutsak, kahraman bildiği krala bağlamıştı. Fakat ne yazık ki, hayal kırıklığına uğrayacaktı. Nitekim, "Yaşasın özgürlük!" Yaşasın anayasa!" sesleri aynı muktedirin silahıyla, zinciriyle susturulacaktı.

İspanyol Anayasası, savaş sırasında Kadiks'te toplanan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmıştı. Liberal bir anayasa sayılırdı. Ama, babadan oğula geçecek bir krallık müessesesini tanıyor, kralın hak ve yetkilerine saygı gösteriyor, bunların yanısıra devlet yönetimine halkın katılmasını da teminat altına alıyordu. 1789 büyük devriminin dünyaya ilan ettiği insan haklarını, vatandaşların eşitlik ve dokunulmazlığını, insanlığın yüzyıllar boyunca mücadelesini yaptığı bütün o kutsal hakları tanıyor ve yasa himayesine alıyordu. Ne yazık ki gerek Ferdinand, gerek dostları, vatandan uzakta oldukları yıllarda, insan hak ve özgürlüklerinin beşiği Fransa'da hiçbir şey öğrenememişlerdi. Vatandan uzakta geçen altı yıl onların yüreklerindeki hükmetme arzusunu, her şeye tek başına sahip olma tutkusunu azaltacak yerde, doymak bilmez bir iştah haline getirmişti. Yurda dönüşünden birkaç gün sonra, Ferdinand, İspanya'nın heyecanla beklediği kurtarıcı, Anayasa için yemini kesinlikle reddetti. Daha da ileri giderek kanunun hükümsüz olduğunu ilan etti. Kadiks meclisinin anayasayla ilgili zabıtlarının da Madrid'te törenle yakılmasını emretti.

Ferdinand; soylulara, kiliseye, halkın cahil kesimine dayanarak, anayasa taraftarlarına karşı amansız bir mücadeleye girişti. Fazla "ileri" fikirleri olduğundan kuşku duyulan herkes (evlerde

Voltaire, Rousseau, Hugo gibi Fransız yazarların kitabının bulunması yeterli delil sayılıyordu) tutuklanıp hapsediliyor, hatta çoğu zaman ölüm cezasına çarptırılıyordu. Kral, tek bir imza ile, Engizisyon'u yeniden kurdu. Gerçi, Kraliçe İzabelle'den beri İspanya'da tek bir "kafir" kalmamıştı ve kuruluş amacı, Tanrı düşmanlarını yok ederek kutsal kiliseyi korumak olan Engizisyon'un varlığını haklı gösterecek bir sebep de yoktu. Ama bu korkunç teşkilatın politik rolü eski şiddetiyle devam ediyordu. Dün masum insanları "büyücülük" damgasıyla yakarak öldürenler, bugün darağacına "anayasa taraftarlığı" ile suçladıkları insanları gönderiyorlardı. Değişen bundan ibaretti.

Bu dehşet havası içinde Ferdinand, etrafında bir avuç çıkarcı, hasta ruhlu, yalaka ve yandaşlarıyla saltanat sürüyordu.

Bu durum, Kadiks'te bulunan Albay Riego ile arkadaşlarına, saraya karşı bir hareketi düşündürdü. Riego, İspanyol ordusunun en sevilen kahramanlarından biriydi. O sırada Kadiks'te, Amerika'ya gönderilmek üzere binlerce İspanyol askeri bulunuyordu. Bunların komutanları da Riego'nun arkadaşlarıydı. Birkaç görüşme, Riego'nun bir darbe planı hazırlamasına yetmişti.

Albay Riego'nun planı çok basitti. Önce çeşitli bahanelerle, değişik yerlerdeki kuvvetler biraraya getirilecek, sonra yılbaşı günü, sabah ayini sırasında harekete geçilecekti.

Plan, buraya kadar kusursuz uygulanmış ve Kadiks kolayca zaptedilmişti. Şimdi yol boyundaki birliklerden yararlanılarak Madrid'e yürünecek ve sonra sıra memleketin bir ucundan diğerine askeri disiplin altına alınmasına gelecekti. 1 Ocak 1820 günü akşam üzeri Don Rafael Riego, emrindeki orduyla birlikte Madrid'e doğru yol alıyordu.

İmparatorluk sarayında, Kadiks isyanı çoktan duyulmuştu. Riego henüz çok uzakta olmasına rağmen haberin uyandırdığı korku, tam bir paniğe dönüşmüştü.

Ferdinand soruyordu: "Ne kadar kuvvetleri var, güçleri ne?"

Heyecandan titreyen sesler cevap veriyordu: "Amerika'ya sevkedilmek üzere Kadiks'e yığılan bütün birlikler Riego'nun yanında yer alıyormuş!"

"Ama elimizde daha pek çok kuvvet var."

"Hayır ekselansları! En son aldığımız haberlere göre, birçok bölgede askerin size karşı ayaklandığı söyleniyor. Koron'da, Siraküza'da ordu bütün birlikleriyle ayaklanmacıları destekliyormuş.

İspanya Kralı Ferdinand, tarihe cesaret ve kahramanlığı ile geçecek hükümdarlardan değildi ve zayıflığını Napolyon karşısında göstermişti. Şimdi de ihtilalciler karşısında dizlerinin bağı çözülüyor ve onlarla anlaşmayı mümkün kılabilecek çareler arıyordu.

Ferdinand bu amaçla, yürürlükten kaldırdığı 1812 Anayasası'nı yeniden ilan etti. Dağıttığı meclisleri toplayarak, yandaş milletvekillerini göreve çağırdı. Meclis önünde anayasaya saygı göstereceğine yemin etti. Etrafındaki çıkarcı, açgözlü dalkavukları dağıtarak, eski bakanları zindanlardan çıkarttı ve yeniden hükumetin kurulmasını sağladı.

İspanyol ordusu, mevcut kanun ve otoriteye karşı yaptığı ilk isyan hareketini rahat ve kolay bir zaferle tamamlamıştı. Riego böylece İspanyol siyasi tarihinde Prononsiamento adıyla anılacak olan çığırı, bilmeden de olsa açmış oluyordu. Prononsiamento, bir kuvvetin, özellikle ordunun, mevcut otoriteye, onun yasa ve kurallarına karşı koyması, boyun eğmekle yükümlü olduğu hukuk düzenini çiğnemesi demektir.

Peki ama kimdi bu Riego?

Fransa'nın İspanya'yı işgalinde, 1807 yılında yani Madrid'de Asturias alayı diye bilinen alaya katılarak 1808 yılındaki kurtuluş savaşında büyük yararlılıklar gösterdi. Ancak Fransızlara esir düştü ve Paris'e götürüldü. Tutuklu bulunduğu El Escorial sarayından kaçmayı başararak ülkesine döndü. Espinosa Savaşı'na katıldı, yine esir düştü.

İkinci kez kurtuluşu, Kral Ferdinand ile birlikte oldu.

1 Ocak 1820'de Ferdinand'a karşı ayaklandığında Cadiz Anayasası diye bilinen İspanyol Anayasası'nın (1812 Anayasası diye de bilinir) yeniden elden geçirilmesi talebinde bulundu.

Albay Riego'nun isyanı üç yıl sürdü.

Madrid'e yürüdüğünde bin beş yüz kişilik bir ordunun başındaydı. Bütün umudu halkın kendisini desteklemesiydi, ama yerel halk onun ayaklanmasına karşı müthiş ilgisizdi. Yine de Galiçya bölgesinde bir ayaklanma gerçekleştirmeyi başardı.

Malaga'yı işgal etti 7 Mart 1820'de Madrid kraliyet sarayının önündeydi. 10 Mart'ta Ferdinand anayasada değişikliği kabul etti.

Birçok kez tutuklanma ve bağışlanma sürecinin sonunda Riego, 4 Kasım 1823 gecesi bir başka cezaevine, uzağa transfer edildi. Ertesi gün öğle üzeri iki keşiş tarafından Cebada'ya getirildi ve orada idam edildi, yakındaki bir kiliseye gömüldü.

Muktedirler "kahraman" falan dinlemiyor yani, bilesiniz.

BİR KİŞİLİK OLARAK KİTAP

1124 yılında Hasan Sabbah öldüğünde arkasında güçlü bir silahlı örgüt ve sadece İran'da değil tüm Mezopotamya'da korkulur bir askeri ve siyasal güç bırakmıştı. Hasan Sabbah'ın bıraktığı bu güç, Moğol istilası yıllarına kadar ayakta kaldı. Sabbah'ın güçlü merkezlerinden Alamut kalesi, yüz yılı aşkın bir süre sonra 1256 yılında, Moğol komutanı Hülagü Han tarafından normal yollardan ele geçirilemeyince; o yıllarda yeni keşfedilen petrolle iş bitirilmişti. Alamut kalesinin bulunduğu tepenin altına tüneller kazılmış ve bu tüneller de içlerinde petrol havuzları oluşturularak ateşe verilerek patlatılmış, kale tamamen imha edilerek ele geçirilmişti. Pratikte ele geçmesi imkânsız olan oldukça dik, sarp kayalıklar üzerinde kurulmuş olan bu Alamut kalesi, tarihte de pek çok güçlü orduya meydan okumuş, konumu ve sert savunması nedeniyle asla ele geçirilememişti.

Bir başka söylentiye göre ise Alamut kalesi kendiliğinden teslim olmuştu. Zaten Hasan Sabbah'ın verdiği ruh (aradan yüzyıldan fazla zaman geçtiğinden olsa gerek) zayıflamıştı. Teslim alınmasının ardından da kale yıkılmıştır. Moğolların anlattığı olayda şöyle bir not düşülmüş: Moğol bir bilgin Alamut kütüphanesindeki kitapları kurtarmak için izin istemiş. Kendisine bir el arabası verilmiş ve kurtarabileceği kadar kitabı alması söylenmiş. Adam Sünni olduğu için önce Kur'an el yazmalarını el arabasına yüklemiş, ardından da diğer kitapları incelemeye dalmış. Öylesine zaman geçmiş ki, dışarıdakiler vaktinin dolduğunu, kitapların ateşe verildiğini söylemişler. Ne yazık ki birkaç el yazması Ku'ran dışında hiçbir kitabı kurtaramamış Moğol bilgin. Dünya üzerine yazılmış ve eşi benzeri bulunmayan binlerce kitap yanarak yok olmuş.

M.Ö. 770'den 221'e kadar 500 yıl boyunca, Çin bilgi açısından altın bir çağ yaşadı. Bu aydınlanma çağında hâlâ geçerliğini sürdüren Konfüçyizm ve Taoizm doğdu. Bu aydınlanmanın bir sebebi de savaş ve güç yarışlarıydı. Ama savaşlar bittiğinde bir tek imparator Qin'in egemenliği geçerliydi. Qin ve yardımcıları

bilim adamlarına güvenmedi ve binlerce kitabı yaktırdı. Tarih bu kültür katliamını, "İmparator Qin'in kendi tarihini yazdırmak için kitapları yaktırdığını" yazar. Qin bununla yetinmeyip imparatorluğunun üçüncü yılının sonunda bin kadar bilim adamını kitaplarıyla birlikte diri diri gömerek yok etmiştir.

1193 yılına gelinceye kadar Hindistan'daki Nalanda Üniversitesi dünyanın en iyi üniversitesi olarak kabul ediliyordu. Üniversiteye, Ege'den bile öğrenciler geliyordu, çünkü bilinen en zengin kütüphaneye sahipti. Dokuz katlı üç binadan oluşan bu muhteşem kütüphane, içinde bilimin her dalından yüz binlerce kitap barındırıyordu. Ama bu kitapların içinde Budizm'e övgüler düzen kitaplar da bulunuyordu. İşte bu yüzden olsa gerek o talihsiz 1193 yılında Bahtiyar Khilji'ye bağlı Müslüman ordusu Nalanda Üniversitesi'ni yağmaladı ve bütün kitapları yaktı. Efsaneye göre o kadar çok kitap vardı ki, kütüphanenin yanması tam üç ay sürdü.

2012'deki kıyameti bilemeseler de Mayalar oldukça gelişmiş bir medeniyetti. M.Ö. 100'de yazmayı öğrenmişlerdi ve 1400 yıl boyunca tarihlerini, astronomik gözlemlerini ve takvimlerini arşivlediler. Sonra İspanyollar geldi. 1562'de üç ay boyunca Mayaları baskı altında Hıristiyan yapmaya çalıştılar. İşler istediği gibi gitmeyince, Mayaları dize getirmek için bu kez Maya uygarlığına ait tüm yazılı eserleri yaktılar. Bu konuda Rahip de Landa şöyle yazıyor: "Burada çok fazla kitap bulduk ve içlerinde şeytanın ürünlerinden başka bir şey bulamadığımız için hepsini yaktık, onlar da bunun için çok üzüldü." Maya uygarlığından günümüze ancak üç kitap ulaşabilmiştir.

1800'de ABD Başkanı Adams, kongrenin işine yarayacak kitapları saklamak amacıyla bir kütüphane kurdu. Sadece on dört yıl sonra ise, İngiliz işgali sırasında bu kitaplar Beyaz Saray ile birlikte yakıldı. İçindeki üç bin kitapla yakılması o kadar da büyük bir mesele olarak görülmeyebilir, ama bu facia daha kötüsüne yol açtı. Meşhur Thomas Jefferson bu kaybı telafi etmek amacıyla kendi koleksiyonu altı bin beşyüz kitabı hükumete vermeyi teklif etti. Hükumet kabul etti ve her şey iyi giderken 1851'de bir kaza yangınıyla kitapların üçte ikisi yandı.

Kitap yakma konusunda Japon ordusundan daha üstün olan tek ordu Nazi ordusuydu. Tek bir şehirde tek bir kitap bile kalmadı. Savaş boyunca Varşova'nın on dört tane kütüphanesi yakıldı. Almanlar bu konuda özellikle başarılıydı çünkü Verbrennungskommandos isminde özel bir yakma ekipleri vardı. Savaş sonunda Polonya on altı milyon kitabı bir kültür yok etme amacı doğrultusunda kaybetti.

İlginç bir şekilde İkinci Dünya Savaşı'nda en çok kitabı kaybeden Almanya'ydı. Nazi karşıtı ülkeler bombalamaya başladığında, kültürü, kütüphaneleri ve müzeleri önemsemedi. Aylar içinde, otuz beş tane kütüphane yok oldu. Yanan kitap sayısı bilinmese de Almanya'daki tüm kitapların üçte birinin yandığı tahmin ediliyor.

Milli Kütüphane'den yüz kırk yedi ton kitap, kilosu on beş kuruştan hurdacılara verildi. Yetişebilen sahaflar bazı kitapları kurtarmıştı belki, ama kurtarılanlar anlaşıldığı kadarıyla "devede kulaktı". Dile kolay, tam yüz kırk yedi ton Ermenice, Rumca, Osmanlıca, İngilizce, Rusça ve Almanca kitap hurdaya çıkarılmıştı.

Belki dijital ortama alınmıştı, ama bu bile kitapların hurda fiyatına satılması için gerekçe oluşturamazdı. Bir tek şey bunu yapabilirdi: Bağnazlık. Bir başka deyişle, yobazlık.

Kimi rahatsız etmişti Milli Kütüphane'nin arşivindeki kitaplar? Neden hurdaya çıkarılmıştı?

Yüz kırk yedi ton kâğıt, en az yüz kırk yedi bin kitap demekti ve bu kitapları müdahale edebileceğiniz dijital ortama taşıdığınızda bu, bir uygarlığı, kültürü yok etmeniz anlamına geliyordu.

Kitap her zaman iktidarların korkulu rüyası haline geldi. Ne zaman iktidarı ele geçirse egemen güçler önce kültür politikalarını düzenleme yoluna gitti. Özellikle de İslam coğrafyasında çok sesli müzik, bale ve tiyatro hep bir "düşman" gibi görüldü. Bunun en vahşi örneğini Türkiye 12 Eylül faşizminde gördü. Ama şu anda yaşanan 12 Eylül faşizminden de öte bir durumdu. "İleri demokrasi"nin bir gereği olarak hükumet, geçmişe yönelik bilimsel, sanatsal ve insana dair her şeyi yok etmek için kurgulanmıştı.

Daha önce de yine gerek Odatv sütunlarında gerekse de başka ortamlarda dünyadaki kitap düşmanlığını yazmaya çalıştım.

İlk kitap kıyımı Milattan Önce 333 yılında gerçekleşti. Adı büyük savaşçı, ama kültürsüz "Büyük" İskender İran'ı işgalinde Persopolis kitaplığını yaktı. İlk icraatı da bu oldu. İnsanlar adı büyük İskender'i o dönemde alkışlarla karşıladı.

İskender, İran toprakları içindeki Pers İmparatorluğu'nun geçmişe yönelik tüm bilgi ve belgelerini yok etmek üzere şu emri verdi: "Persopolis kitaplığı yakılsın."

Tarih adına büyük bir kayıptı bu, zira o dönemde dünyanın en zengin kitaplığı durumundaki Persopolis'te on iki bin dana derisine altın harflerle yazılı iki milyon dizelik bir kültür hazinesi bulunuyordu. "Büyük" İskender, Persopolis kütüphanesini, Persleri tarihsiz bir ulus haline getirmek için yakmış olmalıydı, çünkü böylelikle, hem Perslerden kurtulmuş, hem de Perslere ait kültür mirasını ortadan kaldırmış olacaktı. Kaynakların belirttiğine göre, kütüphaneyle birlikte yalnızca iki milyon dizelik Pers tarihi değil, yüz binlerce kitap da yandı.

Her "büyük" komutan gibi İskender de, tüm dünyayı ele geçirse bile, ulusların geçmişini asla ele geçiremeyeceğini biliyordu kuşkusuz. Ama aynı zamanda, kültür mirasını yok etmenin, ulusların gelişim süreçlerinde kesintilere yol açacağından da emindi.

Çin İmparatoru Tsin Che Hoang Ti'nin kitap yaktırma gerekçesinde, tarihi yok etmeye çalışmanın en karanlık temelleri barınıyordu: Hoang Ti, "bilgi insanlığa kötülük getirir" gerekçesiyle Çin tarihinin en önemli kitaplarını yaktırmıştı. Üstelik imparator, kitapları insanların mutluluğu için yaktırdığına yürekten inanmaktaydı. Hoang Ti bu muhteşem gösteriyi yaptığında takvimler M.Ö. 213 yılını gösteriyordu.

Çok değil, altmış yedi yıl sonra Neron'dan kurtulabilen bilim-sanat ürünleri bir kıyıma daha uğrarken, tarih yeni bir kahraman yaratmanın talihsizliğini de yaşayacaktı, Romalılar, Annibal'den sökerek aldıkları Kartaca Kütüphanesini, Alp Dağlar'ında geçirdikleri soğuk gecelerde yakarak ısınacaklardı. İşin ilginç yanı, o sıralarda dünyanın en büyük kütüphanesine

sahip olan Romalıların bu eylemi gerçekleştirmesiydi. Ama "Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek" gerekirse, Romalılar yine de işlerine yarayan kitapları Roma Kütüphanesi'ne taşıma inceliğini göstermiş, geri kalanını yakmıştı. Dönemin en büyük kütüphanesi olan Roma Kütüphanesi ise Vizigotların gelip yakmasına kadar dünyanın en büyük kütüphanesi olma unvanını taşımıştı.

Romalıların Kartaca Kütüphanesi'nden taşıdığı kitaplar, daha önce Makedonya'dan taşıdıkları kitaplarla birleşince, Roma Kütüphanesi, 21 yıllık kısa geçmişine karşın, dönemin en büyük kütüphanesi durumuna gelmişti. Daha sonraları, M.Ö. 88 yılında, Atina'daki o zamana değin bilinen en zengin özel kütüphane durumdaki Psitratüs kolleksiyonunun Roma Kütüphanesi'ne taşınmasıyla ve ardından da M.Ö. 48 yılında Sezar'ın emriyle yazılan yedi yüz bin papirüs tomarlık İskenderiye Kütüphanesi'nin seçme yapıtlarıyla, Roma Kütüphanesi daha da zenginleşmişti.

Tam bu sıralarda Osmanlı'daki en büyük kütüphanelerden biri olan Bergama Kütüphanesi, Sezar tarafından Kleopatra'ya hediye edilince, Kleopatra, Bergama Kütüphanesi'ndeki bütün kitapları aylarca İskenderiye hamamlarında yaktırdı.

Sonuçta İskenderiye Kütüphanesi'ndeki kitapların da başına aynı şey gelecekti. Ancak İskenderiye Kütüphanesi'ni Müslümanların İskenderiye'yi ele geçirmesinden sonra Halife Ömer'in yaktırdığı tarihe not olarak düştü. Şöyle ki:

Amr İbn-ül As, Mısır'ı fethettiği zaman, Halife Ömer'e bir mektup yazdı. Mektubunda, "Burada çok sayıda kütüphane ve içinde binlerce kitap var. Bunları yakayım mı yoksa bırakayım mı?" diye sordu. Hazreti Ömer de şöyle yanıtladı: "Kitapları incele... Eğer yararsız şeylerse, yak. Yok, eğer yararlı şeylerse, yine yak. Çünkü halk, o kitapları okudukça, onlara uymaktan vazgeçmeyecekler, eskiyi unutmayacaklar ve bize, yani yeniye-yeniliğe sürekli düşman olacaklardır!"

Bu anlayış günümüzde de tüm hırçınlığıyla ortada. Hurdaya yüz kırk yedi ton kitabın, kimi kitap düşkünü sahafların yangından kaçırdığı mallar gibi koruma altında. Sahaflar kitap seven, bir sayfasının bile kaybolmasına, yitirilmesine veya çalınmasına tepki gösteren insanlardı.

Kitapların çilesi o yıllarda kalmadı: M.S. 410 yılında Roma'yı işgal eden Vizigotlar, Kralları 1. Alarik'in emriyle tüm Roma'yı yerle bir ederken, o güne kadar yaratılmış en büyük kütüphaneyi de bir daha yerine konmamak üzere yaktı.

Ünlü astronom ve filozof Nasîrüddin Tûsî'nin bilim dünyasına olan katkıları dolayısıyla adının birlikte anıldığı ve bilim adamlarını gözetmekle isim yapan Hülagu Han'ın, Bağdat'ı istilasından sonra, otuz altı kütüphaneyi yaktırdığı, bu yüzden de Dicle'nin aylarca kapkara bir su olarak aktığı iddia edildi. Bütün bunlar olurken yıl 1258 gibi tarihin ilerlemiş dönemine rastlamaktaydı. Çoğu el yazması ve tek nüsha olan milyonlarca kitap bir daha geri dönmemek üzere işte bu "yüce" kişiler tarafından yok edilmişti.

Barbarlık diye nitelenecek kitap yakma olaylarına Batı dünyasında da rastlanıyordu. Arapların İspanya'yı terk etmek zorunda kalmalarından sonra, Ximenes adında bir kardinal, Endülüs Kütüphanesi'nden taşıdıkları Araplara ait kitapları Granada'nın Bab-ür-remle meydanında, İspanya'nın Müslümanlardan kurtuluşu adına yaktırmıştı. Fizikçi Pierre Curie bu kıyım için, "Endülüs Kütüphanesi'nden otuz kadar kitap kurtuldu, onlarla atomu parçaladık. Eğer yakılan bir milyon kitabın yarısı kurtulmuş olsaydı, şu anda galaksiler arasında geziyor olurduk," diye yazıyordu.

Hiçbiri Roma'daki kadar büyük olmamakla birlikte, kitap yakmalar günümüze kadar sürdü. Sözgelimi, 1562 yılında Güney Amerika'da Maya uygarlığına ait kitaplar, İspanyol papazlar tarafından yakılmıştır. 1566 yılında da, muz kabukları üzerine yazılı İnka antolojilerini yakan Pachacuti, bunu görev aşkıyla yaptığını belirtmiştir. Kitap yakma şöhretinden payını alanlardan biri olan rahip Eugene Evraud, eski Polonezya yapıtlarını yaktıktan sonra, Polonezya adalarında Hıristiyanlık hakkında kitaplar yazmaya koyulduğunda tarih 1872'ydi.

Kitap yakmanın en ideolojik tabanlı ve hafızalardan asla silinmeyecek olanı ise Nasyonal Sosyalizm dönemine rastlıyordu. O zamana değin yakılan kitaplar, kütüphaneler için öne sürülen gerekçeler pek açık ve net değildi. Ama, Nazi Almanyası'nın

10 Mayıs 1933 tarihinde gerçekleştirdiği "kitap yakma töreni", Almanya'nın, geleceğin dünya lideri olacağına inanan binlerce Nazi tarafından desteklenen toplu kitap kıyımı olarak tarihe geçiyordu.

Çok değil, on yıldan daha önceki bir zamanda, yani 1984 yılının Eylül ayında İstanbul'da toplanan İslam Tıp Kongresi'nde, tepsi içinde tıp kitapları yakılmıştı.

Aynı yıllarda Mis Sokağı'nda Cumhuriyet Kitap Kulübü'nın kitapları imha edilmişti.

1980 sonrası resmi, kurum ve kuruluşların kütüphanelerindeki kitapları Seka'ya hamur olmak üzere kamyonlarla göndermişti. TCDD'nin birçok değerli kitabı barındıran kütüphanesi bir sabah kamyonlara yüklenerek o zamanki Seka'ya gönderilmişti.

Şimdi bir başka kültür imhasına tanık oluyoruz. Sahaflara düşen ve kitap sevgisi insan sevgisi kadar yüce olan bu insanların kurtarabildiği kitapları bir gün ansızın karşımızda bulabiliriz, ama kilosu on beş liradan satılan yüz kırk yedi ton kitap için yapılabilecek bir şey yok artık.

Nazi Almanyası'nda böyle bir kitap katliam anlaşılabilir, zira yönetim faşisttir. Ama "ileri demokrasi" naraları atan bugünün hükumetinde Milli Kütüplane'deki tonlarca kitap "hurda" muamelesi görüyorsa, bu ülkenin okur-yazar takımının buna itiraz etmesi gerekir.

Kimsenin itiraz edeceği de yok.

Milli Kütüphane'nin savunması açık ve net olacaktır: "Amirimiz istedi, biz de kamyonlara yükledik."

Egemen ideoloji bir noktada köşeye sıkıştırdığında, abuk bir "Buda macerasıyla", kendi dinsel ve tinsel ruh halini anlatmaya kalkanların ağzının içine bakmak tek kelimeyle saçmalıktır.

Bir şişe Petrus şarabı kadar bile değeri olmadığı anlaşılan yüz kırk yedi ton kitabın gündeme bile getirilmeyeceğinden emin olabilirsiniz.

Soruşturma başlatılmış zira...

Yıllar önce Resim Heykel Müzesi, Devlet Sanat Galerisi ve üst

düzey bürokratların odalarını süsleyen onlarca ressamın yüzlerce tablosu yok olduğunda, dönemin kültür bakanı alnı terleyerek tüm müzelerdeki eserlerin listesini istemişti.

O liste asla eline ulaşmadı.

Ama şu gerçeği de algılamak gerekiyor: yüz kırk yedi ton ağırlığındaki bir kültürel zenginlik hurdacıların, sahafların ve sokaktan geçen insanların "müsveddesi" olarak görülüyorsa, Hz.Ömer'in hırçınlıkla vurguladığı gibi, bir tek Kur'an bize yeter.

Size de yeter.

Ama bilim dünyasının, edebiyat dünyasının, aydınlığın, korkudan sıyrılmasına yetmeyecektir.

DİKTATÖRLER DE SEVER, BİLİM-SANAT İNSANI OLMASIN YETER

Belgenland transatlantiği, Belçika'nın Antverpen limanına demir attığında takvim yaprakları 29 Mart 1933'ü gösteriyordu.

Transatlantik çok önemli bir yolcu taşıyordu: Albert Einstein...

ABD'den ayrılmadan bir gün önce Einstein, New York'taki Alman başkonsolosluğuna uğrayarak, Alman pasaportunu görevlinin masasına koymuştu: "Artık Alman vatandaşı olmak istemiyorum!"

Einstein'ın Kaliforniya Teknik Üniversitesi'yle yaptığı anlaşmanın süresi bitmişti. İlerisi için hiçbir planı yoktu. Tam bu sırada Belçika kral ve kraliçesinin davetini kabul ederek bu ülkeye gitmeye karar verdi. Belçika Kraliçesi Elizabeth seçimlerde sosyalistlerden yana tavır koyduğu için, ülkedeki sağcılar tarafından hedef haline getirilmişti. Kral Albert ile Einstein'ın dostlukları eskilere dayanıyordu.

Einstein, Antverpen'den Brüksel'e gideceği trene binmeden önce, kendisine bir mesaj iletmişlerdi: "Kraliçe Elizabeth ve ben, sizi gelir gelmez, ayağınızın tozuyla akşamüzeri çayına bekliyoruz. Sizi kraliyete ait bir araba karşılayarak buraya getirecek. Dostunuz Albert..."

Tren tam zamanında krallığın yazlık sarayının yakınlarındaki küçük istasyona girdi. Şoför uzun süre trenden Einstein'ın inmesini bekledi. Birinci sınıf vagonların önünde ileri-geri yürüyor, ayaklarının ucuna basarak trendeki yolcular arasında kendisine tarif edilen beyaz saçlı profesörü arıyordu, ama tarife uyan bir tek yolcu bile yoktu!

Şoför yazlık saraya döndü ve trenden Einstein'ın inmediğini, onu bulamadığını söyledi. Misafir kesinlikle trende yoktu.

Kral Albert duruma şaşırmakla birlikte, Einstein'ın verdiği

sözü ancak dalgınlığından unutabileceğini varsayarak, normal karşıladı. Yeni bir not yazmak üzere odasına çekildi. Einstein'i, bu dalgın bilim adamını, Antverpen limanında yalnız bırakmaya hiç niyeti yoktu. Oradaki adamların Einstein'e gereken nezaketi göstermeleri için bir an önce haberdar etmesi gerekiyordu.

Bir saat kadar sonra kapısı çalındı. Hizmetkârlardan biri, Einstein olduğunu iddia eden birinin kapıda beklediğini haber veriyordu.

Albert büyük bir keyifle kalemini masaya çarparak, "İşte," diye bağırdı. "Bu benim dostum, adaşım Albert!"

Evet, oydu! Buruşuk pardösüsü toz içindeydi. Belli ki yayan gelmişti. Yüzünde olağanüstü sıcak bir gülümseme vardı, keyfi yerindeydi yani. Ayakkabıları boyasız, hatta eskiydi. Geniş kenarlı bir şapka vardı başında ve yanlardan beyaz saçları dökülüyordu. Şoför haklıydı, kimse bu pejmürde kılıklı adama bakıp da tüm dünyanın konuştuğu Albert Einstein diyemezdi, Albert hariç.

Üstelik Einstein, sanılanın aksine birinci sınıf vagonda değil, üçüncü sınıf vagonda seyahat etmişti ki, bu şoförün aklının ucuna bile gelmezdi.

Aynı anda kraliçe de kapıda belirdi. Her ikisi de coşkuyla Einstein'i kucakladılar ve sarayın kabul salonuna götürdüler.

Konuşacak çok şey vardı, ama kraliçe daha da sabırsızdı. Einstein ile birlikte keman çalmak istiyordu, birlikte düet yapmayı çok özlemişti. Kral Albert ise tutkulu bir dağcıydı ve İsviçre Alpleri üzerine Einstein ile uzun uzun konuşmaya can atıyordu.

Kral da, kraliçe de son derece heyecanlıydılar.

Günler sonra Kraliçe Elizabeth, Einstein'i Brüksel Sarayı'na davet ettiğinde bu kez yüzünde neşe yerine büyük bir kaygı vardı. Adolf Hitler, Einstein'ın Belçika'da olduğunu öğrenmişti ve onun mutlaka yakalanıp huzuruna getirilmesini istiyordu. Belçika o sıralarda Nazi subayı kaynıyordu ve her an Einstein'ı ihbar etmeleri ve yakalanmasını sağlamaları mümkündü. Hitler, yalnızca Einstein'ı bahane ederek Belçika ile diplomatik ilişkileri gerecek kadar çılgınca politikalar üretebilecek bir diktatördü ve

herkes bir şekilde ondan çekiniyordu.

Elizabeth derin bir soluk aldıktan sonra, "Naziler her yerde. Her an sizi bulabilirler. Bu nedenle sizin kimsenin bulunmadığı ıssız bir yere taşınmanızı istiyorum. Korunmanız için gereken her şey yapılacaktır," dedi.

Einstein sakindi. "Korunmaya ihtiyacım olduğunu sanmıyorum," diye karşılık verdi. Albert ve Elizabeth'in ısrarları üzerine Einstein, Atlantik Okyanusu kıyısındaki balıkçı köylerinden birine yakın bir eve yerleşti. Ama Hitler rejimine yakın gazetecilerin onu bulmaları uzun sürmedi. Bir gazeteci yerini tespit ettikten sonra şunları yazdı: "Almanya'dan kaçan eski militan, Yahudi Albert Einstein kral ve kraliçenin himayesinde Loco Sur Mer köyünde saklanıyor."

Aynı gazeteci, daha baskın yapılmadan Einstein'ın bu küçük köydeki evini ziyaret ederek, bazı sırları ve formülleri iki yüz bin frank karşılığında Hitler'e satmasını önerdi. Kral ve kraliçe bunu çabuk öğrendiler ve gazeteciyi tutuklattılar. Ama ok yaydan çıkmıştı. Ortalık iyice karışınca, Naziler de Einstein'in bulunduğu eve gelemediler, zira bir Belçika polis ordusu bilim adamını korumak üzere evi kuşatmış durumdaydı (polis orduları bu gibi işlerde de kullanılabiliyor demek ki). Yaklaşmak, küçük çapta bir savaşa bile neden olabilirdi.

Einstein korunmasına korunuyordu, ama hem Hitler'in Belçika'ya düşmanca tavrını geliştirmesine bir bahane oluyordu hem de tehditlerin ardı arkası kesilmiyordu. Einstein'e ulaşamayacağını anlayan Gestapo, ona yakınlarını öldürmekle tehdit eden mektuplar gönderiyordu. Tam bu sırada Alman Bilim Akademisi de Einstein'e bir mektup göndererek, onu üyelikten çıkardığını tüm dünyaya duyurdu. Bu kararıyla Alman Bilim Akademisi, tarihine kara bir leke sürmüş oluyordu.

O sıralarda Alman Bilim Akedemisi'nin genel sekreteri ünlü fizikçi Max Planck'tı ve Einstein'i Berlin'e davet eden, Akademi'ye üye yapan kendisiydi. Bu durum Planck'ı zor durumda bırakmıştı. Birlikte uzun süre piyano-keman düeti yapmış, hoş zamanlar geçirmişlerdi. Şimdi sevgili dostunu, bilim arkadaşını Akedemi üyeliğinden atmak zorundaydı.

Hitler'e gitti. Amacı sadece Einstein'ı anlatmak değil, aynı zamanda Yahudilere karşı "ırkçı" politikaların yanlışlığını anlatmaktı. Hitler'i saf Alman ırkını koruma altına almak için çıkarttığı "Gerçek Alman" yasasını uygulamaması için ikna edebileceğini düşünüyordu. Hitler'in bir açılış için verdiği resepsiyonda yanına yaklaşarak Einstein ve ırkçılık konusundaki düşüncelerini anlattı ve diktatörün yüzüne bakarak umutla bekledi.

Bir süre sessiz duran Hitler ansızın öfkelenerek bağırmaya başladı. Kendini kaybetmiş gibiydi. Yumruklarını sıkıyor, kollarını havada dolandırıyor, Planck'ı yumruklayacakmış gibi tehdit ediyordu. Bir yandan da sağ bacağıyla sürekli yere tekme atıyordu. Herkes Hitler'in bir kriz geçirdiğini sanmıştı. Korumalar ise Hitler'e bir suikast düzenlendiğini sanarak bir anda etrafını sardı. Planck yaka paça önce salonun, ardından binanın dışına çıkarıldı ve kaldırıma terk edildi.

Eve döndüğünde Planck kendini çok kötü hissediyordu. Hemen bir kâğıt kalem alarak yakın dostlarından birine şunları yazdı: "Bu iğrenç muameleden sonra daha fazla yaşamayı hiç ummuyorum."

Birkaç gün sonra akademi genel sekreterliği görevini iki Nazi'ye devrederek görevinden ayrıldı ve hastalığını bahane ederek evine kapandı.

1. Dünya Savaşı'nda büyük oğlu Karl'ı kaybeden Planck, bu olaydan yıllar sonra, Hitler'e 20 Temmuz 1944'te düzenlenen suikast girişimine karıştığı iddiasıyla, düzmece delillerle küçük oğlu Erwin'i de Gestapo'ya kurban verdi. Planck'ın Nazilere katılması koşuluyla oğlunun affedilebileceği haberi gönderilmesine karşın Planck bunu kabul etmedi.

Planck böyle bir dosttu işte... Ödün vermez bir kişiliği vardı ve şimdi Einstein konusunda zor durumdaydı.

Einstein, Planck'ın akademi genel sekreterliğinden ayrıldığını duyduğunda, "Ruhu, bu sert çağa uyum sağlayamayan Max için gerçekten çok üzülüyorum," demişti.

Einstein'in korkup yılacağını düşünen Naziler, onun kişiliği hakkında müthiş yanılgı içindeydiler. Brüksel gazetelerinden

birinde Nogan adlı heyecanlı bir okur şunları yazmıştı: "Naziler Belçika sınırını ihlal ederse, Einstein'ın Belçikalı gençlere tavsiyesi ne olur?"

Einstein beklemeden yanıtını verdi: "Savaşmak! Kanının son damlasına kadar savaşmak!"

Oysa herkes çok iyi biliyordu ki, Einstein savaş karşıtı bir bilim adamıydı. Herkes bu yanıta çok şaşırmıştı: "Bu sözleriniz sizin gibi savaş karşıtı biri ile nasıl uzlaşır Bay Albert?"

Einstein buna da şöyle yanıt vermişti: "Şu an edilgen kalmak için uygun zaman değil. Bu tür pasif hareket ve düşünceler bizi Nazilere karşı verdiğimiz mücadelede zayıf düşürür. Ölüm kalım söz konusu ise savaşmak gerekir."

Diktatör Hitler yalnızca Einstein'i değil, onur mücadelesi veren ve bu konuda hiç ödün vermeyen çoğu bilim adamını kendi yanına çekmeyi başaramadı. Mengele gibi insan kasaplarıyla çalıştı, deneyler insanlar üzerinde yapıldı, Walter Nernst zehirli gazlar üzerine çalıştı, Fritz Gaber havadan ölümcül azot gazı elde etmeye çalışırken, Hindenburg ve Mac Kenzi Alman orduları için patlayıcı maddeler üretmekteydi.

Hitler'in bilim adamları işte bunlardı.

Evet, diktatörler de sever yeter ki bilim insanı, sanat insanı olmasın... Yeter ki insanı sevmesin.

BAĞIMSIZLIK TEK BAŞINA YETMİYOR

26 Şubat 1949...

Paraguay'ın başkenti Asunsion'da ülkenin en zengin tüccarlarından Molas Lopez, kendisine ait köşkünde muhteşem bir ziyafet veriyordu. Ziyafetin şeref konuğu Cumhurbaşkanı General Raimundo Rolon'du. Rolon katıldığı için bütün hükumet üyeleri de ziyafette hazır bulunuyordu. Molas Lopez, ziyafet için hiçbir masraftan kaçınmamıştı. İçkilerin ve yiyeceklerin en pahalısı masaları süslüyordu. Herkes çılgınlar gibi eğleniyordu.

Davetin neredeyse sonuna gelinmişti. Herkes halinden memnun, çakırkeyf vaziyette son içkilerini yudumluyordu. Davetin sahibi Molas Lopez saatine bir göz attıktan sonra aniden ayağa kalkarak, "Kadehimi Cumhurbaşkanımız General Raimundo Rolon Villasanti şerefine kaldırıyorum," diye bağırdı ve ardından ekledi: "Size aynı zamanda iyi yolculuklar diliyorum Ekselansları!"

Bir şakayla karşı karşıya olduğunu düşünen Rolon, "Yanılıyorsunuz sevgili dostum," dedi. "Önümüzdeki günlerde planlanmış bir seyahatim yok."

Molas Lopez bu sözlere gülümseyerek, "Ekselansları, size kabalık etmek istemem, ama şunu da bildirmek zorundayım: Çok yakında bir seyahate çıkacaksınız."

Cumhurbaşkanı bir şey anlamamıştı. Etrafındaki hükumet üyelerine baktı. Gördüğü kadarıyla kimse bir şey anlamamıştı.

İşte tam bu sırada dışarıdan kan ve barut kokan bir şarkı yükselmeye başladı:

Serenos, alegres,

Valiantes i asados!

Herkes Molas Lopez'in gizem dolu sözlerini unutup bu büyülü ama tehdit edici uğultuya kulak vermişti. Ziyafetin verildiği

salona bakan camlar büyük bir gürültüyle parçalandı ve camsız pencerede ellerinde makineli tüfekleriyle gerillalar belirdi.

Molas Lopez'in sesi bir kez daha duyuldu: "Beyler! Eğlencemiz burada sona eriyor. Lütfen hiçbir zorluk çıkarmadan ellerinizi kaldırın ve teslim olun. Beni arzu etmediğim hareketlere mecbur bırakmayın. Akıllı davranarak, sizi ilerideki havaalanında bekleyen uçaklara ailenizle birlikte binin ve Paraguay'ı bir daha dönmemek üzere terk edin. Sakın karşı koymaya kalkmayın, yapacağınız kahramanlık gösterilerinin hiçbir işe yaramayacağı konusunda sizi temin ederim!"

Davet salonu birden ana baba gününe dönmüştü. Rolon ve hükumet üyeleri telaşla salonu terk ettiklerinde arkalarından hâlâ uğultu halinde tüyler ürperten şarkı duyuluyordu: Serenos, alegres/Valiantes i asados!

Güney Amerika'nın denize kıyısı olmayan ülkesi Paraguay, 1811 yılında tüm Güney Amerika topraklarının yetiştirdiği en büyük devrimci sayılan Simon Bolivar'ın başlattığı devrim hareketiyle bağımsızlığına kavuşmuş bir ülkeydi, ama askeri darbelerden başını alamadığı için Bolivar'ın hayal ettiği ülkeye asla dönüşemedi. Ülke; Brezilya, Arjantin, Uruguay koalisyonuyla girdiği kanlı savaştan harabeye dönmüş bir halde çıktı. Öyle ki, ülkedeki erkek nüfus sayısı otuz binleri bile bulmuyordu.

Simon Bolivar tipi örgütlenmeyi, yani yerelden merkeze uzanan örgütlenme tipini terk eden Paraguay yönetimi, kısa süre içinde zincirin halkalarının tek tek koptuğunu gördü. Kendisini diktatörlere karşı koruyacak en önemli silahtan, halk desteğinden mahrum kalmıştı. Ülkede yaratılan yapay kaoslar, şakaya yer bırakmayacak biçimde ölümlere ve katliamlara neden oluyordu. Dikta rejimi gerek kendi halkıyla gerekse komşularıyla tam bir kavga içindeydi. Diktanın hakkından bir başka diktanın gelmesi bekleniyordu, nitekim öyle de oldu. Bu yüzyılın başlarına kadar Güney Amerika sürekli diktatörler tarafından yönetildi. General Rolon'dan yaka silken halk, bağımsızlığını kendisine armağan eden Simon Bolivar'a ihanet edercesine bir başka diktatörü ayakta alkışlıyor, Molas Lopez'in demir ökçelerine kendini teslim ediyordu.

Şu sıralarda merkez sağ görüşlü Colorado partisinin başındaki Horacio Cartes, Paraguay'ın devlet başkanı. Devrim rüzgarlarının ardı ardına estiği Güney Amerika'nın neredeyse ayda bir yaşadığı darbe dönemleri kapanmış gözüküyor. Merkez sağ partilerin bile sosyalizmden beslendiği kocaman kıta artık başta ABD olmak üzere dünyanın kapitalist sistemi için büyük tehlike oluşturuyor.

Güney Amerika ülkeleri bu günlere kolay gelmedi elbette. Ama şimdi artık bütün dikkatleri üzerinde toplayacak toplumsal hareketlerin öncülük ettiği dev bir savaş alanına dönüştü. Paraguay'ın "sağcı" sayılacak kadar sermayeye bağımlı devlet Başkanı Horacio Cartes bile Güney Amerika'nın faşist tarihinden sıyrılmaya çalıştığı son yıllarda bir yıldız gibi parlayabiliyor.

Güney Amerika ülkelerine dikkat! Devrim oralarda filiz vermeye başladı son yıllarda.

GODOT'DAN BİR SES YOK

Akıl sağlığımızı korumakta zorlandığımız günler yaşıyoruz. Öylesine hızlı ve baş döndürücü günler içinden geçiyoruz ki, bir gün sonra karşımıza neyin çıkacağını değil bilmek, tahmin etmek bile mümkün değil. Hal böyle olunca olayları yorumlamak kadar, geleceğe yönelik öngörülerde bulunmak da müthiş sıkıntılı oluyor.

Asıl sıkıntı bütün Türkiye'nin popüler bir dizi filmin sezon finali ya da finalini bekler gibi 25 Mart'ı beklemesi oldu. Ne çıkması bekleniyordu, neler çıkabilirdi, çıkan şeyin vahameti daha önce çıkanlardan bir adım önde olsa ne olurdu? Zaten sallanmakta olan Erdoğan'a bir fiske daha vurmaktan öte neyin "rezilliğini" açığa çıkaracaktı?

İş rezilliklerin ortaya saçılmasını çoktan aşıp, neredeyse kendi cellatına davetiye çıkaran bir eğlence sektörüne dönüştü. Bir cellat ötekini dilim dilim doğrarken, bundan zevk almaya başlayan bir toplum haline dönüştük.

Bu beklenti belki özellikle yaratıldı belki gerçekten de insanlar böyle bir beklenti içine kendiliklerinden girdiler ve müthiş bir algı sömürüsü yaratıldı. Bugüne kadar çıkan kayıtların bir hükumeti bitirmesi yetmezmiş gibi, yeni kayıtlar bekleniyor. Sanki bir hükumet daha fazla rezil olabilirmiş gibi, bunun üzerine bir de tüy dikilmesi isteniyor. Bilerek veya bilmeyerek Pensilvanya muktedirini içten içe alkışlayanlar, bir başka felakete kapılarını açtıklarının henüz farkında değiller. Eldeki ile yetinmeyip, daha büyük "turp" bekliyorlar. Niye?

Yalnızca Berkin Elvan için söylenen sözler bile Recep Tayyip Erdoğan'ın zihniyetini açıklamaya yeter de artar bile, ama algı bu şekilde yaratılmıyor. Bir mağduriyet edebiyatı arkasında yeni yeni taraftar sağlanmaya çalışılıyor. Artık Türkiye'de siyaset takım tutmanın da ötesine geçmiş durumda. Partiler yelpazesinde muhalefet falan yok, takan da yok. Maç Pensilvanya ile Ankara arasında geçiyor, diğerleri ise bizimle birlikte konu mankeni.

25 Mart "boş" geçerse, bu kez Erdoğan mevzi kazanmış olacak. Sanki daha kötü bir kayıt yayınlanmadığı için, daha önceki kayıtlar da önemini yitirecek. Yaratılan algı bu değil de nedir?

Samuel Beckett'in "Godot'yu Bekleken" eserindeki beklenti durağına tıkıldık hepimiz ve nefesleri tutarak, daha önce çıkan kayıtlara burun kıvırmaya başladık. "Yeter artık bu ufak tefek şeyler için, heybedeki turp ne zaman çıkacak," beklentisi yaratıldı.

Tüm Türkiye Godot'sunu beklemeye başladı. Godot gelmezse eğer, bu hükumet yoluna devam edebilir, demek ki Godot diye biri yokmuş kıvamına getirildik.

Kâbus gibi...

Bu baş döndürücü kaset-kayıt trafiğinde birkaç saat önce yazılan yazıların, yürütülen öngörülerin de bir önemi kalmıyor. Buz üzerine yazıyoruz. Pensilvanya muktedirinin bu yılın başından bu yana yaydığı tehdit "fos" çıkarsa, bu kez olay bambaşka bir boyuta taşınacak, taşlar yer değiştirecek ve Türkiye'deki muktedir bu kez Türkiye'nin gündemini bambaşka noktalara taşıyacaktır.

Kayıtları yayınlayan merkezler "yayınladıklarımız bir hükumeti devirmeye yetecek önemde," türünden açıklamalarla, Godot'nun gelmeyeceğinin ipuçlarını verdi, veriyor.

Bütün veriler, alınan internet yasakları, Türkiye'deki muktedirin yaman biçimde ürktüğü yönünde. Uykularının kaçtığı belli. İpuçlarını da veriyor zaten: "Mahremimize kadar girmişler," diyerek meydanları dolaşıp durdu. 7/24 saat dinlendiği artık belli olan Türkiye muktedirinin yaptığı konuşmalar içinde çok vahim konular olmalı ki, telaş büyük. Bu yüzden de boş verip geçemiyorsunuz. Ama artık bu, Ankara'nın suçlarına suç eklemesi eşiğini geçti ve gizliden gizliye bir meraka dönüştü. Sanki bu hükumetin meşruiyetini yitirmesi için daha da korkunç kayıtların çıkması gerekliymiş gibi. Hal böyle olunca da, 25 Mart ve sonrası birkaç gün, beklenen kayıtların çıkmaması sonucu, neredeyse hükumet meşruiyetini yeniden ispatlayacakmış noktasına geldik.

Ortalıkta onlarca ses kaydı yayınlanıp duruyor. Ses kayıtlarını yayınlayan siteler, yayınlanan kasetlerin yeterli olduğunu

gecenin bir yarısında yazmaya başladıklarına göre, 25 Mart'ın bir balon olduğu izlenimi de yaygınlaştı, umutsuzluk mırıltıları yükselmeye başladı, hayal kırıklığı kapıda...

25 Mart beklentisi tüm ülkenin kimyasını bozdu. Birçok konuda iş üretebilecek kişiler ve kurumlar, artık yerel seçimlerin bitmesini beklemeye başladı. 25 Mart olmazsa, insanlar 30 Mart'a kadar her gün yeni bir "bombanın" patlamasını bekleyecek. Çıkmaması halinde Türkiye muktediri "Hani ne oldu tehditlerin? Kasetlerin? Yalanların," diye meydanları inletecek. Haksız mı?

Bütün bunları bir kenara bırakalım. Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar kayıtların servis edileceği Başçalan sitesi tarafından daha önce duyurulmuş ve 25 Mart'ın beklentisiyle ilgili ipuçları da verilmişti. İşin daha vahim boyutlara ulaşmaması için Pensilvanya ile Türkiye arasında bir "centilmenlik antlaşması" bile imzalanmış olabilir, ama bu artık Erdoğan'ı kurtarmayacağı gibi Gülen'i de kahraman yapmaz.

Bir gün sonrası için yazı yazmak bu gibi kaotik ortamlarda çok daha zor oluyor. Metafizik ile ilginiz yoksa eğer, yaşama dair yorumlarınızın ayakları yere basmıyorsa, bir başka muktedirin başımızdaki muktediri yıkmasını alkışlamaya kurgulandıysak, bizim için kurtuluş yok demektir. Cemaat, AKP'yi yiyip bitirirken, kimi amigolar da halkı telaşa sürükleyecek kadar sert eylemlere girişiyorlar. Bu, 30 Mart'tan sonra da devam edecek, öyle görünüyor.

Nereden bakarsanız bakın, on iki yıl bu ülkeyi başına buyruk idare etmiş, son beş yılında ise alabildiğine totariterleşmiş bir hükumetin daha fazla direnemeyeceği ortada.

Süreleri doldu ve gidiciler.

Siz, kim geliyor asıl ona bakın.

Emin olun, gelen asla Godot olmayacak.

SANATÇILAR YERİNE SİYASETÇİLER SAHNEDE

Üç Silahşörler'in yazarı Aleksandr Dumas Pere'in bizde pek bilinmeyen "*Mademoiselle de Belle-Isle*" adlı oyununun Paris'te prömiyerini yaptığı geceye Honore de Balzac da katılır. Dumas ile Balzac hiç geçinemezler.

Oyunun sahneleneceği ünlü Comedie Française"in merdivenlerinden inerken Balzac, Dumas ile burun buruna gelir. İki düşman birbirlerini süzerken, Balzac "Artık elden ayaktan düştüğümde, yani bir şey yazamayacağım günler geldiğinde bir tiyatro oyunu yazmayı düşünüyorum," der.

Dumas Pere hemen taşı gediğine koyar: "O halde sevgili dostum, hemen yazmaya başlayabilirsiniz!"

Sanatın tüm dalları gibi, tiyatro da bir açmazın içinde debelenip duruyor. Eski oyunlar bazı güncellemelerle, ama elden geldiğince suya sabuna dokunmadan sahneleniyor. Yeni yazılan oyunlar ise "müsamere" düzeyine bile ulaşmıyor. Her şey, ama her şey yirmi-otuz yıl öncesinden çok daha kötü durumda. İnsanlar öylesine sindirildi, yıldırıldı ki, neredeyse muktedirler alınır diye Shakesperare'ın ünlü trajedileri bile sahnelenmez oldu. Toplumsal sorunları en yetkin biçimde yansıtan tiyatro eserleri oynanmaz, yazılmazken, çocukların bile gülmeyeceği abartılı sahne "şaklabanlıkları" tiyatro diye yutturulmaya çalışılıyor.

Sanatın müthiş bir itici güç olduğunu bilen ve bu nedenle de yeşermesine izin vermeyen mevcut iktidar, bir yandan Devlet Tiyatroları'nı kapatma yoluna giderken, özel tiyatrolara ödenekleri kısarken, diğer yandan televizyonlarda yozlaşmış müsamere tarzı oyunlarla insanları her türlü sanatsal "aktiviteden" uzaklaştırıyor.

Oysa yüzyıllar boyu toplumu bilinçlendiren, gereğinde sokak sokak dolaşarak bir çeşit devrim gerçekleştiren tiyatro, en karmaşık konuları bile basite indirgemesi ve slogana kaçmayan

mesajlarla insan beyninin kılcal damarlarına kadar işlemesi her türlü iktidar için bir korku tapınağı olmuştur. Korku tapınağıdır, zira tiyatrodaki itici güç kaynağını, oyuncuyla izleyici arasındaki fiziksel iletişimden alır. Görsellik tek başına yeterli ve işlevsel olmamıştır. Tiyatronun malzemesi insandır ve onun işlevini, etkisini, anlatısını dekorlarla küçültmek mümkün değildir.

Balzac'a gelirsek, hiçbir zaman iyi bir tiyatro yazarı olamadı. Çok denedi, ama Dumas haklı çıktı. Çünkü Dumas, Balzac'ın iyi bir tiyatro eseri yazamayacağından emindi. Bunun nedeni, Balzac'ın ele aldığı dünyanın alabildiğine geniş, karmaşık ve fiziksellikten uzakta olmasıydı. Bir anlamda Emanuelle Kant'ın sahneye oturtulması çabasıydı ve çok güçtü.

Romanlarının her biri bir dram, aşk veya bir krizi yansıtmaktaydı, ama Théophile Gautier'ye göre Balzac'ta sahne tekniği diye bir şey yoktu. Gautier, Balzac'ın iyi bir tiyatro yazarı olması için tüm donanıma sahip olduğunu iddia ediyor ve "Birçok tip yaratan, karakterleri irdeleyen, insanları yönlendiren mutlaka sahne oyunlarında da başarılı olmak zorunda. Ancak Balzac düşünmeden karar veren bir yapıya sahip. Yazdığı tüm romanları matbaa aşamasında bile düzeltme ihtiyacı duyan bir yazar. Oysa tiyatro eserlerinde müsveddeleri ardı ardına tashih etmek neredeyse imkansızdır," diyerek düşüncelerine açıklık getiriyor.

Öte yandan tiyatro sanatı Balzac için yanlış bir iş ortaklığıydı. 19. Yüzyıl'ın en büyük yazarlarından olmasına karşın Balzac, orijinallikle kişisel düşünceyi bir potada eritecek bir tiyatro eseri yazamıyordu. Bir tiyatro eseri yazdığında, bunun sahnede nasıl görüneceğini, izleyiciyi ne şekilde etkileyeceğini "tahayyül" edemediği için de, başarısız oluyordu. İyi bir izleyiciydi, ama iş yazmaya gelince açıkçası çuvallıyordu.

Ama dünyanın en borçlu yaşayan ve öldüğünde de yüklü miktarda borç bırakan Balzac'ın paraya çok ihtiyacı vardı ve bunun yolu da "iyi bir oyun" yazmaktan geçiyordu. Bu nedenle de tüm dikkatini oyun yazarlığına verdi. Başaramadı.

Mesele Balzac'ın başarıp başaramaması değil elbette, mesele bir tiyatro eseri yazmanın güçlüğü ve onun sahneye konmasının yüceliği. Kendi yüzyılının en büyük yazarları arasında olmasına rağmen Balzac bile iyi bir tiyatro eseri yaratamamıştır.

Bu nedenle, özellikle televizyonlarda sahneye konan, en basit komedilere bile taş çıkaracak kadar ucuzlaşan ve insanlara tiyatro diye yutturulan metinler, Balzac'ın dev dünyasında asla yer bulamayacak kelime ishalidir. İnsandaki tutkunun yaşamı yücelttiği gibi yer ile yeksan edebildiğini de bilen Balzac, yazarlığının bir bölümünü tiyatroya adayamamış, hatta bir bakıma bunda inatçı davranmayarak, tiyatroya saygısını göstermiştir.

L'Ecole des Menages'i neredeyse bir günde yazmıştı Balzac ve bunu yardımcısı Sandeau'ya dikte ettirmişti. Sonra en ünlü kahramanı, tutkuların kralı Vautrin'i bir eserine konu etti, ama romandaki kadar başarılı bir tip yaratamadı. Hatta bu tiyatro eserini yazarken yakın dostu, tiyatro yazarı Laurent-Jan'dan çok yardım aldı, ama olmadı.

Mesele tiyatronun yaşaması. Toplumsal bir mücadele verilecekse ve artık ancak kültür ile kültürsüzlüğü yenmek mümkün olacaksa, siyasetin yapamadığını sanat yapacaksa, tiyatrolar kendisini toparlamalı, eğilip bükülmeden, abartıya kaçmadan ve sloganlara sığınmadan herkesi ayağa kaldırmalıdır.

Zaman tiyatro zamanı, ama sanatçılar yerine ne yazık ki "üç maymunu" oynayan siyasetçiler sahnede.

GERÇEĞİN NE KADARINI GÖRÜYORUZ

Zeuxis (MÖ 464) ile Efesli Parrhasius kimin daha büyük sanatçı olduğu konusunda iddiaya girerler. İddiaya girdikten sonra birer resim çizerek perdeyle üzerini kapatırlar. Yarışacakları gün geldiğinde, Zeuxis perdeyi kaldırır ve çizdiği üzüm resimlerinin kuşlar tarafından yenmeye çalışıldığını görür. Ardından Zeuxis, Parrhasius'un resmi üzerindeki perdenin kaldırılmasını ister, oysa Parrhasius'un çizdiği resim, Zeuxis'in kaldırmaya çalıştığı perdedir.

Bu üzümlerin ya da perdenin büyük bir başarıyla çizilmiş olduğunu gösterir mi? Sanatın binlerce yıldır sorduğu bir sorudur bu. Sanat gerçeğe ne kadar yakın olacak, gerçeği hangi ölçüde yansıtacaktır.

Zeuxis'in resmi için öne sürdüğü "gerçeği büyük başarıyla çizmiş" olduğu iddiasına Goethe, "Sanat Eserlerinin Gerçeği ve Gerçeğe Benzerliği" adlı incelemesinde şöyle cevap verir: "Hayır, bu büyük ustanın gerçeği başarıyla çizdiğini değil, daha çok o kiraz resimlerine kanan canlıların gerçek kuş olduklarını kanıtlıyor."

Şöyle devam eder Goethe: "Doğayla uğraşan büyük bir bilginin evcilleştirdiği hayvanlar arasında bir de maymun varmış. Bir gün ortadan kaybolan maymunu bilgin uzun aramalardan sonra kendi kitapları arasında bulmuş. Bakmış hayvan daha ciltlenmemiş bir kitabın dağınık sayfaları arasında oturuyor. Maymunun bilim karşısındaki bu büyük merakına şaşıran bilgin biraz yaklaşınca açgözlü hayvanın kitapta resmini gördüğü bütün böcekleri yediğini anlayınca, çok öfkelenmiş..."

Elbette şu yargıya varıyor Alman yazar: "Doğa her zaman sanattan daha 'doğaldır'. Sanat bu açıdan hiçbir zaman doğayla boy ölçüşemez. Böyle olunca da, sanatın amacının ve hedefinin doğayı kopya etmek olmadığı, sorunun bir benzerlikten

öte anlam taşıdığı ortaya çıkar. Zira maymun bile sayfalardan yırtarak yediği böcek resimlerinin aslının yanında ne kadar tatsız olduğunu anlamıştır."

Sanatın gerçeğe yaklaştıkça bir sanat eseri olmaktan çıkarak tarihe not düşen bir metaya dönüştüğünü Mısır figürlerinden görmek için, Roma büstlerine oradan da Rönesans'ın ilk dönem ressamlarına kadar iz sürmek mümkün. Ne zaman ki doğanın taklit edilemez olduğu, ama onu bir başka boyut ve ölçülerde yeniden yaratmaya çalışmanın bir estetik çalışma olduğu fark edildi, sanattaki anlayış da olduğu gibi değişmiştir.

Sanatın artık ucundan bile geçilmediği günümüz Türkiye'sinde, kaba gerçekçilik başta siyaset olmak üzere her alanda kendini gösterir gibi görünüyor, ama hiç de öyle olmadığını insan biraz düşününce veya geriye dönüp bakınca anlayabiliyor.

Yukarıda büyük usta Goethe'nin vurguladığı ve kendisinden sonra gelen hemen tüm sanat tarihçilerinin de onayladığı gibi, doğayı taklit etmek asla mümkün değildir. Şu halde bize sunulan ve "doğalmış" gibi inanmamız istenen olayların perde arkasındakiler gerçeğin kendisi olmakla birlikte, yansıtılan inanmamız istenenlerdir.

Durum 17 Aralık ile birlikte patlak veren ve günümüze kadar katlanarak açıklanan onlarca "pis" işlerin aslında birer mizansen olduğu, gerçeklerin görünen bu harabeden daha da "pis" olduğu düşüncesini akla getiriyor. Sürekli "mağduru" oynayan Başbakan'ın ise bu kaynağından yoksun kalmaması için bir dizi yeni "mağduriyet" ortamı yaratılıyor.

Ortada elbette "sanatsal" bir konu yok. Ama olmaması, doğanın taklit edilemez kuralının işlemeyeceği anlamına gelmiyor. Doğanın olduğu gibi taklit edilmeye çalışılması, sanatın başlarında elbette müthiş etki yaratmıştı. İnsanlar gördükleri nesne veya canlıların gerçek olmadığını, gerçeğe çok benzese de asla nesnel gerçekliği yansıtmadığını görüp kabul ettikten sonradır ki, bu tür eserler yaratmaktan vazgeçtiler.

Siyaset hiçbir zaman vazgeçmedi. Gerçeği yansıtmayan sanal dünyalarla, gerçeğe en yakın hologramlarla insanları etkilemeyi sürdürdü ve gerçek hep gizlendi. Gerçeğin gizlenmesi, birçok

"karanlık" işin gizlenmesi demek oluyordu ve bu da tüm muktedirlere, iktidar sahiplerine "kalkan" oluşturuyordu.

Dünyaya naif bakmayı ilke edinen sanatçı kesim ise gerçeğin Newton fiziğinin geçerli olduğu koşullarda pozitif bilimler için yakalanabilecek bir "nesnellik" olduğunu kabul ederek yola çıktığından, siyaseti de bu kapsamda değerlendirdi.

Victor Hugo gibi siyasetin tam ortasında yetişmiş ve etkin bir siyasetçi olmuş, Fransız edebiyatının en büyüklerinden sayılan yazarlar bile (buna Balzac, Flaubert ve Stendhal'i de ekleyebiliriz) siyasete rağmen romantik kahramanlar yaratıp, onların esiri haline gelen toplumlar düşlemişlerdir. Hugo'nun Jan Valjean'ı, Balzac'ın Vautrin'i, Stendhal'in Julien Sorel vb. örnek verilebilir.

Gustave Flaubert bu konuda o kadar titiz ve doğaya öykünme konusunda öylesine haristi ki, genç öğrencisi Guy Maupassant'a sürekli bir ağacı, onu diğer ağaçlardan ayıran özelliklerini keşfedinceye kadar sürekli gözlemlemesi, ancak ondan sonra o ağacın biricik niteliğini uygun bir dille anlatacak sözcükleri aramasını önerirdi.

Tüm ağaçların birbirine benzemediğini öğrenmemiz gerekiyor. Siyaset sahnesinde boy gösteren tüm kişiler nasıl birbirine hiç benzemiyorsa, yaratılan olaylar da birbirine asla benzememekte. Bunu anlamak için sıkı bir gözlem gerekiyor.

Hepsi iyi, güzel de, hep merak etmişimdir: Neden köpek deyince aklımıza nadiren de olsa Pavlov, Pavlov denince ise aklımıza kesinlikle köpek gelir? Fizyoloji bilim dalının bu dev ismi, yalnızca ve yalnızca "Şartlı Refleks" denince hemen hatırlanır da, yaptığı onlarca, yüzlerce buluş, fizyolojiyi bir bilim dalı haline getirmesi akla gelmez. Huzurlarınızda Pavlov:

KÖPEK HAVLASA PAVLOV'U ANIMSIYORUZ

Bilim insanları en çok da çocukluğunda sıkıntı çekmiştir. Hemen hepimiz bir şekilde sinekler üzerinde deney yapmış, kanatlarını kopardığımız sineklerin nasıl bir davranışa girdiğini merakla izlemişizdir.

Pasteur de bizim gibiydi. Önce şarapları incelemeyle başladı, ardından hasta olarak gördüğü tırtılları tedavi etmeye kalkıştı, mayalanma ile ilgilendi, hatta onun bazı kurallarını bile buldu, daha sonra tavuk kolerasını yendi ve sonunda...

Kuduz aşısını buldu.

Bir başka bilim adamı dersin tam ortasında, bir doğruya birden fazla dikme inilemez kuralını allak bullak edip dersten atıldı. Einstein'dı.

Kimi de İvan Petroviç Pavlov gibi kendini ömür boyu fizyoloji gibi bir tutkuya adar ve bir kere bile geri adım atmadan bu tutkusunu sürdürür.

Tüm dünyanın "şartlı refleks" ile tanıdığı Pavlov modern fizyolojinin kurucusudur ve bu yönüyle de daha çok bilim adamları ya da başka bir deyişle doktorlar tarafından bilinir. Pasteur'ün çizebilmeyi becerdiği kadar bile köpek resmi çizemeyen Pavlov, en çok da köpekler üzerine yaptığı deneylerle tanınmıştır. Pasteur'ün çizdiği bir köpek resmine bakan ünlü bir ressam, "Bu adam iyi ki ressam olmamış, yoksa önemli bir rakibimiz olacaktı," demiştir.

Öğrencileriyle konuşurken Pavlov, "Hiçbir şeyi gözden kaçırmayın. Buna işinizle ilgili olmayan şeyler de dahil," derken, bütün "ilgi dışı" konuların aslında yeni keşiflerin ve başarıların anahtarı olduğunu söylemeye çalışıyordu. "Yukarı bakmaya çalışırken şapkanızı düşürebilirsiniz," sözünü de bu düşünceyi desteklemek için söylemiştir.

Birgün öğrencileriyle bir konu üzerinde çalışırken, birden elindeki kalemi fırlatır ve, "bu işi bırakalım, zira bu işin gerçeği kendi sınırlarını aşıyor," diye bağırır. Bir öğrencisi ürkerek, "Gerçeklerin sınırlarını aşıyor da ne demek," diye sorar.

"Çok basit," der ünlü bilim adamı. "Ele aldığımız konu, bildiğimiz hiçbir gerçeğin sınırları içine sığmıyor. Ya bildiğimiz gerçeklerden vazgeçmeliyiz ya da gerçek diye bildiğimiz şeylerin sınırlarını genişletmeliyiz."

Pavlov, müzmin bir "yemek yiyememe" hastasıydı. Bu hastalığı da tıpkı köpekler üzerine yaptığı deneydeki yöntemlerle çözdü: Mide salgısını artırmak.

Öğrencilerinden biri kafesteki bir köpek üzerine deney yaptıklarında Pavlov'a, "Köpek yemek yemek istiyor. Önündeki yemekler de hoşuna gidiyor. Köpek, yemekten alacağı zevki önceden kestirebiliyor," şeklinde bir açıklama getirir. Bu aslında fizyolojik değil, psikolojik bir yaklaşımdır. Pavlov önce öğrencisini dikkatle dinler, köpeğe yan gözle bir bakar ve ardından öğrencisine dönerek, "Çok yerinde bir yaklaşım," der, şöyle devam eder: "Hatta mükemmel bile denebilir. Ama şuna dikkat etmeni istiyorum: Köpeğin önüne bir parça kuru ekmek koyuyorum, ağzı sulanıyor, salyaları akıyor, ama ekmeğe dokunmuyor bile. Ardından şimdi bir parça et koyacağım. Ağzından akan salyaların nasıl artacağını, köpeğin nasıl çileden çıkacağını kendi gözünüzle göreceksiniz. Bunu açıklayabilir misiniz? Yani neden hiç salya akmıyor?"

"Devam edelim," diyor Pavlov. "Tükürüğün içinde olan maddeleri biliyorsunuz. Yağ üreten maddeler olmadan yiyecekler yemek borusundan geçmez. Köpeğe bir miktar sulandırılmış klorik asit verelim, bir anda 'müsün' adını verdiğimiz salgıların arttığını göreceksiniz. Bu, köpeğin klorik asitten hoşlandığını mı gösterir? Elbette hayır. Asidi yutmak kimin hoşuna gider ki köpeğin hoşuna gitsin. Ama klorik asit köpekte yağlı salgı miktarını artırır ve köpek de ister istemez ağzına koyduğumuz klorik asidi yutmaya çalışır. Aynı şeyi kuru ekmekte yapmaz. Kuru ekmekte ürettiği tek şey, ağzına aldığı ve sevmediği şeyi yıkamak için ürettiği bol miktarda sudur. Tükürük bezleri dediğimiz şey de işte

bu görevi yapar. Kısacası, kuru yiyecekler çok tükürük üretir, yaş yiyecekler az."

Pavlov için yazacak çok şey var aslında, ama bunu birkaç sayılık Bütün Dünya dergisine yaymak bile mümkün değil. Pavlov, bilim dünyasında yeni bir çağ başlatmayı başarmış birkaç insandan biriydi. Daha da önemli bir özelliği vardı: İflah olmaz bir vatanseverdi.

Şimdilik bu kadar.

İKTİDARDAN KORKAN GENERAL: BOULANGER

13 Temmuz 1888'de tuhaf bir şey oldu:

Fransa'nın iki önemli ismi, darbeci general Georges Boulanger ile Başbakan Charles Floquet, parlamentoda çıkan sıkı bir tartışma sonucu birbirlerini düelloya davet etmişlerdi ve o sabah kılıçla hesaplaşacaklardı.

Boulanger ile Floquet'nin ilk kavgası değildi bu ve tahmin edilebileceği gibi son da olmayacaktı. Düelloda acemi silahşör general Boulanger, başbakan Floquet'nin usta kılıç darbesinden kıl payı kurtulmuş ve ağır yaralanmıştı. Bir generalden beklenmeyecek kadar kötü kılıç kullanıyordu Boulanger ve cezasını en hafif şekilde ödemişti.

Daha önce, 4 Haziran 1888'de Fransa parlamentosunda Boulanger ünlü nutkunu okuduktan sonra söz alan dönemin Başbakanı aynı Floquet, şunları söylemişti:

"Sayın General Boulanger, unutmayın ki sizin yaşınızdayken Napoleon Bonaparte bütün hayatını yaşamış, ununu elemiş, eleğini asmış ve ölmüştü."

Floquet'nin bu sözlerle ne demek istediği uzun süre anlaşılamadı. Başbakan'ın diktatörlük için bir yaş haddi olduğunu ima edip etmediği sorgulandı, tuhaftı açıkçası.

Tam bu sıralarda Uzes düşesi, Boulanger'yi bir an önce hükumete karşı harekete geçmesi için kışkırtıyor, "Ne dersiniz general, sizinle ortak bir hükumet kuralım mı," diye şakalar yapıyordu.

Boulanger ise ona, "Bir hükumet darbesinin başarılması için on şanstan dokuzu sizinle birlikte olsa bile, yine de ayağınızı denk alın ve hemen atlamayın," cevabını vermişti. Yıllar sonra bu sözleri aslında en çok da kendisinin hatırlaması gerektiğini kimse ona söylemeyecekti.

Boulanger'nin bu tedirginliği ve bir anlamda da sabrı, onun

şiddete değil, ama her geçen günle biraz daha artan halkın desteğini ihtiyaç duyduğunu gösteriyordu. Ama Boulanger öylesine çekingen ve tedirgin bir yapıya sahipti ki, halkın tümünün desteğini alsa bile kendisini belli bir konumda görmek onun için neredeyse olanaksızdı.

Fransa'nın Ardeche eyaletinde seçim yapıldı ve Boulanger seçimi kaybetti. Hükumet, bu yenilgi üzerine Boulanger taraftarlarının mücadeleden vazgeçtiklerini düşünerek ardı ardına üç eyalette birden seçim yapılması kararı aldı. İşte ne olduysa o zaman oldu ve Boulanger her üç eyalette de seçimi büyük bir çoğunlukla kazanmayı başardı.

Bu Fransa hükumetinin hiç beklemediği olağanüstü bir durumdu. Bütün yalaka ordusu hemen yönünü Boulanger'e çevirmekte gecikmedi, ama Boulanger çoktan İspanya'ya uçmuştu, sevgilisi Madam de Bonnemains ile başbaşa bir "balayı" gezisi yapmakla meşguldü. Herkesin o anda anlayamadığı bir durumdu bu. Seçimlerden zaferle çıkan bir lider bunu umursamıyor, sevgilisi ile birlikte balayına çıkmayı daha çok önemsiyordu. Boulanger'yi henüz tanımamışlardı! Bilmiyorlardı ki, bu daha başlangıç.

Ama şans bir kez insanın yüzüne gülmeye görsün; Seine milletvekillerinden biri ölmüştü. Paris'te kısmi seçim yapılacaktı. Bilindiği gibi Paris, ilk büyük Fransız İhtilali'nden, yani 1789'dan beri Fransa'nın tüm siyasi kaderini tayin ediyor, rejimleri keyfince deviriyor, değiştiriyor ve yeniden kuruyordu. Fransa tarihindeki son yüz yılın birbirini izleyen darbelerini, ihtilallerini, her türlü entrika ve olaylarını besleyen, doğuran ve hayata geçiren Paris'ti.

Paris'e hakim olmak, bütün Fransa'ya egemen olmak anlamına gelmiyordu, ama etkisi reddedilemeyecek kadar büyüktü. Bunu Paris'te çoğunluğu sağlamış cumhuriyetçilerin Fransa'nın diğer eyaletlerinde ağır bir şekilde yenilgiye uğradığı imparatorluk devri çok güzel ortaya çıkarmıştı. Paris'i olduğu gibi alan İmparatorluk, tüm taşrada kaybettiği için, iktidarı da kaybetmişti. Ne var ki başkenti, askeri ve teşkilatlı polisiyle bulvarları dolduran ateşli ve heyecanlı kalabalığı ile elde etmek, bütün ülkeye hakim olabilme yolunda atılmış ilk, en önemli ve yaşamsal adım sayılabilirdi.

Bu arada Paris'in yüreği o tarihlerde sol cephedeydi. Boulanger hareketine bakıldığında ise asla tam anlamıyla sağcı bir hareket sayılmazdı (zira aşırı milliyetçiler tarafından destekleniyordu ve aday gösterilecekti). Sağlıklı bir kafayla bakıldığında, Boulanger hareketinin sola daha yakın bir hareket olduğu bile söylenebilirdi. Sağcıların, hatta en aşırı kralcıların bile bu ortamdan yararlanmak için Boulanger'ye sokulduğu da bir gerçekti, ama onlar için sokaklar yabancıydı. Sırça köşklerinde oturup Boulanger'nin zaferle mücadelesini sürdürmesini izliyorlar ve kesin sonuç bekliyorlardı. Asla sokağa dökülme taraftarı değillerdi, bulvarlardaki kalabalıklara karışmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Oysa Paris'teki hareket sokaktaki kalabalıklardan geliyordu. Çoğu radikal sağ cepheye oy verecek olan sanatçılar, memurlar, esnaf ve bütün sol düşüncenin dışında kalmış siyasi güçler general Boulanger hesabına çalışmaya başlamışlardı. Paris'te cumhuriyetçilerin oluşturduğu çoğunluk bile Boulanger'nin hareketine destek vermeye hazırdı sanki.

Seçim 27 Ocak'ta yapılacaktı. 27 Ocak'ta genç milletvekillerinden Laguarre ile Boulanger arasında tarihi bir konuşma geçti. Genç milletvekili fütursuzca, "Generalim," diye söze başladı. "Sizinle doğrudan ve açık bir biçimde konuşacağım. 27 Ocak seçimlerini kazanacağınızı biliyorum."

"Evet," diye yanıtladı Boulanger. "Öyle umuyorum. Yani?.."

Ardından Laguarre'nin kritik sorusu geldi:

"Kazandığınızda ne yapacaksınız? Meclis'i işgal edip parlamentoyu ortadan kaldıracak mısınız?"

Boulanger sinirlenmişti: "Bu da nereden çıktı? Deli misiniz siz? Neden böyle bir şey yapayım ki, ne gerek var? Geçmiş dönemlerde akıtılmış kanların vebali hâlâ Fransa'nın üzerinde. Yeni bir faciaya sebep olmak istemem. Yasal yollar dışında hiçbir harekete izin vermeyeceğim. Bundan emin olabilirsiniz."

Georges Boulanger cumhuriyet taraftarı bir babanın oğluydu ve küçük yaşlardan beri özgürlük vaatleriyle akıtılan kanların olağanüstü acıklı hikâyelerini dinleyerek büyümüştü. İç savaş denilen korkunç felaketi küçük yaşlarda öğrenmişti ve yeniden bir iç savaş çıkmasından deliler gibi korkuyordu. Halbuki yanıldığı bir nokta vardı: Dönem değişmişti. 27 Ocak 1889'da halk

sokaklara dökülemezdi artık ve kan dökülmesi de söz konusu bile değildi. Aslında Boulanger, asker olmasına rağmen, sert davranışlara yatkın bir insan değildi. Son dakikaya kadar direnir, ama iş şiddete, silaha ve korkuya dayanınca Boulanger tereddüte düşerdi. Boulanger, hayata, hayatın zevklerine, ölümü göze alamayacak kadar bağlıydı. Fırsatların her zaman insana böylesine yardım etmeyeceğini, bir anlık, sadece bir anlık tereddütle herşeyin kaybedilebileceğini hesaplayamıyordu. Bu kez de talihin hazırladığı fırsattan yararlanmaya cesaret edemedi. Boulanger öyle bir noktadaydı ki, ya birdenbire yukarı fırlayacak ya da tepe takla aşağı yuvarlanacaktı. İkisini de göze alması gerekiyordu. Sevgilisi Madam de Bonnemains ise Boulanger'i yukarı doğru itmek yerine daha çok işin tehlikeleri konusunda uyarıyor ve cesaretini kırıyordu. Zaten yapısı gereği tedirgin bir kişiliği olan Boulanger de en çok Madam de Bonnemains'in etkisinde kalıyordu. Siyaset arkadaşı Rechefort, çok ileride Madam de Bonnemains'in Boulanger üzerindeki olumsuz etkilerini açıklayacaktı.

27 Ocak mücadelesinde Clemenceau, dostu ve sadık bir yakını olarak senelerce koruduğu Boulanger'nin karşısına çıkıyordu. Birkaç uyanık devlet adamının teşviki ile Cumhuriyetçiler, bir disiplin kararı almışlardı. Darbeci Boulanger'yi hesaba katmaksızın, tek bir aday göstereceklerdi. Bu aday, tam istedikleri gibi, işlerine gelecek kadar donuk, silik, kişiliği olmayan bir adamdı. İsmi bile kişilikten yoksundu.. Jacques diye bir isim... Yani herhangi bir isim. Soyadını kullanmaya bile gerek duymadıkları bir isim...

Mevcut rejim taraftarları ve radikaller de aynı adayı desteklemek kararındaydılar. Başbakan Floquet "İşte aday Jacques bu destekler sonucu seçilecek," diye durumu açıklamaya çalışıyordu. 27 Ocak seçimlerinin çok hareketli ve beklenmedik olaylar doğurabilecek bir siyasi dönüm noktası olacağı şimdiden belliydi.

Paris, tarihi 27 Ocak günü sabahın erken saatlerinden itibaren taşkınlığa varabilecek bir heyecan içindeydi. Her an çatışmaya hazır bir kalabalık bulvarları, meydanları doldurmuştu. Halk, ayaküstü uydurulmuş bir marşla, cumhuriyetçilerin talihsiz adayı ile alay ediyordu: "Ah! Ne kötü! İnsanın isminin Jacques olması dayanılır gibi değil!"

Buna karşılık Boulanger'nin resmi her yanda pırıl pırıl parlıyor, sokaklarda kapış kapış satılıyordu.

General Sudes, kılıcının Boulanger'nin emrinde olduğunu açıklamıştı. Deroulede taraftarlarını Paris'in birçok bölgesine destek için göndermişti. Duvarlar afişlerden geçilmiyordu. Çaresiz kalan Boulanger ancak yirmi bin afiş bastırabilmiş, buna karşılık kaynağı belli olmayan kitlelerce desteklenen hükumet adayı Jacques'in üç milyondan fazla afişi basılmıştı.

Herkes Boulanger'in kesin zaferini bekliyordu. Hükumet tedirgindi ve askerler herhangi bir müdahale için hazır bekliyordu. Ama askerlerin de hükumeti dinlediği pek söylenemezdi. Hemen hepsinin cüzdanında Boulanger'in üniformalı bir resmi bulunuyordu.

Deoulede, seçim akşamı saat yedi sularında arkadaşlarını yemeğe davet etmişti. Rochefort da Kont Dillon ile başbaşa yemeği tercih etmişti. Her iki tarafa da aynı mesafede durmaya çalışıyoru.

Gelen ilk seçim sonuçları umulanın çok dışındaydı. Boulanger, tek kelimeyle tam bir zafer kazanıyordu. Boulanger taraftarları pencerelerden, sokaktaki halka sonuçları haykırarak büyük şamata yapıyordu.

Gece saat on olmuştu. Bulvarlarda heyecan son haddindeydi. Öyle ki, ana caddelerde yürümek olanaksız hale gelmişti. Boulanger'nin arkadaşlarıyla birlikte toplantıda bulunduğu Durand lokantasının önünde hareketsiz, heyecandan sarhoş olmuş bir kalabalık, ilerleyen saate rağmen hâlâ sabırla bekliyor, bağırıyor, haykırıyor, sarılıp öpüşüyordu.

Saat on bire doğru Durand, kalabalığın birden yüklenerek kapısını, çerçeveleri indirmesinden korkarak demir kepenkleri kapamak zorunda kalmıştı. Deroulede, uzamış sakalı, yorgun yüzüyle kalabalığa seslenerek dağılmalarını istemişti, ama halk inatla bekliyor ve "Balkona, balkona!" diye bağırıyordu.

Balkon konuşması istiyordu halk.

Boulanger'den başka kim olsa balkona çıkar ve bir konuşma yapardı. Ama Boulanger yerinden bile kıpırdamadı. Bu bir tiyatro

sahnesi değildi! Ama kalabalık hâlâ bekliyor ve şimdi de biraz öfkeyle haykırıyordu: "Generali bekliyoruz. Nerede Boulanger, neyi bekliyor?"

Ordunun çoğunluğu ve cumhuriyet hükumetinin muhafız alayları gibi, polis de Boulanger taraftarıydı. Paris emniyet teşkilatı o tarihi 27 Ocak günü Boulanger ve taraftarlarından gelebilecek herhangi bir harekete karşı hiçbir önlem almamıştı. Kalabalık arasında tek bir polis bile yoktu. O sırada Savunma Bakanı olan Freycinet şöyle diyordu: "Eğer Boulanger, sokakları dolduran o kalabalıkla Elysee üzerine yürüseydi, onu durdurabilecek, felaketleri önleyebilecek hiçbir güç yoktu."

27 Ocak sabahı Başbakan Floquet kendi zaferinden emindi, ama gece saat on bir olduğunda işin hiç de beklediği gibi olmadığını gördü, umudu kalmamıştı. Başbakanlıkta herkes suskundu.

Adalet Bakanlığı'nda Clemenceau, on sekiz yıl önce askeri mahkemelerce mahkum edilmiş bir eski milletvekiline soruyordu:

"Siz askeri mahkemeleri ve sonra hapishaneleri bilirsiniz. Anlatın bana. Oralarda hayat nasıldır?"

Gece yarısı olmuştu. Durand'ın kahvesindeki büyük salonda Boulanger ayaktaydı. Dillon arkasında, yakın dostları etrafını sarmıştı. Deroulede konuşuyordu:

"Generalim, şu kalabalığa bakınız. Her an sizinle birlikte yürümeye hazır! Bir işaret veriniz, yeter! Beş yüz bin kişi, evet tam beş yüz bin kişi sizin emrinizi bekliyor. Polis emrinizde! Ordu emrinizde ve Avrupa ayaklarınızın altında!"

Madam Bonnemains heyecan içindeydi. General onun kendisini endişeyle beklediği salona geçti. Yıllar sonra ihtilalciler, genç kadının sevgilisini sonu belirsiz ve tehlikeli bir maceraya atılmaktan alıkoyduğuna inanmıştı. Nitekim olaylar bir süre sonra beklenmedik yönde gelişince, hepsi bunu itiraf edecekti.

Sabahın biri olmuştu. Boulanger müthiş yorgundu. Bütün her şeyi unutmak ve oradan bir an önce uzaklaşmak istiyordu. "Herhalde sabaha kadar burada ayaküstünde bekleyecek değilim. Çok yorgunum. Eve gidip yatmak istiyorum," diye isyan etti.

Bu sözler Boulanger olayının özeti sayılırdı. Kapıya çıktığında halk bir anda çevresini sardı ve omuzlarında arabasına kadar taşımıştı. Arabacı atları kamçıladı, ama kalabalık arabanın hareket etmesine izin vermiyordu. Hep bir ağızdan, "Saraya, saraya!" diye bağırıyorlardı.

Beş yüz bin kişi hep bir ağızdan aynı anda heyecanını ifade ediyordu. Ama Boulanger konuşmuyordu. Konuşmayacaktı. Elleriyle "hayır" işareti yapıyordu, o kadar. Bir ara fırsatını bulan atlı araba kalabalığı yarıp generali kalabalıktan kopardı. Aynı anda Deroulede de arabaya atlamayı başarmıştı. Yol boyunca da generali ikna etmeye, iktidarı ele geçirmeye razı etmeye çalıştı, ama bu boşuna bir çabaydı.

Sabahın ikisi olduğunda kesin sonuç açıklandı. Boulanger eşi görülmemiş bir zafer kazanmıştı. Boulanger, sayılan 444 bin 546 oyun 250 binini kazanarak en yakın rakibine 83 bin oy fark atmıştı. Boulanger aşırı sağcıların oyunun yanı sıra hükumetin kukla adayı Jacques'in oylarının, sosyalistlerin oylarının ve radikallerin oylarının yarısını kazamıştı. Paris'in tüm banliyölerinde zafer Boulanger'nindi.

Ama Boulanger büyük hareketlerin adamı olmadığını kısa sürede gösterdi, zira seçimi kazandığı gün bir hükumet darbesiyle karşılaşacağını hiç düşünmemiş, bu konuda da hiçbir hazırlık yapmamıştı.

28 Ocak'ta bütün Fransa Paris seçimlerinin sonucunu öğrenmişti. Paris millet adına generali halk oyuna sunmuş ve yine millet adına ona oy vermişti. Ama tarihi geleneklere uyarak başkent bu kez bütün memlekete el koymuyor, Paris'e hakim olmayı reddediyordu. General, seçimin ertesi günü Figaro gazetesine şu beyanatı vermişti:

"Aldığım oyların büyük anlamını araştırmak istemiyorum. Ben milliyetçi parti tarafından aday gösterildim. Bu partinin adayı olarak da oyların çoğunluğunu almaya muvaffak oldum. Bu parti hudutları son derece geniş, kapıları –sağda veya solda, sağcı veya solcu- herkese açık bir oluşumdur. Bunun için benim de bu partinin adayı olarak her cepheden oy almam çok normaldir. İşte benim bildiğim ve bilmek istediğim de yalnızca budur!"

Asıl tehlikeli olan da partinin bu kalıpsız, hudutsuz şekli, doktrinden ve ciddi bir ana yapıdan yoksun düzensizliğiydi...

Bu derme çatma yapı, kurulduğu kadar hızlı ve kolay yıkılmaya hazırdı.

Yazılacak binlerce şey var, ama kitap burada bitiyor. Daha sırada kimler yok ki... Üzerine kitap yazdığım Caligula, Rasputin, Sevgi Soysal, Dostoyevski, Spartacus'ten tutun da, hakkında hiçbir şey bilmediğim Socrates, Hobbes, Malouf, Kierkegaard, Nietzche'ye, yarım yamalak donanımlı olduğum Unamuno, Kafka, Steinbeck'e kadar...

Bir gün gelecek onlar da yazılacak, insanların kitap okuması için tüm mekanizmalar harekete geçecek ve dünya çok daha somut ve olumlu kavranacak.

Sıralamada bir kronoloji düşünmedim. Birbiriyle bağlantısı olmayan bölümler de oldu, onları kendi haline bıraktım. Önemli olan bölümler arasındaki bağlantı değil, bölümün kendisiydi çünkü. Bazı noktalarda bağlantıyı kurmak fazla eklektik oluyordu.

Sonuçta, bugüne kadar denemediğim bir kitap çıktı ortaya. Hatalarıyla, orijinalliğiyle... Kitap yazarken çok hata yapıyorum, zira ikinci kez okumak çok zoruma gidiyor yazdıklarımı. Kelime ve cümle bazında düzeltmeler zaten sevgili Emrah Akkurt ve sevgili eşi Kıvılcım tarafından yapıldı, ama öyle somut hatalar çıkıyor ki, bunu yazara sormadan düzeltmek neredeyse imkansız.

Bu tür hatalar elbette bulunacaktır.

Ama okurun daha çok orijinal bilgilere önem vereceğinden, yanlışlıklar bulma dedektifliğine sığınmayacağından eminim.

A. Mümtaz İdil

19 Haziran 2014, Ankara

İÇİNDEKİLER

SAYGIN KEL ADAMIN ÖLÜMÜ • **5**
HER ŞEY DEĞİŞİR • **10**
SPARTACUS'ÜN BURNU • **13**
AHLÂK ÇÖKTÜĞÜNDE DEVLETİ YÖNETEMEZSİNİZ • **20**
MEDİCİLER • **25**
"KONUŞSANA!" • **33**
BU KİTAPLAR YARARSIZ OLMAYACAK • **38**
"BEYLER, AVRUPA BÜYÜK BİR BEYNİ YİTİRİYOR!" • **43**
PAYLAŞILAMAYAN KADIN: HANSKA • **47**
NAMUS CELLADI KADIN KİM? • **52**
RASKOLNİKOV'UN SONYA'SI • **55**
MÜZİK MATEMATİKTİR • **60**
BİR LEİBNİZ DE BİZDE OLSAYDI, FITRAT OLMAZDI • **64**
TÜM ZAMANLARIN TARTIŞMASIZ EN BÜYÜĞÜ: NEWTON • **67**
BACH'IN PASSIONLARINA SARILI ÜÇ PARÇA PİRZOLA • **72**
MOZART DOĞDUĞUNDA ZATEN ON YAŞINDAYDI • **75**
ZEKA MOZART MIDIR, EINSTEIN MI? • **80**
BESTECİ ROUSSEAU • **84**
AKIL OYUNLARI • **88**
FELSEFENİN SIKINTISI • **92**
SARTRE KATEGORİSİNİN 4. DÖNEMİ... • **95**
ÖLEBİLİRSİN ALEKO, PEÇORIN DOĞDU • **99**
BEKLE BENİ VE BEN DÖNECEĞİM... • **105**
YALNIZ GİDEN HIZLI GİDER • **110**
"SENARYOLARI EVDE OKUYACAĞIM" • **116**
BÜYÜK EKİM DEVRİMİ'NE GİDEN YOLDA BİR KEŞİŞ • **119**
"BİRKAÇ KELİME YAZABİLİRİM, GERİSİNİ HAYAT YAZACAK" • **128**

SIFIR İLE BİR ARASINDA YAŞAMAK • **132**
GABO... • **135**
BOŞ ZAMANLARINDA DAVALARA GİREN AVUKAT • **141**
BEDAVA ENERJİ Mİ? KAFANI KOPARIRLAR • **144**
DANALAR GİBİ BÖĞÜRDÜLER • **148**
RUHUNU ŞEYTANA SATMANIN BEDELİ NE? • **151**
İYİ POLİSİYE İYİ ROMANDIR • **155**
ON GÜN NEREDEYDİN BE KADIN! • **157**
KAHRAMANI YAZARIN ÜNÜNÜ GEÇERSE... • **160**
DERİNLEMESİNE PERSPEKTİF • **166**
ALGILAMA • **169**
AKIL • **173**
AKIL KALKANLARI • **176**
JAMES JOYCE • **180**
D. H. LAWRANCE • **184**
SATRANÇ, SAVAŞ VE TOLSTOY... • **189**
RIEGO ADALET DİYORDU, HALK FERDINAND DEDİ • **193**
BİR KİŞİLİK OLARAK KİTAP • **199**
DİKTATÖRLER DE SEVER, BİLİM-SANAT İNSANI OLMASIN YETER • **207**
BAĞIMSIZLIK TEK BAŞINA YETMİYOR • **212**
GODOT'DAN BİR SES YOK • **215**
SANATÇILAR YERİNE SİYASETÇİLER SAHNEDE • **218**
GERÇEĞİN NE KADARINI GÖRÜYORUZ • **221**
KÖPEK HAVLASA PAVLOV'U ANIMSIYORUZ • **224**
İKTİDARDAN KORKAN GENERAL: BOULANGER • **227**